

თედო სახოკია

ეთნოგრაფიული ნაწერები

სამეცნიერო-მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა
თბილისი 1956

რედაქტორი პროფ. გ. ჩიტაია

რედაქტორისაგან

წინამდებარე წიგნი „ეთნოგრაფიული ნაწერები“ ეკუთვნის კარგად ცნობილს, მხცოვან ეთნოგრაფს, ლექსიკოლოგს, მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს თედო სახოკიას კალამს.

თ. სახოკია ქართველ ეთნოგრაფთა იმ დასის თვალსაჩინო წარმომადგენელია, რომელმაც თავისი მოღვაწეობა გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში დაიწყო და თავისი უანგარო და თავდადებული შრომით, ცარიზმის დუხჭირი პირობების მიუხედავად, ქართული ეთნოგრაფიის გაუტეხავ ყამირს ღრმა კვალი გაავლო და ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია.

მას შემდეგ, რაც თ. სახოკია ქართული ეთნოგრაფიის სამსახურში ჩადგა, ის ამ დარგში თავის ოსტატობას თანდათან აუმჯობესებდა და იმ ხანის სამეცნიერო მიღწევებს სათანადოდ ეუფლებოდა. მისი სახით ჩვენ წარმოგვიდგება თავის დროისათვის კარგად შეიარაღებული ეთნოგრაფი, რომელიც ხალხის ყოფისა და ზნეჩვეულებების დაკვირვებული ამწერი და კვალიფიციური მკვლევარია. მას დანერგილი და დაბეჭდილი აქვს არა ერთი ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქართულ, რუსულ, ფრანგულ, ინგლისურ და იტალიურ ენებზე. ზოგჯერ მისი ნაწერები სცილდება საქართველოს ეთნოგრაფიის ფარგლებს, ასე, მაგ. ავტორს სპეციალურ ნარკვევებში აღწერილი და დახასიათებული აქვს შვეიცარიის სოფელი. აღსანიშნავია ისიც, რომ თ. სახოკიას არა ერთგზის მიუღია მონაწილეობა საერთაშორისო ეთნოგრაფთა კონგრესების მუშაობაში.

აქვე უნდა ითქვას, რომ თ. სახოკია თავის ეთნოგრაფიულ ნაშრომებში მოვლენებსა და ფაქტებს აღწერს საკმარისი სისრულით, თითქმის ყოველმხრივ და შედარებით ზუსტად. ამის გამო და იმიტომაც, რომ

ავტორის მიერ ეთნოგრაფიული სინამდვილე ფიქსირებულია დროის გარკვეულ მონაკვეთში და აღწერილი მოვლენები ბევრ შემთხვევაში მანამდე ლიტერატურაში ცნობილი არ იყო, აღწერილ მასალას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ზემოთქმულს ისიც უნდა დავძინოთ, რომ თ. სახოკია თხრობის შესანიშნავი ოსტატია.

ყოველივე ეს, რასაკვირველია, იმას არ ნიშნავს, რომ თ. სახოკიას მიერ შეგროვებული ეთნოგრაფიული მასალა სავსებით აკმაყოფილებს თანამედროვე საბჭოური ეთნოგრაფიის მკაცრ მოთხოვნებს, სახელდობრ, ეთნოგრაფიული ფაქტის დადგენას ცოცხალ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში კომპლექსურ-ინტენსიური მეთოდით. მაგრამ ამისდა მიუხედავად თ. სახოკიას ეთნოგრაფიულ ნაწერებში უხვადაა მოცემული

5

საქართველოს რევოლუციამდელი ეთნოგრაფიული სინამდვილის ამსახველი მასალა და ამავე დროს რიგი მეცნიერული ღირებულების მქონე საკითხი სწორადაა დასმული და სათანადოდ გადაჭრილი,

არსებითად ამავე ხასიათისაა ამ წიგნში მოთავსებული ნაწერებიც. აქ ავტორი ვრცლად გადმოგვცემს საახალწლო და საქორწინო წესჩვეულებებს, აგვიწერს მიცვალებულის კულტსა და ხალხურ სამართალს, უხვ მასალას იძლევა ხალხური მკურნალობისა და უძველესი მსოფლმხედველობის შესახებ. გზადაგზა ავტორი არკვევს ცალკეულ საკითხებს, მათ ისტორიულ ასპექტში იხილავს და გარკვეულ დასკვნამდე მიდის. საყურადღებოა, რომ ავტორი ზოგად მოვლენებთან ერთად აფიქსირებს თავისებურებებს, აქა-იქ რომ შემონახულია. თამამად უნდა ითქვას, რომ აქ მოცემული მასალის საფუძველზე შეიძლება აღდგენილ იქნეს სათანადო სხვა მასალის გამოყენებასთან ერთად, ქართველი ხალხის უძველესი სარწმუნოება და მსოფლმხედველობა.

კრებულში მოთავსებული ნარკვევები დაწერილია ავტორის მიერ 1898-1916 წწ. ჩვენი აზრით, კრებული გამოდგება იმისათვის, რომ უმაღლესი სკოლის სტუდენტებმა გამოიყენონ, როგორც დამხმარე მასალის შემცველი, საქართველოს ეთნოგრაფიისა და საქართველოს ისტორიის შესწავლის დროს, ხოლო ფართო მკითხველმა გაიცნოს რევოლუციამდელი ყოფა უშუალო დამკვირვებლის შემწეობით.

ეს წიგნი უკვე აწყობილი იყო, როდესაც მისი ავტორი ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ, თებერვალს 17-ს, 89 წელს მიღწეული, გარდაიცვალა. ამით დასრულდა სიცოცხლე იმ ადამიანისა, რომელიც ცხოვრების გრძელ მანძილზე თავისი შემოქმედებითი ნიჭით, უნართა და დიდი ენერჯით ქართველი ხალხის კულტურის განვითარებას ემსახურებოდა და რომელმაც თავისი უანგარო შრომითა და თავდადებული

მოღვაწეობით ხალხის სიყვარული დაიმსახურა.

თედო სახოკია დაიბადა 1868 წლის 15 მარტს, ზუგდიდის მაზრის სოფელ ხეთაში. მოსწავლეთა გამოსვლებში მონაწილეობის გამო გარიცხული იქნა თბილისის სასულიერო სემინარიიდან და სწავლა განაგრძო ჯერ უნეწვაში, ხოლო შემდეგ პარიზში - სორბონის უნივერსიტეტში. სამწერლობო მოღვაწეობა დაიწყო 1888 წელს. არა ერთგზის იყო რევოლუციონერი მეთვის მთავრობის მიერ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობისათვის.

თ. სახოკიას დიდი ამაგი ღირსეულად იყო დაფასებული საბჭოთა მთავრობისა და კომუნისტური პარტიის მიერ. ქართველი ხალხი არასოდეს არ დაივიწყებს სამშობლოს წინაშე ვალმოხდილს, მშობლიური კულტურისათვის დამაშვრალ ამაგდარს თედო სახოკიას.

6

სამეგრელოს მითოლოგიიდან

ოჩოკოჩი. – ტყის მეფე. – ჭინკა – მინის კაცი. უამი. – წყლის დედა. – მესეფი. – ეშმაკი. – მაზაკვალი, ანუ კუდიანი. – ბატონები (ყვაილი) და სხვა გადამდები სენი.

თანამედროვე* მეგრელის წარმოდგენით, სამყარო ადამიანის გვერდით მოფენილია ავი და ბოროტი სულებით, რომელნიც გაჩენილან იმისათვის, რომ ავონ ადამიანს, ავონ მისს საქონელს, ზიანი მიაყენონ მისს ქონებას. ადამიანი, დაბადებიდან მოკიდებული ვიდრე სამარის კარამდე, დაუსრულებელ ბრძოლას ეწევა ამ სულებთან, რომელნიც ათასგვარ მახეს ურწყამენ თავიანთ მსხვერპლს. ეს უკანასკნელიც, რამდენადაც მისი პირველყოფილი გონება მიუწვდება, ცდილობს თავისს დაუძინებელ მტერს არ დაეჩაგვრინოს, მისს საწინააღმდეგოდ ესა თუ ის ხერხი მოიგონოს, რომ სამშვიდობოს უვნებლად ან მინიმალური ვნებით გავიდეს.

ოჩოკოჩი

მავნე სულთა შორის ყველაზე საშინელი და მოსარიდებელი – ოჩოკოჩია (ოჩო – საზარელი შესახედავი და კოჩი – კაცი). მეგრელთ ოჩოკოჩი წარმოდგენილი აქვთ, როგორც არსება ადამიანის სახისა, მხოლოდ იმდენად საზარელი შესახედავი, რამდენის წარმოდგენაც მეგრელის თანატაბიას მიუწვდება. ტანით ოჩოკოჩი სამჯერ აღემატება ჩვეულებრივ ადამიანს. სხეული დაფარული აქვს გრძელ, ჯაგრის მსგავს შავი ბალნითა. შუბლი არც-კი უჩანს გრძელკბილეებიანი ღონიერი ყბები ძალზე წინა აქვს გამოშვერილი. ჩამოწოლილ წარბებ ქვეშიდან მოუჩანს ორი გულშემზარავი გასისხლიანებული თვალი.

ოჩოკოჩს ხელეებსა და ფეხებზე ფრჩხილების მაგიერ გარეული ნადირის მსგავსი ჭანგები აქვს ზოგის ნათქვამით, ოჩოკოჩს გულზე უკეთია. ჰორიზონტალურად რკინის ცული, ზოგის თქმითაც – მატყლის საჩხეელი. როცა ადამიანი ხელში ჩაუვარდება, აი, ამ ცულს, თავისს მსხვერპლს რომ დააძგერებს და იმით ბოლოს მოუღებს. ხმაც თავის სხეულის შესაფერი აქვს. მთებსა და კლდეებს შორის ხმის რისამე გამოძახილი ანუ

* იგულისხმება XIX საუკუნის სამეგრელო.

უპუ, ოჩოკოჩის ხმიანობად ითვლება. როცა უღრანს ტყეებში ნადირს რასმე გამოუდგება ოჩოკოჩი და, გრიგალივით, საცა კი გაივლის, ასწლოვანი მუხები თუ სხვა ხეები ძირიანად იგლიჯება და ძირს ეფინება. როცა მონყურებული ოჩოკოჩი მდინარეს დაენათება, წყლის მდინარება შეჩერდება, რადგან მისს მუცელს ახირებულად ვერაფერი აავსებს. თავის უღრან ტყეს თავს იშვიათად ანებებს ოჩოკოჩი, ადამიანთან შეხვედრას მაინცა და მაინც არა ცდილობს, თუ თვითონ ადამიანი არ ჩაუვარდა ხელში. ოჩოკოჩს ჩვეულებრივ ხვდებიან ირმებსა და ჯახვებზე მონადირენი. და სწორედ ამ მონადირეთა წყალობით იგებენ მხოლოდ ჩვეულებრივი სიკვდილის შვილნი ოჩოკოჩის ინტიმური ცხოვრების ამბავს.

ოჩოკოჩები ყველანი მამრობითის სქესისანი არიან, მათი რიცხვიც მეტად მცირეა: ყოველ დიდ უღრან ტყეში 3-4 ოჩოკოჩი თუა, მეტი არა. შთამომავლობის გასაჩენად ისინი მიმართავენ ტყის მეფესთან ღრეობით სქესობრივს კავშირს. ტყის მეფე სიყვარულის საქმეში მეტად ფრთხილი და წინდახედულია. მისი ალერსი არც ისე ადვილად ეღირსება ადამიანს. მაგრამ როცა ოჩოკოჩი მოახერხებს ტყის მეფის დაორსულებას, ეს უკანასკნელი მოლოგინების შემდეგ თვითონ იკლავს თავს თავის ხელით. აი სწორედ ამ სასიყვარულო კავშირის ნიადაგზე აღმოცენებული მუდმივი სიძულვილი ოჩოკოჩსა და სამეგრელოს ტყეების მშვენიერ მეფეს შორის.

ერთი ცნობილი მონადირე, სახელად გვადა, თურმე ერთხელ ნადირს გამოეკიდა და ამასობაში ტყის სიღრმეში შეჰყო თავი, სოფლიდან ორი დღის სავალზე ტყეში გვადა მონმედ შეიქმნა ერთი საზარელი სურათისა, რომლის მოქმედ პირებად იყვნენ ოჩოკოჩი და ტყის მეფე. ნადირის დევნაში დაღლილი გვადა ერთ ველზე მდგარ ხის ძირას ჩამომჯდარიყო და ისვენებდა. მოესმა საშინელი ღრიალი, რომელსაც თან სდევდა წაქცეული ხეების ჯახუნის ხმა. ამ ჯოჯობეთურ ღრიანცელში მოისმოდა ქალის კვილი. რამდენსამე წუთს უკან ველზე გამოხტა დედიშობილა ქალი, თოვლივით თეთრტანიანი. ყურყუმით შავი გრძელი თმა ჰაერში უფრიალებდა. ეს იყო ტყის მეფე. შიშისაგან სახე გაფითრებული ჰქონდა და რაც ძალა და ღონე ჰქონდა, ჰკიოდა – მიშველეთო! ცოტა

ხანს უკან გამოჩნდა თვითონ ოჩოკოჩი, რომელიც გრიგალივით მოსდევდა ფეხ-და-ფეხ თავის მსხვერპლს. გვადამ თავისი კაუჩიანი თოფი მოიმარჯვა, დაუმიზნა და ესროლა ოჩოკოჩს. დაჭრილმა ოჩოკოჩმა საშინლად დაიღრიალა და მონადირესა სთხოვა – კიდევ მესროლეო. გვადას რომ ოჩოკოჩის თხოვნა აესრულებინა, უეჭველად უბედურება დატრიალდებოდა, რადგან ორჯერ ზედიზედ სროლა პირველ ნასროლს ძალას დაუკარგავდა და ოჩოკოჩს მოკვლის მაგიერ ჭრილობას გაუმრთელებდა.

8

ასეთ შემთხვევაში, მართო ერთ სროლას უნდა დასჯერდეს ადამიანი, რადგან ერთი სროლით რაც უნდა მსუბუქად დაიჭრას ოჩოკოჩი, სიკვდილს მაინც ვერ გადაურჩება. ამიტომ გამოცდილი მონადირე ოჩოკოჩის მიერ დარწყმულ მახეში არ გაეხმება. გვადამ მეორეჯერ გასტენა თოფი და ის-იყო მეორეჯერ უნდა ესროლა დაჭრილ ოჩოკოჩისათვის, ამ დროს ტყის მეფემ დაინივლა: არ ესროლო! ოჩოკოჩი სისხლისაგან იცლებოდა, მაინც მიფოფბდა ტყემდე და რამდენიმე წამს უკან საშინელი ტანჯვით სულიც დალია.

ტყის მეფეს, როგორც იქნა, შიშმა გადაუარა, მივიდა თავის მხსნელთან, დიდი მადლობა შესწირა და სიკეთისათვის თოფი დაულოცა. ამ დღიდან მონადირე გვადას ძალზე მოემარჯვა ხელი ნადირობაში. არავის უნახავს, რომ გვადა ნადირობიდან ხელცარიელი დაბრუნებულიყო. მის სუფრაზე ნადირის ხორცი გამოუღეველი იყო. ირმები პირდაპირ ჯოგად უხვდებოდნენ სანადიროდ წასულ გვადას, როგორც ტყის მეფისაგან დალოცვილს

ვაი იმ მონადირის ბრალი, ვისაც ოჩოკოჩი ჩაიგდებს თავის ღონიერ ხელებში! ბედი მონადირისა, თუ მოასწრო და ტყვია მოახვედრა ოჩოკოჩს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ ოჩოკოჩმა ხელში ჩაიგდო მონადირე, ამ უკანასკნელის დამარცხებას წინ არა უდგას რა: ოჩოკოჩი სპობს ადამიანს თავის რკინის ხელებით ან გულზე გაკეთებული ცულით: უკიდურეს შემთხვევაში, თუ მონადირე როგორმე ცოცხალი გაუსხლტება ხელიდან, ჭკუაზე მაინც შეშლის.

ტყის მეფე

ავ სულთა სამეფოში ოჩოკოჩს შემდეგ მეორე ადგილი უჭირავს ტყის მეფეს. ტანით ჩვეულებრივი ქალის ოდენაა და ფიზიკური ღონით ოჩოკოჩს, რა თქმა უნდა, ვერ დაუტოლდება. არაჩვეულებრივი სილამაზისაა, უმტვერო თოვლის მსგავსი თეთრი ტანი აქვს, ყუყასებრ შავი და გრძელი თმა კოჭებამდე სცემს. დედიშობილა დადის. ტყეებში ცხოვრობს, მეფე და პატრონია ამ ტყისა; ტყიდან გამოსულს უყვარს ინებიეროს მთვარიან ღამეებში სადმე ანკარა წყაროს პირას, აქა ზის და იბანს თავის თითქოს მარმარილოსაგან გამოქანდაკებულ სხეულს,

ხოლო ვერცხლის სავარცხლით გრძელ თმას ივარცხნის. მეგრელი არა-ერთხელ დამტკბარან მისი ყურებით ასეთ წუთებში. მაგრამ ვაი იმ ცნობისმოყვარეს, ვისაც ტყის მეფე თვალს შეასწრებს ამ დროს! ცნობისმოყვარეს, ხელად გააგიჟებს მაგრამ ზოგჯერ შეიძლება საქმე მშვიდობიანადაც გათავდეს.

საქმე ის გახლავთ, რომ რამდენად ტყის მეფეს ეჭავრება ტლანქი

და უხეში ალერსი ოჩოკოჩისა, იმდენად სასიამოვნოა მისთვის გულში ჩახუტება და ალერსი მამაკაცისა. ამ ნიადაგზე ხდება ხოლმე ყოველგვარი გაუგებრობა ტყის მეფესა და ადამიანს შორის, გაუგებრობა, რომელიც საბედისწეროდ თავდება, რადგან ტყის მეფე, ოჩოკოჩთან შედარებით, ადამიანთან უფრო ახლო ცხოვრობს, შემთხვევებიც ამისა და ადამიანთა შორის შეტაკებისა უფრო ხშირია ხოლმე. ჩვეულებრივ ტყის მეფე ხვდება ადამიანს ტყეში მიმავალ გზაზე, ბნელ ღამეში. პირველი ნიშანი ტყის მეფის გამოჩენისა არის – მგზავრის მიერ ორიენტაციის დაკარგვა, ანუ მხარის ქცევა. მგზავრს გზა ვერ გაუგნია, იწყებს ტყეში უგზო-უკვლოდ ხეტიალს, თანდათან შეიპყრობს შიში აუცილებელი უბედურების მოლოდინში. ბოლოს, მის წინაშე ერთბაშად გამოჩნდება ტყის მეფე, რომელიც ელვასებ ანათებს ღამის წყვილიადს თავის სხეულის შუქმფენარობით. თუ გზადაკარგული ახალგაზრდა კაცი და ისიც ღამაში, ტყის მეფე დროებით თავს შეიკავებს თავისი ავი განზრახვები გამოიჩინოს. ცდილობს შემაცდენელი ტანის მიმოხვრა გამოიჩინოს, თავის მსხვერპლს ვნება აუღელვოს და ზევით იშვერს ორსავე ხელს გამართული თითებით: დამთანხმდი ჩემთან ცოლ-ქმრული კავშირი დაიჭირო იმდენს წელიწადს, რამდენი თითიც ორსავე ხელზედა მაქვს, ე. ი. 10 წელიწადსო. კაცმა ტყის მეფეს პასუხი სხეულის წევრების მოძრაობით უნდა გასცეს, ხმის ამოუღებლად, რადგან ტყის მეფესთან დალაპარაკებას ჭკუაზე შეშლა მოჰყვება. ამიტომ მამაკაცმა ასეთ მომხიბვლელ წინადადებას პასუხად უნდა აჩვენოს მხოლოდ ერთი თითი და ამით გააგებინოს, რომ შენთან მხოლოდ ერთ წელიწადს ვიცხოვრებ ცოლ-ქმრულის და კავშირებითაო. სულ უარის თქმას მოჰყვება ღამაში არსების წყრომა, რაც გამოიხატება იმით, რომ მგზავრს ტყის მეფე უღმერთოდა სცემს* და ჭკუაზედაც შეშლის.

ტყის მეფე ერთ წელიწადს უკლებს და ათი თითისა მაგიერ უჩვენებს ცხრას. მამაკაცმა ერთს თეხი არ უნდა მოუცვალოს. ტყის მეფე რომ დაატყობს, მგზავრს ვერ შევაცდენო, თანდათან უკლებს და ჩამოდის ერთ წლამდე. ამგვარად, ტყის მეფე და მამაკაცი პირობას დასდებენ, რომ ერთმანეთთან ერთის წლის განმავლობაში იცხოვრონ. თუ მამაკაცი ცოლიანია, ერთი წლის განმავლობაში ცოლთან ცოლ-ქმრულ კავშირზე ხელი უნდა აიღოს. აი ამაზე რას მოგვითხრობენ სამეგრელოში.

სამეგრელოს ერთ სოფელში, ერთი ახალგაზრდა კაცი, ახლად

ჯვარდანერილი, მისდა საუბედუროდ, შესცდა და ტყის მეფეს დაჰპირდა მასთან ერთი წლის განმავლობაში ცხოვრებას. ახალგაზრდა ცოლი ძალ-

* ტყის მეფესთან ბრძოლის დროს კარგია ორისავე მხრით მჭრელის იარაღის ხმარება, როგორცაა სატევარი, რომელსაც ტყის მეფე ხელით ვერ დაიჭერს, რადგან ხელის დაჭრისა ეშინია.

10

ზე დაღონდა, როცა დაინახა, რომ მისმა ქმარმა ერთბაშად ხელი აიღო მის სიყვარულზე. ძალიან ეცადა მოეაღწეოდა ქმრისათვის, მაგრამ ყველაფერმა ამაოდ ჩაუარა. ახალგაზრდა კაცი დღითიდღე დაღვრემილი ხდებოდა, თავისიანებს გაურბოდა. ცოლს ურჩიეს, ძალიან ადევნე თვალყური შენ ქმარსაო. ბოლოს, როგორც იყო, გაიგო ცოლმა, რაც ამბავი იყო მის თავსა. ერთხელ თავის ქმარს ბეღელის თავზე ლამაზ ტყის მეფესთან გულში ჩახუტებულს წაასწრო. თავის თავს დიდი ძალა დაატანა, რომ არ წამოეყვირნა სასონარკვეთილებისაგან, მაგრამ მანაც გადასწყვიტა შური ეძია თავის მოქიშპესი. მოიტანა მაკრატელი, მიეპარა ტყის მეფეს და მისი საუცხოვო ნაწნავი თმისა, მიწას რომ სწვდებოდა, შიგ ძირში დააჭრა.* ტყის მეფემ ამაზე ცეცხლი მოიკიდა, დასწყველა საყვარელი, ჭკუაზე შეშალა და თვალის დახამხამებაზე გაუჩინარდა.

ჭკუაზე შეშლის შემთხვევებსა ოჩოკოჩსა და ტყის მეფესთან შეტაკების დროს უფრო ხშირად ვხედავთ მწყემსსა და საერთოდ სოფლებს მოშორებით მცხოვრებთა შორის. ასეთი სულით ავადმყოფთა მკურნალობას ჩემო ბენ უმთავრესად მღვდლის ცოლები. მეგრელ „ნევრო-პათოლოგის“ საქმეა – ავი სული, რომელიც დაბუდებულია ავადმყოფის სხეულში, ამ სხეულიდან გარეთ განდევნოს. მეგრელი მღვდლის ცოლი ძალზე თავისებურ საშუალებითა ცდილობს სანადეღს ეწიოს: ავადმყოფს კისერზე ჯაჭვს აბამს, მიაბამს ეზოში ხეზე და მთელი დღე-ღამეები უსმელ-უჭმელად ტოვებს. როცა შესაძლებლობა არის, ავადმყოფის თავზე კითხულობენ დავითნიდან ფსალმუნებს; ავადმყოფის მოსარჩენ საშუალებად მიაჩნიათ – მისი ცემა იქამდე, სანამ გონება დაეკარგებოდეს. საერთოდ მიღებულია ამის მაგვარ „მოსაჭკვიანებელ“ საშუალებათა გამოყენება. ჭკუაზე შეშლილთა მოსარჩენ საშუალებადვე ითვლება წმ. გიორგის ეკლესიაში სიარული, შესაფერი შესაწირავის მირთმევა და ავადმყოფის მორჩენის თხოვნა წმ. გიორგისათვის, რომელიც სამეგრელოში ითვლება ყოველგვარი ავსულებისა და მათი ნამოქმედარის მტრად და გამქარწყლებლად.

ჭინკა

ადამიანთა საცხოვრებელ სახლებს ახლო ადგილები, ღელეების

ნაპირები და სხვადასხვა ბნელი და მივარდნილი კუთხეები ითვლება სამყოფელად მესამე სახის ავი სულებისათვის, რომელთათვის მეგრულთ უქვიათ ჭინკები. ტანით ჭინკები სამი წლის ბავშვის ოდენა თუ-ღა

* თმა, და ისიც გრძელი, სამეგრელოში ქალის მთავარ მშვენებად ითვლება. ლა-მაზს, მაგრამ მოკლეთმიან ქალს მეგრული მამაკაცის თვალში თავისი სილამაზის თით-ქმის ნახევარი ეკარგება.

არიან, თმა პატარა კავებადა აქვთ დაწნული, ხმა ბავშვური აქვთ, საერთოდ, როგორც ტანით, ისე სახით ნამდვილ ბავშვებსა ჰგვანან. სიარულის დროს პატარა შავ ტანის შეუფერებელი დიდი მოძრაობა ხელ-ფეხისა ჭინკას სასაცილოდა ხდის ადამიანის თვალში. ჯგუფებად ცხოვრობენ. მათი მთავარი თვისებაა – ჯკუაზე შეშალონ მათს წრეში ჩავარდნილი ადამიანი. ზოგჯერაც, ვისაც ჩაიგდებენ ხელში, უსულღმერთოდა სცემენ, მანამდე, სანამ გული არ წაუვა მათს მსხვერპლს. დიდი მასხარა ხალხის სახელიცა აქვთ ჭინკებს: უყვართ აჭენონ ხოლმე ტყეში ჯოგებად მავალი ცხენები მეგრულთა. სხდებიან ცხენის კისერზე. ამისთვის ფაფარს კისერქვევით გამოუნასკვიან შიგ ფეხების გასაყოფად, უზანგების მსგავსად. ცხენებს მთელი საათობით აჭენებენ, სანამ არაქათი გამოეცლებოდეთ. ზოგჯერაც ისე გაკადნიერდებიან, რომ თავლაში შეიჭრებიან, იქიდან ცხენს გამოიყვანენ და გათენებამდე აჭენებენ აღმა და დაღმა. ჭენებით გულს რომ იჯერებენ, ცხენებს თვითონვე შეიყვანენ თავლაში. ცხენის პატრონი გამონასკვილ ფაფარზე შეამჩნევს, რომ მისი ცხენი მთელი ღამე ჭინკას უჭენებია.

გარდა ამისა, ჭინკებს უყვართ ადამიანთა გამასხარავებაც. ძალიან უხარიათ, როცა ქვებს ესვრიან სახლების სახურავებზე და აკრთობენ ამ სახლებში მყოფთ, ან კიდევ სახურავებზე აცოცდებიან და იქიდან კერას გარშემო დამსხდარ ხალხს თავზე აყრიან ხოლმე ყოველგვარ სიბინძურეს. ეს სიბინძურე ზოგჯერ, კერძი რომ იხარშება,, იმ ქვაბშიაც სცვივა. ყოფილა შემთხვევა, რომ ჭინკების თავგასულობით თავგაბებრებული გლეხი აყრილა ერთ ფუძიდან და უფრო უშიშარ და დაცულად გილას გადასახლებულა.

ხმა, როგორცა ვსთქვით, ჭინკებს ბავშვისა აქვთ და ისე მშვენივრად აჯავრებენ ბავშვის ტირილს, რომ ტყეში მიმავალს კაცს ეგონება ადამიანის შვილი ჩარჩენილა ტყეში და ისა ტირისო. ძებნას რო დაუნყებს, წააწყდება ჭინკების მთელ გროვას, რომლებიც მისცვივდებიან და მოუნდომებენ ცემას და ჯკუაზე'შეშლას. მაგრამ იმასაც გვიამბობენ, რომ ერთ ასეთს ბრძოლაში გამარჯვებული ადამიანი გამოსულა, ერთი მათგანი დაუჭერია, შინ წამოუყვანია, მოუშინაურებია და მოსამ-

სახურედ გაუხდია. ამასაც გვიამბობენ: ერთი ცხენოსანი გლეხი გზად მიდენილა ღამე. ერთ ტყეზე უნდა გაევილო. გზაზე ხრამიც ყოფილა გასავლელი. ჯერ ისე შორიდანვე მოესმა მგზავრს ბავშვების ხმიანობა, ტირილი, სიცილი, ერთმანეთში არეული. ერთი ჭინკათაგანი გზის მოსახვევთან უდარაჯებდა თურმე მგზავრს. დაინახა თუ არა, თავისიანებს შეატყობინა – არიქა, მოდისო. მგზავრი ჭინკების სამყოფელ ადგილს დაუმხარდამხარდა. ამ დროს ჭინკები ხრამიდან ამოცვივდნენ: ზოგი ცხენის ძუას დაეკიდა, სხვები ცხენის აღვირს დაებლაუჭნენ. ზოგნიც

12

ისე გაკადნიერდნენ, რომ ქვების სროლა აუტეხეს მათს ხელში ჩავარდნილ მგზავრს.

ატყდა საშინელი წივილ-კივილი... გულგახეთქილმა გლეხმა მათრახი შემოჰკრა ცხენს და გააჭენა ოღრო-ჩოღროიანი გზით. ჭინკები უკან გამოედევნენ... რაც უფრო შორს მირბოდა გლეხის ცხენი, მით უფრო მცირდებოდა პატარა ჭინკების რიცხვი.

ბოლოს ჭინკები სულ ჩამორჩნენ. მხოლოდ დარჩა ერთი მათგანი, რომელიც როგორღაც ცხენზე ამძვრალა და უკანიდან უნაგირს დაბლაუჭებულა. გლეხი შიშისაგან ცოტათი გამოერკვა და რომ დაინახა, ჩემ მტერთაგან ერთი ღა დარჩენილაო, გადასწყვიტა მთელი თავისი ჯავრი იმაზე ეყარნა. ბევრი არ უფიქრნია, ისე ცალი ხელით მაგრად მიიკრა ტანზე გაკადნიერებული ჭინკა. ამოუშვა ტირილი ჭინკამ, რამდენი არ ეხვეწა გლეხს, შენი ჭირიმე, გამიშვიო, მაგრამ გლეხმა ყურშიაც არ შეუშვა მისი ხვეწნა. როგორც იყო, შინ მოვიდა გლეხი, შიშისაგან გაფითრებული, მთლად გაჭალარავებული. გლეხს გაგონილი ჰქონდა, რომ დაჭერილ ჭინკას ფრჩხილების დაჭრა უნდაო იმისთვის, რომ წაერთვას ყოველი მავნებლური, უნმინდური ძალაო. ჭინკა ცხარე ცრემლებით სტიროდა, მაგრამ გლეხმა ყური არ უგდო, ფრჩხილები სათითაოდ დააჭრა და კერას ძირში ჩამარხა.

ჭინკას ერთბაშად გამოუცვლია ხასიათი და ჩვეულებრივი ადამიანის შვილებს დამსგავსებია. ტანისამოსიც კი შეუკერეს, რომ ტანის სიშიშვლე დაეფარათ. სახლის პატრონმა სათითაოდ უთხრა, რა უნდა გაეკეთებინა ჭინკას მის სახლში: დილა-სალამოს წყალი უნდა მოეტანა წყაროდან, შეშა დაეჭრა, სალამოზე საქონელი მოერეკნა, ძროხა მოეწველნა, სახლი მიელაგებინა და მ. სხ. ჭინკამ არაჩვეულებრივი ნიჭი და უნარი გამოიჩინა მოსამსახურისა: ერთსა და იმავე დროს ასრულებდა როლებს ხან ხელზე მოსამსახურისას, ხან მზარეულისას, ხან მეჭინბისას, ხან ბავშვების გადიისას. ტყეშიაც კი დადიოდა შეშის მოსატანად. ტყეში თავის ტოლებსა ხვდებოდა. ესენიც არცხვენდნენ: რა დაგემართა ადამიანს მოსამსახურედ გაუხდით! ზოგნი სასაცილოდ იგდებდნენ, ხოლო ხანშესულები სერიოზულად ურჩევდნენ – ბოლო მოუღე შენს ასეთს არსებობას, იპოვნე ფრჩხილები და დაუბრუნდი ტყეს, თავისუფ-

ლებასო... ჩვენი ჭინკა დაღონებული, ნამტირაღვეთვალებიანი ბრუნ-
დებოდა ტყიდან... მწარე ცრემლებსა ღვრიდა ღამითაც, როცა ყველანი
დასაძინებლად დაწვებოდნენ და თვითონ კი მარტო რჩებოდა, თავის
აზრებში გართული. მთელი ღამეები უძილოდ უტარებია, გეგმებს
ანცობდა, როგორ გაეთავისუფლებინა თავი ტყვეობისაგან და დაებრუნ-
ებინა დაკარგული ბედნიერება. ასეთ ტანჯვა-წვალებებში გაატარა ჭინ-
კამ ორი წელიწადი. განთავისუფლების იმედი თითქმის გადაუწყდა...

კვირა დღეა. გლეხი და მისი ცოლი გამოენწყენენ ეკლესიაში წასას-
ვლელად წირვაზე. დიასახლისმა ჭინკას უბრძანა – სადილად ხორცი
მოხარშეო. თვითონ წავიდნენ ეკლესიაში და ორი პატარა შვილი ჭინკას
დაუტოვეს მოსავლელად. ჭინკამ ხორცი ქვაბში ჩაყარა, საკიდელზე
ჩამოჰკიდა და ცეცხლი შეუკეთა მოსახარშავად. კერის მეორე მხარეზე
ბავშვები დასხდნენ და მხიარულად დაუწყეს ყურება, როგორ იხარმე-
ბოდა ხორცი სადილად. ქვაბში ხორცის დანახვაზე პირში წერწყვი მოუ-
ვიდათ დამშეულ ბავშვებს და მოუნდათ სადილობამდე ეჭამნათ ცხელ-
ცხელი ხორცი. დაუწყეს ხვენწა ჭინკას – ცოტა ხორცი გვაჭამეო. ჭინკა
ჯერ უარზე იდგა.

ბავშვები არ ეშვებოდნენ. ჭინკა დასთანხმდა: ხორცს მოგიჭრით, თუ
მეტყვით მამამ სად დამარხა ჩემი თითის ფრჩხილებიო. ერთი მათგანი
შემთხვევით უყურებდა, როცა მამა კერასთან რაღაცას მარხავდა მიწაში.
და აჰა, იმანაც უამბო ჭინკას ყველაფერი, როგორც იყო. ჭინკა გახარე-
ბული წამოხტა, მიწიდან ფრჩხილები ამოიღო, მიაღო თითებს და უნ-
დოდა უკანმიუხედავად გაქცეულიყო, მაგრამ ერთბაშად ჯოჯოხეთურმა
აზრმა გაუელვა თავში: შური ეძია სახლის პატრონისა ორი წლის ტყვეო-
ბისათვის და კარგადაც იძია!.. ქვაბიდან ხორცი ამოიღო და ხორცის
მაგივრად შიგ ჩაუშვა ორივე ბავშვი სახლისპატრონისა, შეუკეთა ცეცხ-
ლი და თვითონ კი ტყისაკენ მოჰკურცხლა...

ღიხაშკოჩი (მინის კაცი)

ჭინკას რომ მოსდევს შემდეგი მავნე სული, – ღიხაშკოჩი ანუ მინის
კაცია. იგივე ჯუჯაა, რომელიც მიწაზე დალოღავს. ეს სახელი იმიტომა
ჰქვიან, რომ ვერტიკალურად ვერა ჩერდება და მიწაზე ოთხზე დალო-
ღავს. ტანით ჭინკას ოდენაა, ჭინკას მსგავსად ადამიანის სახისაა. ჩნდე-
ბა ხოლმე სოფლებში, საცა სახლები ხშირადაა, ხშირად სახლების ეზო-
ებში იმალება. ზოგჯერ კაცს სასოფლო გზაზედაც შეხვდება. რადგან
ღიხაშკოჩი წელ-წელა დაბობღავს, თავის მსხვერპლს ვერ გამოუდგება
და ადამიანიც ადვილად გადაურჩება ხოლმე. ღიხაშკოჩი თუ ცხენოსანს
შეხვდა, სჯერდება იმას, რომ ცხენის აღვირს ხელს წაავლებს და ცხენს
ფეხს არ გადაადგმევინებს ანდა ქვეით მიმავალს ფეხსა და ფეხს შუა

შეუძვრება და ცდილობს წააქციოს. მოგვითხრობენ თითო-ორიოლა შემთხვევას, როცა დიხაშკოჩს ჭკუაზე შეუშლია შეშინებული მგზავრი.

ჟამი, ანუ სული გაცივებისა

დედამინაში არსებობს სიკვდილის შვილთათვის უხილავი სული გაცივებისა. გაცივების სულები უფრო ნოტიო ალაგას ბუდობენ, ჭან-

14

ჭრობებში, ლეღების ნაპირებზე. თუ ადამიანი, განსაკუთრებით ბავშვი, გუბეში ჩაფარდა, ან თუ ბის სოველ და ნესტიან მინაზე, ადგომისას თან აჰყვება სინესტე, რომელიც ეკუთვნოდა ყ ა მ ს, რომელიც ჩვენა გვსჯის გაცივებით, უმეტეს შემთხვევაში ციკების ხასიათით. თვით დაავადების პროცესს მეგრულად ჰქვიაან, ჟამუა, ხოლო იმას, ვისაც ჟამი სჯის – ჟამილი.

უფრო ხშირად ჟამი ემტერება ბავშვებს. ყოველთვის, როცა დედამინაზე დავეცემით ან ზედ ჯდომის შემდეგ ავდგებით, თუ გვინდა მშვილობით გადავრჩეთ, დედამინას დანაჯდომ ან დანაცემ ადგილას უნდა დავანერწყვოთ, ე. ი. ნერწყვის სახით ჟამს დავუბრუნოთ ის სინოტივე, რომელიც შეიძლებოდა აგვყოლოდა (დიხაშ ეყუნათა) ჩვენის დაცემისა ან ზედ ჯდომის დროს. მეორე საშუალება, რომელიც აგვაცდენს ჟამის სასჯელს – არის ავგაროზი, რომელიც საგანგებოდ ჟამის წინააღმდეგ არის გაკეთებული. მესამე საშუალება ჟამის წინააღმდეგ არის – სოფლის ექიმებისაგან ან თვით მკითხავის მიერ სხვადასხვა ბალახებისაგან შემზადებული სასმელი წამალი. თუ არც ერთმა ამ საშუალებათაგანმა არ ულხინა ავადმყოფს, მაშინ მკითხავს მიმართავენ და ისიც ურჩევს იმ მხარეში განთქმულ ძლიერ რომელსამე ხატს მიმართონ და შველა სთხოვონ.

წყლის დედა ანუ დედა იგივე მეფე წყლებისა

დიდ მდინარეებში იცის ლამაზი ქალის სახის სულები, გრძელ და შავ თმებიანი. ესენი მართავენ წყლის მდინარეებს, თვალყურს ადევნებენ შიგ თევზების გამრავლებას. სდარაჯობენ ღამით განსაკუთრებით იმ ადგილებში, სადაც ფონია და ჩვეულებრივ ქვეითი თუ ცხენოსანი შიგ გადის. წყლის დედას გამოჩენა უყვარს განსაკუთრებით მთვარიან ღამეს, როცა ვარსკვლავებით მოკირწყლული ცა ასე მკათიოდ გამოკრთის წყლის სიღრმეში. მდინარის შუაგულში წყლის დედა პირაღმაა ჩანოლილი, ცხენის აღვირს ხელს წაავლებს და ცხენოსანს არც წინ უშვებს და აღარც უკან. ბოლოს და ბოლოს, წყლის დედა მგზავრს ცხენიანად ჩაითრევს, საცა უფრო ღრმაა.

ხშირად მებაღურებს უხდება წყლის დედასთან საქმის დაჭერა.

წყლის დედა ეხვევა ბადეში და ახრჩობს მეზადურს, რომელმაც გაჰხედა მისი მყუდროების დარღვევა. ყოველთვის, როცა წყლის დედა ადამიანს დაახრჩობს, კოკისპირული წვიმა წამოვა და მანამდე არ გადაიღებს, სანამ წყლის დედა თავის მკერდიდან არ მოიშორებს დამხრჩვალს და ამ უკანასკნელს მდინარის პირას არ გამოჰრიყავს.

მესეფი ანუ ზღვის კაცი

ადამიანის სავენებლად გაჩენილი ავი სულები, ხმელეთს გარდა, სამეგრელოს სანაპიროებში შავს ზღვაშიაცა ცხოვრობენ. ესენი არიან მესეფები, ანუ ზღვის კაცები, პატარა ტანისანი. ზღვის ღელვის და საერთოდ ზღვაზე ყოველისავე უბედურების გამომწვევებად ესენი ითვლებიან. წელიწადში ერთხელ, სახელდობრ შემოდგომაზე, მესეფები ზღვიდან გამოდიან ხმელეთზე, რომ მთელი წლის სარჩო მოიმარაგონ. მესეფების ამოსვლა ზღვიდან ემთხვევა სწორედ იმ დროს, როცა სამეგრელოში, რომ იტყვიან, ცა ჩამოიქცაო, სწორედ ამცის ჩამოქცევასა ჰგავს, ისე წვიმს დღე და ღამე, გადაუღებელივ, მთელი ორის კვირის განმავლობაში. ზოგს სიმინდის აღება და ყურძნის დაკრეფაც ვერ მოუსწრია და მოსავალი აუღებელი ულპება. ამ უბედურებას აბრალებენ მხოლოდ და მხოლოდ მესეფებს, მეგრელების დაუძინებელ მტერს: „დავიღუპეთ, მესეფები ამოვიდნენ ზღვიდანაო!“ დაბლობი სამეგრელო, რაც შავ ზღვას უშუალოდ ემხრობა, გაუვალ ტბადაა გადაქცეული. კაცი იტყვის, აქაურობა თავისდღეში არ გაშრებაო...

რასა შვრებიან მესეფები სამეგრელოში? მეგრელების თქმით, საუცხოვო მონადირენი არიან თურმე. მშვილდ-ისრით გარეულ ნადირს რომ დაერევიან, ერთს არ უშვებენ ცოცხალს. მერე გამართავენ თურმე ლხინს და უსხედან აუღებელ სუფრას, სანამ არ დაუბრუნდებიან თავის სამუდამო სამყოფელს. ერთი სასწაულიც ემარჯვებათ თურმე. მეგრელებისავე თქმით, ჭამის შემდეგ ნადირის გამოხრული ძვლები ისევ ცოცხალ ნადირებად იქცევიან და ტყეში შერგავენ თავს, რომ მესეფებმა კვლავ განაახლონ მათზე ნადირობა. მის შემდეგ დაერევიან გლეხებს, მოჰპარავენ ოთხფეხ საქონელს, მთელი წლის საჭმელად სამყოფს და ამოჰყოფენ თავს თავიანთ ზღვის ფსკერზე. იმათი წასვლა და წვიმის გადაღება ერთი იქნება და მეგრელებიც ამბობენ ხოლმე: მესეფები ზღვაში დაბრუნდნენო!..

ემშაკი ივივე მავნე, მაცთური

ჩამოთვლილ სულებს გარდა არის კიდევ ავი, ბოროტი სული, რომელიც ადამიანის ყოველ ფეხის გადადგმას თვალყურს ადევნებს და, შეიძლება ითქვას, ადამიანის გვერდით განუმორებლად არისო. ეს არის

ემმაკი, ადამიანის თვალთათვის უხილავია, მეგრელთაგან ნახვით არავის და არსად უნახავს. მეგრელის წარმოდგენით ემმაკი უნდა იყოს ადამიანის ტანისა და სახისა, მხოლოდ ბანჯგვლიანი, რქებიანი, კუდიანი და გრძელი, მოკაუჭებული ცხვირიანი, შავი და ძალზე უსახურია. ხელფე-

16

ხის ჩამოთხავებულ თითებზე გრძელი, სულ გრძელი ფრჩხილები აქვს. მისი გრძელი ყურები, გადმოკარკლული სისხლიანი თვალეები გულშემზარავი საყურებელია.

ემმაკი იმისთვის გაჩენილა, რომ ადამიანს ყოველ ნაბიჯზე ავნოს. ადამიანის ყოველგვარ მარცხისა და უბედურობის ავტორად მეგრელის მიერ დასახულია ემმაკი. ადამიანი თუ ხიდან ჩამოვარდა, ან გზაზე ფეხი წამოჰკრა რასმე და იტკინა, თუ თოფი გაუვარდა და მარცხად მოჰკლა ან დასჭრა ვინმე, ცულით ფეხი ან სხეულის სხვა რომელიმე ნაწილი გაიჭრა, ყოველთვის და ყველაფერში ბრალი ემმაკს დაედება. გულმოსულობით მეგრელმა თავისი მოყვასი რომ გალანძლოს ან შემოაკვდეს კიდევცა, ან მეზობლის საკუთრების დაუფლება რომ მოუნდეს, აქაც ემმაკს უნდა დაბრალდეს ყველაფერი. როცა ხელში გატენილი თოფი უჭირავთ და გაუფრთხილებლად ატრიალებენ ამ თოფს, სხვები ეტყვიან: ემმაკს თვალი არ უხელია, ე. ი. შეუძლია სისაძაგლე ჩაიდინოს და თოფი თავისით დაიცალოს და ვისმე მოხვდეს, რადგან, იგულისხმება, რომ ემმაკს ხელი ჩახმახისათვის უკიდია. ყოველთვის, როცა უცაბედად დაეცემიან მიწაზე, გადააფურთხებენ და იტყვიან: „ფუი ემმაკსო!“...

ემმაკი იმის ემმაკია, რომ, მეგრელის აზრით, შეუძლია გამოიწვიოს ჭექა-ქუხილი. წმ. გიორგი, მფარველი მეგრელთა (და გადმოცემით. ჩამომავლობით თვით მეგრელი), მეტად გადაკიდებულია ემმაკზე. როცა ღრუბლებში იქუხებს, მეგრელი დარწმუნებულია, რომ წმ. გიორგი თავის რაშზე მისდევს ემმაკს, მეგრელის მტერს და მავნეს. ემმაკი რომ ზღვაში ჩაეშვება, წმ. გიორგი უკან გაედევნება. ემმაკი ზღვიდან ამოხტება, ბუზად იქცევა და იმალება ან მალალ ხეზე სადმე, ან ტრიალ მინდორზე მდგარ ცხენზე, ან სადმე მალლობზე განმარტოვებით წამოდგმულ სახლში, რომ თავი დაიფაროს წმინდანის თვალთაგან. მაგრამ ტყუილადა ცდილობს ემმაკი, წმინდანის შორსმხედველ თვალეებს ვერსად წაუვა: წმ. გიორგი მეხით განმეხავს კაცობრიობის მტერს, თუმცა ემმაკთან ერთად ზარალდება ქონება და ზოგჯერ სიცოცხლეც მეგრელისა.

სხვა სულელები ვნებენ ადამიანს მანამდე, სანამ ადამიანი ცოცხალია; ადამიანი, რაკი ერთი მოკვდება, მათის მხრივ თავდება ყოველგვარი დევნულება. მხოლოდ ემმაკია, ადამიანს საიქიომიაც რომ არ ასვენებს, სადაც ყოველგვარი სატანჯველითა სტანჯავს ყველა ცოდვილთა სულელებს, ვინც ჯოჯოხეთში მოჰყვებიან.

მეგრელს თითქო არა ჰყოფნის ჩამოთვლილი ავი სულები და მათს მიერ მოყენებული ვნებანი, მან ბოროტმოქმედების იარაღით შეაია-

რალა თავისივე მსგავსი ადამიანი, რომელიც ყოველდღიურ ცხოვრებაში გვერდით უდგა და მასთან დაკავშირებულია, – ეს არის მზაკვარი ანუ კუდიანი, ქალის სახით.

მზაკვარი მომადლებულია თვალცემულობის ძალით და ცდილობს მოსპოს, გააქროს ყველა და ყოველივე, ვისთანაც და რასთანაც შეერთებულია წარმოდგენა ყოველისავე სიკეთისა, ბედნიერებისა, სილამაზისა, კმაყოფილებისა... მზაკვარმა რომ დაინახოს მეზობლის ლამაზი და ტანმრთელი ბავშვი, ან კარგი კვებულა ან კიდევ კარგად მოვლილი ბოსტანი, მშვენივრად დასხმული ხეხილია, – ბრაზი აიტანს. მისი აზრით, მეზობელს არ უნდა ჰყავდეს კარგი საქონელი, არ უნდა ჰქონდეს კარგად მოვლილი ბოსტანი და მსხმოიარე ხეხილი!... მაზაკვალის თვალის ერთი გადავლება საკმაოა, რომ მოკლე ხანში ლამაზი ბავშვი ავად გახდეს და მოკვდეს, ლამაზმა საქონელმა ფეხი (ან ფეხები) მოიტეხოს ან სულაც მოჰკვდეს, კარგად მოვლილ ბოსტანში ხარი ან ძროხა შევიდეს და მოუძოვნელი არაფერი დასტოვოს... ვსთქვათ, გზად სადმე მიდიხართ ქვეითად თუ ცხენით და ამ დროს შემოგხვდათ მაზაკვალი, რომლის შეხვედრა ყოველ საქმის დაწყებისას ცუდადაა დაცდილი ანუ რომელსაც, როგორც მეგრელები ამბობენ, „ცუდი ფეხი აქვს“, – დარწმუნებული უნდა იყვეთ, რომ მარცხისა და ზარალის მეტი არაფერი შეგხვდებათ. ამიტომ, თუ გინდათ, ერთივე აგცდესთ და მეორეცა, უნდა გადასდოთ თქვენი მგზავრობა მეორე დღისათვის.

მეგრელ მზაკვარს უყვარს თავის მსხვერპლის გულის ჭამა, განსაკუთრებით თუ ეს გული ჩჩვილის, ყრმისაა. გულის ჭამას ღამით შეუდგება ხოლმე, როცა ოჯახში ყველასა სძინავს.

მზაკვარი იმის მზაკვარია, რომ შეუძლია ადამიანის მოსატყუებლად კატად გადაიქცეს და ამ სახით შეძერეს სხვის სახლში, სადაც მსხვერპლი ჰყავს შეთვალეიერებული. კიდევ ამიტომაც, რომ მეგრელთ კატა მაინცდამაინც არ უყვართ. ღამით თუ სადმე დაინახეს უცნობი კატა, ეცდებიან დაიჭირონ და მუგუბლით დაუნვან რომელიმე ნაწილი სახისა. მეორე დღეს მზაკვარი ისევ თავის ჩვეულებრივს სახეს ღებულობს, მხოლოდ წინაღამეს მუგუბლით დამწვარის კვალი ზედა რჩება და ვინც თვალყურს ადევნებს, ადვილია ერთხელ კიდევ დარწმუნდეს, თუ რა წყლისა ბრძანდება ის, ვისი ეჭვიცა აქვთ მეზობლებს. მაზაკვალმა გარდა ამისა, იცის სხვადასხვა ბალახებისაგან საიდუმლო მალამოს გაკეთება. საკმაოა ეს მალამო ილღიებში ამოისვას, რომ ჰაერზე უმსუბუქესად იქცეს და იწყოს ფრენა ყველა მხარეზე. თუ უნდა მზაკვარს

მის სრულს განკარგულებაშია როცა და საცა უნდა – მგელი. როცა ღამით შორი მანძილი ექნება გასავლელი, მზაკვარი გამოვა გარეთ, შეულოცავს და თვალის დახამხამებაში გაჩნდება მგელი. მზაკვარი მოაჭდე-

18

ბა ზურგზე და დაურბენს მთელს სოფლებს მეორე დღის დილაამდე. კიდევ ამიტომაც, რომ მზაკვარს მეორე სახელიცა ჰქვია – ნგერიმ გიმახვენჯი, ე. ი. ვინც მგელზე ზის, ანუ მგელზე შემჯდომი.

მზაკვარი თავის ბუნებით ავია, შურიანი, მოხერხებული, იცის, როგორ დააღწიოს თავი ცხოვრების ამა თუ იმ რთულსა და მძიმე კითხვებს, წინდახედულია. თუ ამ თვისებათა პატრონი არ არის მზაკვალი, ისე ნამდვილი მზაკვრის სახელი არ დაერქმის. ყველას როდი შეუძლია მზაკვრობა. ყოველ სოფელში შეიძლება ორი, სამი გამოერიოს მზაკვარი, მეტი არა.

მზაკვართა მთელ კორპორაციას თავისი უფროსი ჰყავს, რომელიც მათ ხელმძღვანელობს, აძლევს სათანადო დარიგებას, აწინაურებს ღირსეულებს, ამდაბლებს ჩამორჩენილთა და უღირსთა. ამ უფროსისათვის როკაპი უქვიათ. მისი რეზიდენციაა ტაბაკონას მთაზე, აღმოსავლეთ სამეგრელოში, სენაკის მაზრაში. როკაპი იმ დროიდანვეა, რა დროიდანაც დედამინაზე გაჩნდნენ მზაკვრები. როკაპი წარმოდგენილია სახიჩარ, ბებერ დედაკაცის სახით. გრძელ და შავკბილებიან ჩამოფხავებულ თითებზე გრძელი თრჩხილები უფრო აუშნოვებს, უფრო საზარლად ხდის. როკაპი ერთთავად ზის ერთ ადგილას, უძრავად, გარშემო ახვევია მსახურნი, რომელნიც მოახსენებენ ყოველსავე. რაც ტაბაკონას გადაღმა ხდება, მოახსენებენ – მისი ხელქვეითი მზაკვალეები ვინ რას აკეთებს.

წელიწადში ერთხელ მზაკვრები სამეგრელოს ყველა კუთხიდან ტაბაკონაზე მიდიან და როკაპს თავიანთის მოქმედების ანგარიშს აძლევენ. ამ დღეს ჭეჭეთობა ანუ მზაკვრების დღესასწაული ჰქვია და ემთხვევა ილიაობის (ივლისის 20) წინაღამეს, ხოლო სამეგრელოს ზოგიერთ სოფელში – მარიამობის (აგვისტოს 15) წინაღამეს.

ამ დღეს, დაბინდებიდანვე, მთელს სოფელში არაჩვეულებრივი ფაცა-ფუცია. ყველამ იცის, რომ ამ ღამეს მზაკვრები ტაბაკონაზე უნდა წავიდნენ როკაპთან ძღვენის მისართმევად. ვინც ამ ღამემდე ვერ მოასწრო ადამიანისათვის ევნო რამე, ამ ღამეს მაინც ყოველი ღონე უნდა იღონოს, თავის უფროსს ხელცარიელი არ წარუდგეს და მისი რისხვა და წყრომა არ დაიმსახუროს. იმართება ბრძოლა და ჭიდილი მზაკვრებსა და მოსახლეობას შორის. სოფელელნი, თავის მხრივ ცდილობენ ამ ბრძოლიდან უვნებელნი გამოვიდნენ. ეზოსა და ყანებში, თვალსაჩინო ადგილას, მინაში ჩარჭობილია სარი, რომელსაც თავზე გაკეთებული აქვს ჭვარი და ზედ ჩამოცმულია ეკლის გვირგვინი. როცა მზაკვრის ავი თვალეები ამ სარს მოხვდება, ყოველივე მავნებლური ძალა ეკარგვის. ოჯახის წევრებს თმებზე მიაკრავენ პატარა-პატარა ნატებს

ცვილისას, კარების თავებზე ნახშირით ჯვარის სახეს გამოიყვანენ. ამ ღამეს არ უნდა დაიძინონ, რომ მზაკვარმა მღვიძარეთ ვერა ავნოს რა.

სოფლელნი სასოფლო მოედანზე მოიყრიან თავს, გაისმის სიმღერა, გაიმართება ცეკვა, ჩონგურზე დაკვრა. შუა მოედანზე დაანთებენ დიდ კოცონს და ყოველი მოსულთაგანი ზედ უნდა გადახტეს: ცეცხლის ყველაფრის გამანადგურებელი ძალა სპობს მზაკვრებს და არანმინდებს, რომლებიც შეიძლება იღუმალად მიახსდნენ ამა თუ იმ ადამიანს ტანზე. ამავე დროს სცლიან თოფებს, დამბაჩებს, რითაც თავზარსა სცემენ მზაკვრებს, ზოგნიც ყვირიან: „შორს ჩემგან, მზაკვარო, შორს! შენი სვი და შენი სჭამე, ჩემსას ჯვარი დამინწერე!“.

მზაკვრები კატის სახით დაძრწიან მთელს სოფელში და ვაი იმას, ვინც არ გაფრთხილდა და ერთ-ერთი ჩამოთვლილი საშუალებათაგანი არ იხმარა მზაკვრის სანინაღმდეგოდ! მზაკვარი დაძინებულს მიეპარება და ზოგს ფრჩხილის სიფართოდ თმას ამოაჭრის თავზე. ზოგს ამნაირადვე ამოაჭრის ტანისამოსზე: ეს არის ჩ ხ ი ბ ი ანუ სამონმებელი იმისა, რომ მზაკვარი ამა თუ იმ სახლს ეწვია და იქიდან ხელცარიელი არ გამოსულა: ტანისამოსის ჰატარა ნაჭერთან ან თმის კოშტთან ერთად მოაქვს გულის ნაწილი იმისა, ვისაც ეს ჩხიბი ეკუთვნოდა.

შუაღამისას მზაკვრები სამეგრელოს ყველა მხრიდან ბანარალებით გაემართებიან საჰაერო გზით ტაბაკონასაკენ. ზოგი მათგანი ცოცხებზე არიან შემსხდარნი, ისე მიფრინავენ, ზოგი სანწახელებში სხედან და ასეთ თავისებურ მატარებლებით მიექანებიან თავის უფროსთან. თვითონ ტაბაკონაზე დანთებულია დიდი კოცონი, ზედ დაკიდებულია უზარმაზარი ქვაბი წყლით სავსე, რომელშიაც უნდა მოიხარშოს ყველა გული ადამიანთა, რომლებიც მზაკვრებმა წლის განმავლობაში მოაგროვეს. მოშორებით ტახტზე ზის როკაპი და მომსვლელთ ელოდება.

ბოლოს, ყველანი მოვიდნენ. სცენაზე გამოდის როკაპის ერთი მინისტრთაგანი, რომელთან რიგ-რიგად მიდიან მოსული მზაკვრები ძღვნების მისართმევად. ყოველ მირთმევაზე მინისტრი ქვით უკაკუნებს როკაპის გარეთ გამოშვებულ კბილზე. ისმის ჩახრენწილი, ძლივას გასაგონი კითხვა როკაპისა: „ვინ მოვიდა?“ ჰასუხად ასახელებენ მოსულ მზაკვარს და ჩამოთვლიან მის დამსახურებას. იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი და რა თვისების სიავე ჩაუდენია მზაკვარს, როკაპი აქებს და ადიდება ძღვენის მომტანს. როკაპის გული მით უფრო სძვერს სიხარულით, რაც უფრო ესმის, თუ რაც უფრო მეტი გულქვაობა გამოიჩინეს მისმა ხელქვეითებმა ადამიანთა მიმართ... გაიხედავ, წარუდგა მზაკვარი, რომელმაც არ შეიბრალა თავისი საკუთარი ძუძუთა ბავშვი, ამოჰკლიჯა მისი ჰანანუნა ნაზი გული და როკაპს ფეხებთან დაუდო; მეორე მზაკვარს არ დაჰნანებია თავისი ახლად ჯვარდანერილი ქმარი, რომ დაემსახურებია იმავე როკაპის ყურადღება... მაგრამ ყველას კი არ ეღირსე-

რომელ!თაც მთელი წლის განმავლობაში ერთი ბენო რისამე გაკეთებაც კი ვერ მოასწრეს. ასეთებს საშინელი საყვედურით აავსებენ.

როცა ყველას ინახულებს და მოუსმენს როკაპი, გაიმართება ნადიმი, თვით როკაპის თავმჯდომარეობით. სუფრაზე ღვინის მაგივრად მიერთმევად ადამიანის სისხლი, ხორცის მაგივრად – ადამიანის გულის მწვადები. სვამენ როკაპის სადღეგრძელოს, მზაკვრების სამეფოს წარმატებისათვის. მღერიან, ცეკვავენ... აღმოსავლეთიდან განთიადის მოახლოვებამ მზაკვრებს მოაგონა, რომ დრო მოვიდა დაგბრუნდეთ შინ, მიწაზეო... ისევ რიგ-რიგად წარუდგებიან როკაპს გამოსამშვიდობებლად, შთასხდებიან ცოცხებსა და სანახელებს და თვალის დახამხამებაში შინ გაჩნდებიან...

მზაკვრებს სოფელში თანამოაზრე და ხელისშემწყობნიცა ჰყვანან. ვიზელაც ეჭვს აიღებენ – მზაკვრის თანამოაზრეაო, რაც შეიძლება, ყველა ერიდება, ზოგჯერ გაინაპირებენ, არც ჭირში გაეკარებიან და აღარც ლხინში. მომხდარა, რომ გაბოროტებულ გლეხებს მზაკვრებისათვის უსულღმერთოდ ეცემნოთ, მათს სახლებისათვის ცეცხლი წაეკიდებინოთ და თვითონ მზაკვარი მდინარეში ჩაეგდოთ: დაე, მდინარემ გამოარაკვიოს – დამნაშავეა მათს მიერ ჩაგდებული მზაკვარი, თუ არაო... თანაც უმატებენ: თუ წყალმა დასძირა მზაკვარი, ეტყობა – უდანაშაულოა და თუ მოიტივტივა, ეს პირდაპირ მაჩვენებელი იქნება იმისი, რომ წყალში ჩაგდებული – კუდიანია და წყალში ჩაგდება ცოტაა, უნდა ჩავაქვავოთო...

როდესაც, მეგრელის აზრით, მის რომელიმე ოჯახის წევრის დაავადების მიზეზი – მზაკვარია, რჩევისათვის მკითხავს მიმართავს. მკითხავიც ავადმყოფის უნახავად გამოარაკვევს ვისი ხელი ურევია ამა თუ იმ ადამიანის დაავადებაში. ავადმყოფის პატრონს ურჩევს წყალობისთვის მიმართოს ხატს იმ წმინდანისას, რომელიც უფრო ძლიერად ითვლება იმ სოფლის მცხოვრებთათვის, სადაც ავადმყოფია.

მზაკვართა მანქანების ასაცდენად ბავშვებს გულზე ავგაროზები უკიდიათ: სამოგვის ნაჭერი სამკუთხედის ფორმისა, რომელშიაც ჩაკვრებულია თესლი ზოგიერთი მცენარისა. ამის საშუალებადვე გულზე იკიდებენ ან აკვანზე ჰკიდებენ გახვრეტილ ქვას. ავგაროზს, ბავშვებს გარდა, შინაურ საქონელსაცა ჰკიდებენ. მრგვალ, ბუნებრივად გახვრეტილს ქვებსა ჰკიდებენ სახლის კარს ზემოდან, რასაც მიზნადა აქვს – მზაკვრის ავი თვალის ძალა აარიდოს როგორც ამ ოჯახში მცხოვრებთა, ისე მეგრელის მთელ ავლა-დიდებას.

ბატონები (ყვაფილი) და სხვა გადამდები სენი

თავიანთი მოქმედების შედეგად, მავნე სულთა ანუ მეგრელების

თრუშა, ხუნავი, ფილტვების ჭლექი და სხვ. ამ სენთა ძირითადი სამყოფელი ადგილია სამეგრელოდან ძალიან შორს, „ზღვის გაღმა“, სადაც, თუ მეგრელს დავუჭერებთ, ერთგვარი სახელმწიფოებრივობის მსგავსი წყობილებაა ჰქონიათ თურმე. ესენი უამ-უამ წამოვლენ სტუმრად სხვადასხვა მხარეს და, მათ შორის, სამეგრელოშიც“. მათი მიზანია მეტი ხალხი დახოცონ, რომ უკანდაბრუნებისას ანგარიშის ჩაბარების დროს, ქება დაიმსახურონ უფროსებისა.

ამ სენებთან საბრძოლველად მეგრულ სახალხო ექიმობას თავისი საშუალებაცა აქვს შემუშავებული, საშუალება სიმჰათიური, საშუალება ხვეწნისა, მორჩილებისა და პატივისცემის გამოცხადებისა, შებრალები-სა და შეცოდების თხოვნისა. მეგრელს ამ სენებთან ბრძოლაში, დღესაც ამ საშუალებით და ხერხით ემარჯვება ფონს გასვლა.**

1902 წ.

* ამ სენების შესახებ დანვრილებით იხილეთ ამავე კრებულში წერილი: „ყვავილ-ბატონები საქართველოში“.

** ეს ნარკვევი პირველად რუსულ მნაზე იყო დანვრილი. 1913 წელს ავტორმა იგი გადასცა რუსული მუზეუმის ეთნოგრაფიულ განყოფილებას (პეტერბურგი).

22

ყვავილ-ბატონები საქართველოში*

(ერთი გვერდი სახალხო ექიმობისა)

გადამდები სენი, როგორც ყვავილი, წითელა, ქუნთრუშა, შავი ჭირი, ხორველა და სხვ. ქართველებს მიაჩნიათ სულელებად, ადამიანის ხორცით შესხმულ სულელებად. მართალია, ეს ხორცი სენისა უფრო ნაზია,

ვიდრე ადამიანისა, მაგრამ იმნაირადვე მგრძნობიარე და იმნაირადვე სუსტია, როგორც ყველა სიკვდილის შვილისა. ადამიანთა მსგავსად, ამ სულებს შეუძლიათ სიარულით გადაინაცვლონ ადგილი, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მათთვის არ არსებობს უგზობა, თავისუფლად გადაეშვებიან ხოლმე მალალ მთების მწვერვალებზე, არაფრად უჩანთ გასცურონ ზღვები და ოკეანები. ესენი წარმოგვიდგებიან შემსხედრებულ თავიანთ დაუმაშვრალად ხედნის გამძლე ჯორებზე და ყოველი სიძნელე მგზავრობისა ჰქრება და უჩინარდება მათს წინაშე. თვალის დახამხამებაში, თითქო ვინმემ შეულოცაო, ამ ავადმყოფობათა სულები გადირბენენ დედამიწის ორსავ ნახევარ სფეროზე. ილუზია უფრო სრული იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ამ სულებს აქვთ საჭმლის მონელების ორგანოები, სჭირია ტანისამოსის ტარება, გულგრილად არ ეპყრობიან პოე-

* ეს მოხსენება წაკითხულია პარიზის საანთროპოლოგიო საზოგადოების სხდომაზე 1903 წ. აპრილის 16, ხოლო შემდეგ სხდომაზე მოხსენების ავტორი ხსენებული საზოგადოების წევრ-კორესპონდენტად იქნა არჩეული. მოხსენება დაბეჭდილია საანთროპოლოგიო საზოგადოების შრომებში.

ამის წაკითხვისას ანთროპოლოგმა პროფესორმა ზაბოროვსკიმ თავისი მოსაზრება

გაუზიარა მსმენელთ ამ მოხსენების შესახებ.

„ნამუშავარი, ბ-ნმა სახოკიამ ჩვენ რომ გავვიზიარა, დიდის ინტერესით მოვისმინეთ. ქართველებს ავადმყოფობანი წარმოდგენილი ჰქონიათ, როგორც სულები. ასევე

იყო ევროპაშიაც, საშუალო საუკუნეებში, და დარჩა ამავე ევროპის ზოგიერთ მხარეში,

სახელდობრ – სლავიანთა შორის. ამნაირი წარმოდგენა ავადმყოფობათა მთელს მსოფლიოში იყო გავრცელებული.

„მაგრამ ლევენდას რომ თავი დაეანებოთ, ჩვენ არ ვიცით სხვა მაგალითი ეპიდემიურ სენთა, რომელნიც ადამიანის სახელა ჰყავდესთ წარმოდგენილი, ღმერთებადაც,

რომელთაც ეფერებიან და ცდილობენ მათი გულის მოგებას.

„ბ-ნს სახოკიას კავკასიაში აღნიშნული აქვს ძალზე კარგად შემონახული გადმონაშთი პირველყოფილ იდეათა“.

ზიას, ტკბილ სიმღერებს; სამუსიკო იარაღის წკრიალა ხმა მეტისმეტ სასიამოვნოდ მიაჩნიათ და იის ყვავილის სუნისათვის თავი უკვდებათ... მათი საყვარელი სასუსნი – ადამიანის ხორცია და სიკვდილის შვილთა სისხლით ვერ გააძლებთ. მაგრამ ამით იმის თქმა კი არა გვსურს, ვითომ მხოლოდ ორფეხთა ხორცს ეწყობოდნენ. ოთხფეხთა სისხლსაც დიდის

სიამოვნებით გეახლებიან. მხოლოდ ზოგიერთი ცხოველის ხორცის ჭამაში უფრო იციან არჩევა; აქ არჩევა თუ დანუნება ძალზე ამკარად იციან. მაგალითად, ღორის ხორცი, რომელსაც კაცობრიობის სუფრაზე საპატიო ადგილი უჭირავს, განსაკუთრებით საშინელებაა ყვავილ-ბატონებისათვის, რომელსაც ისე უზომოდ უყვარს ხორცი და უმეტესად სისხლი ციკნისა. ეგვევ ითქმის ფერების შესახებაც. ყვავილ-ბატონებსა და წითელას უყვართ წითელი, თეთრი ან ლურჯი ფერი; ხოლო შავი სამოსის ნახვა ორსავე საშინლად ეჯავრება. რა თქმა უნდა, როგორც ყველა სიკვდილის შვილს, ამ სენთაც აქვთ ზოგიერთი უინიანობა და მაღლივ რებისა ან შურისძიების მიდრეკილება. ვისაც ხსენებული სატკივარი შეეყრება, მოვალედა სთვლიან თავიანთ თავს მათს უინიანობას სიტყვა-შეუბრუნებლად დაემორჩილონ, რადგან ისინი ჩვეულნი არ არიან ვისგანმე თუნდაც მცირე წინააღმდეგობას, თორემ გაცოფდებიან, საშინელნი გახდებიან, ავები. პირიქით, მოფერებით, ალერსით, ძღვენის მირთმევით თითქმის სულმუდამ შეიძლება ადამიანმა მათი გული მოიგოს, სიკეთე აქნევიოს, სიავე ააცილოს, ყოველისავე ხიფათისა და განსაცდელისათვის თავი დააღწევიან.

აჰა, სიმპათიები და ანტიპათიები, რომელთაც მიაკუთვნებენ ქართველები ყვავილ-ბატონებს, და რომლებითაც ხელმძღვანელობენ ამ სენის მოსარჩენად. თუ ისინი უგულვებლყოფენ ამ პირობებს, მაშინ მეტად სანალვლელად უნდა გათავდეს მათი საქმე: ყვავილ-ბატონები პასუხისმგებელნი არ არიან!..

გადამდებ სენთა უმეტეს ნაწილს საერთოდ ეძახიან „ბატონებს“ და მათი იერარქიული უპირატესობით და სიძლიერით იყოფიან ორ ერთიმეორისაგან განსხვავებულ კატეგორიად. პირველ კატეგორიაში მოქცეულნი არიან „დიდი ბატონები“ – შავი ჭირი, ხორველა, ყვავილ-ბატონები, ხოლო მეორისაში წითელა, ქენტრუმა, ყელჭირველა, ყივანა ხველა და სხვ.

ყველა ეს სხვადასხვა ავადმყოფობანი ცხოვრობენ „ზღვას (შავ) იქით“, საცა განუწყვეტლივ სდის თაფლის მდინარენი და რძის ნაკადულები. ამათ აქ აქვთ თავისი ოჯახები და მთელი სოციალური და სარწმუნოებრივი ორგანიზაცია. ყველანი ემორჩილებიან ერთ უფროსს, რომელიც განაგებს თვისთა ქვეშევრდომთა საქმეებს და ზრუნავს მათი კეთილდღეობისათვის. სარწმუნოების მხრივ ესენი საზოგადოდ არიან

ქრისტეს და ისლამის აღმსარებელნი. ფიზიკურად ესენი ზოგი შავია (შავი ჭირი), თეთრი (ყვავილ-ბატონები), წითელი (წითელა).

მაგრამ ეს ავადმყოფობანი არა სჯერდებიან თავიანთ ქვეყანას. დროდადრო მათი უფროსი გადასწყვეტს ინახულოს მსოფლიოს სხვადასხვა მხარეები, რომლებიც თავის სამეფოს ერთ-ერთ ნაწილად მიარჩნიათ, რომ გაიგონ, თუ სიკვდილის შვილნი რამდენად ერთგულნი არიან

მათნი და ან ხომ არ ჩადიან ისეთ საქმეს, რაც უკანონობად ჩათვლებათ. ამას აკისრებს თავის ქვეშევრდომებს შავ ჭირს, ყვავილ-ბატონებს, წითელას და სხვ. ამათ სრულ ძალაუფლებას აძლევს მოიქცნენ ისე, როგორც საჭიროდ დაინახავენ, დაანახვონ ყველას ყოვლის შემძლეობა თავიანთი უფროსისა, მიმართონ დასჯის საშინელ საშუალებას, რომ დამნაშავენი გამოასწორონ და ჩააგონონ მორჩილება და რიდი. იმ შემთხვევაში, როცა ამათ საქმე ექნებათ ისეთებთან, ვისი გამოსწორება გასაჭირია, მათ უფლება ეძლევათ იხმარონ რადიკალური საშუალება: შეუძლიათ მოჰკლან და წამოიყვანონ როგორც თავიანთი მონები. დასავლეთ საქართველოს ერთი მეტად გავრცელებული ლეგენდაცაა, რომელიც დანვრილებით მოგვითხრობს „ზღვას იქით“ მხარეში მცხოვრებთა შესახებ. აი ამ ლეგენდის წყალობითაა, რომ ამ სულთა ცხოვრებას ფარდა აეხადა და ჩვენც რაც რამე ვიცით – მათს შესახებ.

ერთხელ, – მოგვითხრობს ეს ლეგენდა, – ერთი მეგრელი მეთევზე ერთ მდინარის პირას თავის ნავში მოკუბული იჯდა. ნემსკავი წყალში ჰქონდა გადავლებული და ელოდა – აცა, როდის წამოეგება თევზიო. რაკი დრო მიდიოდა და თევზი კი არსადა ჩანდა, მეთევზეს თევზის ლოდინში ჩაეძინა. ცოტა ხანმა გაიარა და ანკესს ერთი უზარმაზარი თევზი წამოეგო. რადგან მეთევზე აღარ იძვროდა, თევზმა ნავი ზღვაში შეითრია. სწორედ მიგრაციის ანუ ადგილგადანაცვლების დრო იყო და თევზმაც თბილ ქვეყნებისაკენ გასწია.

უკვე მეორე დღე გათენდა, როცა მეთევზეს გამოეღვიძა. საცოდავმა კაცმა რომ დაინახა – შუა ზღვაში ვარო, თავბარდაცემულმა არ იცოდა, რა ექნა. შიშისაგან ენა ჩაუვარდა. ზღვის ტალღები ნება-ნება არწევდა. მზე რამდენჯერმე ამოვიდა და ჩავიდა, და ისიც მიადგა ერთ მშვენიერ კუნძულს, სადაც თათლის მდინარენი და რძის ნაკადულები სდიოდა. ისიც ნაპირას გავიდა. შევიდა ისეთ ალაგში, საცა აქამდე ცნობისმოყვარე ადამიანს ფეხი არ დაუკარებია. მის გონებას ვერც კი წარმოედგინა არსებობა ასეთის ადგილისა! კუნძულის ნაპირებს ლურჯი ზღვა ჰკოცნიდა და ზედ ეფრქვევოდა მზის ოქროთ დაფერილი დაუსრულებელი ბრჭყვიალა სხივები. ყოველივე ეს მეტად მხიარული და სასიამოვნო იყო. ამ შუქმთენარე მზის ქვეშ გადაშლილი იყო საოცნებო საყურებელი ბაღები, სამოთხე იშვიათ და ადამიანის თვალთათვის ჯერ

უნახავ ყვავილთა, რომლებიც წამოზიდულნი იყვნენ თავიანთ ნაზ ღეროებზე, მსუბუქ თაიგულებად თავიანთ თავსვე ეცემოდნენ. აქვე იყო საუცხოო სასახლეები, რომელთა გარშემო აბნევდნენ ნაპერწკლებს, ძვირფას მარგალიტების მსგავსებს.

აი ბედმა სანყალ კაცს ამ სააქაო სამოთხეში დაანახა თავის თვალებით სხვადასხვა ჯურის და სხვადასხვა ხარისხის „ბატონები“, რომ მერე თავის მემობლებისათვის ეამბნა მათი შინაური ცხოვრების ამბავი.

მეთევზე მათს შორისვე ხელდავდა თავის მეზობლებს, წინა წლებში გარდაცვლილებს და „ბატონების“ მიერ წამოყვანილებს თავიანთ ყმებად.

„ბატონები“ ახალმოსულს შემოეხვივნენ. გაუწყრნენ: როგორ გაბედე ჩვენს საიდუმლო სამყოფელში მოსვლაო! საცოდავმა მეთევზემ, აკანკალებულმა, ყელგამომშრალმა, სცადა ეთხოვნა პატიება. ძალიან გაუჭირდა და ბოლოს, როგორც იყო, წამოილულლულა, უამბო – უბედო ბედმა რაც შეამთხვია და, როგორც შეიძლო, პატიება სთხოვა. რადგან მისი „ყმობის“ დრო ჯერ არ იყო მოსული და თან ანგარიში გაუწიეს იმ გარემოებას, რომელმაც ის მათს სამყოფელში მოიყვანა, „ბატონებმა“ აპატიეს და ძალზე სტუმართმოყვარულად მოექცნენ.

მეორე წელიწადს, თევზების ახალ მიგრაციის დროს, „ბატონების“ ბრძანებით და იმავე თევზის საშუალებით, ჩვენი მეგრელი დაუბრუნდა თავის სამშობლოს. მის მეზობლებს დიდი ხნის მკვდარი ეგონათ და ახლა ცოცხალი რომ დაინახეს, ყველას საშინლად გაუკვირდა. ისიც დაწვრილებით მოუყვა, რაც ნახა თავის უნებურად.

გადამდებ სენთა შორის, რომელნიც სწორედ რომ ანადგურებენ ქართველთა, ყველაზე საშინელია – ყვავილი, რომელსაც ეძახიან „დიდ ბატონებს“, „ყვავილს“ ან კიდევ „მარგალიტებს“. მისი წამლობა გადაიქცა კულტად და მთელ რიგ ცრუმორწმუნეებათა წყაროდ. უფრო ხშირად ყვავილის ეპიდემია საქართველოში შემოდიოდა ოსმალეთიდან. ოსმალელ მეზღვაურთა საშუალებით, რომლებიც ვაჭრობას აწარმოებდნენ ალაგობრივ მკვიდრებთან. საქართველოს დასავლეთი პროვინცია, სამეგრელო, ხდებოდა მსხვერპლად ყვავილის და სწორედ სამეგრელო იქცეოდა ხოლმე განუწყვეტელ კერად „ბატონებისა“. ამიტომ, სრულებით არ არის საკვირველი, თუ სწორედ ამ მხარის მცხოვრებთა შორის დარჩენილა ყვავილის მოვლისა და კურნების წესები, სრულებით განსაკუთრებული და საინტერესო ეთნოგრაფიის თვალსაზრისით.

მიუხედავად ამისა, მეგრელების წესი ყვავილის კურნებისა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, არც ისე დასაწუნია და არსებითად განსხვავებული არ არის თანამედროვე ექიმობის მიერ მიღებული წესებისა. ამიტომ ჩვენც სწორედ საქართველოს ამ ნაწილში არსებული წესების

შესახებ გვეჩვენა ლაპარაკი იმ საგანზე, რომელიც ჩვენ ამჟამად გვინტერესებს.

როგორც მეგრელნი მოგვითხრობენ, „ბატონები“ ანუ ყვავილი ადამიანის სახით და ჯორებზე შემსხდარნი იქით-აქეთ დადიან, სრულებით გაუჭირვებლად. ამათში გულკეთილებიც არიან და ავებიც. პირველი ჯგუფის ბატონები წარმოგვიდგებიან ლამაზი ქალების სახით, ტანზე თეთრები აცვიათ, კოხტად და გემოზე, გრძელ და მშვენიერ თმიანები. მათი ჯორებიც აგრეთვე თეთრები არიან. ავგულა „ბატონები“ კი გრძელწვერიანები არიან, შავები, შავტანისამოსიანები, ზოგჯერ

მღვდლის ანათორასაც კი ატარებენ და სახედნადა – შავი ჯორები ჰყავთ.

ამა თუ იმ სოფელში ყვავილის შემოსვლას წინდანი იგებენ იმით, რომ ავადგასახდომნი ან მისნი მახლობელი სიზმარში ნახავენ: – ყვავილი მობრძანდება ჩვენთანაო! თუ სიზმარში ნახეს ლამაზი ქალები, მოცეკვავენი, მხიარულნი, სახის კეთილგამომეტყველებიანი და ტკბილად მოლიმარნი, თეთრ, ბრჭყვიალა კაბებიანები – ეს კარგი ნიშანი იქნება. ამ შემთხვევაში იმედი უნდა ჰქონდეთ, რომ ავადმყოფობა მშვიდობიანად ჩაივლის და ავადმყოფის სახეს მსუბუქ კვალს დაამჩნევს. ხოლო თუ სიზმრად ნახეს შავი „ბატონები“, მაშინ დარწმუნებულნი უნდა იყვნენ, რომ სიკვდილი უეჭველად დაუკაკუნებს კარებს ამა თუ იმ ოჯახში.

ყვავილის ეპიდემიის გაჩენა სამეგრელოს რომელსამე სოფელში მცხოვრებთ თავზარს დასცემს ხოლმე. თუ ქონება ნებას აძლევთ, თავიანთს სახლებს თავს ანებებენ, ცდილობენ თავი შეაფარონ თავიანი ნაცნობ-მეგობრებთან შორეულ სოფლებში. ხმამაღლა ლაპარაკს შესწყვეტენ, ყველგან ჩურჩული-ლა ისმის. მეზობლებს ერთმანეთთან მისვლა-მოსვლა შეწყვეტილი აქვთ, სანამ ეპიდემია მძვინვარებს. მეგრელები ზედმინეებით ასრულებენ იმას, რაც, მათის აზრით, „ბატონებს აქვთ ნათქვამი: „როცა ჩვენი სახელი (გამოჩენა) გაიგოთ, თავს უშველეთ, იმდენი ირბინეთ, სანამ კამეჩის ტყავის ქალამნები, ფეხებზე რომ გაცვიათ, სიარულისაგან არ დაგიცვდებათ. ეცადეთ, ჩვენმა თვალებმა არ დაგინახოთ. არ დაგვენახოთ, თორემ ვაი თქვენს შავს დღეს!..

რაც შეეხება ხსენებულ ავადმყოფობისაგან წამლობასა და მორჩენას, მეგრელები მიმართავენ მხოლოდ და მხოლოდ სიმჰათიურ საშუა-

* ამის დამწერის დედა შავი „ბატონებისაგან“ გარდაიცვალა. მეზობლებს ვითომ სიზმარში ენახათ ჩვენის სოფლისაკენ მომავალი შავი დიდწვერა კაცი, შავტანისამოსიანი, შავ ჯორზე შემჯდარი. როცა მიცვალებული გაასვენეს, მაშინ-ლა უთქვამთ: ასე და ასე ვნახეთ სიზმარშიო.

ლებებს და იმ ხერხებს, რაც წინაპრებისაგან გაუგონიათ: ყოველთ უწინარეს, „ბატონების“ მხრივ წყრომისა და შურისძიების შიშით ერიდებიან ექიმისა და ლათინთა სამზარეულოს წამლების ჩარევას. უნდა ისიცა ვთქვათ, რომ ექიმები იშვიათად თუ სადმე იყვნენ მეგრელების სოფლებში იმ დროს, რა დროის ამბავს ჩვენა ვწერთ. ავადმყოფს თუ ბედი უღიმის, გადარჩება, თუ არა და უნდა მოკვდეს. თუ გადაარჩინეს, ეს იმას ნიშნავდეს იქნება, რომ გაჭირებას თავი დააღწიეს, მიზანს მიაღწიეს, ე. ი. გული მოიგეს ავადმყოფობის სულისა, ალერსიანები იყვნენ, მორჩილნი, განსაკუთრებით – მიუხვდნენ: ბატონებს რა ეამე-

ბოდათ და რა არა! უნდა დაესძინოთ აგრეთვე – ბედისწერას ამ შემთხვევაში, როგორც სხვა შემთხვევებშიაც, უმთავრესი როლი აქვს.

მოდით, შევიხედოთ მეგრელის სახლში, საცა „ყვავილ-ბატონები“ „ბრძანდებიან“. უმეტეს შემთხვევაში, მეგრელების სახლები უნდა იქცეობოთ შუაგულ ტყეში, საუკუნოვან ხეებს შორის, ერთმანეთისაგან ერთი და ორ და ზოგჯერ სამი კილომეტრით დაშორებულები. ამ სახლებს ჰაი, ჰაი, რომ დიდი პრეტენზია არა აქვს სილამაზისა როგორც გარედან, ისე შიგნიდან. სახლს გარედან მაღალი ღობე უვლია, ღობეს შიგნითაც უშველებელი ხეები დგას. სახლი ხისაა, ერთსართულიანი, ერთ თვალიანი. კარი მთლიანი ორი აქვს: ერთი წინიდან და მეორე პირველის პირდაპირ – უკანიდან. სახლის სახურავი ყავრისა ან ისლისაა. რაკი ფანჯრები არა აქვს სახლს, სინათლე მოღებულ კარებიდან ან ჭუჭრუტანებიდან შემოდის. ჭუჭრუტანები კიდევ თავის დღეში არ აკლია გაუგოზავ კედლებს. ჰაერსაც, სინათლის მსგავსად, აქვს სახლში შემოსასვლელი გზა. ფიცრის იატაკის მაგიერ, კარგად თუ ავად, დატკეპნილი წითელი მიწაა. სახლის შუა გულს – კერაა, საცა შემის დიდი ნაჭრების – მორების ცეცხლი უნთიათ. ამ კერას გარშემო შეჭუჭკულნი არიან ოჯახის წევრნი, რომელთა ზურგი განუწყვეტლივ ქარსა აქვს შეშვერილი, განსაკუთრებით ზამთარში. კვამლი, კერას რომ ასდის, ჯერ ყველას უღიზიანებს და ამოსწავს თვალებს და მერე გარეთ გავა იქიდან, საცა გასასვლელ გზას იპოვნის. კედლებს გასწვრივ მიკრულია ტახტი, ანუ რამდენიმე ცულით გაჩორკნილი ხის ფიცარი. უმეტეს შემთხვევაში ზედ არაფერი ჰფენია და თუ ჰფენია, ეს გახლავთ ჭილოფი, რომელსაც სოფლები თვითონ აკეთებენ ჭილისაგან. ღამით ამ ტახტზე გადაათარებენ სიფრთვანა ლეიბსა და საბანს და ამგვარად გადაიქცევა სანოლად, დღისით იხმარება ჩამოსაჯდომად. რა თქმა უნდა, მეტად უპრეტენზიო უნდა იყოს ადამიანი, რომ ასეთ სანოლს რბილი დაარქვას. მაგრამ თუ ანგარიშს გაუწევთ იმას, თუ რა ღარიბულ პირობებში სცხოვრობს მეგრელი, ასეთ ცხოვრებისათვისაც კმაყოფილია. განჯინა მეგრელის ოჯახში აუცილებელი საჭიროების ავეჯად არ ითვლება. ბინისათვის ამ ცხად

სიმიშვლის ბოდიშის მოსახდელად კედელზე დაკიდებულია თითო-ოროლა ტანსაცმელი, რომელნიც საპნის თვისებას ნაკლებ იცნობენ. კედლები მოშავო ფერისაა, ალბათ კვამლისაგან, განუწყვეტლივ რომ ხვდებათ. ჭურჭელი შესდგება ხის ატარებისა და თიხის ჯამებისაგან, რომლებსაც სოფლის ხელოსნებივე აკეთებენ და რომლებიც სრულ-ჰყოფენ სახლის მორთულობას. სახლის ერთი კუთხე მიჩენილია საქონლის ბოსლადა, სადაც ოთხფეხი გვერდით ცხოვრობს თავის პატრონებთან ერთად და ისიც იმათთან ერთად ერთის ჰაერითა სუნთქავს.

აჰა, რაც შეიძლებაოდა, სწორი სახე იმ გარემოსი, რომელშიაც იმყოფება მეგრული ავადმყოფი.

როგორც კი გაჩნდება სენი, პირველადვე ავადმყოფს კისერზე დაკიდებენ გახვრეტილ ქვას. ეს არის ნიშანი მორჩილებისა „ბატონების“ მიმართ, რომელნიც „მობრძანდნენ“ და თავიანთის „მობრძანებით“ წყალობა უყვეს ამა თუ იმ ოჯახს...* ცოტა ხანს შემდეგ ამ ქვას ავადმყოფის სანოლ ქვეშ დასდებენ. ამავე დროს დიდის გულმოდგინებით ცდილობენ სახლი მორთონ. ცდილობენ ავადმყოფი, რაც შეიძლება, სუფთა ლეიბზე დააწვინონ, უკეთესია, ახალ ლეიბზე დააწვინონ. საბანიც აგრეთვე სუფთა და ახალი უნდა იყვეს; ყველაფერს აჯობებს, თუ საბანი აბრეშუმისაა. კერაზე ცეცხლი უნდა ჩაქრეს, რადგან „ბატონებს“ ცეცხლი ჭირივით ეჯავრებათ. სახლში საჭმელს არა ხარშავენ. ამ შემთხვევაში, მეზობლები ჩაერევიან საქმეში და საჭმელი მზა-მზარეული მოაქვთ ავადმყოფის პატრონისათვის. მეზობლების მხრივ ეს დიდ სიკეთედ და სამსახურად ითვლება, და აგრეთვე ავადმყოფის პატრონისათვის მეტად ხელსაყრელია, რომ მთელი კვირების განმავლობაში სხვები იმსახურონ. მაგრამ მეზობლები თითქო არც თუ ისე იყვნენ დაინტერესებულნი ამისთანა პატივისცემის აღმოჩენისათვის. არ უნდა დაევიწყოთ, რომ, ერთი მხრივ, ხელსა ჰბანს ხელი, და თუ დღეს „ყვავილი“ ერთ მეზობელთან ბრძანდება, ხვალ მეორესთან „მობრძანდება“ და მეორეს პირველი მეზობელი თავის მხრივ გადაუხდის სამსახურს. მეორე მხრივ, ქართველებს მოვალეობად მიაჩნიათ გამოიჩინონ მორჩილება და სტუმართმოყვარეობა „ბატონების“ მიმართ“. მეზობლების მიერ მოტანილ და სულებისათვის მირთმეულ საჩუქრებს შორის ჩვენა ვხედავთ: ვარიებს, პატარა ციკნებს, ფრინველთ, რომელთაც ნისკარტები და ფეხის ფრჩხილები მთლად წითლად აქვთ შეღებილი.

* ეს ჩვეულება (ყელზე ქვის დაკიდება) იმ შორეული დროისაა, როცა ქართველები ომის დროს, როცა მტრისაგან დამარცხდებოდნენ, ყელზე ქვებს დაიკიდებდნენ და ისე წარუდგებოდნენ წინ. ეს მორჩალების ნიშანი მჯობნელთ უფლებას ანიჭებდა დამარცხებულთა სიცოცხლის ისე მოჰქცეოდნენ, როგორც ენებებოდათ...

ამ წინდანივე მირთმეულ შესაწირავებით ცდილობენ მეზობლები გული მოიგონ „ბატონებისა“, მათი წყალობა გადმოევილინოთ და მათ მიერ დაფარულ-დაცულ იქმნენ.

მაგრამ ყველა მეზობელს კი არ შეუძლია გადალახოს კარიბჭე იმ სახლისა, სადაც ავადმყოფს უვლიან. ვისაც ჯერ არ უხდია „ყვავილ-ბატონები“, სახლის ღობეს მიადგება და იმის მაგიერ, რომ შინაურებს ხმამაღლა დაუძახოს და გარეთ გამოიხმოს, „ყვავილის“ მსახურთა ყურადღებას მიიპყრობს იმით, რომ ქვით ოდნავ დაუკაკუნებს ღობეს. ამ სიფრთხილეს თავისი საბუთი აქვს, რადგან „ბატონებს“ ეჯავრებათ

ყვირილის ხმა; ადამიანთა ძახილი აბრაზებით. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს სულები მეტად ნერვიანები არიან. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ვისაც „ბატონებმა“ სიბრმავე დაუტოვეს, ამნაირადვე იქცევიან, როცა ძღვენი მიაქვთ „ბატონებთან“ მათი გულის მოსაგებად. მათ აკრძალული აქვთ შევიდნენ იმ სახლში, სადაც გადამდები სენია და დაენახვონ ავადმყოფობის სულებს, თორემ ამას მოჰყვება „ბატონების“ გაანჩხლება და მათგან სიავის მოლოდინი. ბატონები ამ შემთხვევაში შურს იძიებენ იმათზე, ვინც ლოგინშია და თვალის სინათლეს წაართმევენ. ამრიგად, ავადმყოფი გათამამებულ ბრმის მაგივრად აგებს პასუხს!..

ცოტა ზემოთ ჩვენ ვახსენეთ „ბატონების“ მოსამსახურე. ახლა ვიკითხოთ ერთი, ვინ არის ეს მოსამსახურე? ის უფროსი ვახლავთ შემწირველი, მინისტრი ბატონების კულტისა, რომელიც არსებობს მეგრელთა შორის; სწორედ ამ კულტის მიერაა შემოღებული ეს თანამდებობა. სულების მსახური არც ისე ჩვეულებრივი მსახურია, რომელიც შეიძლება გვეჩვენოს პირველი შეხედვით. ადვილია სიტყვა „მსახურის“ თქმა, მაგრამ ყველასათვის კი არ არის შესაძლებელი მსახური იყოს. ეს სიტყვა ჰკულისხმობს მეტად რთულ მოვალეობას და დიდი საპასუხისმგებლობა: მსახური ერთგვარი შუამავალია უბრალო სიკვდილის შვილებსა და „ბატონებს“ შორის! ეს მღვდელმსახურია, რომელიც გადმოგცემს, თუ რა ჰნებავს „ბატონებს“ და მოლაპარაკების დროს კარგ ურთიერთობას ამყარებს ავადმყოფსა და „ბატონებს“ შორის. მოსამსახურე დიდი თანამდებობის კაცია, ძალაუფლებით მორჭმული, ბატონების სამსახურს მიმაგრებული, დიდის გავლენისა და განსაკუთრებულის მოხერხებისა. სიცოცხლე და სიკვდილი ავადმყოფისა – მის ხელთაა! ის აყენებს ავადმყოფს მორჩენის გზაზე, ისაა, უშუალო კავშირი რომ აქვს ბატონებთან, ისაა, რომ ცდილობს ბატონების გული მოიგოს, უზრუნველმყოფელი ბატონების მიერ წყალობის გამოვლინებისა, ცდილობს მისი შუამავლობა კეთილად დაგვირგვინდეს...

„ბატონების“ მსახურობის საქმეში სქესს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს: მსახურად შეიძლება იყოს როგორც მამაკაცი, ისე დედაკაცი. ამ

თანამდებობის ასასრულებლად საჭიროა მსახურს მოხდილი ჰქონდეს „ბატონები“ და უზრუნველი იყოს, რომ ეს სენი ხელმეორედ არ შეეყარება. გარდა ამისა უნდა იყოს კარგი მჭევრმეტყველი, ენაზე თათული უნდა ჰქონდეს დასხმული, როგორც ამბობენ ქართველები, ესე იგი, იცოდეს ალერსიანი და მოფერების სიტყვები, ემარჯვებოდეს ბატონებისათვის ქათინაურების თქმა, საცა უნდა და არ უნდა, დამსახურებულისა თუ დაუმსახურებელისა, სულ ერთია, არავინ დასძრახავს. მსახურმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ „ბატონებს“ ქათინაურები ძალიან უყვართ. გარდა ამისა, მსახურმა უნდა იცოდეს ტკბილად მოყოლა სხვადასხვა გასართობი ამბებისა, არტისტული ნიჭიც უნდა ჰქონდეს, სთქვას ლექსები, ბა-

ტონების პატივსაცემად გამოთქმულები, სიმღერა იცოდეს, ბატონების სმენა დაატკბოს ჩონგურის დაკვრითა და ზედ ტკბილი სიმღერების დამღერებითა, იცოდეს ცეკვა, იყოს მომთმენი და სხვადასხვა.

აღსანიშნავია, რომ ბატონების კარგ მსახურს თავისიანებში განუზომელი ფასი აქვს. ბატონებიც თავიანთ მხრივ აფასებენ მის ღირსებას, შრომასა და დაღალვას, რაც მის თანამდებობას ახლავს თან. როცა უგულოდ ემსახურებიან, ბატონები არ აყოვნებენ გულის მოსვლას და ავადმყოფის მდგომარეობის გაუარესებას და მოითხოვენ კარგი მსახური მოუყვანონ. არიან ძალზე სახელგანთქმული მსახურნი, გამოჩენილნიც, რომელთაც ზედმინვენით იციან თავიანთი ხელობა. ავადმყოფის პატრონნი, რაც უნდა დაუჭდეთ, მოსძებნიან ასეთებს და თუნდ ორი დღის სავალიდან მოიყვანენ.

ერთს სოფელში, – მოგვითხრობენ მეგრელები, – ერთს დროს ცხოვრობდა ერთი საწყალი დედაკაცი, განთქმული მსახური „ბატონებისა“. ავადმყოფებთან რომ მიიწვევდნენ, ეს ქალი მაშინვე ხელში აიღებდა ჩონგურს და თუმცა ძალიან სუსტი მეჩონგურე გახლდათ, მაინც ეს არ უშლიდა გაჭირვებისათვის სულ ადვილად დაეღწია თავი. იმდენს ახერხებდა, რომ „ბატონების“ გული ყოველთვისა ჰქონდა მოგებული. როგორც კი მიუახლოვდებოდა სახლს, საცა ყვაველით ავადმყოფი იწვა, საკრავს უხერხულად ააჟღარუნებდა, „ბატონები“, როგორც მოგვითხრობენ მაყურებელნი, გამხიარულდებოდნენ და ღიმილს დაიწყებდნენო.

მაგრამ ამავე სოფელში ისეთი ურწმუნო თომებიც იყვნენ, რომლებსაც ამ დედაკაცის ღირსებისა არათფერი სწამდათ. ამ დროს ერთი ახალგაზრდა კაცი ყვაველით გამხდარა ავად. მისი მდგომარეობა უნეგეშო გახდა. თავისი მეზობლები სულ ამაოდ ეხვეწებოდნენ ავადმყოფის მამას მსახური დედაკაცი მოეყვანა. მამა, რომელსაც როგორღაც თვალში ამოღებული ჰყავდა ეს დედაკაცი, უარზე იდგა და ყურს არავის უგდებდა. ბოლოს, სიკვდილის პირას მდებარე შვილმა გაკერპებულ

მამას ხვეწნა დაუნყო: „სიცოცხლე სულ სამის დღისა დამრჩენია. მომიყვანე, მამილო, ის დედაკაცი, რომ ავადმყოფს მომიაროს“. მამა ხედავდა, რომ შვილის სიკვდილი კარზე ჰქონდა მომდგარი და მართლაც სამ დღეში შვილმა თქვენი ჭირი წაიღო.

განვლო ხანმა და „ბატონები“, თავიანთ ჯორებზე შემსხდარნი, შეხვდნენ დედაკაცს და საყვედური უთხრეს: „შე კაი ქალი, რად მოჰკალი ყმანვილიო?!“ – ბატონებო, ჩემო მწყალობლებო! განა ჩემი ბრალია, – უპასუხა დედაკაცმა. – მე სულ იმასა ვნატრობ შემთხვევა მომეცეს თქვენს ფეხებს ქვეშ გაგევოთ და დაგიმტკიცოთ ჩემი პატივისცემა და მორჩილება. ძვირფასნო და სათაყვანნო, მიცვალებულის მამა იმდენად იყო გულქვა, რომ წამართვა სიამოვნება შევსულიყავ იმ სახლში,

საცა თქვენ ინებეთ შებრძანება".

რაკი „ბატონების" მსახური იმ სახლში დაბინავდება, საცა ავად-მყოფი წევს, ყველანი დამშვიდდებიან, დარწმუნებულნი, რომ ავად-მყოფის ბედი ჩაბარებული აქვს ისეთს ხელებს, ვისი ნდობაც შეუძლია ადამიანს. მსახურის თვალი და ხელები ყველაფერს უნდა გასწვდეს: ართმევს მეზობლებს მათს მიერ მოტანილ დიდ ძღვენსა და საჭმელ-სასმელს, რომ მერე ბატონებმა, თავისუფლად რომ დარჩებიან, სავსე-ბით შეათასონ მორთმეული სანოვავის ღირსება. ძნელი არ არის იმის გამოცნობა, რომ ბატონები გაუმაძღრები სრულებით არ არიან. მაშინ მსახური თავის მოვალეობადა სთვლის, თავის გულმოდგინების საჩვენებლად, დატოვებული სანოვავე დაამთავროს, და ამგვარად თავის შრომის სასყიდელით თავის თავი დააჯილდოვოს.

ყოველთვის, როცა მსახურმა ბატონებს მოტანილი ძღვენი უნდა მიართვას, ავადმყოფის წინაშე დაიჩოქებს და თავმდაბლად მოახსენებს „ბატონებო, ძვირფასო მარგალიტებო, უძვირფასესო სამკაულებო, ყველა ყვავილებზე ულამაზესნო, ტკბილნო, საყვარელნო! ია-ვარდი გიფენიათ, საცა გაიაროთ! როგორც კი გაიგეს თქვენის უდიდებულესობის მობრძანება ამ საცოდავ ქოხში, ყველანი საჩქაროდ გამოეშურნენ, რომ თქვენთვის მოერთმიათ ეს მცირედი ძღვენი, რათა მომრთმევთ გადაათვართ თქვენი მონყალების კალთა, მიაკმიოთ სურნელება თქვენი გულკეთილობისა. ნება უბოძეთ თქვენთა ფეხთა მტვერს, თქვენს მონა-მორჩილ და უღირს მსახურს, რომელიც ბედნიერებადა თვლის ამ სახელის ტარებას, მოგართვათ ეს ძღვენი".

როცა მეგრელი მღვდელმოქმედი ასე ლაპარაკობს, იმის დარდი არა აქვს – მის მიერ მეგრულად ნათქვამს „ბატონები" გაიგებენ თუ არა. ცხადია, მსახურსა ჰგონია, რომ „ბატონები" ყველა ენაზე ლაპარაკობენ. თავის სათქმელს რომ გაათავებს, ძღვენს ავადმყოფის წინ დაალაგებს. მორთმეულთა შორის ჩვენა ვხედავთ: ცოცხალ დედლებს,

რომელთაც ნისკარტი და ფეხების ფრჩხილები შეღებილი აქვთ წითლად და კისერზედაც მძივები აქვთ, დამზადებული საჭმელი, ხილი, ყვავილები. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყვავილების მირთმევა მაშინ ლა შეიძლება, როცა ყვავილი ტანზე გამოაყრის ავადმყოფს, რადგან სწამთ, რომ „ბატონები" ყვავილს რომ დაინახავენ, შეიძლება თავისუფლად გადავიდნენ ამ ყვავილზე, ან, უფრო გარკვეულად რომ ვთქვათ, ავადმყოფის სხეულის შიგნით დარჩებიან, და ეს კი მეტად საშიშად ითვლება.

ბატონებისათვის მოსაკითხების ყოველ მირთმევაზე მსახური ცდილობს არ დაასახელოს მოსაკითხის მომრთმევი. მხოლოდ ამბობს: „ამა და ამ „ძალმა" თქვენ მოგართვათ". მოსაკითხის მომტანთა სახელს იმიტომ არ ახსენებს, რომ მომტანთ ჯერ არ უხდიათ „ბატონები", და რაკი მათი სახელები წარმოთქმული არ იქნება, „ბატონებს" არც ეცო-

დინებათ, ვინ მოართვათ მოსაკითხი, და თუ გაიგონეს, ადვილად შეიძლება შემდეგში მათი სტუმრები გახდნენ. ისიც მოხდება ხოლმე, რომ მსახურს სახლში შემოჰყავს ისეთი მეზობლები, რომელთაც უკვე უხდიათ ყვავილი და, ვითომდა ავადმყოფის სანახავად მოსულნი, მოვიდნენ „ბატონების“ თაყვანსაცემლად. მსახური მოახსენებს ბატონებს – ესა და ესენი გეახლნენ თქვენთანო და მომსვლელთ ბატონების მხრივ შესაფერს ჰასუხს აძლევს. მსახური მნახველთ ნებას აძლევს ზენრის ბოლოებსა და ავადმყოფის ხელებს აკოცონ, მერე იგივე მსახური ანიშნებს ადვილს, სადაც უნდა დასხდნენ მონივნებით და მოშორებით. მსახურისაგან ჩავიწყებული აქვთ – არამც და არამც არ ახსენონ სიტყვა „თვალეები“, „ყელი“. თუ უნდათ გაიგონ, თუ როგორა აქვს ავადმყოფს თვალეები, უნდა იკითხონ: ავადმყოფს „სარკე“ როგორა აქვსო. სიტყვა „ყელის“ მაგიერ ამბობენ სიტყვა „შუშას“. ყოველთვის ასეთს ეშმაკობას უნდა მიჰმართონ. ადამიანის სხეულის ამ ორგანოების ნამდვილი სახელები თუ ვაგლახად წამოსცდათ, ბატონები ზედ დააფრინდებიან. მნახველთ ისეთებიც გამოერევიან, რომელნიც ვითომ ალტაცებულნი არიან ბატონების ძიძიბოების სილამაზით და ბატონებსა სთხოვენ მათ „აჩუქონ“ რამდენიმე „ყვავილი“. ბატონებს ასეთი თხოვნის გაგონება ძალიან ეამებათ და ამ თავის თაყვანისმცემელთა მიმართ თავიანთი კეთილგანწყობილების და მონყალების გამოხატვის ნიშნად, როცა მათ ეწვევიან სტუმრად, მათს სახეზე კვალს არაფრისას დაუტოვებენ.

ზოგიერთი მეზობელთაგანი მსახურს ეხმარება და რიგ-რიგად რჩება ავადმყოფთან ღამის სათევად. უკრავენ ჩონგურს, ცეკვავენ, მღერიან, ერთმანეთს უამბობენ კაი-კაი ზღაპრებს. ყველანი მსახურს ემორჩილებიან, იმის ხელმძღვანელობით აკეთებენ ყველაფერს. ისიც დროდადრო ეტყვის – თუ კარგსა თუ ცუდს გუნებაზება ბატონები, აქეზებს – იმღერეთო, ანდა ეტყვის – გაჩუმდითო, როცა ჰგონია, რომ მათი

სიმღერა ბატონებსა სწყინს. უწმანური ლაპარაკი აკრძალულია, ბატონებს ეწყინებათო და შეიძლება დასაჯოს ავადმყოფი იმითი, რომ ენა წაართვასო. თუ ავადმყოფს ჩაეძინა, ყველანი გაჩუმდებიან და ჩონგურს კედელზე ჩამოჰკიდებენ, ავადმყოფის ახლო. ამბობენ, ბატონები თავის მხრივ, ჩუმად უკრავენ ჩონგურზე და ესეც გამოსცემს საოცნებო ხმებს, ყველა მნახველთა სასიხარულოდო.

მსახური გათვაციცებით თვალყურს ადევნებს, რომ სახლში ყველაფერი წესსა და რიგზე იყოს, ყველგან იდეალური სისუფთავე სუფევდეს. გარდა ამისა, მსახურია, რომ ერთგვარ დეზინფექციას უკეთებს ყველაფერს. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში სადებიინფექციოდ სიმუშავს რასმე არა ხმარობს: რამე ყვავილის და იის ფოთლების ნაყენითაა, რომ ასხურებს იქაურობას. ამ ნაყენს ასხურებს სახლის ყოველ კუთხეში, გარეთ გაყრილს ნაგავს, ეზოში მდგარ ხეებს. ყველგან იის სუნია,

რაც ასე უყვარს ბატონებს.

ყველაფერი დამშვიდებული და დანაწარმებულია სახლში, მხოლოდ მნახველები ფეხ-აკრეფით მიდი-მოდიან, ხმაამოუღებლად. ყველა ცდილობს ღიმილით ეჩვენოს სხვებს, თავაზიანად, მხიარულად იყოს. მხიარულება უეჭველად უნდა იყოს. თუ ვისმე გარდაცვალებულის სამგლოვად შავები აცვია, ეს შავები უნდა გაიხადოს და სამხიარულო ტანისამოსი ჩაიცვას, თორემ საშინელი სიზმრები ავადმყოფს არ მოასვენებს. მის თვალებს წინ ელანდებოდეს იქნება ნახშირივით შავი, საშინელი ადამიანები!.. სახლს შიგნიდან გამოფენილია, თუ რამ სამკაული აბადიათ. თუ სადმე ძვირფასი ქსოვილები გააჩნიათ, უნდა იყოს დაკიდებული, ყველგან მიმოხეულია ყვავილები და სხვ. განუწყვეტლივ იჩოქებენ სამხრეთისაკენ, რადგან ფიქრობენ, რომ ბატონები მაჰმადის სარწმუნოებისანი არიან. ამიტომვე პირჯვრის წერაც აკრძალულია. როცა ავადმყოფი წუხილს დაიწყებს – თვალები მტკივაო, მიუტანენ სარკეს, ბატონებს ქათინაურებს მოახსენებენ და სთხოვენ – ეს სარკე* მიირთვან თვალების მაგიერ. ერთმანეთს ექიშებიან, თუ ვინ უფრო სააღერსო და მორჩილებს გამომხატველ სიტყვებს გამოიგონებს. იმავე პატივისცემით ეპყრობიან შინაურ საქონელსაც. აკრძალულია მყეფარს გაუწყრენ. თუ შემთხვევით ძალლი შემოჰყვა ვისმე სახლში და უნდათ გარეთ გაავლონ, მიმართავენ ტკბილი სიტყვებით: „გენაცვალე, ხომ არა გნებავს გარეთ გაბრძანდე“. თვითონ სიტყვა „ძალლს“ არ ახსენებენ, რომ ბატონების ნაზ სმენას საწყენად არ დაურჩეთ. თუ ძალლი გარეთაა და იყეფება, იმის მაგიერ რომ დაუყვირონ და ისე გააჩუმონ,

* სარკე მეგრულთ ძვირფას ნივთად მიაჩნდათ და ყველასათვის არ იყო ხელმისწვდენი.

ცდილობენ ალერსიანი სიტყვებით დააჩუმონ, რომ ბატონები არ გააჯავრონ."

მსახური ზრუნავს არა მარტო „ბატონებისათვის“, არამედ მათს ჯორისათვისაც. მართალია, ისინიც ისევე უხილაენი არიან, როგორც მათი პატრონები, მაგრამ იმათთვისაც ზრუნავენ. მსახურის ბრძანებით, სახლის ერთი კუთხე სუფთად დაგვილია, რომ აქ მოათავსონ ეს ცხოველი: დაუყრიან ერთ მუჭა სიმინდის ჩალას, ტასტით წყალს დაუდგამენ და კედელზე პატარა თოკს დაჰკიდებენ. ლამის განმავლობაში ჯორი, ვითომ ბატონების მიერ პატარა თოკით მიბმული, ჩალას ახრამუნებს და ისვენებს. მაგრამ ინათებს თუ არა, ბატონები შეკაზმავენ და დაიწყებენ იქით-აქეთ სიარულს, რომ წინდანინ გაიგონ, რომელ და რომელ სახლში უნდა ესტუმრონ. აი, სწორედ ამ სიარულის დროსაა, რომ სოფლელთ შემთხვევა აქეთ მათი შეხვედრისა და გაგებისა, თუ სად აპირებენ შესვლას.

ჩვეულებრივ, მზის ჩასვლისას ბრუნდებიან ბატონები სახლში, რომ ავადმყოფის სხეულში მოისვენონ. მათი დაბრუნების დროსთვის სახლის კარები მოღებულნი უნდა იყოს, რომ შემოსვლა შეეძლოთ და აბა სწორედ დღისით მათი სახლში არყოფნით აიხსნება ის გარემოება, რომ ავადმყოფი ხანდახან მოიხედავს ხოლმე.

აი, რა ეჭმევა ყვაველით ავადმყოფს: წინილის ნახარში, რძე, თოხლო კვერცხი, შემწვარი გოგრა. რაც შეეხება ღორის ხორცს, მისი გამოჩენა სუფრაზე არ შეიძლება. მაგრამ გამოჩენის დროს, თუ ავადმყოფმა ღორის ხორცი მოითხოვა, მიუტანენ და ამით მიხვდებიან, რომ ბატონები ქრისტიანები ყოფილან. ყოველგვარი სანელებელი და მაგარი სასმელები: მარილი, პილპილი, ძმარი, ღვინო და სხვ. ავადმყოფისათვის მანყენრად ითვლება. ამავე დროს კედელზე დაჰკიდებენ ციკნის უმ ხორცს. მეგრელთა რომ ჰკითხოთ, ბატონები ციკნის ხორცის ნაჭერს რომ დაინახავენ, ადამიანის სხეულს მაშინვე თავს დაანებებენ, რომ ამ მათთვის გემრიელ და სასუსნ საჭმელის ჭამით გული იჯერონ. ბატონების ეს განსაკუთრებული გემოვნება იმით აიხსნება, რომ თვითონ მეგრელთა ციკნის ხორცი გემრიელ საჭმელად მიაჩნიათ.

რაც შეეხება იმას, თუ რა სისუფთავით ინახავენ თვითონ ავადმყოფს, ბევრს ვერაფერს ვიტყვით. მართალია, მეგრელის წარმოდგენა დაპყრობილი აქვს იმ აზრს, რომ ბატონები ყველასაგან მოითხოვენ

* ერთხელ ერთ გლეხს შეხვედრია ბატონები და ერთმანეთს გამოლაპარაკებია. ბატონები დაჰპირებიან – შენთან მომავალ კვირას შემოვივლით, მაგრამ დრო არა გვაქვს და დიდხანს ვერ დავრჩებით შენს სახლში, მაგრამ ფიქრი ნუ გაქვს, ჩვენს მაგიერ ჩვენს შვილებს დაგიტოვებთო.

აბსოლუტურ სინმინდეს: მიუტევებელ ცოდვად, თვით დანაშაულად ითვლება ამაში თუნდ ერთის წუთით შეიტანოს ეჭვი ადამიანმა. დღებინფექციაზე არაფერს დარდობს და არაფერს მიაჩნია საჭიროდ ავადმყოფი სუფთად შეინახონ. რაც უნდა უმტკიცოთ, ეს ასე არ ვარგაო, იმათ თავიანთ აზრს ვერ შეაცვლევიან. თუ მოხდება, რომ ავადმყოფს საცვლებს გამოუცვლიან, ამ გამოცვლილ საცვალს სანოლის ახლოს დასდებენ და გეტყვიან, რომ სუფთაა, გარეცხვა და თვითონ ავადმყოფისაგან სადმე შორს წაღება არა სჭირიაო. რაც შეეხება ჩარსავს, რომელსაც ზოგჯერ ლეიბს აფარებენ, როგორცაა, ისე სტოვებენ ავადმყოფობის გათავებამდე. მხოლოდ ხანდახან იმისათვის, რომ ავადმყოფის სხეული ჩარსავს არ მიეკრას, ზედ ამ ჩარსავს თხლად ფეკილს დააყრიან. რაც შეეხება თვით ავადმყოფს, მისი ტანი სრულიად მორჩინამდე არ ეღირსება დაბანას.

არის კიდევ რამდენიმე დარიგება, რომელთა შესრულებას ასე თუ

ისე მნიშვნელობა აქვს ყვავილ-ბატონებისაგან მორჩენის საქმეში. მათი აღნიშვნაც მეტი არ იქნება. ბატონებს საშინლად ეჯავრებათ თამბაქოს სუნი, და თამბაქოს მწველნი ხომ ახლოს ვერ გაეკარებიან. ბატონები, ამ მხრივ, იმდენად არიან სასტიკნი, რომ არა თუ თუთუნის მოწვევა აკრძალული აქვთ ყველას იქ, საცა ავადმყოფია, არამედ თვითონ თამბაქოც რომ იდოს იმ სახლში, ვინც თუთუნს ეწვევა, როცა ავადმყოფის სანახავად მოდის, სანამ სახლში შევიდოდეს, თავის ჩიბუხს და თუთუნს გარეთა სტოვებს. ზოგჯერ ბატონები, როცა კარგ გუნებაზე არიან, მკაცრად არ ეპყრობიან ადამიანის ამ სისუსტეს და მსახურის საშუალებით თუთუნის მწველებს ნებას მისცემს მოსწიონ*. როცა მსახური თუთუნის მწველებს ბატონების ამ წყალობას გამოუცხადებს, მსახური ეტყვის თუთუნის მოსანწვევად სახლიდან გავიდნენ და უკან მაშინღა შემობრუნდნენ ავადმყოფთან, როცა პირს კარგად გამოირეცხავენ წყლითა. ბატონებს ეჯავრებათ აგრეთვე ზოგიერთი მწერი, როგორც, მაგალითად, აბრეშუმის ჭიაა. ასე რომ სოფელში ბატონების გაჩენის დროს დედაკაცებმა, ვინც აბრეშუმის მოვლა-მოყვანას მისდევენ, თავი უნდა დახარონ ბატონების ამ სურვილის წინაშე.

იმ სახლის მეზობლად, სადაც ავადმყოფს უვლიან, აკრძალულია თოფის სროლა, ღორების დაკვლა და მათი აჭყვირება. თხოვება მეზობლობაში რაიმე საოჯახო ნივთებისა შეწყვეტილია იმის შიშით, ვაი თუ ამ ნივთებს, ავადმყოფის სულიც თან გაჰყვებო. სახლის შიგნით სინათლისათვის სანავთე ლამპების ადგილას უნდა იხმარონ სანთელი, რადგან ლამპა და ნავთი უწმინდურთა შემოღებულად ითვლებიან. ავადმყოფს

* მეგრელებს ცოდვად მიაჩნიათ თუთუნის წვევა.

არ შეუძლია უყუროს გახურებულს რასმე, წიგნს, სურათებს, დანერილ ქალაქებს, – ეს უკანასკნელი „ბატონებს“ მეტისმეტად ეჯავრებათ მათი შავის ფერის გამოვო. როცა მსახური, ავადმყოფის მახლობლების დახმარებით, თავის გულმოდგინებას და ერთგულებას სავსებით გამოიჩენს, იმის შემდეგ თავის მოვალეობას ზედმიწევნით შეასრულებს, მოახერხებს აასრულოს ყველაფერი, რასაც ბატონების კულტი აკისრებს და როცა ავადმყოფი სავსებით გამორჩება, ყველას სიხარულს საზღვარი არა აქვს. ისევ განაახლებენ „მონყალე“ ბატონების ქებას, ლოცავენ, განუსაზღვრელ მადლობასა სწირავენ. სანამ სტუმართმოყვარე ოჯახიდან წავიდოდნენ, ბატონები სიზმარში გამოეცხადებათ ავადმყოფს, მადლობას ეტყვიან ალერსიანი სიტყვებით მათი პატივისცემისათვის და გამოემშვიდობებიან. ამავე დროს ეტყვიან, თუ საითკენ აპირებენ წასვლას.

როცა თავის მოვალეობას აასრულებს, მსახური თავის მხრივ ავადმყოფის სახლს თავს ანებებს. შეძლებისა და კვალად ეცლებიან დაასაჩუქრონ, ხელგამლილად მოექცევიან, ქათინაურებს ეტყვიან მის

გამოცდილებისა და ავადმყოფის მოვლის ცოდნისათვის. ისიც ახლა სხვაგან მიდის, რომ თავის ძვირფას და დიდებულ ბატონებს ემსახუროს...

მაგრამ ასე ადვილად ყოველთვის კი არა თავდება ავადმყოფის საქმე. მართალია, მსახურს და მის დამხმარეთ, თავი არ ეზოგებოდათ ავადმყოფის მოვლაში, „ბატონებს“ თავის ერთგულებას და მორჩილებას უცხადებდნენ, მაგრამ შეიძლება ზოგიერთი მოვალეობა დაავინწყდათ, ამით დაიმსახურეს გულისწყრომა „ბატონებისა“ და ამ უკანასკნელთა თავიანთი ჯავრი ავადმყოფზე იყარეს და წაართვეს ყურთა სმენა ან თვალის სინათლე, ანუ, როგორც მეგრელები იტყვიან ხოლმე, „ბატონებმა“ თავიანთი „ძვირფასი სახსოვარი“ დაუტოვესო! მაგრამ ასე დაჩაგრულები იმედს სავესებით არა ჰკარგავენ. ავადმყოფობის შემდეგ პირველსამ წელიწადს დადიან ყველგან, საცა კი გაჩნდება „ყვავილი“, მიდიან ავადმყოფის სანახავად, თან მიაქვთ ძღვენი ბატონებთან და სთხოვენ მოარჩინონ. თუ ბატონებთან არაფერი გაუვიდათ და თვალ-ყური არ მოურჩათ, როგორც ეს მუდამ ხდება, მიმართავენ წმინდა ბარბალეს, იმედს, მწესა და მთარველს, ვისაც ბატონების მიერ „სახსოვარი“ აქვთ დატოვებული, მიართმევენ ავადმყოფობის დროს დაპირებულ ძღვენს და შევედრებიან საქმეში ჩარევას. ამ წმინდანის დღეობაზე ეკლესიაში მიდიან თეთრად გამოწყობილი, ფეხშიშველი, ეკლესიის ეზოში ღამის სათევად. წმინდა ბარბალეს დღეობა ყველიერის ორშაბათსა ხვდება. ამ დღეს ეკლესიის მრევლი ფიზიკურად არ საქმიანობს.

თუ ავადმყოფმა ბატონების სრული სასჯელი დაიმსახურა და მოკვდა იტყვიან, – ალბათ, რაც ევალებოდა, ყველაფერი არ ან ვერ

ასრულაო. რაც უნდა დიდი იყოს ბატონების მიერ მიყენებული სასჯელი, მეგრელი ყველაფერს გულთბილად მიეგებება. არ ასრულებენ არცერთ წესს, რაც მიცვალებულის დასაფლავების დროს იციან, არა სტირიან, შავებს არ იცვამენ, მწუხარებას სახეზე არ იმჩნევენ. სანუგეშოდ ის და რჩებათ, რომ ალბათ ჩვენი ბრალია ყველაფერი, ვერ მიუხვდით, რაც უნდა გაგვეკეთებინა, ხელი დავაკელით, ბატონები გავინწყრომეთო. თავს იმითაც ინუგეშებენ, რომ ამბობენ: ბატონებიც ისეთებს ეძებენ, ვისაც ნაზი ხორცი აქვს, კეთილშობილი, მათი ღირსიო...

ვინც ყვავილ-ბატონებს ერთხელ იხდის, მეორეჯელ შეხვდება თუ არა? ამაზე მეგრელები უარით გიპასუხებენ. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ გამონაკლისის სახით, მეორეჯელაც შეხვდება ყვავილი ადამიანს. მეგრელების აზრით, ეს იშვიათი შემთხვევა იმის ბრალია, რომ ბატონებშია, როგორც ჩვეულებრივ სიკვდილის შვილთა შორისაც, ურევიათ ბრმები, რომელთაც არ იციან, რას აკეთებენ და შედიან ისეთ სახლებში, საცა ერთხელ უკვე ყოფილან.

დასასრულ, ორიოდვე სიტყვა უნდა ვსთქვათ აცრის შესახებ. ეს

საშუალება საქართველოში ერთი ხანი იქნება, რაც შემოიღეს, მაგრამ საკმაოდ მაინც არ იცნობენ და ამ ქვეყნის მკვიდრთათვის ყველა-სათვის არ არის ხელმისაწვდომი. ჩვეულებრივი აცრის საქმის პირველი გამაგრებლებები არიან მოსიარულე დალაქები, რომელნიც ამავე დროს ენევიან სხვა ხელობასაც, როგორცაა, მაგალითად, კბილის ამო-ღება, წურბლის მოკიდება, სისხლის გამოშვება და სხვ. ესენი იმასაც ჩემობენ, რომ შეგვიძლია სახლიდან „ბატონები“ გავაძევოთო, საცა ჩვენ გამოვჩნდებით, იქ „ბატონები“ ვერ გაჩნდებიანო. გაჭირების დროს მეგრელები ცდილობენ მოიწვიონ ეს „ბატონების გამძევებლები“ ავად-მყოფის საპატრონებლად. „გამძევებელი“ შედის სახლში, შემოურბენს ყველა კუთხეს, ხელში მათრახი უჭირავს და სწყევლის მავნე სულებს და თითქო მათრახით უნდა სცემოსო. როცა ამნაირად ჩვენი ექიმბაში გაამათრახებს ბატონებს, გამარჯვებულის კაცის სახით გადახედავს ამ სცენის გულუბრყვილო მაყურებელთ და თითქო ეუბნებაო: ხომ ხე-დავთ, რომ ბატონებს პირიდან გამოვგლიჯე მომაკვდავის სული და საცაა, მოიკეთებსო!

აჰა, რამდენადაც შეიძლებოდა, სრული სურათი საქართველოში ხალხური ექიმობისა, სურათი, გამოხატველი მეტისმეტად ჩასახვითი კულტურისა. ამას ჩვენ მიყვებით სულ პირვანდელ აზრებთან, რომლე-ბიცა ჰქონდათ ყველა ხალხებს მათი არსებობის ხანაში, ოდეს განუ-წყვეტლივ შეხლა-შემოხლა უხდებოდათ ბუნების ჯერ კიდევ გამოურ-კვეველ მოვლენებთან. ჩვენ ამას გადავყავართ ძალზე დაშორებულ დროებაში, საცა ქართველებისათვის ისევე, როგორც სხვა პირველყოფი-

ლი ხალხებისათვის, ეს მოვლენები სავსე იყო ამდენ საიდუმლო და მიუ-ხვედრელ ამბებითა, მათი ჭკუის სისუსტისა, მათი ჩასახვითი და შე-ზღუდული აზროვნების მდგომარეობის გამო მათი წარმოდგენა მეტად იყო გაოცებული ბუნების ამ მოვლენათა გამოხატულებითა და აჰა იმა-თაც მთელი მსოფლიო გაავსეს ავი ან კეთილი საშიში ან მთარველი სულებითა. შიში, რომელსაც ეს სულები უნერგავდნენ ყველას, გრძნო-ბამ მათგან თავის დაცვისამ, ჩასახა ბუნების მოვლენათა პირველადი გაღმერთება, პირველადი სარწმუნოება. ჯერ გაჩნდა ანიმიზმი, ამას მოჰყვა ისა, რომ ადამიანმა თავისი წარმოდგენა უფრო შორს საგნებზე გადაიტანა და ეს სულები თავიანთი საკუთარი ფორმით შემოსა, თავიან-თი სახით განასახიერა, ჩაუდვა თავისი გრძნობა და ნება-სურვილი, თავისი ძალა და სისუსტე, და ამნაირად ფეხი გადასდვა შეთხზული სარწმუნოების მეორე სტადიაში, – ანთროპომორფიზმში. ამ პირველ-ყოფილმა ადამიანმა იმისათვის, რომ მისი ღმერთების ავი ნდომა-სურ-ვილები გაეცკბილებინა, მათგან სიკეთე გამოედებინებინა, მათგან მთარველობა მოჰმადლებოდა, იძულებული შეიქნა გამოეგონებინა კულტი, თაყვანისცემა ამ გაღმერთებულ სულთა...

ამასვე ვხედავთ ყველგან და ყველა ხალხებში, და თუ ცოტა მეტ ხანს მოუნდით საქართველოში „ყვავილ-ბატონების“ წამლობის აღწერას, ეს იმისათვის მოგვივიდა, რომ უნდა გვეჩვენებინა, თუ რამდენად ერთნაირია გონებრივი ევოლუცია, რომელიც არსებობს ამ მხრივ ქართველებსა და იმათივე კულტურის სხვა ხალხებს შორის, იმისათვის, რომ, ერთხელ კიდევ მეტად დაგვენახვებინა თვალსაჩინო ფაქტი ავადმყოფობის სულელების გაჩენისა და აღსარებისა.

ავადმყოფობის კულტი, თაყვანისცემა, ისევე როგორც სხვა ყველაფერი, ქართველთა შორის შემონახულია ერთიბუნო უცვლელად და მთელი სიძლიერით დღევანდლამდე, მიუხედავად ქართველთა 3000 წლის ისტორიული ცხოვრებისა, მიუხედავად ქრისტიანობისა, რომელიც მე-4 საუკუნეში იყო შემოტანილი და მიუხედავად მათი საკმაოდ მდიდარი ძველი ლიტერატურისა.

1903 წელი.

ახალი წელი ანუ კალანდა სამეგრელოში*

1

ახალი წლისათვის მეგრელებს აგრეთვე უქვიათ რომაული სახელი – კალანდა. ითვლება დასაწყისად ადამიანის როგორც სულიერ, ისე ხორციელ ცხოვრებისა აქედან მოკიდებულ თორმეტი თვის განმავლობაში. სამეგრელოს მკვიდრთ კალანდა წარმოდგენილი აქვთ როგორც ღვთაება, რომელიც მოგზაურის სახით მოეგლინება ხოლმე შორეულ და უცნობ მხრიდან. მათთვის თან მოაქვს როგორც წყალობა, ისე უწყალოება, როგორც სვიანობა, ისე უბედურება. ამ შემთხვევაში თუ ყველაფერი არა, მთავარი მაინც დამოკიდებულია იმაზე, თუ ადამიანი რამდენად სათანადო და შესაფერისი პატივით დაუხვდება ამ თაყვანსაცემ ღვთაებას. ეს დახვედრა კიდევ გამოიხატება ყოველი საახალწლო წესების აღსრულებით. საკმარისია მეგრელმა ერთი ბეწოთი დააკლოს რაიმე ამ წესებს, რომ თავზე დაიტეხოს ესა თუ სამწუხარო უბედურებანი, კალანდის რისხვისაგან გამომდინარე.

კალანდის გასათენებლად სამზადისი იწყება დღესასწაულის წინა-დღეს. ყოველი მეგრელის ოჯახში იწყება დიდი დალაგება, იქაურობას რეცხავენ და ასუფთავებენ და მთელს ოჯახში წესრიგი უნდა დაამყარონ. რეცხავენ სარეცხს, ჰბანენ დიდ-პატარიანად. იმარაგებენ სურსათ-სანოვაგეს, შეშას აპობენ მთელი სამის დღისათვის მოვალეებს უსტუმრდებიან, თორემ მომავალ წელს ვალიანობა დაეკვებებათ. ჰკლავენ საკალანდო ღორს, რომელსაც ჯერ ისევ შობის მარხვიდან

ასუქებენ. მეგრელის სუფრაზე ახალწელიწადს უეჭველად უნდა იყოს ღორი. ზოგის თქმით, საახალწლო ღორს მეგრელები ჰკლავენ მოსაგონებლად წმ. ბასილისა, რის შესახებ ასეთი ზეპირგადმოცემაა დარჩენილი ხალხში. ერთ ახალწელიწადს ეკლესია სავესე ყოფილა ხალხით. წმ. ბასილი წირვაზე მდგარა, ეშმაკი თურმე ცდილობდა მოწინებით ლოცვად მდგარ და დიდი წმინდანის სიტყვების მოსასმენად გამზადებული მორწმუნეთა აზრი და გონება სულ სხვა საგნისათვის მიეპყრო. სწორედ წმინდა სახარების კითხვის დროს ეშმაკს შიგ – საკურთხეველში შეუვლია ღორი, რომელიც წმინდა მამის ლაჭებში შემძვრალა. მაგ-

* პირველად დაიბეჭდა 1897 წ. უერნ. „მომამბეში“, № 1.

40

რამ წმინდანი არ შეშფოთებულა, ცალი ფეხი ღორის კუდს დააჭირა თურმე. გააჩერა და სახარების კითხვა განაგრძო, თითქო აქ არაფერი იყო. ხალხი ამითა ხსნის იმას, რომ ღორს კუდის ბოლო გაჭყლეტილივითა აქვს.

სახლის უფროსი ღორის გაფუფეკვას, გამოშიგვნასა და გარეცხვას რომ მორჩება, შეუდგება „ჩიჩილაკს“, რომელიც ითვლება ძღვნად და ამასთანავე სიმბოლოდ კალანდისა, რომელიც ბურბუშელიან ჯოხის სახით ევლინება მეგრელის ოჯახს.

ჩიჩილაკს აკეთებენ ახლად მოჭრილი გარეული თხილის ჯოხისაგან. სიგრძე აქვს ჯოხს ერთიდან ორ მეტრამდე*, სიმაღლე 4-5 სანტიმეტრამდე ჯოხი უნდა იყოს სწორი და რამდენადაც შეიძლებოდა, უროკო. საჩიჩილაკე ჯოხსა სჭრიან ერთი-ორი კვირით ადრე და წყალში სდებენ, რომ დარბილდეს და მისი ხვეწა უფრო გაადვილდეს. სანამ ჯოხის ხვეწას შეუდგებოდნენ, დასდებენ აგიზგიზებულ ცეცხლზე და ერთავად ატრიალებენ, რომ ყველა მხრიდან გაცხელდეს. ცეცხლისაგან ქერქი ჯოხისა სკდება და თვითონ ჯოხი რბილდება. მერე ცეცხლიდან გამოიღებენ და ფრთხილად მოაცლიან გარუჯულ ქერქს. შემდეგ მჭრელ დანის წვერზე წამოაცმევენ ორ სანტიმეტრს განის და 6-7 სანტიმეტრ სიგრძის ნაფოტს, რომელიც დანის წვერთან მახვილკუთხედაა ჩამოცმული. ზევიდან ქვევით დანით ჯოხს ჩამოაცლიან დანის მახვილ კუთხეში გამავალ თეთრ ბაბთის მსგავს ბურბუშელას, რომელსაც 1 სანტიმეტრი განი ექნება. სიგრძე ბურბუშელასი ზოგჯერ თვით ჯოხის სიგრძეს უდრის, რაც დამოკიდებულია ჩიჩილაკის მკეთებლის უნარზე. ნაფოტი ცალის წვერით ჯოხის ტანზეა მიმაგრებული, ხოლო მეორე წვერით ტალღისებურად ძირისაკენ ეშვება თეთრ, ლამაზ, სპირალურ ზოლების გროვად. ამ ზოლისებურ ბურბუშელას მანამდინ აცლიან ჯოხს, სანამ პირვანდელ სიმაღლეს ნახევარზე არ დააყენებენ გარდა იმისა, რომ ეს ბურბუშელები თავისი სიგრძით და სიმაღლით თვალს უხარებს როგორც მისს გამკეთებელის, ისე გარეშე მაყურებელთ, მეგრელისათვის ამ ბურბუშე-

ლებს სიმბოლური მნიშვნელობაცა აქვს: რაც უფრო ხშირია და გრძელეები ბურბუშელები, მით უფრო სქელი და გრძელი წვერულვაში ამოუვა ამა თუ იმ ოჯახის მამრობითი სქესის წარმომადგენლებს. მეგრელმა ყოველი ღონე იღონა, მთელი თავისი ხელოვნება გამოიჩინა, რომ ჩიჩილაკი სანაქებო გამოსვლოდა. ახლა დარჩა მისი მორთვა: ჩიჩილაკის წვერი ჯვარედინად უნდა გაიპოს 10-15 სანტიმეტრის სიღრმეზე, შიგ ჯვარედინად ჩაარჭობენ ორ წამწვეტებულ ჩხირს და

* ორმეტრიანი ჩიჩილაკი ძველად კეთდებოდა სამეგრელოს მთავრისა ან დიდკაცების საქღვნილად.

ჩხირის წვერებზე წამოაცობენ ბროწეულსა და ვაშლებს, სულ ოთხს, ე. ი. იმდენს რამდენი წვერიცა აქვს ორ ჩხირს ბროწეული, როგორც საესებისა და ბარაქიანობის სიმბოლო, უეჭველად უნდა ეკეთოს. ჩიჩილაკს, სხვა მის დამამშვენებელ საგანთა შორის, ვაშლებში ურჭობენ ვერცხლის თულს. ჩხირების გვერდებზე მიაკრავენ შინ ჩამოქნილს თავლის სანთელს. ზედვე დაჰკიდებენ ქარვის კრიალოსანს და როცა ასეთი არა აქვთ, უბრალო მძივსაც დასჯერდებიან, დაჰკიდებენ აგრეთვე აბრეშუმის შულოს, აბრეშუმისავე ჭრელ ბაღდადს. დასასრულ, ჩიჩილაკის ბურბუშელებს ჩაურჭობენ თხილის გაშლილ ტოტებს, სუროს ტოტებს ნაყოფიანად და ღიჯის წითელ ნაყოფებს. ამით თავდება ჩიჩილაკის გამონწყობა („გიმონწყულა“).

პატარძალივით გამონწყობილ ჩიჩილაკს ჯერ მისდგამენ კუთხეში, გვერდით მიუდგამენ თაბახს, რომელზედაც დალაგებულია საახალწლოდ დაკლული ღორის თავი, ღორის სუკის სამწვადე, შემწვარი ყვერული, ერთი ჯამი ღომის („ჩხვერი“) მარცვალი და შიგ ჩადგმული კვერცხი. კვერცხი, სხვა ჩამოთვლილ საგნებთან ერთად ახალ წელიწადს შემოტანილი სიმბოლოა საესებისა, ნაყოფიერებისა და უხვებისა, რაც კალანდას შემოაქვს მეგრელის ოჯახში.

სანამ სახლის უფროსი ჩიჩილაკის გამონწყობაშია გართული, დიასახლისი კერის* საქალო მხარეზე აკეთებს ყველაფერს, რაც მის საქალო მოვალეობას შეადგენს. კერას ცეცხლს ამორებს, მის გახურებულ შუაგულს წმინდად მოჰგვის და ზედ აკრავს ნავის სახის პურის ცომს. ეს იქნება ღვეზილი ანუ საახალწლო პური ხორბლის ფქვილისა, რომელსაც გულში ჩადებულნი აქვს კვერცხები. ეს კვერცხები კვამლში გამოჰყავთ შობის მარხვის პირველ დღიდანვე: ჯერ კვერცხებს მაგრად მოხარშავენ, ნაჭუჭს მოაყლიან, მარილს უზამენ და პატარა კალათაში ჩაანწყობენ და ჭერზე დაჰკიდებენ ზედ ცეცხლის თავზე. ამ კვერცხებს რაც უფრო ეკიდებათ კვამლი, მით უფრო ჭკნებიან, პატარავდებიან და მაგრდებიან. ღვეზილი, სხვა საჭმელთან ერთად, ახალწლის სუფრას

ამშვენებს. სუფრაზე, ვისაც კვერცხიანი ნაწილი ერგება ღვეზილისა, იმას ყველაფერში ბედი ექნება მთელი წლის განმავლობაში და ბევრჯელ მოუხდება „კ ვ ა მ ლ შ ი გ ა მ ო ს უ ლ“ კვერცხების ჭამა. ღვეზილთან ერთად აცხობენ პატარა პურებს, ყურძნის მტევნების სახისას, რომელიც ყურძნის პატივსაცემად ლოცვის დროს გამოაქვს კალანდის მეორე დღეს საგანგებო ადამიანს, ვიზელაც ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი.

პურების ცხობას რომ მორჩება დიასახლისი, ახლა კაკლის საშუალებით ბედ-უბედობის შეტყობას შეუდგება, რაშიაც ოჯახის წევრებია

* კერა მეგრელის სახლს ორად ჰყოფს: სამამაკაცო და სადედაკაცო მხარეებად.

42

მხურვალე მონაწილეობას ღებულობენ. ცხვენიდან ჩამოღებულ კაკლების გროვას გვერდით დაიყრის და პირველ კაკალს კალანდის სახელზე გასტეხავს. თუ კაკალი ღებნებით სავსე გამოდგა, ამის მომასწავებელი იქნება, რომ კალანდა მთელს ოჯახზე თავის წყალობას გადმოავლენს. ამ ოჯახის ღმერთი ყოვლად ძლიერია და შესძლებს თავისი კალთა გადაათაროს ოჯახის წევრებს, იხსნას ესენი ყოველისავე ჭირისა და ფათერაკისაგან მთელი მომავალი წლის განმავლობაში. ღმერთს მიჰყვება ყველა წმინდანი და ხატი, ვინც თაყვანისცემისა და ღიღების საგანია ამა თეიმ მხარეში. თუ წმინდნის სახელზე გატეხილი კაკალი ფუჭი და ჭიანი გამოდგა, ეს იმის ნიშანი იქნება, რომ წმინდანი ურისხდება ან მთელს ოჯახს ან მის ზოგიერთ წევრს. ამიტომ შემდეგში მკითხავს უნდა აკითხინონ თუ რაა მიზეზი გაუგებრობისა, რომელიც ჩამოვარდნილა წმინდანსა და ამ ოჯახს შორის.

ყველა წმინდანს და ღვთაებას რომ ჩამოსთვლიან, შეუდგებიან მკითხაობას ოჯახის წევრების ბედ-იღბლის შესახებ. ვისაც გულსავესე და საღღებნიანი კაკალი გამოუვა, შეეძლება იმედი იქონიოს, რომ ცხოვრებაში გაუმარჯვდება და ყოველგვარ საქმეში ხელი მოემართება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ე. ი. თუ კაკალი ფუჭია, ბედი საწყევლეელი ექნება. თუ ოჯახში გასათხოვარი ქალებია ან საცოლვე ყმანვილები, გულსავესე კაკალი ვაჟისათვის ნიშანია ლამაზი, ჯანსაღი და მდიდარი ქალის შერთვისა, ხოლო ქალისათვის ლამაზი, ჯანსაღი და შეძლებულის საქმროს შოვნისა. შემდეგ უნდა გაიგონ მომავალი შორეულ ნათესავებისა და მეგობრებისა. მკითხაობა თავდება ოჯახის გარდაცვლილ წევრთა სახელების ჩამოთვლით: თუ კაკალი საღველიანი გამოვიდა, ნიშანი იქნება იმისა, რომ მიცვალებული საიქიოში ანუ სულეთში ნეტარებს. ხოლო თუ კაკალი ფუჭია, ყველასათვის აშკარა იქნება, რომ მიცვალებულის სული განიცდის ეშმაკთა და სამყესულთა მეუფების დაუსრულებელს ტანჯვა-წვალებას.

ამ დამტვრეული კაკლების ნიგვზის ერთ ნაწილისაგან ხარშავენ გოზინაყს. მეორე ნაწილი ნიგვზისა ჯამზე დაიყრება და ზედ ღვინოს

დაასხამენ. კალანდას წირვიდან დაბრუნებული წევრები ოჯახისა ჯამი-
დან ამ ნაყენს მოსვამენ.

ამასობაში შუალამე მოატანს. მზადება დასრულდება. ოჯახის წევ-
რები, დაღლილები, დასაძინებლად დაწვებიან. ოჯახში თუ გასათხოვა-
რია ვინმე, სანამ დაწვებოდეს, ახლად-ახალ სავარცხლით თმას ჩამოიშ-
ლის და ხმას არავის გასცემს, ისე დაწვება. სავარცხელს სასთუმალ ქვეშ
ამოიდებს. სიზმრად გამოეცხადება მისი საბედო და ამ სავარცხლით
თმას დაუვარცხნის: სიზმარში საბედოს ნახვისათვის მეორე საშუალებაა
არის. კუთხეში მიდგმულ ჩიჩილაკს ვინმე ერთ ბურბუშელას ჩა-

მოჰგლეჯს, შუაში გაგლეჯს, ორსავე ნაწილს წყლით სავსე ჯამში ჩაუ-
დებს და გასათხოვარ ქალის ან საცოლე ყმანვილის ლოგინ ქვეშ დას-
დგამს: მათის რწმენით საბედო უეჭველად გამოეცხადება მძინარესო.

ყველასა სძინავს ოჯახში. ფხიზლობს მხოლოდ მამასახლისი ამა
ლამის ღამეს უეჭველად შინ უნდა იყოს, გარეთ არსად დარჩეს.
გამოდის სახლიდან და ყველაფერსა სინჯავს: დაკეტილია თუ არა
კარგად ბოსელი, საღორე, საქათმე, მელიას ან სხვა მტაცებელ ნადირს
ხომ არ შეუძლია შემოიპაროს და რამე ავნოს ასეთ წამში. ეს კი ცუდი
ნიშანი იქნება: მთელი წლის განმავლობაში ნადირი არ დაიშლის შემო-
პარვას მეგრელის ოჯახში და მისთვის რისამე მოტაცებას. მგზავრი, რაც
უნდა უჭირდეს საღამე ღამის გათევა, მეგრელის სახლში თავშესაფარს
ვერ იპოვის. აუცილებელ ჩვეულებად და კანონად აქვთ, რომ ყოველი
მეგრელი ახალწლის ღამეს შინ, თავის სახლში უნდა იყოს.

მზადება დასრულებულია. მამასახლისის მოსვენება და დარჩენია.
მაგრამ ამ ღამეს თავისიანებთან დაწოლა არ შეუძლია. საქმე ის არის,
რომ მამასახლისი წარმოადგენს კალანდიას, რომელიც გარედან მოდის.
კალანდა, მართალია, გარედან მოდის, მაგრამ სახლში შემოსულისას მას
ვინმე უნდა უძლოდეს წინ, ვინმე ოჯახის წევრთაგანი, რომელსაც
უნდა შემოჰყვეს. ვინც კალანდის წინამძღოლის როლს ასრულებს, ჰქვია
„მაკუჩხოლე“ („მაკუჩხური“), რაც ნიშნავს კაცს, ვისაც ფეხდა-ფეხ
მოჰყვება კალანდა. აი, ამ „მაკუჩხოლე“ (მოფერხეს) როლს ასრულებს
სახლის უფროსი და როცა ასეთი არ არის, ვინმე უფროსთაგანი მამრი.
მაკუჩხოლე ამ ღამეს სახლის გარეთ რჩება ბოსელში ან სასიმიინდეში.
ამას თანა აქვს ჩიჩილაკი და გობი, რომელზედაც ალაგია: ღვეზილი,
თავი, გული და ღვიძლი საახალწლოდ დაკლული ღორისა, აგრეთვე ერთი
ჯამი ღომის მარცვალი.

II

გარიყრაუზე მაკუჩხოლი დგება და მიდის წყაროსაკენ და პირს
იბანს ცივი წყლით: სწამს, რომ მთელი წლის განმავლობაში სიახლე

და სიფხიბლე თან ახლდება. წვერსა და თავზე თმას სავარცხლით არ ივარცხნის იმის შიშით, ვაი თუ ქათმებმა სულ-მუდამ სახლის სახურავზე იქოთქოთონ და ისლის სახურავი გაჰქექონ ხოლმე. ამიტომაც, როცა ქათამი სახურავზე აფრინდება და იქაურობასა ჰქექავს, იტყვიან ხოლმე: ალბათ მაკუჩხოლმა კალანდა დილას თმა დაივარცხნა სავარცხლითო.

პირის ბანას რომ მორჩება, წელიდან ხელებს ამოიღებს, ცალ ხელში ღომს ჩაიყრის, მომუჭავს, და ისევ წყალში ჩაჰყოფს. ხელს წელიდან ამოიღებს, გაშლის და დააკვირდება: თუ თითებსა და თითებს შუა წყალი

44

გასულია და ღომი დაუსველებია, იმის ნიშანი იქნება, რომ ამ წლის ზაფხულში წვიმა იმდენი იქნება, რომ ჭირნახულს ეყოს, თუ მარცვლები მშრალი იქნება, ზაფხულში გვალვა და სიმშრალეა მოსალოდნელი.

წყაროდან ჩამოსვლისას მაკუჩხოლს თან მოაქვს ახალი წყალი და უბრუნდება იმ ადგილს, საცა ღამე გაათია. იქიდან გამოაქვს ჩიჩილაკი. მის თავზე მიკრულ სანთლებს აანთებს, აიღებს სურსათდალაგებულ გობს, დოქით წყალს და გაემართება სახლისაკენ, რომ მოაცილოს კალანდა და ახაროს, თუ რა მოაქვს ამ კალანდას. სახლის კარები შიგნიდან დაკეტილია. მაკუჩხოლი კარებს მიაღებდა და ხმამალლა იძახის:

- კარი გამიღე!

ოჯახის ერთ-ერთი წვერი ლოგინიდან ადგება, მივა კარებთან, მაგრამ სანამ გააღებდეს, უნდა გაიგოს, რა მოაქვს კალანდას, იქნება განზრახვა აქვს სახლში ცარიელ-ტარიელი შემოვიდეს. ასეთი კალანდა შემოსაშვებიც არ არის. ამიტომ კარების გაღების ნაცვლად ეკითხება:

- რა მოგაქვს?

- მოვბრძანდები კალანდა: მომაქვს ყველასათვის სიმრთელე, სიხარული, გამარჯვება ყველაფერში... კარი გამიღე!..

- რა მოგაქვს? ეკითხებიან შიგნიდან, რადგან არა ყოფნით, რაც ბედნიერება კალანდამ ჩამოუთვალა.

- მტერთა ძლევა... ქალებს გათხოვება, ვაჟებს - ქალის შერთვა... ბევრი ოქრო, ვერცხლი, სიმდიდრე... კარი გამიღე.

მეგრელს ესეც ცოტად ეჩვენება და მესამეჯერ და უკნასკნელად ეკითხება:

- რა მოგაქვს?

- კარგი მოსავალი, კარგი დარი, ღვინის მოსავალი, ბევრი აბრეშუმის პარკი, საქონლისა და შინაური ფრინველის გამრავლება. წყალობა ღვთისა და ყველა მისთა წმიდანთა, მფარველობა და წყალობა ბატონისა,,, კარი გამიღე...

ასეთი კალანდის შეშვება შეიძლება და კარებს უღებენ. შემოდის მაკუჩხოლი და მის ფეხდაფეხ თვითონ „კალანდა“ შემობრძანდება. მაკუჩხოლი ხარხართ ყველასა ჰკოცნის და უნატრის ასეთი კალანდა მრავალი გაუთენდეთ. ამ დროს ფეხქვეშ გაუგორებენ გოგრას. შეახტება

ზედ, ფეხებით გახეთქავს და თან დასძენს: „ღმერთო და კალანდა ასე გაუხეთქე თავი ჩვენს მტერსა და ავის მდომელსა“. ოჯახის ყოველი წევრთაგანი უახლოვდება მაკუჩხოლს, ხელს უცაცუნებს ჩიჩილავს, ზედ ჩამოცმულს ბრონეულს, ვაშლში ჩარჭობილ ვერცხლის ფულს, გობზე დანყობილ სურსათ-სანოვავებს. დასახელებულ საგნებისათვის ხელის-შემხები ამით თავის თავს უზრუნველყოფს ფულით სისავსეს, საჭმელ-სანოვავით კისრამდე მოყრას მთელი წლის განმავლობაში და სხვ. და

45

სხვ. აიღებენ აგრეთვე გობზე მდებარე შაქრის ნატეხს და ყველანი რიგ-რიგად მოჰკვნიტენ, ვითომ: სულ მუდამ ტკბილსა სჭამ, სიმწარეს არ განიცდიდე იქნებაო. ბოლოს მაკუჩხოლი ვისმე დააჭერინებს გობს, თვითონ ცალ ხელში ჩიჩილაკი უკავია და დაიძვრის სახლის შემოსავლელად. ოჯახის წევრნი, დედათა სქესის გარდა, უკან მისდევენ. მერე, თავისუფალ ხელით ჯამიდან ღომის მარცვლებს აიღებს და დაუნყებს მოყრას, თანაც ილოცება: „კალანდა, ასე გაამრავლე ჩვენი ძე და მომავალი, ამდენი ბედი მოგვეც, ამდენი სიხარული, ამდენი ფული, ამდენი საქონელი, ამდენი შინაური ფრინველი“. სახლს სამჯერ რომ შემოუვლის, დილით წყაროდან მოტანილ ახალი წყლით მორწყავს იატაკს; ამით კალანდას შესთხოვს იმდენ წვიმას, რაც საჭირო იქნება ყანებისა და მცენარეებისათვის, შესთხოვს ესენი დაზღვეულ იქნეს გვალვისა და მისი შედეგებისაგან.

სახლს რომ შემოუვლიან შიგნიდან, მთელი ოჯახი გობს მოუჭდება გარშემო და ყველანი სათითაოდ მოსტეხავენ ცოტა პურს და მოსჭრიან ცოტა ხორცს და პირში ჩაიღებენ ანუ „პირს მოატყუებენ“, რადგან დილის საუზმეს, საძლომად, მერე, ცოტა ხანს შემდეგ, შეუდგებიან. საუზმემდე, ცოტა რისამე მაინც პირში ჩაუშვებლად დარჩენა არ ეგების, რათა „ძლეულ არ იქნენ" ცხოველთა სამეფოს ერთ-ერთ წარმომადგენლის მიერ. ძ ლ ე ვ ა ჰქვიან იმას, რომ თუ ვინმემ ვერ მოასწრო ზევით მოხსენებული ლუკმა პურისა და ხორცის ჩადება პირში და ისე მოესმა ხმა რომლისამე ფრინველისა და ცხოველისა, „დაძლეული" იქნება ამ ცხოველისა თუ ფრინველის მიერ. ფრინველი თუ ცხოველი სძლევს ადამიანს იმ შემთხვევაში, როცა ეს უჭმელი და, მაშასადამე, უძლეურია ვისმე ებრძოლოს, ეწინააღმდეგოს.

აი ზოგიერთი სახე ახალწლის დილას „პირ-მოუტყუებლად" დარჩენილი ადამიანის ძლევისა ფრინველისა თუ ცხოველის მიერ:

თუ ადამიანს წინილამ „აჯობა", ეს ადამიანი მთელი წლის განმავლობაში, გულგანვრილებული და აღრენილი იქნება. თუ გოჭმა აჯობა, მთელი წლის განმავლობაში, რაც უნდა კარგი დარი და მშრალობა იყოს, მოსვრილი და გათხუნული იქნება. თუ ხბომ აჯობა, მთელი წელიწადი დორბლიანი იქნება; თუ ციკანმა აჯობა – ენა არ ემორჩილებოდეს იქნება; თუ ჩიტმა აჯობა – ცხვირიდან უხვად მოედინება სკვინტ-

ლი და სხვადასხვა.

სახლის ფერხვას რომ მორჩება სახლის უფროსი, ახლა უფერხებს ყველა შენობას: ბოსელს, საღორეს, საქათმეს, სასიმინდეს, ხულას. ცალ ხელში ჩიჩილაკი უჭირავს, ხოლო მეორე ხელით ღომის მარცვლებსა ჰფანტავს და ასე ილოცება: „ასე გამრავლდით და ასე გამრავლდით!“...

46

როცა ყველას მიულოცავს ახალწელიწადს, მაკუჩხოლი შემოდის სახლში, სადაც ტაბაკია დადგმული და საუზმე გამზადებული. საუზმეზე ყველას სადღეგრძელოსა სვამენ. საუზმის დროსვე, ფეხებიდან ქალამნებს გაიძრობს, ცალ ხელში ღვინით სავსე ჭიქას დაიჭერს და გაემართება ეზოში მდგარ ბროწეულის ბუჩქისაკენ. რომ მიუახლოვდება, თაყვანსა სცემს და ეტყვის „მრავალ კალანდას დაგასწროს, შენს სადღეგრძელოსა ვსვამ“.

მთელ სოფელში სროლაა ატეხილი: ძველს უბედურს წელიწადს ერეკებიან და ხარობენ მის ადგილას კალანდის მოსვლას. თოფის სროლა თითქმის მთელი დღე გასტანს.

დილით ახალგაზრდა ყმაწვილების ჯგუფი ხელში ჩიჩილაკს დაიჭერს და კარდაკარ დაუვლის ყველას კალანდის მოსალოცავად. ეზოში რომ შევლენ, სამჯერ შემოუვლიან სახლს და თან მღერაიან „კირიალიესონ“ (კირიუ ლეისო) მერე შემოდინ თვით სახლში და ყველას ახალ კალანდას ულოცავენ. მომლოცველებს ფულს აჩუქებენ და ისე ისტუმრებენ.

ეკლესიიდან უკვე ზარების რეკვის ხმა მოდის. ყველანი ახალს ტანისამოსში გამოწყობილნი, ეკლესიისაკენ მიემართებიან. ეკლესიაში მიმავალთ თუ მელა გადაურბენს გზაზე, – კარგ ნიშნად მიიჩნევენ, თუ კურდღელი გადაურბენს – ცუდის მომასწავებელია. წირვის გამოსვლისას, ერთმანეთს ულოცავენ კალანდას და უცვლიან ბროწეულებს, თან დასძენენ: ღმერთმა იმდენი კალანდა გაგითენოს, რამდენი მარცვალიც ამ ბროწეულშია და თქვენი ოჯახი გაივსოს ყოველისავე ბედნიერებით, როგორც ეს ბროწეულია სავსე“. კაკლის ჩუქება ახალწელიწადს არ ვარგა, რადგან კაკლის მიმღები კაკალივით გახმება. ერთ ამბავსაც მოგვითხრობენ კაკლის შესახებ: ერთს კუდიანს დედაკაცს ერთი გასათხოვარი ქალი არ მოსწონდა და რომ ევნო მისთვის, აქაო და ქალმა არ იცის – საახალწლო საჩუქრებს რომელს რა თვისება ჰქონდა, და ახალწელიწადს კაკალი აჩუქა. ქალმა ავადმყოფობა დაიწყო, ჩამოხმა და გათხოვება არ ღირსებია ისე მოკვდა.

ნაწირვევს ეკლესიის ეზოში ატყდება საერთო თოფის სროლა, ისვრის ყველა, ვისაც კი აქვს თოფი. თუ თოფმა ფალია ჩამოსწვა, ცუდის მომასწავებელია; მთელის წლის განმავლობაში თოფი უცუდლებოდეს იქნება პატრონს. შინისაკენ მომავალი ცდილობს ეზოში შაშვი ან

სხვა რამ ფრინველი მოჰკლას თოფით. და ეს კარგი ნიშანი იქნება, თოფის პატრონი მთელი წლის განმავლობაში გამარჯვებული იქნება გარეული ფრინველის ხოცვაში.

ეკლესიიდან დაბრუნებულებს სახლში შესვლისას უეჭველად უნდა ეჭიროს ხელში თხილის ან სუროს ნედლი ტოტი. ზოგს შინ შემოაქვს

თუთის ხის ტოტი, გადასცემს ცოლს ან ერთ-ერთ ქალს და ეტყვის: „ჩემს ცოლს აბრეშუმის ჭია და პარკი, ხოლო სხვისას – ცარიელი თითისტარი“. წირვიდან დაბრუნებულთ დაალევიან ნიგვზისა და ღვინის ნაყენს. მაგრამ სანამ ამ ნაყენს მოსვამდნენ პირში ჩაიღებენ ოქროს ან ვერცხლის ფულს ან ნივთს რასმე და დასძენენ: ღმერთო, მრავალ წელიწადს მაჭამე და მასვი. ზოგან ეს ნაყენი მთლად ერგება იმას, ვინ პირველად შემოვა სახლში.

სადილს წინ სახლის უფროსი აიღებს ჩიჩილაკს, სურსათ-სანოვან-გინან გობს, ოჯახის წევრებს გაიყოლიებს და ეზოში კალანდის სახელობაზე ქვევრთან მივა. ქვევრს მოხდის, ხირკათი ღვინოს ამოიღებს, ჭიქაში ჩაასხამს და დასდგამს გობზე. ოჯახის წევრები დაიჩოქებენ, ხოლო სახლის უფროსი კალანდას შესთხოვს: სიმრთელით მიმყოფე ყველანი, აარიდე ყოველგვარი ავადმყოფობა, გამარჯვებინე მტერზე, მიმრავლე შინაური საქონელი და სხვადასხვა. ლოცვას რომ მორჩება, აიღებს საკმეველს, ყველას თავზე შემოავლებს და იტყვის: „თან წაიღე ამათი ჭირი და უბედურება“. და ამას რო იტყვის, საკმეველს ნაკვერცხლებიან ნატეხარზე დაუდებს. ამას შემდეგ ახლად ამოღებულ ღვინოს ყველანი რიგ-რიგით შესვამენ. ბოლოს დოქს გაავსებენ ღვინით სუფრაზე მისატანად*.

დასდგამენ ტაბაკს და შეუდგებიან სადილს. სადილის დროს ჭამასმაში ზომიერებაა დაცული. განსაკუთრებით ერიდებიან ზედმეტის დაღვევას. იშვიათია, რომ ახალწელიწადს მეგრელი მთვრალი დაინახოთ. მეგრელი საერთოდ ერიდება სიმთვრალეს და მით უფრო ახალწელიწადს. მეგრელის აზრით, თუ ახალწელიწადს დაითვრა კაცი, მთელ წელიწადს მთვრალი ივლის და ყბადასაღები იქნება ყველასიო.

საკალანდო ტაბაკზე საჭმელი არაჩვეულებრივად უხვადაა. საჭმელთა შორის საპატიო ადგილი უჭირავს „ბასილას“ ანუ წმ. ბასილის სახელობაზე სიმინდის ფქვილისაგან გამომცხვარ მჭადს. ეს მჭადი ჩვეულებრივ მჭადზე უფრო მეტია სიდიდით. გულად აქვს წვრილად დაჭრილი ზურვის ქონი ღორისა, მარილითა და მსხვილად დანაყილ ნიგვზით შეზავებული. ბასილა ტაბაკზე ჩვეულებრივ გამოჩნდება შუა სადილობისას. მაგრამ სანამ მის ჭამას შეუდგებოდნენ, უნდა გადასტეხონ. ეს გადატეხვა ასე ხდება: კერადან „ბასილას“ რომ გამოიღებენ, სდებენ ცეცხლზე დადებულ დედა-შემაზე, მის ერთ ნახევარზე ხელს დაავლებს

* საღვინე ქვევრები სამეგრელოში ეზოში, დაუხურავში იყო დამარხული. ყველა წმიდანის სახელზე ივსებოდა სათითაოდ ქვევრი და მოხდიდნენ ამ ქვევრს იმ წმიდანის დღეობას, ვის სახელზედაც იყო ქვევრში ღვინო ჩასხმული. ერთი ქვევრი კალანდას სახელზე იყო ხოლმე გავსებული.

48

მამრობითი სქესის წარმომადგენელი, ხოლო მეორე ნახევარზე წარმომადგენელი მდედრობითი სქესისა. მაგრამ როცა ოჯახში მამრობითი სქესის არაფინაა, მამრის როლს ასრულებს ქალი, მხოლოდ თავის მონი-ნაღმდეგეს – ქალს წინდანინ უნდა უთხრას: „მე – მამაკაცი (ვიქნები), შენ – დედაკაცი“. ამის შემდეგ ორივე მხარე ცდილობს ერთად გადატეხონ ბასილა. ამ გადატეხვის დროს თითოეული გადამტეხელი ვაჟი და ქალი ცდილობს უფრო მეტი წილი იმას ერგოს. მამასადამე, მჭობნელად ის ითვლება, ვინც ნახევარზე მეტს თავისკენ წამოიღებს. ამ ჯობნა-დამარცხებით შეუძლიათ იწინასწარმეტყველონ, თუ მომავალი წელიწადი რამდენად მოსავლიანი იქნება. თუ აჯობა მამაკაცმა – ამ წელიწადს სამამაკაცო საქმე ზღვად გასკდება: სიმინდი, ღვინო ბევრი მოვა, ხოლო თუ ქალმა გაიმარჯვა, უნდა მოველოდეთ „საქალო საქმის“ გამარჯვებას: უხვი მოსავალი იქნება აბრეშუმის პარკებისა, შინაური ფრინველი გამრავლდება, საჩოხე შალებს ბევრს მოქსოვენ ქალები და სხვადასხვა.

ზოგნი, ბასილას რომ გასტეხენ, სახლიდან გამოვარდებიან და ეცდებიან პირველად შემოვიდნენ სახლის მოწინააღმდეგე კარიდან*. გამარჯვებული იქნება ის, ვინც პირველი შემოვა სახლში.

ეს ჩვეულება სხვანაირადაც სრულდება. ბასილას სდებენ ბუკზე, ხოლო ცეცხლზე დაიჭერენ თხილის ჯოხს. ამ ჯოხის ერთი თავი მამრობითი სქესისას უჭირავს, ხოლო მეორე თავი – მდედრობითისას. როცა შუა ნაწილი ჯოხისა გაიწვება, და თითოეულს ჯოხის თითო ნახევარი შერჩება, ჯოხის ამ ნაწილიდან გარეთ გამოვარდის და ცდილობს მეორე კარიდან პირველი შემოვიდეს სახლში. შემოვა თუ არა, ეს მივარდება ბასილას და დიდ ნაწილს მოსტეხავს და ამნაირად გამარჯვება იმას დარჩება.

საკალანდო სადილისათვის ღომი უნდა მოიხარშოს ღომის-ღომის ანუ ჩხვერის მარცვლებისაგან და არა სიმინდის ფქვილისაგან, და თან თვალყურს ადევნებენ როგორ იხარშება ღომი. ღომის ხარშვაც მკითხაობის, მომავლის გაგების ერთი საშუალებათაგანია. თუ ღომის ხარშვა დაიწყო ქვაბის შუაგულიდან, ამ წელიწადს უხვი მოსავალი მოსალოდნელია მხოლოდ ამ სოფელში, და თუ ნაპირებიდან დაიწყო ხარშვა, რაც შემოვარენია სოფლისა, ყველგან კარგი ჭირნახულის იმედი უნდა იქონიონ.

თუ ოჯახში ავადმყოფი ჰყავთ, რომელიც დიდი ხანია მწოლიარე-დაა, უშველიან და ისე წინა და უკან რამდენჯერმე გაატარ-გამოატარე-

ბენ: მოსალოდნელია, რომ ავადმყოფი ლოგინიდან შეძლებს წამოდგომას და სრულებით გამორჩენილი ივლის.

* ძველად მეგრული სახლი ერთთვალიანი იყო და კარი ორი ჰქონდა: წინა და უკანა.

თუ მეგრელის ოჯახში ახალწელიწადს ვინმე მოკვდა, რაც უნდა ახალგაზრდა იყოს, მისი გლოვა თუ ტირილი არ ეგების, არც მეორე დღეს შეიძლება ტირილი. თუ ვინმე მოკვდა კალანდის წინა დღეს, ტირილი თვით სიკვდილის დღეს შეიძლება, მაგრამ კალანდა გათენდება თუ არა, ყველამ ცრემლები უნდა შეინმინდოს და რაც უნდა დიდი სანაღვლო იყოს, უნდა გამხიარულდნენ. ამ ჩვეულების შეუნახაობას მოსდევს დაუსრულებელი გლოვა და მწუხარება მეგრელის ოჯახში მთელი წლის განმავლობაში. მიცვალებულის ტირილი და დასაფლავება შეიძლება მხოლოდ კალანდის მესამე დღეს. – მიცვალებულისათვის კუბოს ჩვეულებრივ მიცვალებულისავე სახლში ჰკრავენ. მაგრამ კალანდას მიცვალებულისათვის კუბო უნდა შეჰკრან სახლს გარეთ, სადმე მინდვრად.

დასასრულ აი ის საკალანდო ჩვეულებანი, რომლებიც უნდა შეასრულოს თავის წინაპრების ჩვეულებათა ერთგულება მეგრელმა. ამას დართული აქვს ის შედეგები, რაც მოჰყვება მათ შეუსრულებლობას.

ახალწელიწადს სააუგოა ყოველგვარ სალანძღავი და უწმინურ სიტყვების ხმარება არა მარტო ადამიანთა მიმართ, არამედ ცხოველებთანაც კი: ყველას ზრდილობიანად ეპყრობიან და ყველასთან ნატიფ და დახვეწილ სიტყვა-პასუხსა ხმარობენ. მაგალითად, თუ სახლში ძაღლი და მისი იქ ყოფნა სასურველი არ არის, კი არ შესძახებენ: დაიკარგე აქედან, გადი გარეთ! არამედ ეტყვიან: შენი ჭირიმე, ცოტა ხნით გარეთ გაბრძანდი!.. ამ, ჩვეულების დამრღვევს მთელი წლის განმავლობაში მისდა უნებურად ლანძღვისა და ტლანქად უხემ სიტყვა-პასუხის მეტი არაფერი წამოცდება. ცდილობენ ერთმანეთს არ წაეჩხუბონ, თორემ ოჯახში მამლაყინნები მთელ წელიწადს კინკლაობაში გაატარებენ. დაავიწყდებათ, თუ ერთმანეთთან მშვიდობით და თანხმობით შეიძლება იცხოვრონ. კალანდას აკრძალულია კერვა რისამე და საერთოდ ხელში დაჭერა ნემსისა, ვინც ამ წესს დაარღვევს, მოელის საშინელი ტკივილები თვალისა. რამე თუ გაგვხესთ, გაკერვა კალანდის მესამე დღემდე არ შეიძლება, არ შეიძლება კალანდას ხელში საცრის დაჭერა, ვინც ამ ტახუს დაარღვევს, მოსალოდნელია გონება დაეკარგოს, ანდა ყოველი ახალი ცნობა მის გარშემო მყოფთა შესახებ იმის მაგიერ, რომ გონებაში აღებეჭდოს, ამ გონებაში გაივლის ისევე, როგორც ფქვილი გადის საცერში. ქალს არ შეუძლია თითისტარს შეხედოს – მთელ წელიწადს თავბრუხვევა დასჩემდება. სახლის გამობმა როგორც ახალ წელი

წადს, ისე შემდეგს და მეორე დღეს არ ეგების ყოველსავე შემთხვევაში ნაგავის გამოტანა სახლიდან არ შეიძლება, ნაგავი მხოლოდ მესამე დღეს გადაიყრება. თუ ეს წესი დაირღვა, ამას ის მოჰყვება, რომ ნაგავს სახლიდან გაჰყვება ამ ოჯახის მთელი ბარაქა და სიმდიდრე არავის უნდა

50

მისცეთ ხელში ხის სავარცხელი, თუ მიეცით – ჩამომრთმევი ავად გახდება, ანუ გახმება ისე, როგორც ჩამორთმეული სავარცხელია ხმელი. ჯიბე ცარიელი არ უნდა გქონდეთ, შიგ ფული სულ ცოტა მაინც უნდა გედოთ, თორემ მთელი წლის განმავლობაში ჯიბეცარიელი ივლით.

ამით თავდება კალანდის პირველი დღე და პირველი ნახევარი.

III

ახალწლის მეორე დღისათვის მეგრელებს კურხა უქვიათ, რაც პირდაპირ ნიშნავს ფეხისა ან ტერფის დღეს ანუ ფერხობას. მეგრელთა რწმენით, ზოგ ადამიანს აქვს თვისება სახლში თავის ფეხით შემოიტანოს ბედნიერება თუ უბედურება, გამარჯვება თუ დამარცხება, მოგება თუ წაგება. ბედნიერ ფეხის სახელი ამა თუ იმ ადამიანს გაუვარდება ცხოვრების პრაქტიკით. გამოცდილებით, ვთქვათ, საქმეს რასმე აკეთებთ და ამ დროს შემოგისწროთ მეზობელმა. მოხდება, რომ თქვენი საქმიანობა შეფერხდა, ან ხელსაწყო გაგიტყდათ, ან თქვენ თვითონ რამე დაიშავეთ, ამ შემთხვევაში მეგრელი ფიქრობს, რომ თქვენის ხელის მოცარვის ბრალი სავსებით ედება მეზობელს, რომლის ფეხს თქვენს სახლში შემოჰყვავს უბედურება, მარცხი. ახლა სხვა მაგალითი ავიღოთ, სახლში ავადმყოფი გინევთ, ის წამია, როცა სათუოში უნდა გამოვიდეს, ამ დროს შემოდის თქვენი ნაცნობი. მისი შემოსვლა და ავადმყოფობის სულის ამოხდა ერთია. ავადმყოფის სიკვდილი უეჭველად უნდა დაბრალდეს შემოსულ მეზობელს. ესა და ამის მსგავსი მაგალითები სრულებით საკმაოა, რომ ხსენებული ადამიანი მონათლოს „უბედურ ფეხის“ სახელით, უბედურობის მატარებლად. ამის შემდეგ ასეთს კაცს ყველა გაურბის ზურგს უკან სწყევლიან კიდევცა. „უბედურ ფეხის“ ადამიანად შეიძლება იყოს მარტო ისეთი არა, ვისაც თქვენი ჯავრი სჭირს, ვისაც თქვენი ზარალი უხარია. ასეთი შეიძლება იყოს ჩვენი მეგობარი, ჩვენი კეთილისმდომი, თვით ჩვენი მშობლებიც. ესენი გვაუწებენ მათდა უნებურად, უბედურ ბედის გავლენით.

ამიტომ მეგრელი გაურბის ასეთებს და ცდილობს თავის ყოველგვარ საქმიანობაში გაჰრიოს ადამიანი, ვისაც ბ ე დ ნ ი ე რ ი ფ ე ხ ი აქვს. ვთქვათ, სადმე უნდა გაემგზავროთ, ცდილობთ ისე მოაწყოთ საქმე, რომ „ბედნიერი ფეხის“ კაცი მგზავრობის დაწყებისთანავე შეგხვდეთ. ამას შემდეგ თქვენ მგზავრობას განაგრძობთ და დარწმუნებული ბრძანდებით, რომ რამე მარცხი არ შეგხვდებათ გზაში და

მშვიდობით მიაღწევთ თქვენი მგზავრობის მიზანს. ვთქვათ, მიდიხართ სანადიროდ თუ თევზის საჭერად, შეიხვედრებთ ბედნიერი ფეხის ადამიანს და დარწმუნებული ბრძანდებით, რომ ორსავე შემთხვევაში ხელი

მოგემართებათ: თოფს ფალია არ აენვება, ნადირს თოფს არ ააცდენთ, თევზს ბლომად დაიჭერთ და სხვადასხვა.

მეგრელის წარმოდგენით ბედისა თუ უბედობის სულნი ყველგან და მუდამ დადიან, ადამიანები ამათი გამტარებელნი არიან: „კარგი ფეხის“ ადამიანის მეშვეობით ენიჭება ადამიანს სვიანობა, წარმატებით გამარჯვება, ხოლო „ცუდი ფეხის“ ადამიანის მეშვეობით გადადის ფათერაკისა და ბედშავობის სული, სული ბოროტი.

თუმცა კალანდისა და ბედნიერების შემომყვანისა ანუ „მაკუჩხოლის“ როლს ზედ ახალწელიწადს თვითონ სახლის უფროსი თამაშობს, მაგრამ კალანდის მეორე დღეს ანუ კუჩხაში (ფერხობაში) მეგრელი საგანგებოდ ცდილობს ჩარიოს საქმეში „კარგი ფეხის“ ადამიანი, ეძებოს მისი მფარველობა, თუ ოჯახში მამრობითის სქესისა არაეინაა, თვით ახალწელიწადსაც მაკუჩხოლი გარედან უნდა მოვიდეს ვინმე. მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ ახალწელიწადს მაკუჩხოლის როლი უნდა შეასრულოს სახლის უფროსმა, როგორც ასეთმა, იმისდა მიუხედავად, თუ, რამდენად შესაფერია ამ როლისათვის, ე. ი. რამდენადა აქვს თვისება კარგისა თუ ცუდის მოფერხისა. აი, სახლის უფროსის ამ შესაძლებელ ნაკლის შევსება ევალება „კუჩხა“ (ფერხობა) დღეს საგანგებო მაკუჩხოლს, ვისაც „კარგი ფეხის“ სახელი აქვს გავარდნილი. მაკუჩხოლი უეჭველად მამრობითის სქესისა უნდა იყოს, წლოვანებას მნიშვნელობა არა აქვს, მაკუჩხოლად შეიძლება იყოს როგორც ვაჟკაცი, ისე 5-6 წლის ბავშვიცა.

მაკუჩხოლს დაიბედებენ თითქმის ერთ თვის წინათ, ბარბარობის (ქრისტეშობისთვის 4-ს) წინა დღეს. სთხოვენ, მობრძანდეს იმ სახლში, სადაც კუჩხას (ფერხობას) უნდა მოულოცოს ახალწლის გათენება. არ ეუბნებიან, რისთვისაც უნდა მობრძანდეს, მაგრამ ის-კი მიხვედრილია, თუ რისთვისაცა სთხოვენ მოსვლას. და აჰა, დანიშნულ დღეს მოფერხე დილაადრიაანა მიდის დანიშნულებისამებრ და სახლში შედის სხვა მნახველთა ადრე. მოფერხე, რა თქმა უნდა, არავის ეკითხება, თუ რისთვის მოიწვიეს და საერთოდ თამაშობს როლს სტუმრისას, რომელიც ვითომ სულ სხვაგან მიდიოდა აქ სრულებით შემთხვევით შეუხვია მათთან, როგორც ჩვეულებრივს სტუმარს, უმასპინძლებიან და მხოლოდ გამოთხოვებისას, თითქო სხვათა შორისაო, სთხოვენ შენი ჭირიმე, ფერხობა დღეს ჩვენსა მოდი და მოგვილოცეო. მოფერხე სიამოვნებით და, ცოტა არ იყოს, თავმოწონებითაც კისრულობს ამ დავალების ასრულებას და შორდება მასპინძელს.

„კუჩხას“ დღეს მაკუჩხოლი დილა-ადრიაანა მიდის იმ სახლში, სა-

დაც დაჰპატიჟეს. თავდაუვარცხნელია საახალწლო მაკუჩხოლის მსგავსად (ამაზე იხ. ზემოთ). ტრადიციული ჩიჩილაკის'მაგიერ ხელში უჭი-

52

რავს ნედლი შტო სუროსი და ახლად აყვავილებული თხილისა, აგრეთვე წითელი ნაყოფები ღიჭისა. კარის ზღურბლზე რომ გადააბიჯებს, ყველას მიულოცავს კალანდას. ამავე დროს ხელში მისცემენ ჯამს, რომელზედაც ღომის-ღომის მარცვალთან ერთად დევს ქათმის კვერცხი, სიმბოლო სისავისა და ვერცხლის ფული. მაკუჩხოლი სახლს შემოუვლის, აბნევს ღომის-ღომის მარცვალს და თანაც იძახის: „ასე გამრავლდით!“ ფულს თვითონ ჩაიდებს ჯიბეში, როგორც გასამრჯელოს თავის შრომისათვის. სახლს გარდა კალანდას მიულოცავს ყველა შენობას, ისე, როგორც ეს ჰქნა საახალწლო მოთვერხემ. ბოლოს, შედის მარანში, ანუ იმ შენობაში, საცა ყურძნის საწნახელი დგას ხისა. მხარზე ჰკიდია გიდელი ანუ კონუსისებური კალათა, რომელსაც სამეგრელოში ხეებზე ყურძნის საკრეფადა ხმარობენ. გიდელში დევს ყურძნის მტევნების მსგავსი პურები, დიასახლისმა ახალწლის წინა ღამეს რომ გამოაცხო. მივა მარანთან და ქვით დაუნყებს ცემას და თან იძახის: მოსავალი, მოსავალი! ჩვენს ვენახში მოსავალი, მეზობლისაში – მხოლოდ ვაზის ფოთლები“... აქედან გარეთ გამოდის, მიდის პირველ მდგარ ხესთან, რომელზედაც ვაზია გასული, გიდელს ხეზე დაჰკიდებს და ხელში დაიჭერს წალღს, წარმოადგენს ადამიანს, ვისაც განზრახვა აქვს ვაზი მოსჭრას ძირში. ამ დროს სახლიდან ვინმე მიიღებს მაკუჩხოლთან და, მისი განზრახვით გაკვირვებული, ეკითხება:

– კაცო, რასა შვები, ვერა ხედავ, ვაზია?!

– რა ვუყოთ, რო ვაზია, – უპასუხებს მაკუჩხური, – ყურძენს არ ისხამს, ტყუილად ადგილს იჭერს... არა, უნდა მოვსჭრათ, შეშად მაინც გამოდგება.

– არა, გეთაყვა, ნუ სჭრი, აჰატივა თავდებად მე ვუდგები, წლეულ ბლომად მოისხამს ყურძენს.

– კარგი, – უჯერებს მაკუჩხოლი, – არ მოვსჭრი, მხოლოდ იცოდე, თუ წლეულ ყურძნის მტევნებით არ დაიხუნზლება, არ ვაჰატივებ, სულ ძირში მოვჭრი.

ვაზი გადარჩა მოჭრას. და იმანაც ყოველი ღონე იღონა მდგომარე წელიწადს გული გაუხაროს პატრონს უხვი მოსავლითა, თორემ ვაი მისი ბრალიცა, დალუპვას ვერ გადაურჩებოდა.

ბოლოს, მაკუჩხოლი სახლში შემოდის და ჯდება. წინასწარ ცეცხლში უდებს დილას შემოტანილ ნედლ ტოტებს სურისა და თხილისას. გიდელიდან პურებს ამოიღებენ და იმით უმასპინძლდებიან.

მაკუჩხოლი მთელ დღეს რჩება სტუმრად, ადგილის მოუცვლელად ნება აქვს ადგეს მხოლოდ ბუნებრივი საჭიროებისათვის მაგრამ როცა შემობრუნდება, უეჭველად იმავე საჯდომზე უნდა დაჯდეს. ამ საჯდომის

გულმოდგინე კრუხს, რომელიც მხოლოდ გაჭირების წუთებში ანებებს თავს კვერცხებიან ბუდეს და დაუყოვნებლივ ბრუნდება უკან და ამნაირად კვერცხებს საჭირო ტემპერატურას არ მოაკლვებს. ამ წესის შეუსრულებლობას მოჰყვება ისა, რომ კრუხებს ოჯახში ხელი არ მოემართებათ: საჭირო ერთგულებას კვერცხის გამოჩეკაში ვერ გამოიჩენენ. იბუდარავენ, იქით-აქეთ ეწყვეტებოდნენ იქნება, ერთი კრუხის ბუდეში სხვა ბუდის კრუხი მოინდომებს ჩაჯდომას და კვერცხების დაპატრონებას. გარდა ამისა, სჯობია მეკუჩხოლი სახლის ეზოდან არ გავიდეს, ბუნებრივი საჭიროებისათვის, თორემ შინაური საქონელი ამა თუ იმ ოჯახისა გარე-გარე დაინყებს ხეტიალსა და თავ-თავის დროზე არ დაბრუნდება საძოვრიდან სახლში. აკრძალულია მაკუჩხოლის წინ გავლა. როცა ვინმე უცაბედად დაარღვევს ამ წესს, ცუდი შედეგის ასაცდენად, იძულებულჰყოფენ თავისი შეცდომა გამოასწოროს ე. ი. უკანვე გამობრუნდეს. აგრეთვე არავინ უნდა მოსვას წყალი იმ სასმისიდან, რომელსაც მაკუჩხოლის ტუჩები გაჰკარებია.

მაკუჩხოლს სადილად ქათამი უნდა დაუკლან. ამ ქათმის სისხლი ღომის-ღომის მარცვლებს უნდა ასხურონ და ამ სისხლით სხურებულ მარცვლებს წინილებს დაუყრიან ასაკენკად. ამ სისხლს, მეგრელის აზრით, ის თვისება აქვს, რომ როცა წინილები დაიბრდებიან ყურძნის კუშხლები საზიზღრად ეჩვენებათ და ამგვარად ყურძენი გადაურჩება ქათმების მხრით კენკვას.

კუჩხა დღეს ყველანი თავთავიანთ სახლებში სხედან. მეზობლები ერთმანეთს სანახავად ეზოდან გადადიან. მათ შორის ურთიერთობა შეწყვეტილია: საციქველს არ ათხოვენ, მსგავსადვე – სხვასაც არაფერსა სთხოვენ. ყოველ ნივთს, ერთის პატრონისაგან მეორეს ხელში გადაცემულს, თვისება აქვს – ხ ე ლ ი ს გ ა ყ ო ლ ი ს ა, ე. ი. ყოფილ მესაკუთრის ბედ-იღბლის გადასვლისა და ახალ მეპატრონეს ხელში. ვინც ამ წესს არ აასრულებს, უნდა მოელოდეს თავის ოჯახის განადგურებას: ქურდები, გარეული ნადირი და მტაცებელი ფრინველი მის ქონებას ნიაგ-ქარს მისცემენ. მეგრელის კერაზე სულ მუდამ გაუქრობელი ცეცხლი თუ კუჩხა დღეს ჩაქრა, ოჯახს მოელის მთელ დღეს უცეცხლოდ დარჩენა, – ამიტომ რომ მეზობელი არაფრის გულისათვის მოეშველება და თავის კერიდან ცეცხლს არ მისცემს უცეცხლოდ დარჩენილ მეზობელს.

ვინც უნდა მოვიდეს კუჩხა დღეს, მისი დახვედრა ემძიმებათ – იმის შიშით, ვაი თუ „ცუდი ფეხისააო“... ყოველსავე შემთხვევაში, მომსვლელმა უნდა შემოიტანოს ნედლი რტო მცენარისა და საცა მოხვდება, იქ დასდოს. სახლში რომ შემოვა, მომსვლელს არ უნდა დაავინყდეს ნაბდის მოხსნა. მეგრელის ფანტაზია ნაბდიან კაცს ამსგავსებს ავად-

მყოფ ქათამს, ფრთაჩამოშვებულს. ამიტომ ნაბდინად შემოსვლას სახლში შეუძლია ქათმების ჭირის გაჩენა.

სტუმარს უმასპინძლდებიან, რაც უნდა მაძლარი იყოს, თუნდა ფორმის გულისთვის, „კბილი უნდა დაადგას“ რასმე საჭმელს. გარდა ამისა, რასაც მოუტანენ, ყველაფერი უნდა შესჭამოს, არაფერი უნდა დასტოვოს, თორემ კრუხი საკმაო ერთგულებას არ გამოიჩინს წინილების გამოსაჩეკად კვერცხებზე ჯდომისათვის და ერთი წინილა რა არის, ერთსაც არ გამოსჩეკს.

ზოგჯერ მეგრელი ავადმყოფობის დროს „კუჩხას“ სულსა თუ ღვთაებას აღთქმას აძლევს: ოღონდ მომარჩინე და რკინეულს არასფერს მოვკიდო ხელიო. მეგრელი ზედმინევნით იცავს ამ აღთქმას და „კუჩხა“ დღეს ხელში არ აიღებს არც თოფ-იარაღს და აღარც სასოფლო-სამეურნეო რკინის იარაღს და ამასა შერება მაშინაც-კი, როცა მტერი მოკვლას ემუქრება და თავის დასაცავად იარაღს უნდა მიმართოს. ამ ჩვეულების საწყისი, ალბათ, უნდა ვეძებოთ ადამიანის ცხოვრების იმ ხანაში, როცა რკინის თვისება პირველად გაიცნო და ამ თვისებისათვის ხსენებულ ლითონს თაყვანსა სცემდა, მოწინებით ეპყრობოდა და აღმერთებდა და მისთვის ხელის მიკარება და მით უფრო გამოყენება თავის მხრივ ცოდვად მიაჩნდა.

„კუჩხა“ ღამეს სამეგრელოში „ტყაპობა“ იციან. ეტიმოლოგია ამ სიტყვისა ასეთია: ტყაპი ანუ ტყაპვა ნიშნავს ბრტყლად ხელების დარტყმას, ან ამა თუ იმ მანძილზე ცომის მსგავს რისამე სროლას და რაიმე საგანზე მიტყუვებას, მიმაგრებას. ამ შემთხვევაში ტყაპობა უქვიათ სიმინდის ფეკილისაგან მოზღელილ თხელი ცომის წაგლეხვას სხვის პირისახეზე.

იმ ღამესთვის მეგრელის ყოველ ოჯახში ჰხელავენ სიმინდის ფეკილისაგან თხელ ცომს. ამ ცომით ჯერ დიასახლისი მკითხაობს, რომ გაიგოს მომავალი ბედი შინაური ფრინველისა. ერთის პეშვით ცომს ესვრის მაღლა ჭერში. ნაწილი ცომისა ჭერს მოჭდება, მაგრამ უფრო მეტი წილი ჭერს მოსწყდება, გაიშლება სხვადასხვა ზომის წინწკლებად და მიახსდება კედელს. ამ წინწკლების რიცხვის-და კვალად იგებს დიასახლისი, თუ რამდენი ფრთა ქათამი თუ სხვა შინაური ფრინველი ეყოლება მიმდინარე წელიწადს. დიდი წერტილები – უკვე გაზდილ დედლებსა ნიშნავს, პატარები – წინილებს. ამავე ცომის საშუალებით მკითხაობენ ხვნა-თესვის შესახებაც: თუ ჭერს მიტყუებულს ცომს განსაზღვრული ადგილი უჭირავს, ეს იმის ნიშანი იქნება, რომ მამასახლისი მოჰხნავს იმ მიწებს, რაც მის სახლს გარშემო დევს, ხოლო თუ ცომი ყველა მხარეს გაიფანტება, მოიხვენება ის მიწებიც, რაც სახლზე მოშორებით უდევს გლეხს.

ჭერს მიკრული ცომი წამლადაც იხმარება. როცა კარგად მიახმება, მოფხევენ და შეინახავენ. როცა ოჯახში გოჭებს დიზენტერია გაუჩნდებათ, გამხმარს ცომს წყალში გახსნიან და ხსნარს ჩააყლაპებენ ავადმყოფ გოჭებს, როგორც დიზენტერიის საწინააღმდეგო წამალს.

კუჩხა ღამესვე მოაწყობენ თავისებურ მასკარადს, რომელსაც მოპყვება მოტაცება ქალებისა – ჩვეულება, რომელიც უნდა იყოს ნაშთი ძველად საცოლედ ქალების მოტაცების ჩვეულებისა.

სოფლის ერთ-ერთ სახლში თავს მოიყრის ახალგაზრდობა, რომელსაც მიზნადა აქვს მცხოვრებთა სახლებს დაეცნენ, სიმინდის ფევილის ცომით სახე მოუთხუპნონ და როცა გაიმარჯვებენ, ე. ი. ყველას წაუსვამენ ცომს, მოიტაცებენ ოჯახის ერთ-ერთ წევრს, განსაკუთრებით გასათხოვარ ქალებს. დამცემნი სახლიდან სახლში გადადიან, „ტყვეთა“ რიცხვი თანდათან იზრდება, ეს „ტყვეებიც“ დამცემლებს შველიან ახალი ტყვეების მოტაცებაში. ბოლოს, გადადიან მეორე სოფელში. იქაც ყველას ცომით უთხუპნიან სახეს, საერთო სიცილ-მხიარულებაში.

ეს ტყაპობა დასასრული, აპოთეოზია კალანდის დღესასწაულისა და მასთან დაკავშირებულ ჩვეულებათა.

კალანდის დადგომის მოსაგონებლად. მეგრელის ოჯახში დარჩენილია ჩიჩილაკი, მაგრამ ისიც რამდენსამე დღეს რჩება. ნათლილებს მისი სახლში დატოვება არ იციან, ეშინიათ, ვაი თუ ბავშვები მის მორთულობას შეეხნენო, ნათლილების წინა დღეს ჩიჩილაკს ჩამოაცლიან მის სამკაულს: აბრეშუმის ძაფის შულოს, აბრეშუმისავე მანდილს ანუ ბაღდადს, კრიალოსანს და ხილს. თვითონ ჩიჩილაკს გარეთ გამოიტანენ და დიდის ამბით ცეცხლს წაუკიდებენ და ეზოს გაანათებენ. ჩიჩილაკისაგან დარჩება მხოლოდ გარუჯული ჯოხი, რომელსაც ავადებენ ან მდინარეში სადმე ან მეზობლის ეზოში და თან დაატანენ ამ სიტყვებს: „ვის ეზოშიაც ჩავარდები, მისი ბარაქა და ბედ-იღბალი ჩემი იყოს“. ეს გარუჯული ჯოხი გამოყენებულია აგრეთვე დაბადების განყვანების ვალად: მისი ვადამგდები ჯერ სამჯერ შემოივლებს ამ ჯოხს თავზე და ეტყვის: ჩემი ჭირი, თვათერაკი და უბედურება თან წაიღე. მეგრელსა სჯერა, რომ ამ გარუჯულ, ბურბუშელაგაცლილ ნაჩიჩილაკარს თან მიაქვს შიმშილი და ვის ოჯახშიც ჩავარდება, იქ შიმშილობა აუცილებელია.

ამნაირად, „ჩიჩილაკის“ ნარჩენი ბოლოსა და ბოლოს გადაიქცევა ერთგვარ საფთხურად, საშინელებად, რომელსაც ყოველი მეგრელი, რა თქმა უნდა ერიდება. იმ წუთში ყოველ მეგრელს ორი თვალი ოთხად უჭირავს და მეზობელს უდარაჯებს – გარუჯული ჩიჩილაკი არ ჩამომიდლოს ეზოშიო. თუ ფრთხილად არ იქმნა და მეზობელმა ჩამოუგდო გარუჯული ჩიჩილაკი და იმან კიდევ მეორე დილას დაინახა ეს თავის

ეზოში, უფლება ექნება დასწყევლოს ამ ბოროტგანზრახულის მოქმედების ავტორი, თან ჯობი აილოს და ჩააგდოს იქ, საიდანაც მისი აზრით, გადმოგდებული უნდა ყოფილიყო. თანაც დასძენს: შენი გადმომგდები წყეული იყოს იმავე სიტყვებით, რა სიტყვებითაც მე დამწყევლა.

მაგრამ მეგრელი, რომელიც ცხარე ხასიათისად და აპილპილების მოყვარულადაა ცნობილი, მშვიდობიანად ყოველთვის კი არ ათავებს საქმეს. ეძებს ამ თავის მანყინარს და როცა იპოვის, იძულებულჰყოფს პასუხი აგოს კეთილმეზობლურ განწყობილების დარღვევისათვის. ასეთ შემთხვევებში ხშირად ორივე მხარე მეტად გაცხარდება და საქმე გამორკვეულად მაშინლა ჩაითვლება, როცა ერთ-ერთი მოწინააღმდეგეთაგანი საქმით არ დაუმტკიცებს მეტოქეს თავისი კუნთების ძალის უპირატესობას.

1897 წ.

წმ. გიორგის კულტი და ღვთის სამართალი*

ამბობენ, საქართველოში ქრისტიანობის შემომტანნი წმ ნინო და აგრეთვე წმ. გიორგი-კაპადოკიელი იყვნენო. მეგრელებს რომ ჰკითხოთ, წმ. გიორგი სამეგრელოს მკვიდრი იყო, სამეგრელოშივე დაბადებულიო. მეგრელები ამ წმიდანს წარმოგვიდგენდნენ, როგორც ფიზიკურად მშვენიერსა და ღონიერ ვაჟკაცს თავისსავე, ლამაზსა და ღონიერ, თეთრ რაშზე მჭდომარეს და საგმირო საქმეთა მოქმედს; ხელთ თურმე მუდამ ეპყრა შუბი, რომლითაც განგმირავდა, უწმინდურსა, საცა მოასწრებდა. მისი მსხვერპლი ყოფილან ვეშაპები და ავსულები. განსაკუთრებით უსჯულონი (იგულისხმეთ – ოსმალები). ბრძოლაში გიორგი სულ მუდამ თავში სდგომია მეგრელთა ჯარს. არ ყოფილა მაგალითი, მტერი არ გაქცეულიყო და მეგრელი შერცხვენილი დარჩენილიყო. ლხინში სუფრის თავში იჯდა და როგორც ღვინის სმასა, ისე სიმღერა-მოლხენაში სწორი და ბადალი არა ჰყოლია. განსაკუთრებით საარაკო ყოფილა მისი მუცლის ტევალობა: ერთ ჯერზე ერთი ხარი, ან ძროხა მხოლოდ იმისთვის იკვლებოდა და სუფრაზე ძვლები თულა რჩებოდაო! ახლა მისი ჯირითი და ჭიდაობა ბრძანეთ! ან რაში გნებავთ, პირველი და თითით საჩვენებელი არ ყოფილიყო!..

თურმე ყველასა ჰშურდა წმ. გიორგის ვაჟკაცობა, ყველა იმას შეჰნატროდა, ზეცაში თვით ღმერთსაც-კი შეშურებია მისი ამბავი, როგორც ამას მოგვითხრობს ლეგენდა, დარჩენილი ილორისაკენ (ოჩამჩირეს

ახლო), სადაც დღეს ტაძარია და შიგ ასვენია წმ. გიორგის ძლიერი ხატი. ღმერთს გადაუწყვეტნია ზეცაში აყვანა წმ. გიორგისა და იქ მისი დაბინავება თავის მსახურთა შორის.

წმ. გიორგის წასაყვანად, ლეგენდისავე თანახმად, ღმერთს გამოუგზავნია ერთ-ერთი თავისი ანგელოზი. წმ. გიორგის ეწვია თურმე ანგელოზი და გამოუცხადა ნება ღვთისა. ბარემ ემძიმა თავის ერთმოგვარეთა მოშორება, მაგრამ აბა ღვთის ბრძანებას ხომ არ გადავიდოდა! – კარგო, – უპასუხა წმ. გიორგიმ ზეციერ სტუმარს, – მაღამ ვახშამი მიირთვით, მოისვენეთ და ხვალ გავუღვებთ გზასაო.

დაკლეს ხარი და სანაქებო ვახშამი გამოუწყვეს სტუმარს. ქვევრიც მოჰხადეს ღვინისა. ვახშამზე მასპინძელმა მოილხინა და სტუმარს და-

* ქვეყნდება პირველად.

58

ანახვა, თუ რამდენ საჭმელს და სასმელს ჩაიტევდა და მოინელებდა მისი კუჭი. ანგელოზი გაკვირვებული უყურებდა მასპინძელს: ზეცაში – ოღონდაც რომ არ ენახნა ასეთი მჭამელი თუ მსმელი... თავის თავს ეკითხებოდა: ამ სახით როგორ ავიყვანო ზეცაშიო! იქ რომ ჭამა მოინდომოს და ჯერზე ძროხა მოითხოვოს, რა უნდა მითხრან ზეცაში მცხოვრებთა? არ უნდა მისაყვედურონ, – ე რა კაცი ამოგიყვანიაო?! ბევრი იფიქრა ანგელოზმა, თუ როგორ ეშველნა საქმისათვის, რა გზას დასდგომოდა, რომ ზეცით გამომგზავნთან პირნათლად გამოსულიყო. ბოლოს, გადასწყვიტა: მოდი, როცა დაიძინებს, მუცელს გავუჭრი და სტომაქს ამოვაცლიო. სტომაქი რომ არ ექნება, ჭამა საიდან მოუნდებაო!?

მართლაც, ყველამ რომ დაიძინა სახლში, ანგელოზი მივიდა წმ. გიორგის საწოლთან და მიმართა საქირურგო ოპერაციას: მუცელი გაუჭრა და იქიდან სტომაქი ამოაცალა ისე, რომ წმ. გიორგის არათფერი გაუგია. აქ ისიც უნდა დავძინოთ, რომ წმ. გიორგიმ როგორც ჭამა-სმა იცოდა არაჩვეულებრივი, მისი ძალ-ღონის შესაფერი, ისე ძილიც მღვეური იცოდა, ახირებულად თურმე ვერათფერი გამოალვიძებდა. ასე რომ სრულებით არათფერი გაუგია, უნარკობოდ როგორ ამოაცალეს სტომაქი! ანგელოზმა კი სტომაქი გამობერტყა, ღობეზე გადაჰკიდა და თვითონ კი დანვა და დაიძინა.

მეორე დილას რომ წამოდგნენ, წმ. გიორგიმ ბრძანა, ზეცაზე ასვლის წინ საუბმედ ხარი დაეკლათ. დაკლეს ხარი, ხორცი მოხარშეს და სუფრას მოუსხდნენ. ყველამ დაიწყო ჭამა, მაგრამ წმ. გიორგის კრიჭა შეეკრა, კბილი ვერათფერს დააკარა. „დასწყევლოს ღმერთმა ეშმაკი! – დაიძახა წმ. გიორგიმ. – ე რა მემართება, რომ არ ვიცი! მე და – საჭმელი არ მინდოდეს! ანგელოზს გაეღიმა და ღობეზე გადაკიდებული სტომაქი უჩვენა და თან უთხრა:

– აი, ჩემო გიორგი, ნუხელ მუცლიდან სტომაქი ამოგაცალე, რომ

საჭმელი არ მოგდომებოდა. ზეცაში არავინა სჭამს ისე, როგორც თქვენ აქ, დედამინაზე, სჭამთ ხოლმე. იქ საჭმლის ჭამა არავისა სჭირია. იქ რომ საჭმელი მოგეთხოვნა, საყვედურს მე მეტყობდნენ, – ე რა კაცი ამოგიყვანიაო?!"

– რა გაეწყობა, ბედს უნდა დავემორჩილოვო! – უპასუხა წმ. გიორგიმ.

ნასაუზმევს წმ. გიორგიმ დალოცა ყველა თავისიანი, მოაჯდა რაშს და ანგელოზთან ერთად აფრინდა ზეცად. ღმერთმა წმ. გიორგის მიანდო პატრონობა ჭექა-ქუხილისა, თავ-თავის დროს წვიმის ჩამოშვება დედამინაზე და განსაკუთრებით დევნა ეშმაკისა და უკეთური სულლებისა, რომ ამ უკანასკნელთ არაფერი ავნონ ადამიანთაო...

და დღეს, – მოგვითხრობს ლეგენდა, – როცა ციდან ჭექა-ქუხილი

59

და საშინელი გრიალი ყურებს გვიყრუებს, ეს არის ფეხების ხმა წმ. გიორგის რაშისა, რომელზედაც ზის წმ. გიორგი და დააჭენებს ცის ერთ კიდიდან მეორემდე, დასდევს ავსულს, და როცა მეხი გავარდება, ეს არის მისი ნასროლი ბოძალი, დამიზნებული და ნასროლი ზღვიდან ამოგდებულ და მერე ბუმის სახით სადმე დიდ ხეზე შემომჭდარ ეშმაკისათვისო...

ამით თავდება ერთი ლეგენდა წმ. გიორგიზე, სანამ ის დედამინაზე ცხოვრობდა. ამას შემდეგ წმ. გიორგი წმიდანად ქცეული და ზეციურ არსებათა წრეში მოქცეული, მეგრელთა რწმენით, განუსაზღვრელი ძალით შემოსილი, გაცილებით მეტით, ვიდრე მასა ჰქონდა მინიერ ცხოვრებისას, მეგრელთ ევლინება ვერცხლით მოჭედნილ ხატების სახით, თავის დროზე (მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში) სამეგრელოში განთქმულ და ერთადერთ ოქრომჭედლის პეპუა მეუნარგიას (იონა მეუნარგიას ჰაპის) ხელით ნაჭედით. სამეგრელოში ყველა ხატებზე „ძლიერ“ ხატად ითვლება წმ. გიორგის ხატი, რომელზედაც გამოყვანილია წმ. გიორგი, რაშზე მჯდომარე, ხელში შუბი უჭირავს და რაშის ფეხებში გართხმულ გველეშაპისათვის პირში აქვს გაყრილი შუბის წვერი.

აი, სამეგრელოში ის ადგილები, სადაც ეკლესიებში წმ. გიორგის ხატები ესვენა და სადაც წმ. გიორგის დღეობას (აპრილის 23) ამ ხატებთან სალოცავად ხალხი დადიოდა: ილორი (სამურზაყანო, ოჩამჩირედან მე-3 კილომეტრი), ყულისკარი, ხეთა, სუჯუნა. ამ ხსენებულ ადგილთა შორის განსაკუთრებით პატივისცემითა და კრძალვით ეკიდებოდნენ ილორის ეკლესიაში დასვენებულ ხატს, რომელსაც იმერეთის მეფეც კი უგზავნიდა თურმე შესანიშნავს. ხატის ყმებად და მსახურებად ერთ დროს შეუწირავს ვაკაბადის გვარის რამდენიმე ოჯახი, რომელთა წარმომადგენელნი ილორში დღესაც არიან, მხოლოდ გამეგრელებულნი. თვით გვარიც კი მეგრულად აქვთ შეცვლილი და იწოდებიან ვაკაბანძიებად. ილორის ხატს მოსდევს სიძლიერით ყულის (სოფელ ყულის-

კარში ზუგდიდის რაიონში) გიორგის ხატი, მერე ხეთისა, შემდეგ სუჯუნისა და სხვ.

აქ ცოტა მეტ ხანს უნდა შევჩერდეთ ილორის წმ. გიორგის ხატზე, რომელსაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სხვა ადგილების ხატთა შორის. ილორის ეკლესიაში ვერცხლით მოჭედილი ხატი აღწერილი აქვს გრაფ უვაროვის ასულის საარქეოლოგიო კომისიას. ხატთან ერთად ინახებოდა ვერცხლით მოჭედილი სატევარი ლაზური ხელოვნებისა და შემოუწირავს ერთს მდიდარ ლაზს.

ეს მდიდარი ლაზი ოჩამჩირეში ცხოვრობდა და ესმოდა, რა თქმა უნდა, მეგრელთა ნათქვამი წმ. გიორგიზე და მის სიძლიერებზე. მეგრელთა რწმენით, წმ. გიორგის თავის დღეობაზე, ნოემბრის 10-ს, ყოველ

60

წელიწადს მოჰყავდა ხოლმე თითო თეთრი ხარი, ძალზე გასუქებული. დღეობის წინა ღამეს, ღამის სათევად მოსული მლოცველები რომ დაიძინებდნენ, წმ. გიორგი თურმე ეკლესიის გალავანში შემოიყვანდა ხარს და გაუშვებდა. მეორე დილას ყველანი დაინახავდნენ მშვიდად მდგარ დიდ რქებიან ხარს, რომელსაც ნაწირვებს დაჰკლავდნენ და პატარა-პატარა ნაჭრებს დაურიგებდნენ მლოცველებს.

სწორედ ეს ამბავი უამბეს მაჰმადიან ლაზს. იმან შორს დაიჭირა. რომ არ მოეშენენ – ირწმუნე ჩვენი სარწმუნოებაო, ლაზმა უთხრა: ქრისტიანობას ვირწმუნებ, თუ ოსმალეთში, ჩემს სახლში საუკეთესო ხარი რომ მყავს, თქვენი წმ. გიორგი თავის დღეობაში მართლა ილორში მოიყვანს და მე თვითონ შემეძლება მისი დანახვაო. მაშინ წმ. გიორგის ვინამებ და თქვენს რჯულზე მოვინათლებიო. კარგიო, – უთხრეს მეგრელებმა. ლაზი გულში იცინოდა, ხოლო მეგრელები წმ. გიორგის სთხოვდნენ, გამოეჩინა თავისი ძალა და უცხო კაცის წინაშე მის თანამოძმეთ სირცხვილი არ ეჭამათ.

წმ. გიორგიმ, თუ ილორელებს დავეუჯერებთ, ღამით მოიყვანა ლაზის სახლში დაბმული ხარი. მეორე დღეს ყველამ და მათთან ერთად ლაზმა დაინახეს ეკლესიის გალავნის ეზოში მდგარი ხარი.

შეიძლება მკითხველს ისიც სათაკილოდ ეჩვენოს, რომ წმ. გიორგი სხვის საკუთრების მიმთვისებელის როლში გამოიყვანეს მეგრელებმა, მაგრამ არც ის უნდა გაგვიკვირდეს, თუ წარმოვიდგინებთ, რომ იმ დროინდელი მეგრელები არამც თუ არ ერიდებოდნენ სხვათა საკუთრების მითვისებას, არამედ ეს მითვისება ყოჩაღობის ნიშანი იყო და საკვებურადაც ჰქონდათ. ილორს გარშემო მცხოვრებ ქურდებს სამადლობელო შესაწირავი მოჰქონდათ წმ. გიორგის ხატთან, როცა ქურდობიდან გამარჯვებულნი ბრუნდებოდნენ და ყველანი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ წმ. გიორგი ამ შესაწირავს წმინდის გულით ღებულობდაო.

ასე იყო თუ ისე, ლეგენდა იმის ლეგენდა გახლავთ, რომ დაუჯერებელი დაგაჯერებინოთ და შეუძლებელი შეგაძლებინოთ. ლეგენდა

იმასაც დასძენს, რომ ლაშს ისე მოსწონებია წმ. გიორგის სიმარჯვე და სასწაული, რომ, პირობისამებრ, უნამებია ქრისტიანობა და წმ. გიორგის თაყვანისმცემელი გამხდარა. თან წმ. გიორგისათვის შემოუწირავს თავისი ვერცხლით მოჭედილი სატევარი, რომელიც მერე ხატის გვერდით შეუნახავთ.

ილორის ეკლესიაში ინახებოდა აგრეთვე რკინის მშვილდი, რომელშიაც უნდა გატარებულიყვნენ სხვადასხვა ავადმყოფნი, ვინც წმ. გიორგის შესთხოვდნენ სწეულებათაგან განკურნებას. წმ. გიორგის წინაშე შუამდგომლობის როლში გამოდიოდა მეხატული ანუ ხატის მსახური გვარად მ ე რ ჭ უ ლ ე . ეს თანამდებობა ამ გვარში მემკვიდრეობით

გადადიოდა. ამავე გვარში ინახებოდა ის ცული, რომლითაც იკვლოდა გიორგობას წმ. გიორგის მიერ მოყვანილი ხარი. ეს ცული მხოლოდ და მხოლოდ ამ ხარისათვის კისრის მოსაჭრელად იხმარებოდა, სხვა საჭიროებისათვის მას ხელს ვერ მიაკარებდნენ. წმ. გიორგი ითვლებოდა მკურნალად ყოველგვარ სწეულებათაგან. ავადმყოფი განკურნებისათვის წმ. გიორგის საკლავის მოყვანას, თაფლის სანთელს, ვერცხლის ფულს, ჯერ ისევ აკვნის ბავშვების მორჩენისათვის მშობლები პირდებოდნენ ვერცხლის აკვნის მოტანას. წმ. გიორგის ხატთან, მართლაც, თან წაიყვანდნენ მშობლები მორჩენილ ბავშვს წმ. გიორგის ეკლესიაში და თან წაიღებდნენ ვერცხლის სულ პანანინა ხუთ-ექვს სანტიმეტრის სიგრძის და ორის სანტიმეტრის სიმაღლის აკვანს და მადლობასთან ერთად ართმევდნენ წმ. გიორგის. უნდა გვეგულისხმნა, რომ არავითარს გაუგებრობას ადგილი არ ექნებოდა ყოვლად ძლიერსა და მონყალე წმ. გიორგისა და განკურნებულ ბავშვის მშობლებს შორის: დაპირდნენ აკვანს და ეს აკვანი ნატურალურის სიდიდისა იქნებოდა თუ მინიატურული, ამაზე არცერთი მხარე პროტესტს არ აცხადებდა, ერთისა და მეორისათვის დაპირება შესრულებულად ითვლებოდა. წმ. გიორგი გული-გულში ალბათ გრძნობდა – მეგრელები მატყუებენო. სხვისთვის შეიძლება არ ეპატივებინა ამათ, როგორც თავისიანებს, თავის სისხლსა და ხორცს, შეუნდობდა...

სრულებით ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს, რომ ილორის წმ. გიორგის სახელი საფიცრად არის გამხდარი ყველა მეგრელისათვის. მეგრელმა თუ რამე თავისი სიმართლე უნდა დაუმტკიცოს მოყვასს, – ეტყვის: გიორგის მადლმა, ეს ასეაო! ეს ფიცის ფორმულა სრულებით საკმარისია მოფიცარმა თავისი სიმართლე საჩინო ჰყოს. იგივე მეგრელი როცა გაბოროტებულია ვიზედმე, წმ. გიორგის სახელით დაიწყებულა: მაჟანს წმ. გიორგიმ კისერი მოუგრიხოსო! ამის თქმა საკმაო იქნება, წმინდა გიორგიმ უსმინოს დამწყველელს ვედრება და საჭიროდ დაინახოს დამწყველილის დასჯა!

ილორის წმ. გიორგის შემდეგ მეორე ადგილი უჭირავს მეგრელთა

ცხოვრებაში ხეთის წმ. გიორგის. ხეთა სამეგრელოში დიდი სოფელია, სენაკ-ზუგდიდის გზაზე, სენაკიდან მე-28 კილომეტრზე. ხეთის წმ. გიორგი ძლიერებით თითქმის ეჭიბრებოდა ილორისას. რეზიდენცია ჰქონდა დაბლა, შოსედან ერთი კილომეტრის მანძილზე, ხის ეკლესიაში. ამ ეკლესიაში, რომელიც ეყიდნა იქაურ მღვდელს დავით კუკავას, ესვენა ვერცხლით მოჭედილი ოქროთ დაფერილი ხატი წმ. გიორგისა და დღესასწაულიც ხვდებოდა, აპრილის 23. დღეობა იწყებოდა იმით, რომ წინდანინ ჰყიდულობდნენ ხარს, რომელიც უნდა დაეკლათ ზედ 23 აპრილს, ეკლესიის კარებზე, გიორგისათვის შესანიშნავად.

62

აპრილის 23-ის წინა საღამოს მესხატული კვიკვინა კუკავა ხატს დაიჭერდა, ხოლო მეორე კაცი, მის გვერდით მიმავალი – სპილენძის ბუკს. მღვდელი და დიაკვანი წინ გაუძღვებოდნენ ხალხს. ბუკის ხმაზე გაუდგებოდნენ გზას ურთას მთაზე ასასვლელად, რომელიც მალლიდან დასცქერის ქვევით წმ. გიორგის ეკლესიას. ურთის მთაზე დგას დიდი ხნიდან გაუქმებული ეკლესია ჯეგეთად* ანუ ჯეგეს (წმ. გიორგი) მთად წოდებული. ხეთელი კაცი, როცა წმ. გიორგის ფიცულობს, ამბობს: ჯ ე გ ე მ ა რ დ მ ე , რაც ნიშნავს: ჯეგეს მადლმა-ს. ჯეგე გორჯყორუდას – მეგრულად წყევლაა და ნიშნავს ჯეგე (წმ. გიორგი) გაგინყრესო!...

ჯეგეს მთაზე წამომდგარი ეკლესია აშენებულია მე-16 საუკუნეში. შიგ ხატიცა ყოფილა წმ. გიორგისა, რომელიც მეგრელებს მოუპარავეთ სვანეთში ისევე, როგორც ყულისკარის წმ. გიორგის ხატი მოპარულია ამავე მეგრელებისაგან სვანეთშივე.

ჯეგეთაშის ეკლესია იმითაც იყო საყურადღებო, რომ შიგა ყოფილა სანყობი რკინის ბოძლებისა, რომლებითაც, მეგრელების აზრით, წმ. გიორგი სდევს ეშმაკებს და უწყალოდა ხოცავს, მაგრამ მათთვის ბოლო მაინც ვერ მოუღია. ამ ბოძალთა რაოდენობა მეტად ცვალებადია. ყოფილა წელიწადი, ეკლესია სავსე იყო თურმე ბოძლებითა; წელიწადი გამოერეოდა – რამდენიმე ბოძალი თულა იქნებოდა დარჩენილი. ამით იგებდნენ წმ. გიორგის მმოსავნი, თუ რამდენს ეშმაკსა ჰხოცავდა მათი სალოცავი ამა თუ იმ წელიწადს. საიდუმლოება იმ ბოძლების რაოდენობის ცვალებადობისა უნდა ვეძიოთ წმ. გიორგის მსახურთა შორის. საქმე ის გახლავთ, რომ ძველად ამ გაუქმებულ ეკლესიაში მისვლა და მით უფრო შიგ შესვლა ყველას აკრძალული ჰქონდა. არამც თუ ეკლესიაში არ შეეძლოთ შესვლა, არამედ ერთი კილომეტრის რადიუსით იმ ადგილას, საცა ეკლესია იყო აშენებული, ფეხს ვერ დააკარებდა უბრალო სიკვდილის შვილი. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეკლესიის მსახურნი ამ გარემოებით სარგებლობდნენ და თავიანთი შეხედულების კვალად გამოაჩენდნენ ბოძლების რაოდენობას ზოგჯერ ბევრად, ზოგჯერაც დაკლებულად. ბოძლები რომ ცნობისმოყვარე თვალთათვის არ ეჩვენებინათ, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამათი შესანახი ადგილის მოძებნაც არ გაუ-

ჭირდებოდათ ჯეგეს მსახურთ ჯეგეთაზე.

ამნაირად, თუ ილორის წმ. გიორგის თავის დღეობაში ღამით ხარი მოჰყავდა საიდუმლოდ; ამ სასწაულით თავის თაყვანისმცემელთა თვალში თავისი ავტორიტეტი მალლა ეჭირა და თავის სახელს მონი-

* ჯეგეთას ეტიმოლოგია ასეთია: ჯეგე და მთა ანუ ჯეგეს მთა. თვით სიტყვა ჯეგე წარმოებულია სიტყვა ჯგირი-საგან, თვითონ ჯგირი ნიშნავს კარგს, წმინდას, წმ. გიორგისათვის ეს სახელიც უქვიათ.

წებით და კრძალვით წარმოათქმევინებდა. ილორიდან ძალიან შორს მდებარე ეკლესიის, მაგალითად, ხეთის წმ. გიორგისას, მართალია, ხარები არ მოყავდა დღეობაში, სამაგიეროდ აჩვენებდა ხეთელებს ბოძლებს, რომლებითაც ჰგმირავდა ემმაკებს, მავნე სულებს, თვისთა მმოსავთა მტრებს... ხარისათვის კიდევ ხეთელები არ ანუხებდნენ წმ. გიორგის, თვითონ იძენდნენ ზოგჯერ ფულით და ზოგჯერ უფულოდაც, ილორის წმ. გიორგის მსგავსად.

ხეთის წმ. გიორგის დღეობა, როგორც ვიცით, აპრილის 23-ს იყო. როგორც ზევეთაც მოვიხსენიეთ, ბუკის ყვირილით მიდოდა ხალხი, რომელსაც მღვდელ-დიაკვანი მიუძღვებოდა ჯეგეთაზე ღამის სათევად. დაფნის ტყის სუნი სასიამოვნოდ უღიტიანებდა ყნოსვას, ამ ტყეს უერთდება უზარმაზარი ხეები მუხისა, ცაცხვისა, იფნისა. ამ ხეთა შორის დგას ჯეგეთაც. მის გარშემო მდგარ ხეებს, როგორც წმინდა ხეებს, იმ თავითვე ადამიანის ხელი არ გაჰკარებია, რადგან მათი მოჭრა ადამიანისაგან არ ეგებოდა. მთელი ღამე თამაშსა და მხიარულებაში ატარებდნენ, მეორე დღეს, დილაადრიაანად, იქვე წყაროზე პირს დაიბანდნენ და იმავე წესით, როგორითაც ამოვიდოდნენ, დაეშვებოდნენ ქვევით, წმ. გიორგის აწინდელ სარეზიდენციო ეკლესიაში.

პირთამდე სავსე, სადღესასწაულოდ დართულ-დაკაზმული ხალხით, როგორც აქაურით, ისე შორ სოფლებიდან მოსულით, ეკლესიაში წირვა გამოსულია და ხალხი იქვე, ეკლესიის ეზოში, გროვდება მოსასმენად იმ „გადაცემათა“, რომლებითაც სხვადასხვა დაზარალებულნი მსჯავრის დასადებად მიმართავენ თავიანთ მფარველსა და მეოხ ხატს წმ. გიორგისას.

სამეგრელოში სხვადასხვა დანაშაულობისათვის მრავალი ფორმა არსებობდა დამნაშავის დასჯისა. კათოლიკე მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის, რომელიც სამეგრელოში მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწეობდა, ჩამოთვლილი აქვს უმთავრესნი სასჯელნი, რომელნიც უნდა მიეყენებინათ როგორც იმათთვის, ვისაც დაატყდებოდა ესა თუ ის დანაშაული, ისე იმათთვის, ვისაც აბრალებდნენ დანაშაულს, მაგრამ დამტკიცება არ შეეძლოთ და უნდოდათ წვალების საშუალებით იძუ-

ლევულ ეყოთ გამოტეხილიყენენ თავიანთს დანაშაულში.

ასეთი სასჯელი იყო: აღუღებულ წყალში ხელის ჩაყოფინება, ცალის ხელით ხეზე ჩამოკიდება, გახურებული რკინით თვალების ამოწვა, ცხვირის მოჭრა, გახურებული რკინით ხელის ან ფეხის მოჭრა და, ბოლოს, კაპიტალური სასჯელი – თავის მოჭრა მკრეხელობისათვის და სარზე დაკვრა და დიდ ცეცხლის პირად ტრიალება, სანამ დასასჯელი ცოცხლად არ დაიწვებოდა და სხვადასხვა.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, როცა რუსეთის სასამართლოები

64

იქმნა შემოღებული სამეგრელოში, აქ ხსენებული სასჯელით დასჯა დამნაშავეთა, რა თქმა უნდა, გადავარდა, მაგრამ დარჩა ძველი ფორმა დამნაშავის აღმოჩენისა და ან აღმოუჩინელი დამნაშავის დასჯისა, – ეს გახლავთ ხატზე დაფიცება, ან და ხატზე გადაცემა, ე. ი. ხატისათვის მინდობა დამნაშავის აღმოჩენისა და შესაფერისად დასჯისა, რაც უდრის ევროპულ ორდალიას, იმავე ღვთის სამართალს.

როცა ვისმე რასმე დააბრალებდენ და მისი დანაშაულის დამტკიცება სხვაფრივ არ შეეძლოთ, ბრალდასადებს „ძლიერი“ ხატის წინაშე ენდა დაეფიცნა თავის სიალალმართლე.

დარჩენილია ამგვარი დაფიცების ერთი წერილობითი დოკუმენტიც, დანერული 1879 წელს.

ამ დოკუმენტისაგან ჩანს, რომ სოფ. ხეთის მცხოვრებს გვარდღაბია კუკავას ხეთისავე მცხოვრებ აზნაურ მიქელ კობახიძესათვის დაუნამებია ორი ცხენის მოპარვა. მიქელ კობახიძე, ვისაც ეწამებთან ცხენების მოპარვას, სასწაულმოქმედ წმ. გიორგის ხატის წინაშე ფიცულობს: დამნაშავე არა ვარო. თუ დანაშაული ვიყვე იმაში, რასაც გვარდღაბია კუკავა შეწამება ვთხოვ წმ. გიორგის გამოიჩინოს სასწაული და ერთ დღეში გავგათაოს მე, ჩემი ცოლი და ერთადერთი შვილი ჩემი ლავრენტი; ხოლო მთელი ჩემი საცხოვრებელი ხატისათვის დარჩესო. ყველანი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ, ასეთ ფიცს შემდეგ, წმ. გიორგი არ დააყოვნებდა თავის სასწაულის გამოჩენას. უკეთუ მოფიცარს არა ევნებოდა, მაშასადამე, მისი სიმართლე საჯაროდ აშკარა შეიქმნებოდა, ორის ცხენის მოპარვის დამნაშაველს – გვარდღაბია კუკავას უნდა ეკისრნა წმ. გიორგისათვის ორი ცხენი მოეყვანა, მისთვისვე შეეწირნა: ფულად ერთი თუმანი ოქროთი, ერთი ხარი, ერთი ვაცი; ხუთ-ხუთი მანეთი უნდა მიეცა მღვდლისათვის, დიაკვნისათვის, მეხატულ კვიკვინა კუკავასათვის; მიქელ კობახიძისათვის უნდა მიეყვანა დაკარგული ცხენების მსგავსი ცხენები; გარდა ამისა, ხელის შემოსავლები, ე. ი. ცილის მწამებელის დასალოცავად უნდა მოგვეცეს: მე, ჩემს ცოლს და ჩემს შვილს – თითო თუმანი თითოეულს, ფიცის დამსწრეთ 14 კაცს ხელის შემოსავლები – თითო მანეთი და, დასასრულ, 3 მანეთი დიაკვანს თომა კუკავას.

როგორც მკითხველი ხედავს, ცილისწამება ცილის დამწამებელს იათად არ უჭდებოდა, და მოთეცარიც წმ. გიორგისაგან მოსალოდნელ რისხვისა და სასჯელის შიშით ვერ გაბედავდა ტყუილად დათეცვას.

როცა დაზარალებულს ამაოდ ჩაუვლიდა ვიზედმე ხელის დადება, ვიზედმე ეჭვის მიტანა და ვერ აღმოაჩინდა თავის ცხენების ქურდს და, თანახმად მეგრელებში შემოღებულ ჩვეულებისა, იმდენის გადახდა მოუხდებოდა, რომ დანაკარგის ღირებულება იმის მეოცედიც არ იქნე-

65

ბოდა, ამ შემთხვევაში იგივე დაზარალებული უტყუარ და ნაცად სამუალებას – ხ ა ტ ზ ე გ ა დ ა ც ე მ ა ს მიმართავდა.

იმავე წმ. გიორგის ხატს, რომელზედაც ეჭვით დააფიცა თავისი მეზობელი, ახლა თხოვნით მიმართავს: მოსძებნოს მისი ცხენების თუ ხარების ქურდი და ამ ქურდს მისის კისრიდან ამოაღებინოს თავისი ზარალი.

დაზარალებული ცდილობს „გადაცემა“ დაემთხვას წმ. გიორგის დღეობას. გიორგის მმოსავი მეგრელი ფიქრობს, რომ თავის დღეობაში, აპრილის 23-ს, წმ. გიორგი განსაკუთრებით ძლიერია და თავადაც ცდილობს ეკლესიაში მოზღვავებულ ხალხს დაანახვოს თავისი სიძლიერე და გაჭირვების დროს მზადყოფნა გაჭირვებულთათვის დახმარებისა.

ხეთელ მეგრელსა სწამს, რომ წმ. გიორგი შეისმენს მის ვედრებას, თავს გამოიდებს. მაგრამ ამავე მეგრელმა ისიც იცის, რომ გამრჯელს გასამრჯელოც უნდა, ამ ქვეყნად უსასყიდლოდ არაფერი კეთდება, თვით წმინდანიც კი თხოულობს გასამრჯელოს. იმასაც მიჰყავს ძღვნად მომავალ წელს სახარედ რომ გამოადგება, ისეთი მოზვერი, ფულადი შესანირავი, საჩუქარი მეხატულისათვის, თაფლის სანთელი ხატის წინ დასანთები.

წინდანი მესხატულთან მოლაპარაკებელი მთხოვნელი მოდის დღეობაზე, მოისმენს წირვას და წმ. გიორგის კარს მოსულ ზღვა ხალხში გაერევა „გადაცემის“ მოლოდინში. სალოცავად მოსული ხალხი, ეკლესიიდან გამოსული, გულისფანცქალით მოელის „გადაცემის“ მოსმენას, ე. ი. წმ. გიორგისათვის მინდობას დამნაშავეს დასჯისა და პასუხისგებინებისა. გადაცემას უეჭველად უნდა მოჰყვეს სასწაულის გამოჩენა: ქურდის აღმოჩენა და მისი მიყვანა სიკვდილის პირად, სანამ გადამცემი და დაზარალებული დამნაშავეს არ შეუნდობს და თავს არ დაალოცვინებს იმავე წმ. გიორგის სახელით.

მაღალი, თეთრწვერა, დიდ უღვაშებიანი, მაღალშუბლიანი, გრძელ ცხვირა, ენერგიულის ხასიათის გამომეტყველი სახისა, დიდად შორსმჭვრეტ თვალებიანი, მაღალი ხმის პატრონი კვიკვინა კუკავა პირჯვრის წერით და მოწინებით ეკლესიიდან გამოასვენებს წმ. გიორგის ხატს, რომელსაც წითელი აბრეშუმის პერანგი ჰმოსია, მოწინებითვე აასვენებს შვიდმეტრიან სიმაღლის ხის სამრეკლოზე; პირჯვრის წერით

პერანგს შემოხსნის ხატს, რომელსაც მარჯვენა ხელში დაიჭერს და პირს სამხრეთისაკენ შეაქცევს ისე, რომ მზე ვერცხლის ხატს პირდაპირა ხვდებოდეს და მისი ანარეკლი კიდენ მაყურებელთა თვალებს სჭრიდეს.

ასე დაიწყებს:

66

„წმინდაო გიორგი, ძლიერო! დაილოცოს და იდიდოს სახელი შენი!. ხომ ხედავ, რამდენი ხალხი მოსულა შენს კარს, შენს დღეობას, შენის წმინდა სახელის სადიდებლად, შენს თაყვანისსაცემლად! ყველა, დიდი თუ პატარა, ქალი თუ კაცი, ყველა მხიარულობს, ყველას, შენს მავედრებელს, იმედი აქვს, რომ შენ ჰყევხარ მეოხად, მწედ და მფარველად ყოველ გასაჭირში, ყოველ უბედურებაში. შენც ნუ მოაკლებ შენს მოვედრე გაჭირებულთ შენს წყალობას. დაიხსენ მავნესაგან, გზადაკარგული სწორ გზაზე დააყენე, დავრდომილს – ხელი აღუპყარ, ჭირში მყოფთ, – ჭირი ლხინად უქციე, რომ მარად აღიდიონ სახელი შენი!..

„წმ. გიორგი, ძლიერო! აქ, შენს კარს, მოსულა ერთი საწყალი კაცი, გვარდღაბია კუკავა. ვილაც შეჩვენებულმა ორი ცხენი მოჰპარა. ხან ვის დასწამა ქურდობა, ხან ვისა, მაგრამ დაკარგულის კვალს ვერ მიაგნო. ახლა შენი ფეხთა მტვერი მონა გთხოვს აპოვინო ქურდი. წმინდაო გიორგი! შენ იცი, რამდენი ვარსკვლავია ცაზე, შენ შეგიძლია დასთვალო, რაც ზღვის ფსკერზე ქვიშაა! შენ იცი, თუ რამდენი ჭაფურიაა* მთაზე. იდიდოს სახელი შენი! შენს თვალებს არაფერი დაემალე-ბა!.. აბა სად შეუძლია დაგემალოს გვარდღაბია კუკავას ცხენების ქურდს! ვინ ცის, რამდენჯერ გამოგიჩენია შენი სასწაული, რამდენჯერ გაგიკვირებია შენნი მმოსავნი და თაყვანისმცემელნი!.. გვარდღაბია კუკავამ მოგართვა მსუქანი, საგაისოდ სახარედ გამოადგებოდა, ისეთი მოზვერი, ხუთი მანეთი ოქროს ფული, სანთელი. კიდევ გპირდება მოგართვას შესაწირავი. შენ იცი, როგორ მიჰხედამ გაჭირებულს! აპოვინინე ქურდი, ჩაანვინე ლოკინში და სულ გვარდღაბიას სახელი აძახებინე: მიშველე და მიშველეო! და სანამ გვარდღაბიას მისს ცხენებს და ან მათს სამაგიეროს არ დაუბრუნებს, შენს კარს შენთვის ხარს არ მოიყვანს, ფულს არ შემოგწირავთ როგორც შენ, ისე შენს მოსამსახურე მებატულს, ნუ მისცემ ხსნას, სულ გვარდღაბიას სახელი აყვირებინე... იდიდოს,სახელი შენი, ჩვენო წმინდა გიორგი, ჩვენო მხსნელო, ჩვენო მფარველო! შენი სითბო (ტიბინი) არ მოაკლო, ვინც დღეს შენს კარს მოსულა ან და მოსვლა უნდოდა და ვერ შესძლო მოსვლა"...

მოზღვავებული ხალხი ქვევიდან ერთხმად შესძახებს გუგუნით „ამინ!|..

იმავე მოწინებით წამოასვენებს მებატული ხატს ქვევით და დაასვენებს ეკლესიის კანკელის მარჯვენა მხარეს.

გადამცემელი დარწმუნებულია, რომ წმ. გიორგი გამოაჩენს თავის

ძლიერებას და დაზარალებულს აპოვნინებს ქერდს.

ქერდი-კი, უნდა ვიფიქროთ, სალოცავად მოსულებს გვერდით

* მეთაფლია ბალახი სამეგრელოს მთებზე იცის და ეძახიან ჭაფურჩას.

67

უდგას, ხედავს ყოველსავე, ესმის – რა დამაჯერებლობითი ხასიათისა იყო მებატულის, წმ. გიორგის ერთგული მსახურის, კვიკვირა კუკავას, წმ. გიორგისადმი მიმართული სიტყვები, იცის, რა ძალაცა აქვს ამ სიტყვებს გადაცემისას. დიდი ხანია, მოელოდდა ამ გადაცემას. ახლა რაკი წმ. გიორგის „გადასცეს“, რაკი მას ჩააბარეს საქმის მოგვარება, მისს რისხვას ველარ გადაურჩება, წამწარდება ყველაფერი, ძვირად დაუჯდება ქერდობა, გვარდლაბიას ცხენების მოპარვა, შეიძლება სიკვდილიც კი მოადგეს კარებზე...

და აჰა, ქერდს, დადარდიანებულს, გამწარებულს არა შორდება შიში, რომ წმ. გიორგი, რომელსაც მოპარულ ცხენების პატრონმა ასეთი ძვირფასი ძღვენი მიართვა, თავს გამოიღებს, თავის სასწაულობის გამოჩენას არ დაახანებს, ჩააგდებს ლოგინად ქერდს, აყვირებს წმ. გიორგის სახელს...

დადის იქით-აქეთ ქერდი დაღონებული, თავჩაქინდრული. გადაცემას შემდეგ არ გაუვლია ერთ კვირას, ლოგინად ჩანვა. აბოლებს, ხმა-მალლა იძახის წმ. გიორგის სახელს, – ცხენები მე მოვიპარეო, ნუ მომკლავ, შენი სახელის ჭირიმე, მაპატივე, მეტს აღარ ვიზამო.

ჰგზავნიან კაცს ცხენების პატრონთან, ეხვეწებიან „ალობის“ (შენლობის, პატივების) მიცემას, „თავზე შემოვლებას“ ფულისას, ჰპირდებიან – ერთი-ორად გადაუხდით მონაპარსაო. ცხენების დამკარგავიც თანხმდება. მოდის ქერდის სახლში, თავზე ფულს შემოავლებს. ამ შემოვლებით ფულს გაატანს ავადმყოფის ყოველსავე ჭირს, შესთხოვს წმ. გიორგის მის მორჩენას: შენს კარს გეახლებით და მოგართმევს შენს საკადრისს ძღვენს თავის დასახსნელადო...

ამას მოჰყვება ორსავე მხარის მიერ წმ. გიორგის ეკლესიაში წასვლა, ძღვენის მიტანა, მებატულის ჩარევა საქმეში, შუამდგომლობა რომ წმ. გიორგიმ ინებოს და აპატივოს დამნაშავეს, ნუ მოჰკლავს... ძღვენის მირთმევა, მებატულისათვის შესაფერის ჰონორარის მიცემა შრომისათვის... ორსავე ცხენის საფასურს პატრონს აძლევენ. ორივე მხარე დაკმაყოფილებულია. დავა თავდება და ერთიცა და მეორეც დაკმაყოფილებულნი თავიანთ სახლებში ბრუნდებიან.

ეს არის წმ. გიორგის მიერ თავის ქვეშევრდომთა გასამართლება. სცენაზე ყველაფერია: უზენაესი მოსამართლე, ძღვენი, ქრთამი, ურომლისოდ არაფერი კეთდება, თუ გნებავთ, წმ. გიორგისთანაც კი. ამ ძღვენის წყალობით ხდება წმ. გიორგის მიერ ამ ქვეყნად მცხოვრებთა შინაურ საქმეებში გარევა, მათი შეკავება ავი საქმისაგან, მათი დამორჩილება,

კონტროლი მათი საქციელისა, ერთგვარი აღვირის ადგება, ელემენტარული შეგნებისა სოციალური ურთიერთობის კანონებისა.

ყოველივე ამას გასავალი ჰქონდა ჯერ კიდევ ამ სამოცდაათი წლის

68

წინათ, წმ. გიორგი, როგორც სრული უზენაესი ბატონი, ბრძანებლობდა ჯეგეთას მთიდან; მასა და ხეთელებს შუამავლად და ხალხისათვის მისთა გრძანება-სურვილთა გადამცემად და ხალხის სურვილ-თხოვნის მომხსენებლად იმავე წმ. გიორგისათვის ჰყავდათ მეხატული კვიკვინა კუკავა.

მას აქეთ ბევრი რამ გამოიცვალა. ჯეგეთაზე წმ. გიორგის ბოძლები აღარ არის. ტყე, რომელიც ეკრა ჯეგეთას და რომელსაც სიკვდილის შვილი სათოფეზე ახლოს ვერ ეკარებოდა, დღეს გაკაფულია, ქვემოთ, ვაკეზე, ხის ეკლესია, სადაც ესვენა წმ. გიორგის ხატი, თავის ალაგას აღარა დგას. ამიერ სოფლით გადასულია მისი მეხატული კვიკვინა კუკავა და ეკლესიის სამრეკლოდან აღარ ისმის მისი მჭექარე და შიშის ზარის დამცემი მიმართვა წმ. გიორგისადმი სასწაულის გამოსაჩენად. კუკავებსაც ცხენების ქურდობაზე ხელი აუღიათ, მით უფრო, რომ მოსაპარი ცხენები არავისა ჰყავთ, ასე რომ წმ. გიორგის შეწუხება და ქურდების გადაცემა საჭირო აღარ არის თურმე...

დიახაც რომ იცვლება ქვეყანა და მასთან ერთად იცვლება მასზე მცხოვრები ხალხიცა!..

1899 წ.

საქორწილო ჩვეულებანი სამეგრელოში*

სიღარიბე ლიტერატურისა სამეგრელოს ჩვეულებათა შესახებ. – ნათესაობა. – სისხლით ნათესაობა. – ტაბუ ანუ მეგრული „ვაშინერა“ (არა ჰხამს). – გვარი. – მოგვარე. – მოჯიმალეფი (თანამოძმეები). – ეგზოგაბია. – ცოლქმრულის წესით ნათესაობის დამყარება. – ხელოვნური დანათესაება, ანუ რომაული აღოპტაცია. – უშვილობა. – მამრობითი სქესის შვილი, როგორც განმგრძობი შთამომავლობისა. – მნიშვნელობა მდედრობითის სქესის შვილისა. – შვილება – „სქუაშ მითორგინათა“ (შვილის შეგორება ლოგინში) – შემოფიცება შვილობასა ან სხვა რამ ნათესაურ კავშირზე ანუ „ომორგუალე თომაშ მუკოყოთამა“ (სამგლოვიარო თმის ჩამოგდება). – სქუა ფუჩაფილე (შვილნაფეცი). – „ძუძუშ კიბირიშ გედგუმა“ (ძუძუზე კბილის დადგმა). – შვილის გაძიძავება. – საეკლესიო ყმა.

ქართველ ტომთა შორის, სვანებისა, ფშავთა და ხევსურთა შემდეგ მეგრელთ ჩვენს დღემდე შემონახავთ საქორწილო ჩვეულებანი, შეიძლება ითქვას, თავიანთის ძველებური სინმინდითა და ხელშეუხებლობითა, და ამასა ვხედავთ ქრისტიანულ სარწმუნოების გვერდით, რომელიც სამეგრელოში შემოვიდა იმ დროსვე, როგორც საქართველოს სხვა ნაწილებში. ქრისტიანობამ, როგორც სახელმწიფო სარწმუნოებამ, მართალია, სასტიკი ბრძოლა აუტეხა მეგრულ საქორწილო ჩვეულებებს, წარმართულ დროებათა ამ ცოცხალ ძეგლებს, ხსენებულ ჩვეულებათ მაინც გაუძღეს ბრძოლას და შემოინახეს ყველა სტადიები ქორწილის თანდათან ევოლუციისა. ძველებური ქორწილის მკვლევარი მეგრულ საქორწილო ჩვეულებებში ხედავს ამა თუ იმ ხარისხით ყველა დამახასიათებელ სახეს იმ ჩვეულებათა: ეგზოგამიას, პატარძლის მოტაცებას შეიარაღებულის ძალითა, მის ყიდვას, სცენაზე მზითვის გამოჩენას, როგორც ნიშანს დედაკაცის ემანსიპაციისა, ნიშან-კვალს მატრიარქატი-სა და პატრიარქატი-სა, პოლიგამიისა და მონოგამიისა და მ. სხვ.

მეგრელთა ცხოვრების ამ მეტად საინტერესო მხარის შესახებ საეთნოგრაფიო ლიტერატურა, შეიძლება ითქვას, არ არსებობს, თუ ასეთად არ ჩავთვლით რამდენსამე ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ცნობას, კავკასიის

* პირველად დაიბეჭდა 1916 წლის „Петроградские Ведомости“-ის 176, 178, 181 და 191 ნომრებში.

სამოსწავლო ოლქის მიერ გამონაცემ „Сборник по описанию местностей и племен Кавказа“-ში მოთავსებულს; ამას უნდა მიუმატოთ აგრეთვე ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ცნობები საშუალო საუკუნეთა მოგზაურებისა და კათოლიკე მისიონერებისა, რომლებიც საქართველოში მე-16, 17 და 18 საუკუნეებში იღვწოდნენ. ამ მხრივ არამც თუ რუსული ლიტერატურაა ღარიბი, თვით ქართული ლიტერატურაც ვერ დაიკვეხებს სიმდიდრეს! შეუძლებელია ესა თუ ის ცნობა მეგრული ქორწილის გამოსაკვლევად საზოგადო ქართულ ფოლკლორიდან ამოვკრიბოთ, რადგან ეს უკანასკნელი ამ ბოლო ხანამდე ძალიან ცოტაა შეკრებილი, იმისას ნუღარ ბრძანებთ, რომ რაც მასალა შეკრებილია, ისიც დამუშავებული და სისტემატურად დალაგებული არ არის.

ამ სპეციალურ ლიტერატურის უქონლობით უნდა აიხსნას ნაწილობრივად ის გარემოება, რომ მსწავლელი მკვლევარი კავკასიის ტომთა საადათო სამართლისა, განსვენებული მაქსიმ კოვალევსკი, თავის შრომებში მეგრელებს თითქმის არ იხსენიებს და მისნი დასკვნანი კავკასიის ხალხთა პირველყოფილ ქორწილისა და სოციალურ სტრუქტურის ამა თუ იმ თეორიის სასარგებლოდ არ ემყარებიან ძველებური ცხოვრების გადანაშთთა, რომელნიც კიდევ შენახულან ჩვენს თანამედროვე მეგრელთა შორის.

ეს წერილი მეგრელთა ცხოვრებისა რეზულტატია ჩვენი პირადი და უშუალო დაკვირვებისა. მხოლოდ ნაწილობრივ მოვიშველიეთ ლიტერატურა, რომელიც, როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, მეტად მწირ მასალას იძლევა. ამასთან, ზედმეტი არ იქნება აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ აღწერილი საქორწილო ჩვეულებანი ასე თუ ისე წმინდად შემონახულნი არიან საქართველოს ამ ნაწილის იმ კუთხეებში, რომელნიც გეოგრაფიულად გონებრივსა და სადამინისტრაციო ცენტრების უშუალო გავლენას დაშორებულნი არიან. სამეგრელოს ასეთ ნაწილებად ითვლება, ერთის მხრით, სამურზაყანო და მეორეს მხრით – სამხრეთ-დასავლეთი სამეგრელოსი ანუ ზუგდიდის მაზრა და ნაწილი სენაკის მაზრისა. იმერეთის მოსაზღვრე ნაწილი სამეგრელოსი, საცა რკინიგზა გადის და სადაც თანამედროვე კულტურა უწყალოდ სდევნის ძველის-ძველ ზნე-ჩვეულებებს, ამ მხრივ სამეგრელო თანდათან ჰკარგავს ფოლკლორის მოყვარულის თვალში მთელ თავის ფასსა.

მაგრამ სანამ შევედგებოდეთ საკუთრივ საქორწილო ჩვეულებათა აღწერას, საჭიროდ მიგვაჩნია გამოვარკვიოთ, თუ რას წარმოადგენს მეგრელისათვის ცნება ნათესაობისა, რომლითაც ის ხელმძღვანელობს ცოლის შერთვის დროს.

გარდა საცოლეისი და მის მთხოვნელი ვაჟის ან მათთა მშობელთა უთანხმოებისა, დაქორწინების დამაბრკოლებლად მეგრელებში მთავა-

რია ისა, თუ რა ხარისხით ენათესავენბიან ერთიმეორეს საქორწილო ქალი და ვაჟი. როცა დამაბრკოლებელი მიზეზი არაფერია და კითხვა დადებითად გადაწყდება, ამ ნათესაობის კავშირზე მეგრულად იტყვიან შ ი ნ ე რ ს , ე . ი . ხსენება შეიძლება (რაზედაც ლაპარაკია). ხოლო ოდეს ნათესაობის კავშირი ეწინააღმდეგება ცოლქმრობას, ამ შ ი ნ ე რ ს ს მიემატება უარყოფითი თავსართი ვა (არა) და მივიღებთ სიტყვა ვ ა შ ი - ნ ე რ ს ს , ე . ი . არ შეიძლება, ნებადართული არ არის, ცოლდაა, არა ჰხამს ანუ პოლინეზიელთა მიერ ხმარებული და საეთნოგრაფიო ტერმინოლოგიაში მიღებულია – tabou-ა.

მეგრელთა შორის სამი ნათლად გამოხატული სახეა დანათესავენბისა: 1) ნათესაობა დაბადებით (ბუნებრივი) ან სისხლით, 2) ნათესაობა ქორწილის საშუალებით და, დასასრულ 3) ნათესაობა ხელოვნური.

ს ი ს ხ ლ ი თ ნ ა თ ე ს ა ვ ე ბ ა დ ი თ ვ ლ ე ბ ი ა ნ ყ ვ ე ლ ა ნ ი , ვ ი ნ ც ს ა - ე რ თ ო მ შ ო ბ ლ ე ბ ი ს ა გ ა ნ ა რ ი ა ნ და ბ ა დ ე ბ ე უ ლ ნ ი . როგორც პირდაპირ, ისე გვერდითი შტოთი.

მეგრული ნ ა თ ე ს ა ვ ი უ დ რ ი ს ქ ა რ თ უ ლ ნ ა თ ე ს ა ვ ს და ჰნიშნავს: ე რ თ თ ე ს ლ ი ს ა გ ა ნ ა მ ო ს უ ლ ს . სისხლით ნათესავენს აქ ყველას აქვს ერთი საერთო ძირი ანუ მეგრულად „ჭინჭი“, რომელზედაც აღმოცენდება და შტოებს იკეთებს საგვარეულო ხე. დამახასიათებელია მეგრულად ყველაზე ძლიერი წყევლის ფორმულა: ს ქ ა ნ ი ჯ ი ნ ჯ ა -

მ ო გ ე შ ა ლ ა ფ ე დ ა ანუ ძირიანად ამოვარდი, ე. ი. გადაშენდი ძირ-
ფესვიანად!.. ძირად მხოლოდ და მხოლოდ ითვლება ვაჟი. ძალიან შო-
რებელ ნათესაობის ნიშნად მიღებულია ერთი საერთო გვარი, რომელ-
საც ატარებენ ყველანი, ერთისა და იმავე ძირისაგან ნაშიერნი. თვითონ
გვარი ჰნიშნავს: მსგავსს, დარს. მოგვარე იქნება, ვინც მეორესა ჰგავს.
ასეთი ერთის გვარისანი, დაბადებულნი საერთო მშობლებისაგან, ერთი-
მეორისათვის ითვლებიან „მოჭიმალეფე“-ებად ანუ თანამოძმეებად,
ხოლო მათი კრებული – ერთ საზოგადო ერთეულად ანუ ევროპულად
კ ლ ა ნ ა დ – ს ა ჯ ი მ ა ლ ო დ ანუ კიდევ საძმოდ (confraternité).

თვისთავად იგულისხმება, რომ მდებრობითი სქესის წევრნი,
თანამოძმეთა შორის დაბადებულნი, ითვლებიან ღებად თანამოძმე-
თათვის, და, მაშასადამე, – არ შეუძლიათ მისთხოვდნენ ცოლებად. ამ
ქალებმა საქმროები სხვა გვარის ვაჟთა შორის უნდა ეძებონ ანუ, სა-
ყოველთაოდ მიღებულ ტერმინოლოგიით რომ ვილაპარაკოთ, აქ საქმე
გვაქვს უმკაცრეს ეგზოგამიასთან, რომლის ძალით მამაკაცთ აზრდაც
კი არ უნდა გაიტარონ თავიანთი გვარის ქალების შერთვის შესაძლებლო-
ბა, ცოლად შეუძლიათ მოიყვანონ მხოლოდ სხვა გვარის ქალი.

ცხადია, რომ ამავე მკაცრ ეგზოგამიაში უნდა ვეძებოთ ახსნა იმ
ჩვეულებისა, რომლის ძალით გასათხოვარი მეგრელი ქალი ვერ იდება

„შეხვედრას სხვა გვარის მამაკაცთან და მით უფრო უხამსობად მიაჩნია
დაელაპარაკოს მას მარტო იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა სიყვარული უნ-
და გამოუცხადონ ერთმანეთს. ყოველ ასეთ შემთხვევაში ქალი, დაის-
წრებს თავის ნათესავს ვისმე ან ერთმოგვარეს, ან კიდევ ხანშიშესულ
ქალს, რომლებიც თარჯიმანებად უნდა გაუხდნენ გასათხოვარ ქალსა
და „შხვაშთურს“ – უცხოს, გარემეს, სხვა გვარის კაცს! ამავე ეგზოგა-
მიის კანონს ემორჩილება მეგრელი ქალი, როცა თავის სოფლიდან მი-
დის სხვა, მეზობელ სოფელში, საცა სხვა გვარის მამაკაცი სახლობენ.
ამ შემთხვევაში ასეთს ქალს მიჰყვება თავისი მოზრდილი ნათესავი მამ-
რობითი სქესისა ან მოგვარე, უკიდურეს შემთხვევაში, მოზარდი, თუნ-
დაც 10-12 წლის ბიჭი, რომელსაც როგორც მამრს, ეკისრება მისი
ჰაჟობა, მისი ცვა-ფარვა.

რაიცა შეეხება ც ო ლ ქ მ რ უ ლ ი წ ე ს ი თ ნ ა თ ე ს ა ო ბ ი ს
დ ა მ ყ რ ე ბ ა ს , მეგრული ეგზოგამია გაცილებით შორს მიდის, ვიდ-
რე ამის წარმოდგენა შესაძლებელი უნდა ყოფილიყო სხვა ხალხთა
ეგზოგამიის კანონის გაცნობით. როცა ქალ-ვაჟი ცოლ-ქმრულის კავში-
რით შეუღლდებოდა, ორი ოჯახი, რომელსაც ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი
ეკუთვნის, ისე დანათესავდება ერთიმეორეში, რომ მეტი გათხოვება-
გამოთხოვება ამ ორ ოჯახს შორის, მეგრულის წესით, „ვაშინერს“, ე. ი.
აკრძალულია, არ შეიძლება, არა ჰხამს. შეუღლება უდრის სისხლის აღ-
რევას, ნათესაურის კანონის დათრგუნვას. ქმარი, რომელიც ცოლთან

ერთად თამაშობს მთავარ როლს ახალ სანათესაო კავშირის დადგენაში, ქალის ნათესავეებისათვის არის სინჯა (სიძე); თავის მხრივ, პატარა-ძალი ქმრის ნათესავეებისა და თანამოგვარეთათვის ითვლება ნოსა-დ (რძლად).

რაც შეეხება ხელოვნურ დანათესაებას, უნდა ვსთქვათ, რომ მეგრელი მამის იდეალი დსა ნატერის საგანია: შთამომავლობის ყოლა; ამისთვის ამ ქვეყნად ცხოვრების დედააზრია – უძეოდ არ გადაშენდეს. თუ ვინიცობაა, თუ ამ იდეალს ბუნებრივის გზით არ ეწია, მის მისანეგნელად ცდილობს მიმართოს ლათინურ ადოპტაციას: ხელოვნურად შეიძინოს შვილი, იშვილოს სხვათა შვილი. მხოლოდ ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ მეგრული ადოპტაცია არ განისაზღვრება უშვილო მშობლების მიერ სხვათა შვილის შვილებით, არამედ ამ ჩვეულებით მეტად ფართოდ სარგებლობენ მეგრელები ცხოვრებასა და მის გაჭირვებულ პირობებთან ხმალამოღებულ ბრძოლაში.

უშვილო მეგრელს შეუძლია იშვილოს არამც თუ სხვათა ვაჟი, არამედ შეუძლია რომელიც გინდა გარდაცვლილს ნათესავს უმაგიეროს სხვა ცოცხალი მეზობელი. ასე რომ მეგრელი თვითდაცვის გრძნობის კარნახით დაუყოვნებლივ აღადგენს ყოველგვარ დანაკარგს, რომელიც მის

ოჯახში მოხდება. ასე, მაგალითად, ვაჟს შეუძლია გარდაცვლილ მამის მაგივრად სხვა ახალი მამა შეიძინოს, დას შეუძლოს – ძმა შეიძინოს, ძმისწულს – ბიძა და სხვადასხვა.

უშვილობა მეგრელთ, როგორც საერთოდ ქართველებს, დიდ უბედურებად, ღვთის სასჯელად მიაჩნიათ. საჭიროდა ვთვლით აქ მოვიხსენიოთ, რომ საზოგადოდ უშვილობად ითვლება უყოლობა შვილებისა როგორც ვაჟისა, ისე ქალისა. მაგრამ მეგრელისათვის უმთავრესად უშვილობად ითვლება მამრობითი სქესის შვილის უყოლობა. მეგრელისათვის მდედრობითი სქესის შვილი უშვილობას უდრის: ქალი არ შეიძლება შთამომავლობის განმგრძობად, უმამაკაცო სახლში კერაზე ცეცხლი ჰქრება...

მეგრელის ოჯახში ქალი მოკლებულია ყოველგვარ უფლებას, ქმარი მისი სრულუფლებიანი ბატონ-პატრონია, და როგორც ასეთს ცოლი სიტყვისშეუბრუნებლად ემორჩილება ყველაფერში. მამრობითი სქესის ბავშვი რომ იზადება ოჯახში, ამ შემთხვევაში სახლს გარეთ მყოფ ქმარს მახარობელი ახარებს ამ სასიხარულო ამბავს. გახარებული მამა ასაჩუქრებს მახარობელს: თოფებსა სკლიან, ოჯახის წევრები ყველანი ხარობენ... ქალის დაბადება – კი თითქმის უჩუმრად ჩაივლის. ამ შემთხვევისათვის მეგრელებს შემდეგი თქმა აქვთ: თუ მოსაუბრეს უნდათ შეატყობინონ ამა თუ იმ წამოწყებული საქმის სასიხარულო შედეგი, ეუბნებიან: ბოში რე ანუ „ვაჟია“, ე. ი. ის საქმე, რომელზედაც ლაპარაკია, სასურველად დამთავრდაო; მარცხის გამომხატველი სიტყვა

„ძღაბი რე“ ანუ ქალია.

„ღვთის სასჯელის“ შესამსუბუქებლად, უბედურობის ასაცდენად უშვილო მეგრელი ცდილობს იშვილოს (სქეულათა) სხვათა შვილი, აღზარდოს საკუთარი შვილივით, რომ სიბერისას ნაშვილევმა მოუაროს, უპატრონოს, მტრისაგან დაიფაროს, ყოველგვარ განსაცდელისა და გაჭირვებისაგან იხსნას; მის სიკვდილს შემდეგ „კერაზე ცეცხლი არ ჩააქროს“, მისი სახელი არ დაჰკარგოს, იზრუნოს მის სულისათვის, მის საფლავზე საკურთხები (ტაბლები) მოიტანოს და სხვ.

შვილად აყვანის აქტი მაშინღა ითვლება ნამდვილად, კანონიერად, როცა შეასრულებენ ჩვეულებას, რომელიც მაყურებელზე სტოვებს უშვილო დედაკაცის მიერ შვილის შობის შთაბეჭდილებას. შვილად იყვანენ, ჩვეულებრივ, ყველაზე ღარიბ მშობლების შვილს, ანდა აკრძალულ სიყვარულის ნაყოფს. შვილად აყვანის ცერემონიის რამდენსამე დღის წინათ, მომავალს დედას თავი ისე უჭირავს, როგორც ორსულობის უკანასკნელ დღეებში მყოფ მშობიარეს: მუცელზე ბალიშს იკეთებს, რომ გამოებრილად ეჩვენოს მაყურებელს; ნელა მოძრაობს, კვნესით და სულის ბრუნებით. მეზობელი ქალები მის მდგომარეობას თა-

74

ნაგრძობით და სერიოზულად უყურებენ, ეკითხებიან, თუ როდის მოილოგინებო. ბოლოს, თვით „მოლოგინებაც“ დადგება: „მშობიარე“ ლოგინში ჩანვება, კვნესის სწორედ ისე, როგორც ბავშვის დაბადების დროს მელოგინენი. ბებია თავს დასტრიალებს, რჩევას აძლევს, ამშვიდებს... და ამ დროს ლოგინში შეუგორებენ ბავშვს. აქედან დაერქვა თვით პროცესს: „სქუამ მითორგინათა“ (შეგორება შვილისა). ბავშვის ატირების დროს ყველანი ჩქარობენ მოულოცონ დედას მშვიდობით შეძენა ვაჟისა. მშობიარე კიდევ რამდენსამე დღეს დარჩება ლოგინში. ამ შემთხვევაში საჭმელად აძლევენ საგანგებოდ მომზადებულ ტიბუ-ს (თბილს) ანუ სახვრეპ მსუბუქ წვენს. ახალი მშობლები „ნაშვილევს“ ისე ზრდიან, როგორც საკუთარს. მეზობლებიც ასეთადა სთვლიან.*

იმავე თვითდაცვის გრძობამ აიძულა მეგრელი დაედო საფუძველი და შემდეგ მიეცა სახე და ძალა კანონისა იმ ჩვეულებისათვის, რომლითაც ესა თუ ის გარეშე პირი ოჯახში გადაცვლილ ამა თუ იმ წევრის მომაგიერება ხდებოდა. მაგალითად, მამას მოზრდილი ვაჟი რომ მოუკვდებოდა და მეტი ვაჟი არა ჰყავდა, მიცვალებულის გლოვის ნიშნად თავზე თმას გადაიპარსავდა, მოუშვებდა თმას გაუკრეჭავად მთელის წლის განმავლობაში, ე. ი. გლოვის გათავებამდე. გლოვა რომ გათავდებოდა, შეიგულებდა ვისმე ახალგაზრდას, რომელიც თავის თვისებებით დაახლოებით მიცვალებულს ემგვანებოდა, ვისმე მიანდობდა მოჰლაპარაკებოდა ახალგაზრდას, რომ „შემოეფიცნა მის შვილობაზე“ გარდაცვალებულის მაგიერ ანუ მიცვალებულის მოსაგონებლად დაყენებული „სამგლოვიარო“ თმა ჩამოეგდო („ომორგუალე თუმამ მუკოყოთამა“).

ასეთი ხასიათის თხოვნის შესრულებაზე თანხმობის გამოცხადება მეგრულთა შორის მიჩნეულია წმიდა აქტად, უდიდეს სათნოების აქტად, და ის, ვისაც თხოვნით მიჰმართავენ, დიდის სიამოვნებით თანხმდება და თან განაცხადებს შიშს – ვაი თუ ვერ გამოვდგე ღირსეულ შვილობილად და ვერ გავამართლო თქვენი იმედებიო.

* მეგრული „სქუამ მითორგინათა“ მოგვაგონებს აფრიკის ზოგიერთ ტომთა ასეთსავე ჩვეულებას, რომელსაც ლიტერატურაში ეძახიან Cuvade-ს ანუ გ ა მ ო ჩ ე კ ა ს. „გამოჩეკა“ ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის მე-3 საუკუნეში იცოდნენ თანამედროვე მეგრელების წინაპრებმა – ტიბარენებმა (მეგრულად – ტბაზე მოსახლენი, რომელნიც თანამედროვენი იყვნენ ალექსანდრიის პოეტის აპოლონ როდოსელით).

ტიბარენები მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში ცხოვრობდნენ, იქ დღესაც ცხოვრობენ მეგრელები ანუ იგივე ლაზები, რომელნიც იმავე ოდნავად სახეცვლილ მეგრულით ლაპარაკობენ. აი რასა სწერს აპოლ. როდოსელი ამ ჩვეულებების („სქუამ მითორგინათა ანუ ვაჟის შეგორება“) შესახებ: „ორსული ქალი მოილოგინებს თუ არა, მისი ქმარი მოყვება კენესას, ჩანვება ლოგინში და თავს შეიხვევს. ამ დროს ქალებს მოაქვსთ მასთან ყუათის მომგვრელი საჭმელი, ტანის საბანად წყალს უცხელებენ, როგორც ამას უშვრებიან მელოგინე ქალებს“ („Argonavtide II, Apollonius de Rhodes, ნაშრომები Charles Letourneau-ის მიერ მის „Marriage primitif“-ში. გამოცემა 1889 წ. პარიზი).

დანიშნავენ „სამგლოვიარო თმის ჩამოგდებისა“ და ახალ მშობლებს შვილად გახდომის ფიცის დადების დღეს. ამ დღისათვის ამზადებენ სადილს, რომელზე მეზობლებსაც ჰპატიუობენ, რომ ახალი „ნათესაებების“ მოწმენი და დამადასტურებელნი იყოლიონ სადილზე. მიმავალი შვილი ხელში აიღებს მაკრატელს და ყველას თანდასწრებით სამჯერ ჩამოკრეჭავს თითო ბლუჯა თმას თავის მომავალ მამის თავიდან და ყოველ ჩამოკრეჭაზე დაატანს ფიცის საიდუმლო ფორმულას: „შენ – მამა, მე – შვილი“. ასეთს შვილს ეწოდება „შვილნაფიცი“ („სქუა (ფუ) ჩაფილი“ ანუ შემოკლებულად – „სქუაჩაფილი“) გასარჩევად ჩვეულებრივის „სქულაფირისაგან“ (ნაშვილვევი). პირველ თმას რომ ჩამოიგდებს მამა, ერთ-ერთ მეზობელს დარჩენილს თმას გადააპარსვინებს თავიდან*, იბდის სამგლოვიარო ტანისამოსს და, დამსწრეთა სასიხარულოდ, იცვამს „სამხიარულოს“ ანუ ჩვეულებრივს, ყოველდღიურს ტანისამოსს.

აქ თავდება სამგლოვიარო ტანისამოსის ტარება და გლოვა მიცვალეულისა, რადგან სცენაზე გამოდის მის მაგიერი ადამიანი. როცა ახალგაზრდა კაცი მამასთან ფიცის წესს შეასრულებს, ახალგაზრდა კაცი მიდის თავის მომავალ დედასთან და მის გამოყრილ ძუძუებზე „კბილებს დაადგამს“ – ვითომ ძუძუთა ბავშვია და ძუძუსა სწოვს და თან

დაატანს ფიცის ლაკონიურ ფორმულას „შენ – დედა, მე – შვილი“.

მეგრულად ამ ჩვეულებასა ჰქვია „ტუტუ კიბირიშ გედგუმა“ ანუ „ტუტუზე კბილის დადგმა“. ამ აქტს შემდეგ ახალგაზრდა კაცს თავი ისე უჭირავს, ვითომ სახლიდან დიდი ხნის წასული შვილი ახლა გამოჩნდა, ყველა გაახარაო, ოჯახის წევრებს – დიდსა თუ პატარას, ყველასა ჰკოცნის, როგორც ახალი წევრი ამ ოჯახისა.

სახლის უფროსი შვილთფიცულისათვის ამ წუთიდან გადაიქცევა მამათფიცულად (მუმა(ფუ)ჩაფილი), ე. ი. კაცი დაფიცებული მამობა გაუწიოს ვისმე, მისი ცოლი კი – დედაფიცულად (დიდა(ფუ)ჩაფილი); შვილები მამრობითი სქესისა იქნებიან ძმათფიცულები, ქალები – დად-ფიცულები. დამსწრე მეზობლები „ახალ დანათესავებულებს“ ულოცავენ ამ ამბავს და ორსავე მხარეს ქებას უძღვნიან. ცერემონიას მოჰყვება შემთხვევის შესაფერი სადილი. სადილზე მიცვალებულის შესანდობარს რომ დალევვენ, სვამენ ამ ოჯახში მიცვალებულის ადგილის დამჭერზე სადღეგრძელოს, უსურვებენ ახლად დადებულ ნათესაობის კავშირის განმტკიცებას და სხვადასხვა. შვილთფიცული იმ საღამოს თავის ახალ მშობლებს შორისა რჩება. ესენიც შვილთფიცულს აჩუქებენ ყვე-

* შვილნათფიცის მხრივ თავის მომავალ მამის თავიდან თმის ჩამოგდება დღეს – წმინდა რიტუალური ხასიათის აქტია; ალბათ ძველად შვილნათფიცი მთელ თმას უკრე-ჭავდა თავზე თავის მომავალ მამას.

ლაზე ძვირფას რასმე, რაც მიცვალებულს სიცოცხლეში ჰქონდა. შვილ-ფიცული ამ ნივთს სულ ზედ ატარებს, რომ, იდეათა ასოციაციით, ნათლად წარმოუდგინოს ყველას მიცვალებულის თავი... და თავისი თავი უფრო ძლიერად შეაყვაროს ახალ „მშობლებს“. თავის მხრივ, შვილ-ფიცული თავის ახალ მშობლებს საჩუქრებს მიართმევს: ტანისამოსს, ცხვირსახოცებს, ვერცხლის ქამარს, სატევარს, თოფს და მ. სხ.; ხშირად რჩება მათთან ღამის გასათევად, ხშირად სჭამს მათთან პურს, ჰშველის ყანაში, ასრულებს მათს დავალებას და საზოგადოდ თავი ისე უჭირავს, როგორც ოჯახის ნამდვილ წევრს, რომელსაც აქვს ამ წევრის უფლებამოვალეობანი.

ამ გზით ნათესავებიან აღმავალის ხაზითაც: ობლები ცდილობენ დახოცილი დედისა თუ მამის მაგიერი გაიჩინონ, ძმა – მიცვალებული დის მაგიერს, და – ძმისას, ძმისწული – მიცვალებული ბიძისას და სხ. ერთი სიტყვით, ყოველი სიკვდილის მიერ განწყვეტილი ნათესაური კავშირი შესაძლებელია აღადგინო .

აქ უნდა მოვიხსენიოთ, რომ არის სხვა შემთხვევები, როცა მიმართავენ „ტუტუზე კბილის დადგმის“ ჩვეულებას. როცა ორ მხარეს შორის ჩამოვარდნილა პულლი, რომელიც შეიძლება სისხლის ღვრით გა-

თავდეს, ან ვინმე ცდილობს მტრებს თავი დააღწიოს, საკმარისია დევნილმა მხარემ მიმართოს შუამდგომლობას იმ ქალისას, რომელიც ენათესავება მდევნელს ანუ მტრებს, მოულობოს გული, შეაბრალოს თავი და დაითანხმოს „ტუტუბე კბილი დაადგმევინოს“ და სამჯერ წარმოთქვას ჩვენთვის უკვე ცნობილი ფიცის ფორმულა: „შენ – დედა, მე – შვილი“, და ამ წუთიდან ყოველი არსებული შულლი და შფოთი ორ მონინაალმდევე მხარეს შორის სამუდამოდ დავინწყებული იქნება და ჩამოვარდება ძმობა და სიყვარული მეგობრული. ახალი „შვილფიცული“ დატრიალდება და გამართავს სადილს ახალ შექმნილ „ნათესავთათვის“. საერთო სიხარული შეექნებათ ყველას და „დედაფიცულს“ საჩუქრები მიერთმევა შვილფიცულისაგან და განმტკიცდება ნათესაური კავშირი.

ახლა გადავიდეთ გაძიძავების ჩვეულებაზე სამეგრელოში. ეს ჩვეულება გავრცელებულია სამეგრელოს მოსაზღვრე ტომებში: აფხაზეთსა, ჩერქეზეთსა და სვანეთში. ეს ჩვეულება სულ ძველთა-ძველი უნდა იყოს და მეგრელთა ცხოვრებაში საპატიო ადგილი უკავია. ყოველი დედა, ვინც კი თავადის, აზნაურის ან სასულიერო წოდების ოჯახს ეკუთვნის, თავის შვილს აღსაზრდელად ძიძას აძლევს, თუნდაც თვითონ სიმრთელოვანი იყოს და თავის ტუტუთი მშვენივრად შეეძლოს აღზარდოს თავისი შვილი. ბავშვის გაზრდა პრივილეგიურ წოდების დედისათვის დამცირებად ითვლება: ეს აღზრდა – ხვედრია დაბალ

წოდების დედაკაცისა. გაზრდილის გავლენიანი მშობლები ძიძას იფაიფარავენ და იცავენ მტერთაგან, იგინივე ხელს უმართავენ მატერიალურად: დროდადრო აჩუქებენ ძროხას, ცხენს, ტანისამოსს. ამიტომ ოლონდაც რომ გასაგებია, რაც უფრო დიდი ადგილი უჭირავს ქონებრივად აღსაზრდელ ბავშვის მამას, მით უფრო ბევრი დედაკაცი ცდილობს გაუხდეს შვილის ძიძად*. გაზრდილი თავის აღმზრდელებთან 10-12 წლის ასაკამდე რჩება. ეძლევა ყოველმხრივი ფიზიკური და გონებრივი აღზრდა იმდენად, რამდენადაც ამის მიცემა შეუძლია გლეხის ოჯახს: ეცოდინება სიმღერა, ცეკვა, ცხენზე ჯდომა, მშვილდ-ისრის ხმარება და სხვადასხვა. მთელი აღზრდის ხანაში ბავშვს თავს ევლებიან და მისთვის განსაკუთრებითა ზრუნავენ და ეალერსებიან ძიძის ოჯახის წევრები. მის სახელს მოწინებით ახსენებენ. ეს სახელი ხატის სადარად საფიცრადა აქვთ აღმზრდელებს და ძიძიშვილებს. რისამე დასადასტურებლად ძიძა წამდაუნუმ იძახის: „ღმერთმა ისე გამიზარდოს ჩემი № (სახელი გაზრდილისა), როგორც მე მართალს ვამბობდე“ და თანამესაუბრესათვის ეს ფიცი ითვლება ურყეველ არგუმენტად სიმართლის დასამტკიცებლად ან კიდევ ამ სიტყვებით ფიცულობს: „ჩემი № (სახელი გაზრდილისა) მომკვდომოდეს, თუ ტყუილს ვამბობდე“, და ამ სიტყვებით მეგრელი ძიძა გამოსთქვამს სულ დიდს ფიცს.

ასეთ განსაკუთრებულ მშობლიური მზრუნველობის ატმოსფეროში აღზრდილი გაზრდილი თავის მამამძუძუს და ძიძას თავის მშობლებად სთვლის, ხოლო თავის ძიძაშვილებს – მკვიდრ დებადა და ძმებად. ძიძიშვილი ქალი, როგორც ნათესავი, გაზრდილს ცოლად არ ერგება. ხოლო ცოლქმრული კავშირი გაზრდილსა და ძიძაშვილს შორის მეგრულ-თა თვალში სისხლის აღრევად ითვლება და სასტიკად დასაგმობია.

აღზრდის სტაჟის დასრულებისას მამამძუძუ და თვით ძიძა, რამდენისამე მშობლის თანხლებით, საჩუქრებიანად თავიანთს გაზრდილს მშობლებს წაუყვანენ: თოფებსა სცლიან და ისე შედიან გაზრდილის მშობლების ეზოში. აქ გაზრდილს თავით-ფეხებამდე შინჯავენ. მშობლები რომ დარწმუნდებიან, რომ მათს შვილს ფიზიკურად არაფერი აქვს სიმახინჯე, რომელიც შეიძლება დაჰბრალებოდა მის აღმზრდელებს, მაღლობას ეტყვიან გამზრდელებს, რომ ყურადღებით და მზრუნველობით მოპყრობიან თავიანთს გაზრდილს, და სადილით გაუმასპინძლდებიან. გამოთხოვებისას აღმზრდელებს აჩუქებენ: ცხენს ან ძროხას, ტანისამოსისათვის ფართალს, საჩოხეს, რამე ძვირფას ნივთს, როგორც, მაგალითად ვერცხლის ქამარს ან თოფს და მ. სხ.

* სრულიად გასაგებია, რომ ძიძა მუდამ უპირატესობას აძლევს აღსაზრდელად მამრობითი სქესის ბავშვის აყვანას.

78

ზოგჯერაც მოხდება, რომ ძიძას ძუძუებში რძე დააკლდება ან დროებით შინიდან სხვაგან მოუხდება წასვლა, და ამ დროს, უძიძოდ დარჩენილ ბავშვს ძუძუ აწოვებს მეზობელმა ქალმა ან ქალებმა. ყოველ ქალს, ვისაც დროებით ძუძუ უწოვებია გაზრდილისათვის, შემდეგში უფლება აქვს დაიჩემოს ნათესაობა მისა და მის დროებით გაზრდილს შორის, რადგან ამ უკანასკნელმა ამ ქალის ძუძუს კ ბ ი ლ ი დ ა ა დ გ ა ; აქ მთავარი მნიშვნელობა აქვს თვით კ ბ ი ლ ი ს დ ა დ გ მ ი ს ფ ა ქ ტ ს , ხოლო თვით დროს, რომლის განმავლობაში გრძელდებოდა ეს „კბილის დადგმა“, გამზრდელებისა და მათ მიერ გაზრდილს შორის ნათესაურ საფუძვლის ჩაყრაში – მეორე ხარისხოვანი როლი აქვს.

გვრჩება კიდევ ორი სახე ნათესაობისა, რომლებიც დაკანონებულია მეგრულთა ჩვეულებით. ბატონის რისხვას გამოქცეულ ყმას შეეძლო შეხიზნიყო (შეხირბუა) სხვა ბატონს და ამგვარად თავი გადაერჩინა პირველი ბატონის სასჯელისათვის. მაგრამ ბატონს გამოქცეულ ყმას შეეძლო თავისი თავი საფრთხეს გადარჩენილად ჩაეთვალნა მაშინაც, თუ მოასწრებდა გაქცევას ეკლესიის კარებამდე, კისრით მობმას თავისას ეკლესიის ბოქლომისათვის და თავის გამოცხადებას იქაური გვარის სათაყვანო წმიდანის ხატის მინდობილ ყმად. ამ წუთიდან ლტოლვილი ყმა ხდებოდა წევრად იმ გვარისა, სადაც იმან საზემო აღთქმა დასდო „ხატის მინდობილად“ ანუ ყმად გახდომისა. როგორც პირველსა, ისე

მეორე შემთხვევაში სხვათა საფარველ ქვეშ მყოფი ადამიანები თუმცა სხვა გვარისანი არიან, ვიდრე მათი მფარველები, მაგრამ თვით მფარველობის ფაქტის ძალით და იმ ზრუნვის გამო, რომლის საგნად ეს საფარველი ადამიანები ხდებიან, მათზე ვრცელდება აკრძალვა შეერთონ ცოლად წევრები იმ გვარისა, რომელ გვარსაც ისინი შეევედრნენ და შეეფარნენ.

დასასრულ, უნდა მოვიხსენიოთ, რომ კეთილშობილი წოდების საცოლე ყმანვილს ჩვეულებით აკრძალული აქვს ცოლად შეერთოს გლეხის ქალი, რომლის ვენებში „შავი სისხლი“ ჰქვია. თავადსა თუ აზნაურს წინათ შეეძლო თავის სახლში ჰყოლოდა ერთი ან რამდენიმე გლეხის ქალი, რომლის სილამაზე მას მოსწონდა. ეს ქალი იყო მისი ხასა, სახლში შემოყვანილი უქორწილოდ. ჩვენ კი ვიცით, რომ ქორწილს მთავარი ადგილი უჭირავს მეგრელის, როგორც საზოგადოდ ქართველის მიერ ცოლის მოყვანის საქმეში. საცა საქორწილო ლხინი არ არის, „ხასასთან“ ცხოვრებას კანონის ძალა არა აქვს მეგრელის თვალში. და საცა ეს ლხინი არ იქნება გადახდილი, მამაკაცს როცა უნდა, მაშინ შეუძლია გაუშვას ხასა და თვითონ პასუხი არ აგოს არც მატერიალურისა და აღარც ზნეობრივის ხასიათისა. რა თქმა უნდა, რომ თავადისა თუ აზნაურის სახლში ხასას არ შეეძლო კანონიერი ცოლის რო-

79

ლის თამაში, იმ ცოლისა, რომელიც სახლში შემოყვანილია მეგრულ ქორწილის წესით. და მხოლოდ ამ შემთხვევაში ვხედავთ ჩვენ მეგრელთა შორის ნაშთს პოლიგამიისას, თუ პოლიგამიად ჩავთვლით რამდენსამე ხასასთან ცხოვრებას, ცხოვრებას, რომელსაც არა აქვს ძალა ჩვეულებით დაკანონებული ქორწილისა.

აი, ზოგადად ის ჩარჩო, რომელშიაც მოთავსებულია მეგრული ნათესაობის ხარისხი, რომელიც სასტიკად დაცული უნდა იყოს მეგრელის მიერ ცოლის შერთვის დროს. ჯერ კიდევ ამ ორმოც წელს წინათ ჩვეულების მიერ დადგენილი კანონი აიძულებდა მეგრელს ასეთი წესით მოქცეულიყო, ამ წესს არ გადასულიყო. ვინც ამ კანონს დაარღვევდა, პასუხი უნდა ეგო სოფლის უხუცესთა საბჭოს წინაშე. სასჯელად მოელოდათ ჩაქვავება ანუ გვარიდან გარიცხვა („გვარიშე გიშალაფა“) მაგრამ თანდათან, განათლების შემოსვლასთან ერთად, ნათესაობის კანონის ფარგლები შეიზღუდა, და დღეს სამეგრელოს მივარდნილ სოფლებშიდა თუ შერჩა მეგრულ ქორწილს პირველყოფილი ძალა და სინმინდღე ეგზოგამური ქორწილისა.

2

მოტივები და მოსაზრებანი დაცოლიანებისათვის. – სადღედაკაცო და სამამაკაცო საქმე. – ცოლის შერთვა, როგორც მოტივი შთამომავლობის

დატოვებისა. – ბედი – Fatum მეგრელის ცხოვრებაში. – აკვანში დანიშვნა მომავალ ცოლ-ქმრისა. – ცოლის შერთვის ძველი ფორმების გადმონაშთი: მოტაცება საცოლესი. – ყიდვა-გაყიდვა საცოლესი. ოთხი ნაწილი ასეთის ცოლ-ქმრობისა 1) „გინოძირათა“ ანუ გაშინჯვა საცოლესი, 2) შანუა ანუ დანიშვნა; 3) „მოყონათა“ ანუ საცოლეს მოყვანა საქმროს სახლში და 4) „ღია-რა“ ანუ საქორწილო ლხინი.

სანამ თვითონ ქორწილს აღვსწერდეთ, შევეხებით იმ მოტივებს, რომელიც გამოიწვევს მეგრელის მიერ დაცოლიანებას, აგრეთვე იმ მოსაზრებებს, რომლებითაც მეგრელი ხელმძღვანელობს ცოლის შერთვის დროს.

ყოველმა მამაკაცმა, მეგრელის აზრით, უეჭველად უნდა შეირთოს ანუ „მოიყვანოს“ ცოლი, რომელსაც ევალება ოჯახის მოვლა, ბავშვების აღზრდა, საჭმლის მომზადება, ქმარს ყანაში უშველოს და საერთოდ გაუძღვეს ყველა „სადედაკაცო საქმეს“. ქმარი კი მხოლოდ და მხოლოდ სამამაკაცო „(საქომოლო“) საქმეს აკეთებს, ე. ი. ისეთს საქმეს, რომელიც თხოულობს, ქალთან შედარებით, კუნთების ღონის დიდ ხარჯვას. ეს სპეციალიზაცია „სადედაკაცო“ და „სამამაკაცო“ საქმისა იქამდე აღწევს, რომ მამაკაცისათვის სირცხვილად ითვლება გააკეთოს, თუნ-

80

დაც შემთხვევით, ესა თუ ის „სადედაკაცო“ საქმე, მაგ.: ხელში ძუძუთა ბავშვი აიყვანოს ან მოუაღერსოს, ხელში ნემსი და ძაფი აილოს ტანისამოსზე რაიმე გახეულის გასაკერად; ხელში ცოცხი აილოს და სახლი დაჰგავოს და სხვადასხვა. როცა სახლში სტუმარი ან სტუმრები, თუ ოჯახში მოზარდები არ არიან, დიასახლისი ემსახურება სუფრაზე როგორც სტუმრებს, ისე ქმარს და ამას თავისთვის დამცირებად სრულებით არა სთვლის.

უცოლოდ დარჩენილი მოხუცებული მეგრელების თვალში პატივისცემის ღირსი არ არის; ასეთი კაცი საცოდავად ითვლება, როგორც უმემკვიდრეოდ გადაშენებული ადამიანი. მეგრელის აზრით, მამაკაცს ცოლის შერთვა უნდა დაუშალოს მხოლოდ ფიზიკურმა ნაკლმა, რომელიც ხელს უშლის ცოლის მიმართ მეუღლის მოვალეობის ასრულებას; თუ ეს დამაბრკოლებელი მიზეზი არ არის, მამაკაცი მარტოხელად არ უნდა დარჩეს. ესევე მოეთხოვება ყოველ ქალწულს: სქესობრივი სიმწიფე რო დაუდგება ქალს, მშობლებმა უეჭველად უნდა გაათხოვონ; გათხოვილმა უნდა მოუაროს ქმრის ოჯახს. მარტო სქესობრივ გულისთქმას, როგორც ჩქარანარმავალ ელემენტს, ცოლის შერთვის საქმეში გამაძვინკვები მნიშვნელობა არა აქვს. მეგრელი მამაკაცი ცოლს ირთავს მუდმივი ელემენტების გავლენით, მატერი.ალური ანგარიშით. რომ მეგრელის მიერ ცოლის შერთვაში მატერიალური ხასიათის მოსაზრება მთავარ როლს თამაშობს, ამას მოწმობს, სხვათა შორის, ჩვეულება

მეგრელთა – აკვანში დანიშვნა მომავალ საქმროსი და საცოლესი, რომლის შესახებ ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი. იქ, სადაც ასეთი ჩვეულებაა სქესობრივ გულისთქმის შესახებ ლაპარაკიც კი არ შეიძლება.

მაგრამ გარდა ამ, აგრე ვთქვათ, ამქვეყნიურ მოტივებისა, მეგრელის მიერ ცოლის შერთვის საქმეში დიდ როლს თამაშობს ბედი, ფატუმი, რომელიც ასე თუ ისე წარმართავს ადამიანის სიცოცხლეს ქვეყანაზე გაჩენის წუთიდან სააქაო ცხოვრების უკანასკნელ წუთამდე. მეგრელის რწმენით, ახალდაბადებულის შუბლზე, უჩინარი ხელით „ბევითგან“ (ზეციდან) დაენერება ახალდაბადებულის მთელი მომავალი ცხოვრების გოროსკოპი, აღნიშნულია მთელი სიხარული თუ მწუხარება ცხოვრებისა, აღნიშნულია ამ სიხარულ-მწუხარების ყოველივე წვრილმანი. აღნიშნება შუბლზე, თუ რამდენი ხანის სიცოცხლე უნერია ამ ქვეყნად და რა სიკვდილით უნდა მოკვდეს: ხიდან უნდა ჩამოვარდეს და ამ ხეს ქვეშ დალიოს სული, მდინარის ტალღების მსხვერპლი უნდა გახდეს, თუ გაჭენებულ ცხენიდან ჩამოვარდეს და იმისგან მოკვდეს და სხვადასხვ. ამავე ბედს არ ავიწყდება ამ ახალდაბადებულს შუბლზე დაანეროს: ვინ შეირთოს ცოლად და რა ღირსება-ნაკლულებივანების ქალი. უდროოდ მკვდარზე ჩვეულებრივ ამბობენ, უანანეროაო (სიტყვა-სიტყ-

ვით – „შუბლზე არაფერი ანერიაო“), ე. ბედმა იძუნა და შუბლზე არ დაუნერა ძალზე მოხუცებულობამდე ეცხოვრნათ.

ვიკითხოთ, რა ხანში ირთავს მეგრელი ცოლს? ამის პასუხს ჩვენ ვპოულობთ მეგრულ საქორწილო ტერმინოლოგიაში: მამინ, როცა ის საცოლეა (საჩილო), როცა ცოლის შერთვის დრო დაუდგება, ე. ი. ასაკობრივი სიმწიფის დრო რომ დაუდგება მამაკაცისთვის ასაკობრივი სიმწიფე დგება 15-16 წლის ასაკში, ქალისათვის – 13 წლიდან. უკანასკნელ ხანში, სანამ 19-20 წლისა არ გახდება ვაჟი, იშვიათად თუ ირთავს ცოლს.

აგრეთვე, შედარებით, ახლახან გადავარდა ჩვეულება დაცოლიანებისა საცოლედ გახდომის ასაკამდე. ეს ჩვეულება გადმონაშთის სახით აქა-იქ კიდევაა დარჩენილი. ჩვენა ვგულისხმობთ დანიშვნას ბავშვებისას, რომლებიც ჯერ ისევ აკვანში არიან. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში საქმის გადაწყვეტა სავსებით ბავშვების დედ-მამის ხელშია. დანიშნულ დღეს მამრობითი სქესის ბავშვის აკვანი მისს მშობლებს მიაქვთ მის მომავალ საცოლეს სახლში, რომელიც აგრეთვე აკვანშია, ორსავე აკვანს ერთიმეორეს მიუდგამენ და ვაჟის დედა მიმართავს თავის შვილს, ხელით აჩვენებს გვერდით მდგარ აკვანს და ეუბნება „აი შენი ცოლი“! გოგოს დედა მიუბრუნდება თავის შვილს, უჩვენებს ვაჟს და ეტყვის: „აჰა შენი ქმარი! ღმერთმა გაგზარდოთ, დაგაქორწილონ, ერთმანეთთან ბედნიერად და სიამტკბილობით გაცხოვრონ“. ეს დალოცვის ფორმულა სამჯერ წარმოითქმის და საქორწილო წესი შეს-

რულებულად ითვლება. სქესობრივი სიმწიფის ასაკში მოსვლისას ბიჭი თავის დანიშნულს ცოლად მოიყვანს თავის სახლში. იმას უფლება არა აქვს სხვა საცოლვე ეძებოს; არც ქალსა აქვს უფლება სხვა საქმრო ეძებოს. ასეთი აღთქმის დარღვევა უდრის ნამდვილი დაქორწინების წესის დარღვევას და განანყენებულ მხარეს უფლება აქვს იძიოს და კმაყოფილება თავის შერცხვენისათვის.

დანიშვნის წესს, როგორც ყოველ საზემო აქტს, მოჰყვება ჰურობა და სმეულობა, „საცოლეს“ და „საქმროს“ მშობლების თანდასწრებით. სუფრაზე ორისავე მხარის მშობლები ერთმანეთს ულოცავენ დამოყვრებას, ხოლო ნორჩ დანიშნულებს უსურვებენ გაზრდას და მალე დაქორწინებას. ამ წუთიდან ქალი „თავის ქმრის სახელს ატარებს“ („ქომონჯიმ სახელი გეძუ“). ქმრის სახლში ცოლის მიყვანისას ასრულებენ ყველა საქორწილო წესს გარდა გ ი ნ ო ძ ი რ ა თ ვ ა (გაშინჯვა) და შანუასი (დანიშვნა), რომელთა შესახებ ქვემოთ ვილაპარაკებთ.

უნდა მოვიხსენიოთ აგრეთვე ჩვეულება, რომელიც სასტიკად უნდა იყოს დაცული. ეს წესი დასაქორწილებელ ძმებს შეეხება. ყოველი მათგანი უფროს-უმცროსობის წესს უნდა ემორჩილებოდეს და თავის

82

ჯერს უნდა ელოდებოდეს. უმცროსს ძმას უფროს ძმაზე ადრე შეუძლია ცოლი შეერთოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ არის საპატიო მიზეზი, რომელიც უფროსს უშლის დაქორწილდეს. ეგვევ უმცროს-უფროსობის წესი უნდა იყოს დაცული დების მიერ, როცა ესენი თხოვდებიან.

მეგრელთა საქორწილო წესებს რომ ვეცნობით, ჩვენს თვალ წინ გადაიშლება სულ უძველესი ფორმა ცოლ-ქმრობისა: მოტაცება საცოლესი, მისი დაპატრონება ძალ-მომრეობით და აქედან ბუნებრივად წარმომდგარი ბრძოლა, ერთი მხრით, საქმროს მომხრეთა ანუ თავდამსხმელთა და, მეორე მხრით, საცოლეს მშობელთა და მოგვაროვნეთა ანუ თავდამცველთა შორის. ჩვენა ვხვდებით აგრეთვე მონშენი ქალის ყდვისა ან პრიმიტიული ფორმის შემდეგი საფეხურისა, რომელსაც, მართალია, ცოლ-ქმრობის პირველ ფორმასთან შედარებით, უფრო მშვიდობიანი ხასიათი აქვს, მაგრამ, თვალის ასახვევად შერჩენილი აქვს ყველა გარეგნული ფორმა საცოლეს მოტაცებისა. ეს გარეგნული გამოხატულება ძალდატანებისა შეადგენს ქორწილის აუცილებელ ატრიბუტებს, და უამათოდ ქორწილს, მეგრელთა თვალში, შესრულებული ფაქტის ძალა არა აქვს.

როცა ცოლ-ქმრობას ახლავს გარეგნულად ძალდატანების ფორმები, მაგრამ არსებითად საცოლეს ყიდვა-გაყიდვის ხასიათი აქვს, ასეთი ცოლ-ქმრობა გაიყოფება 4 ნაწილად 1) გინოძირათა ანუ გაშინჯვა საცოლესი; 2) შანუა ანუ დანიშვნა) 3) „მოყონათა“ ანუ საცოლეს მოყვანა საქმროს სახლში და 4) „დიარა“ ანუ საქორწილო ლხინი, რომელ-

შიაც მონაწილეობას მთელი სოფელი იღებს და რომლითაც სრულდება მთელი ცერემონია ცოლის მოყვანისა.

1. გაშიწვა („გინოძირაფა“). ეს სიტყვა ნიშნავს საცოლეს ყოველ-მხრივ დათვალიერებას, მის ღირსება-ნაკლულეევანების შეტყობას. ეს სიტყვა მეგრულში გვხვდება მხოლოდ საქორწილო ფრაზეოლოგიაში. იმ გარემოების წყალობით, რომ მეგრული ცოლ-ქმრობას უსასტიკესი ეგზოგამიური ხასიათი აქვს და რომ პატარძალი ყოველთვის ეკუთვნის იმ გვარს, რომელიც სახლობს სხვა სოფელში, ხშირად შორეულში, სასიძოსთვის არც ისე ადვილია თავის მომავალ ცოლის ნახვა. თვითონ სასიძომ ან მისმა მშობლებმა საგანგებოდ უნდა ეძიონ ხოლმე ასეთი შემთხვევა. მაგრამ სანამ საცოლეს მშობლები ქორწილისათვის ამ ნაბიჯს გადასდგამდნენ სცენაზე გამოჩნდება მესამე პირი – შუამავალი ანუ მაჭანკალი, რომელიც მიზნად ისახავს დაინტერესოს როგორც სასიძო, ისე საპატარძლო, ორსავე ერთმანეთი შეახვედროს. ეს პროფესია, ვისაც იგი ხელობად გაუხდია, იმისგან მოითხოვს დიდ ტაქტს, პირფერობის უნარს, სულის გადადგომას, მას მოეთხოვება ცოდნა იმი-

სა, რომ მყიდველს მისაყიდი საქონელი სულმუდამ მოაწონოს და ეს მაშინაც-კი, როცა ეს საქონელი ძალზე დაბალი ხარისხისაა. ერთი სიტყვით, შუამავალი უნდა, როგორც ამბობენ ამ შემთხვევაში მეგრელები, „ლაპარაკობდეს ლამაზ ტყუილს“ (სქვამ ტყურას რაგადანდას). ამიტომ ქალვაჟის დანიშვნის მომწყობი „შქაშიმალი“ (შუამავალი) – ქალია ხოლმე. შუამავლებს (იმავე მაჭანკლებს) მეგრელებში, როგორც ყველა სხვა ხალხში, მეტად ცუდი სახელი აქვთ მოხვეჭილი. როგორც ადამიანი, რომელიც მატერიალურადაა დაინტერესებული საქმე ქორწილით გაათავოს, ყოველ ღონეს ჰლონობს საქმე სასურველად დააბოლოვოს და გასამრჯელო მიიღოს როგორც სასიძოსა, ისე საპატარძლოსაგან. შუამავალი აცნობებს სასიძოს მშობლებს: საცოლეს ყველა ღირსებას, მის მეოჯახეობას, კეთილ ზნესა და ნამუსიანობას დედისას, რომლისაგანაც საცოლესაც შეიძლება ეს თვისებები შეეთვისებინა; შუამავლისაგანვე გაიგებენ ვაჟის მშობლები, თუ რა შეძლების პატრონები არიან ქალის მშობლები, როგორ პატივსა სცემენ და უყვართ სოფლებით ეს მშობლები და სხვადასხვა. ყველა წინასწარი მოლაპარაკება საცოლესა და საპატარძლოს მშობლების მხრივ. პრინციპიალურად ქორწილის ამბავს მშობლები სწყვეტენ) უშუალოდ დაინტერესებულნი პირები – სასიძო და საპატარძლო ამ შემთხვევაში მეორეხარისხოვან როლსა თამაშობენ; ამათ ატყობინებენ მხოლოდ რეზულტატს მოლაპარაკებისას, ამა თუ იმ გადანყვეტილებას მშობლებისას, რომელსაც სასიძო და საპატარძლო უნდა დაემორჩილონ სიტყვაშეუბრუნებლად; ურჩობა მათის მხრივ არ შეიძლება. საერთოდ, მეგრულ მშობელთა ავტორიტეტი ასეთ კარდინალურ კითხვაში, როგორც არის ქორ-

წილის კითხვა, უაღრეს წერტილამდე აღწევს. ქალი უსიტყვოდ უნდა დაემორჩილოს დედ-მამის ნება-სურვილს, მისი ბედ-იღბალი სავესებით ამათს ხელშია, მათს ხელში ის წარმოადგენს ისეთსავე საქონელს, როგორსაც ყველა სხვა გასასყიდი ან სასყიდი საქონელი. ამ მხრივ მეტად დამახასიათებელია თქმა, რომელსაც ხმარობს სასიძო, როცა ქალის მშობლებს მათი ქალის ცოლობასა სთხოვს: ქო მ უ ჩ ი ს ქ ა ნ ი ს ქ ე უ – მომეცი შენი ქალი! მშობლებიც, თუ სასიძოს წინადადება ჭკუაში მოსდით, ა ძ ლ ე ვ ე ნ თავიანთს ქალს. და ამ შემთხვევაში სრულებით ბუნებრივად და კანონიერად მიაჩნიათ არ მოსთხოვონ თანხმობა, იმას, ვისაც ისინი „აძლევენ“.

თუ ორივე მხარე დაკმაყოფილდა შუამავლის მიერ მიწოდებულ ცნობებით, დანიშნავენ პატარძლის გაშინჯვის დროს. ჩვეულებრივ, გაშინჯვა ხდება საპატარძლოს მშობლების სახლში. სიძის წარმომადგენლებად მიდიან: ბიძა (დედით), მამა და აგრეთვე უფროსი ძმა სასიძოსი. ესენი დანიშნულ დღეს, საღამო ხანს, თითქო შემთხვევითაო,

84

შეუხვევენ საპატარძლოს მშობლების სახლში, თან რასმე მოიგონებენ, რამაც იძულებულ-ჰყო შეეხვიათ მასპინძელთან (მენძელი). ისეთი რამე უნდა მოეგონებინათ, რომელსაც საერთო არაფერი ექნებოდა მათს ნამდვილ განზრახვასთან; მასპინძლები, როგორც სტუმართმოყვარე მეგრელები, მოხარულნი არიან მოულოდნელად მოსულ სტუმრებისა, ქათინაურებს უძღვნიან ნახვისათვის, სთხოვენ პატივი სცენ და ღამე მათთან დარჩნენ და, რაც შეგვეძლება, ვეცდებით თქვენი საკადრისი პატივი გცეთო... „სტუმრები“, რა თქმა უნდა, მეგრულ სტუმრობის მიხედვით, უარზე დადგებიან; მასპინძლები „ჭირს მოსჭამენ“, სანამ არ დაიყოლიებენ და არ დაითანხმებენ ღამე დარჩენაზე. დაიწყეს ლაპარაკი. საგანი ლაპარაკისა იყო: დარი, მოსავალი, ავადმყოფობა თუ სიკვდილი ამა თუ იმ მეზობლისა, ერთი სიტყვით, ყველაფერი, გარდა იმისა, ვიზედაც უნდა ელაპარაკნათ, ვიზედაც უნდა გაჩერებულიყო მათი ყურადღება. ამზადებენ სანაქებო ვახშამს. ვახშამზე და ნავახშმევს თავს დასტრიალებს ყველას მომავალი საპატარძლო: უჭირავს პირსახოცი და დოქით წყალი და ვახშამის წინ ხელებს აბანინებს ყველას, მერე წინ ტაბაკს უდგამს; ჭამის დროს სტუმრებს ღვინოს უსხამს, ცდილობს, ყველაფერი გააკეთოს ხმისამოულებლივ, მხოლოდ ზოგჯერ, სტუმრების შეკითხვაზე, ზრდილობიანად და მოკლედ პასუხს აძლევს. სტუმრები საპატარძლოს ყოველ მიხვრა-მოხვრას თვალყურს ადევნებენ. მთავარი ისაა, რომ მას მოეთხოვება: არავითარი ფიზიკური ნაკლი ჰქონდეს. კუზიანს, ელამს, ცალი თვალით ბრმას, კოჭლს იშვიათად უნდა ჰქონდეს გათხოვების იმედი. ჯანმრთელს, მაგარ აგებულებისას, სახის სწორნაკვთებიანს და თმის გრძელ ნაწნავებიანს სულმუდამ იმედი აქვს მოხიბლოს, ტყვედ ჰქნას მთხოვნელი. თავის თავს ნებას არ მის-

ცემს სტუმრებს გვერდით სუფრას მოუჯდეს; ის კი არა, სადმე კუთხე-შიაც არ მიჯდება, რომ სულ ზეზე ტრიალით დაღლილ ფეხებს ქარი ამოაღებინოს, – ეს არ ეპატიება რიგიანსა და კეთილად აღზრდილ მეგრელ გასათხოვარ ქალს! ვახშმის გათავებისას ქალმა კონცერტის მსგავსი რამ უნდა გაუმართოს სტუმრებს და კონცერტის ყველა ნომერის მთავარ და ერთადერთ ამსრულებლად თვითონ უნდა იყოს: ჩონგური უნდა დაუკრას და რამდენიმე სიმღერაც დაამღეროს. ნავახშმევს საპატარძლო ყველას ლოგინს უშლის, ფეხებსა ბანს და ტანისამოსის გახდასა შველის.

მომავალი საპატარძლო, ამნაირად, სტუმრებს შეაძლებინებს ყოველმხრივ შეათასონ მისნი ღირსებანი; დაინახონ აგრეთვე მისი ნაკლიცა, თუ ასეთი რამ მოეპოვება. თუ ქალმა თავი მოაწონა გ ა მ შ ი ნ ჯ ა ვ ე ბ ს ("გინმაძირაფული") და მათი გული მოიგო, ესენი მეორე დილას ქალის მშობლებს გამოუცხადებენ თავიანთ სურვილს – დაუნათესავ-

დნენ. აქ თავს წამოჰყოფს კითხვა, თუ რა მზითვი შეუძლიათ გამოატანონ თავიანთ ქალს; მეორე მხრივ, საპატარძლოს მშობლებიც მოითხოვენ დასახელებას და რაოდენობას საჩუქრისას, რომელიც უნდა მოუტანოს ამათ სასიძომ, ასე ვთქვათ, გ ა მ ო ს ა ს ყ ი დ ა დ ქალისა. ჩვეულებრივ ეს საჩუქარი შესდგება ერთი ხარისა ან ძროხისა, ღორისა, მშობლებისათვის სატანისამოსე მასალისა, ერთი ტიკი ან კოკა ღვინო, პურისა და სხვა ხორავისა, რაც საჭირო იქნება მათის ნიშნობის დღეს. რაც უფრო შეძლებულია და სოციალურად მაღლა დგას სასიძო, მით უფრო მრავალფეროვანი და უხვია საჩუქარი; განსაკუთრებით ძველისძველად აქცევდნენ განსაკუთრებულს ყურადღებას ქორწილის ამ მხარეს. მაგალითად, კათოლიკე მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელმაც მე-17 საუკუნის ნახევარში 20 წელიწადი მეტი გაატარა მეგრელთა შორის, ასე აგვიწერს ძღვენს ანუ გ ა მ ო ს ა ს ყ ი დ ს , რომელიც მისცა სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა ჩერქეზეთის მეფის ქალისათვის: 100 ყმა, დატვირთულები ძვირფასი ქსოვილებით და ხალიჩებით, 100 ძროხა, 100 ხარი და 100 ცხენი!.. ეს მოთხოვნა ჩერქეზეთის თავადისა უნდა ასრულებულიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ქალს არ მიათხოვებდა*.

როცა კითხვა მატერიალურის მხრით დადებითად გადაწყდებოდა, დანიშნავდნენ დროს, როცა უნდა მომხდარიყო შ ა ნ უ ა (ნიშნობა), ანუ შესრულებული ყოფილიყო აქტი, რომელიც კანონის ძალას აძლევდა ურთიერთ სურვილს და მათს მიერ ნაკისრებ მოვალეობად.

2. შ ა ნ უ ა (ნიშნობა). – სიტყვა შ ა ნ უ ა ანუ უფრო სწორად – ნიშანუა (ნიშნის დადება) ნიშნავს ნიშნის რისამე დადებას რომელსამე საგანზე (სულიერსა თუ უსულოზე). საქორწილო ცერემონიაში ნიშანუა ნიშნავს რამე ნიშნის დადებას გასათხოვარ ქალზე, რომელიც

ითვლება იმის კუთვნილებად, ვინც ეს ნიშანი დაადო, .ვის სახელსაც ის ახლა ატარებს", ვინც ახლა პატრონად გაუხდა, და გარეშე კაცს მისი დაპატრონება არ შეუძლია. ამგვარივე უფლება ჩანს მეგრელთა მეორე ჩვეულებაში, რომელიც იხმარება მეტყვეობაში: როცა ტყეში ესა თუ ის ხე მოეწონება გლეხს, და რომლის ტანზე პირობითი რამე ნიშანია ცულით გაკეთებული, ეს ხე ითვლება იმის საკუთრებად, ვინც ეს ნიშანი დაადო, და მეზობელს მისი დაპატრონება ჩაეთვლება საკუთრების ელემენტარულ უფლების დარღვევად. ქალის დანიშვნის დროს ნიშნად უპირატესობა ეძლევა რომელსამე ძვირფასს ან ვერცხლის ნივთს: ამისთვის ძველად, ჩვეულებრივ, ხმარობდნენ ქარვის ან მარჯნის

• Archanjelo Lamberti. Relazione della Colchide, hoggi detta Mengrellia, nella quale si tratta dell'Origine, Costumi e Così naturali. Napoli, 1654 (ქართული თარგმანი ალ. ჭყონიასი).

86

კრიალოსანს, ოქროს ან ვერცხლის ფულს. ზოგჯერ სულ უბრალოდ თავდებოდა საქმე: ახალგაზრდა კაცს, როცა გასათხოვარი ქალი საცოლედ თვალში მოუვიდოდა, ქალის დაუფლების სურვილის გამოასახატავად, მის მშობლებს მდაბლად თავს დაუკრავდა, და ეს სრულებით საკმარისად ითვლებოდა, რომ ქალი დანიშნულად მიჩნეულიყო. ესეთი ჩვეულებადაც ჰქონდათ: სადმე შეკრებილებაში საკმარისი იყო ყმანვილ კაცს ქუდი ესროლნა გასათხოვარ ქალისათვის და თუ მოახვედრებდა, ქალი დანიშნულად ითვლებოდა: ქალის ერთადერთ საქმროდ მხოლოდ და მხოლოდ ქუდის მსროლელი ითვლებოდა.

შანუას (ნიშნობის) ცერემონია, ანუ გასათხოვარი ქალის დაბეგება ხდება, როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, გაშინჯვის შემდეგ იმათივე თანადანსრებით, ვინც გაშინჯეს ქალი. სულ უკანასკნელ ხანში შემოვიდა ჩვეულებად, რომ გამშინჯველებს სასიძოც მიჰყვება, ნიშანთან ერთად სასიძოს მიაქვს საჩუქარი: ძროხა, სურსათ-სანოვავე, ღვინო, პური. ნიშნობისათვის გამართულ ვახშამზე ყველაფერი ეს იჭმება და ისმება*. „შანა" (დასანიშნი ნიშანი) გადაეცემა ვახშამდე მშობლებს საპატარძლოსას, რომელიც სუფრაზე სხვებთან ერთად არა ზის. ვახშამზე, სადღეგრძელოების მთავარი გმირი – სასიძოა, რომელსაც უსურვებენ ბედნიერ ცხოვრებას თავის მომავალ ცოლთან.

დანიშვნის შემდეგ შეიძლება წელიწადმა გაიაროს, სანამ ჯვარს დაინერდნენ დანიშნულები. რალაც არაჩვეულებრივი ამბავი უნდა მოხდეს, რომ დანიშნულებმა ჯვარი არ დაინერონ. ქორწინების საქმის ჩაშლას, უმეტეს შემთხვევაში, დიდი უსიამოვნება მოჰყვება, რომელიც შეიძლება სისხლის ღვრითაც გათავდეს, რადგან ნიშნობა სანახევროდ თვით ქორწინებას ეტოლება. და დანიშნულებად ნამყოფებს შემდეგ არც ისე ადვილად შეუძლიათ საფერის მონახვა.

ნიშნობისა და ჯვარისწერის შუა ხანში საპატარძლოს მშობლები თავიანთი ქალის მზითვის გამოწყობას სამზღდისში არიან, მეგრულად მზითევს ოჭყუდური ჰქვია. საინტერესოა ამ სიტყვის ეტიმოლოგია. ეს სიტყვა წარმოებულია ზმნა ოჭყუდუასაგან, რაც უდრის ქართულ წყვეტას და რაც ტექსტუალურად ნიშნავს იმას, რასაც მოჰყვება აქტი განწყვეტისა. აქედან სახელი გასათხოვარ ქალისა, რომელსაც ის დანიშნვის შემდეგ ატარებს, მეგრულად არის „მოჭყუდუ“, მოტაცებულ ანუ ვინც მთელისაგან ძალადაა მოშორებული. ნამდვილი მნიშვნე-

* ყველა საქორწილო ცერემონიები და ამ დროს გამართული პურობა და სმეულობა ხდება ყოველთვის მზის ჩასვლის შემდეგ, – გადანაშთი უძველეს ჩვეულებისა ქალის მოტაცებისა, რომელიც, ცხადია და გასაგებია, რომ სიბნელის ჩამოვარდნის შემდეგ ხდებოდა.

87

ლობა ორ ამ სიტყვისა ოჭყუდური (მზითვე) და მოჭყუდუ (პატარძალი) ჩვენთვის გასაგები იქნება, თუ წარმოვიდგინთ მეგრული ქორწილის სურათს, საცა ერთი მოქმედი პირთაგანი – პატარძალი, სხვა გვარის წევრის მიერ არის მოტაცებული, თავის სურვილის წინააღმდეგ, გამოეყოფა თავის მშობელ გვარს, ის, რაც იმას თან მიჰყვება ანუ მზითვე, არის ოჭყუდური, ე. ი. ნივთები, რაც მოტაცებულს მიჰყვება.

მზითვეს შეადგენს: რამდენიმე ხელი ტანისამოსი, საცვლები, ლოგინი, საციქველი ანუ სამზარეულოს ჭურჭელი, ერთი ძროხა, ერთი ცხენი. რა თქმა უნდა, რაოდენობა და თვით ნივთები მზითვეისა მზითვის გამტანების ქონებაზეა დამოკიდებული. ამ ორმოცი წლის წინათ ფული მზითვეში არ შედიოდა. მხოლოდ ამ უკანასკნელ ხანში შემოიღეს საქმროსათვის მზითვად ფულის მიცემა, რომლის რაოდენობა გლეხთა შორის ხუთ თუმნიდან ოც თუმნამდე აღის ხოლმე.

3

ქორწილი. – დრო და დღეები, როცა შეიძლება და არ შეიძლება ქორწილის გამართვა. – მაცრები და ქალის მოტაცება. – საცოლეს წამოყვანა ნამალევად. – თხოვნით წამოყვანა საცოლესი. – მზითვე. – მდადე და მისი მოვალეობა. – საპატარძლოს დალოცვა მშობლების მხრით. – თავზე ხელის შემოვლება. – მახარობელი.

ქორწილი მეგრულად არის – „ჩილიმ მოყონაფა“ ანუ ცოლის „მოყვანა“. ქორწილში იმართება ლხინი, რასაც მეგრულად ჰქვია „დიარა“ (ზმნისაგან „დიარუა“, ჭმეულობა, ძოვნა). ცოლის მოყვანისა და საქორწილო ლხინისათვის სასიძო ნიშნავს დღეს და თან საპატარძლოს მშობლებს ატყობინებს, რომ მზად იყვნენ როგორც პატარძლის გათხოვებისა, ისე მზითვის გამოტანებისათვის.

ქორწილები სამეგრელოში, ჩვეულებრივ, შემოდგომითაა ხოლმე, ჭირნახულის დაბინავენის გათავებისას. წელიწადის ამ დროს მეგრულად ჰქვია „დამორჩილი“ – დამორჩილებული, ე. ი. ბუნებაა დამორჩილებული იმით, რომ იმისაგან მხვენელ-მთესველის მიერ აღებულია ყველაფერი, რის აღებაც კი შეიძლებოდა ზაფხულის შრომის შემდეგ. შემოდგომაზე მეგრულ გლეხის მდგომარეობა შედარებით კარგია, და ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ქორწილებს ამ დროს მართავენ. ქორწილები ნაშობევსაც იმართება ხოლმე, ყველიერის დადგომამდე. ამ შემთხვევაში მოსჩანს გავლენა საეკლესიო კანონებისა, რომლებიც მარხვაში ჯვარის წერას უკრძალავს; გაზაფხულზე და ზაფხულში ქორწილი იშვიათადაა, რადგან ჭირნახული უკვე ილევა და შემოდგომის უხვევა არ არის.

88

კვირის ყველა დღეს კი არ ვარგა ჯვარისწერა. ორშაბათს მეგრელი ჯვარს არ დაინერს, ეს დღე მეგრულად თუთაშხა (უფრო სწორად – თუთამ დღა) ანუ თუთას (მთვარის) დღეა, ამ დღეს მეგრელმა ჩხირიც კი არ უნდა გადააბრუნოს, რადგან ეს დღე დანიშნულია თაყვანისაყვამლად მთვარისა, მეგრელების ღვთაებისა კერპთაყვანისმცემლობის პერიოდისა. მთვარეს მეორე ადგილი უჭირავს ღვთაებათა შორის, რომელნიც მთარველობენ სამყაროს მცხოვრებთ; როგორც მზის თაყვანისაყვამად არის დანიშნული კვირიაკეში ერთი დღე – კვირა, რომელსაც მეგრულად ჰქვია ჟ ა შ ხ ა (ანუ სწორად – ბ ჟ ა შ დღა ე. ი. მზის დღე), ისე მთვარისათვის დანიშნულია ორშაბათი.

ყოველ ახალ მთვარეზე ანუ მეგრულად – მოგზაურობიდან მთვარის დაბრუნებაზე, მეგრელი თავის სიხარულს გამოსთქვამს და ისწრაფვის დაუმტკიცოს თავისი პატივისცემა და მორჩილება. ვინც პირველად დაინახავს ახალს მთვარეს, სხვებს ახარებს. ყველანი დადგებიან და უყურებენ მთვარეს, სალამს აძლევენ, კოცნას უგზავნიან ხელით: ზოგი ოქროს ან ვერცხლის ფულს უჩვენებს, ქარქაშებიდან ხმლებს იღებენ და სამჯერ ამბობენ ლოცვის ფორმულას „თუთა ახალი, ღორონთ, სი გამახარი“... (მთვარევე ახალო, ღმერთო, შენ გამახარე!...), ზოგიც კბილებს უჩვენებს მნათობს და ამითა სთხოვს, რომ მთვარემ თავის თვალისმომჭრელ ბრწყინვალეობით დაჰფაროს ეს კბილები, თავის დღეში არ გაშავდეს. ორშაბათს მეგრელი არაფერს გაჰყიდის, არაფერს აჩუქებს ვისმე, არც ვალს გადაიხდის და აღარც სხვას ესესხება რასმე, ხელიდან არასფერს გაუშვებს, – ასე ფიქრობს: თუ ორშაბათს რამე გაუშვია ხელიდან, გაშვებულ ნივთს გაჰყვება ჩემი ბედ-იღბალიო. ამ დღეს სასტიკად აკრძალულია თავის დაბანა, ფრჩხილების დაჭრა თითებზე; ორშაბათს მეგრელი გზას არ დაადგება იმის შიშით, ვაი თუ მარცხი რამ მომივიდესო, მაგრამ წინააღმდეგობით დანყებულ მგზავრობის გავრძელება კი შეუძლია; ამასთან, წყურვილი რაც უნდა საშინლად

ანუხებდეს, მდინარის წყაროს წყალს არ დაღვევს: მთვარე ამ დღეს მდინარეებს ავსებს შხამიან მყვარებით და ამ მდინარეების წყალს სასმელად უვარგისად გადააქცევს იმათთვის, ვინც არ იმარხულებენ მთვარის დღეს და მოგზაურობენ. ორშაბათობით სულ ახლახან მეგრელები მარხულობდნენ და ხორცს არა სჭამდნენ. მეგრელებს უყვართ ის სახელები, რომლებიც მათის თაყვანისცემის საგანს მოაგონებს. მეგრელ მამაკაცთ ხშირად ჰქვიათ ასეთი სახელები: უთუთია, თუთაშხია (თუთამ დღია ანუ მთვარის დღეო), აგრეთვე ქალის სახელი თუთა (მთვარე).

კვირიაკის მეორე დღე, როცა მეგრელთა ჩვეულებით „ვაშინერს“ (არა ხამს) ქორწინება – პარასკევია ანუ მეგრულად ობიშხა (სწორად – ობიშ დლა) ე. ი. დღე ობისა – წვიმის ღმერთისა. ეს დღე სულ ძველად

89

მეშვიდე დღე იყო კვირიაკისა და სულ დიდი უქმე იმ ღმერთისა, რომელსაც ჩვენი წინაპარნი ყველა ღმერთზე მეტად სცემდნენ, თაყვანსა, რომელიც გამომგზავნი იყო ჭირნახულისათვის და საერთოდ მცენარეთათვის ესდენ საჭირო და აუცილებელ წვიმისა.

რამდენსამე დღის წინათ ქორწილამდე, სასიძო თავის ნათესავნაცნობებს სიტყვიერად აცნობებს მომავალი ქორწილის ამბავს. ცნობის მიწოდებას კისრულობს მ ა გ ნ ა თ ა ლ ი (შემტყობინებელი), რომელიც ახლო-მახლო ფეხით დაუვლის ხალხს, ხოლო ვინც შორსაა, იმათთან ცხენით მიდის და ისე ატყობინებს ქორწილის ამბავს და სთხოვს დაესწრონ ქორწილში, ჩვეულებრივ, დიდძალ ხალხსა ჰპატიუებენ. რაც უფრო მეტია სტუმრები, მით უფრო დიდ შთაბეჭდილებას სტოვებს ქორწილი ყველაზე; მით უფრო დაკანონება შესრულებულის აქტისა თანამოგვარეების თვალში ყოველ ეჭვს გარეშეა. ამიტომ ყველას თავის სასიამოვნო მოვალეობად მიაჩნდა დაესწროს ქორწილს; სასიძოსათვის დიდ შეურაცხყოფად ითვლება, როცა ვინმე დაპატიუებულთაგანი არ დაესწრება მის ქორწილს.

მეგრელი ცდილობს, რაც შეიძლება, დიდის ამბით და ზემოთ გადაიხადოს ქორწილი. ამისთვის არა ზოგავს არც ხარჯსა და აღარც შრომას. მეგრულ ქორწილში, სულ უკანასკნელი, 100-200 კაცი იყრის თავს. ქორწილში მსახურთა როლებს ამ შემთხვევაში მეზობლები კისრულობენ და, რა თქმა უნდა, უსასყიდლოდ. ხელმძღვანელად ჰყავთ სიძის ოჯახის ერთ-ერთი წევრთაგანი.

ყოველთ უწინარეს, ეზოში კეთდება „შეფა“ ანუ წკნელის გრძელი კარავი, ზვიდან ჩალით გადახურული. „შეფა“ – სამყოფელია სიძისა, რომელსაც მათა (მეფე) ჰქვიათ. „მაფა“ – მეფეა, ჯარის უფროსია, ე. ი. ადამიანია, რომელსაც პირველი ადგილი უჭირავს სხვებთან, მასვე აქვს მინიჭებული უზენაესი ხელისუფლება. აქედან სრულებით ბუნებრივია, რომ პატარძალს „დედოფალს“ ეძახიან. შეფაში ორ წყებად სუფრის მაგივრად დამაგრებულია ფიცრები; ხოლო შეფას სიღრმეში ტახტის მსგავსი

რამე სდგას, ამაღლებული – ეს არის „დასაბრძანებელი“ „მეფისა“ და „დედოფლისა“. თვით ეზო გადაქცეულია სამზარეულოდ: ცის ქვეშ დიდი ცეცხლია დანთებული, ზედ შემოდგმულია საქორწილო დიდი სპილენძის ქვაბები და შიგ იხარშება ლხინისათვის დაკლულ ხარების, ცხვრებისა და ღორების ხორცი; აქვე იხარშება ღომი.

„მეფე“ წინდანინვე ირჩევს „მაცრებს“ ანუ ამხანაგებს, რომლებიც მას მიჰყვებიან და ეხმარებიან ცოლის მოყვანაში. „მაცრე“ – რაზმია, 10-15 ახალგაზრდა კაცისაგან შემდგარი. ყველანი თავით-ფეხამდე შეიარაღებულნი არიან. სულ პირველად „ქალის მოყვანისას“ მაცრებს ევალებოდათ მოხმარებოდნენ „მეფეს“ სხვა გვარის ქალის მოტაცებაში.

90

ამგვარსავე აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს მაცარი თანამედროვე მეგრულ ქორწილში იმ შემთხვევაში, როცა საცოლვე ძალით, ქალისა და მის მშობლების სურვილის წინააღმდეგ, უნდა მოჰგვარონ მეფეს. მაგრამ ეს მაცრები განგებ იჩენენ ამ მეომრულ ხასიათს მაშინაც, როცა საქმე მშვიდობიანადაა თავდება, ორსავე მხარის თანხმობით, რადგან თუ ამ მებრძოლთა როლი განგებ, მოსაჩვენებლად არ იკისრეს, თუ ყველას არ აჩვენეს, რომ ქალი ძალითაა მოტაცებული, ცოლის მოყვანა მეგრელის თვალში კანონიერად არ ითვლება.

ქალის მოტაცებას მეგრელი მაშინ მიჰმართავს, როცა მშობლები ქალისა წინააღმდეგი არიან თავისი ქალი მიათხოვონ მის შერთვის მსურველს. ასეთ შემთხვევაში სასიძო, მაცრების თანხლებით, ღამით ქალის მოსატაცებლად თავს დაეცემა მის სახლს. ქალის მშობლები თავდამსხმელებს გაუძალდებიან. მშობლებს მიეშველებიან თანამეგვარენი, მეზობლები და გაიმართება ნამდვილი ხელჩართული ბრძოლა, რომელიც ჩვეულებრივ, თავდამსხმელების სასარგებლოდ თავდება, რადგან ესენი წინდანინვე არიან მომზადებული ბრძოლისათვის და ყოველი ღონე იღონეს გამარჯვებისათვის.

მოტაცებული ქალი პირველ ხანებში მოთავსებული იქნება რომელსამე გავლენიან კაცისას, რომელიც მფარველად გამოუჩნდება როგორც მოტაცებულს, ისე მის მომტაცებლებს. რაკი გავლენიანი კაცი ჩაერევა საქმეში და ქალის მშობლები დაინახავენ, რომ მეტი დევნა უსარგებლო იქნება, მეტი გზა არ იქნება, უნდა დათანხმდნენ მშვიდობით გაათავონ საქმე. სასიძო ქალის მშობლებს მოუყვანს ძროხას, მოუტანს ბლომად ღვინოსა და პურს, სატანისამოსეს; გაიმართება შესარიგებელი სადილი და გუშინდელი მოსისხლე მტრები ნათესავებად იქცევიან. ამის შემდეგ სასიძო პატარძალს თავის სახლში წამოიყვანს და ქორწილსაც გადაიხდის. უნდა შევნიშნოთ, რომ სასიძოს ცდა საპატარძლოს მშობლებთან შერიგებისა, – შედარებით ახალი ამბავი გახლავთ და ჩვეულებად გახდა საეკლესიო წესის გავლენით. ეკლესიაში ჯვარისწერისთვის საჭირო იყო ორისავე მხარის თანხმობა. წინათ-კი, თუ ვაჟი ქალს მოიტა-

ცებდა და მოახერხებდა და მის მშობლებს როგორმე თავს დააღწევდა, ამით უმთავრესი დაბრკოლებათაგანი გადალახულად ითვლებოდა და მღვდელიც წინააღმდეგი არ იქნებოდა ჯვარი დაეწერა.

საცოლეს მოტაცების გვერდით მეორე ფორმაცაა ცოლის შერთვისა, შედარებით პირველთან უთრო რბილი. ეს არის „ვითოტყუათა“ (მოტყუებით, ჩუმაღ წამოყვანა). „ვითოტყუათა“ არის ნამალევაღ, ქურდულად, მაგრამ ქალის თანხმობით წამოყვანა ქალისა დედ-მამის სახლიდან. ამ შემთხვევაში სასიძოსა და მის ამხანაგების მდგომარეობა შედარებით ადვილია. მაგრამ თუ გაუგეს და ხელი შეეშალა სასიძოს,

მშობლები და ერთმოგვარენი თოფ-იარაღს მიჰმართავენ. უმეტეს შემთხვევაში, მოტაცებით ქალის წაყვანას მაშინ მიმართავენ, როცა ქალის მითხოვების თანხმობა მშობლების მხრივ არის, მაგრამ საქმეს აბრკოლებს უმზითვობა. მოგვარეების თვალში რომ სახელი არ გაუტყდეს და ამასთან რომ ფორმალურად უფლება ჰქონდეთ მზითვეი არ მისცენ მათს სახლიდან მოტაცებულ ქალს, მშობლები სიმულაციას მიჰმართავენ და ვითომ გაუძალიანდნენ მომტაცებელთ. როცა სასიძო და მისი მაყრები ქურდულად წამოყვანილ ქალიანად სოფელს გასცდებიან და ცოტა ხანი რომ გაივლის, მშობლები და ნათესავები შეჰქმნიან ყვირილს და გამოეკიდებიან უკან, სკლიან თოფებს გაქვეულების მიმართულებით და სხვადასხვა. მალე უკანვე დაბრუნდებიან ხელცარიელნი, მაგრამ თავს ვითომ ინუგეშებენ, რომ თავიანთი ვალი მოიხადეს. თუ ეს ფორმალობანი შესრულებული არ არის, ქალის მშობლებს საქციელი დიდ სირცხვილად ჩათვლებათ მთი ნათესავების თვალში; ეს ცოტაა! თავიანთს თავს შეურაცხყოფილებად ჩასთვლიან თანამოგვარენი, რომლებსაც გამოერივნენ ისეთი წევრები, რომელთაც გულგრილად, უპროტესტოდ, „თოფის გაუსროლეღად“ ნება მისცეს სხვა გვარის ხალხთ ჩვენ შევერცხვინეთ და ჩვენგან ქალი მოეტაცნათო.

„მოტაცება“ ანუ „გამოტყუებით წამოყვანა“ ქალისათვის ნიშნავს მისს ღირსებას, განსაკუთრებით მისს სიღამაზეს. ამიტომ მოტაცებით შერთულ ქალს ყოველთვის უპირატესობა აქვს შედარებით ისეთთან ვინც, მშვიდობიანად არის მოყვანილი ქმრის სახლში. ამიტომ მოტაცებულ ქალს ყოველთვის თავის მოსაწონებლად აქვს თავისი მდგომარეობა. რაც შეეხება იმას, თუ ქალს მოსწონს, თუ არ მოსწონს თავისი მომტაცებელი, ამას ანგარიშს არავენ უნევს; ქალს უფლება არა აქვს საქმროს არჩევისა; რაკი მოტაცებულია, იცის, რომ სულით და ხორციით ეკუთვნის თავისს მომტაცებელს და მისი მხრით, ცოტა რომ არ იყოს, უჭკუობა იქნებოდა წინააღმდეგობა გაენია და თავის ბედს არ შერიგებოდა. ის ხომ აკვნიდანვე შერდილია იმ ჭემმარტებას, რომ გათხოვბამდე ეკუთვნის მამას, ხოლო შემდეგ – იმას ვინც მის ქმრად გახდება.

დასასრულ, არის მესამე სახე ცოლქმრობისა – თხუალა (თხოვნა).

თვითონ სიტყვა (თხოვნა) გვიჩვენებს ამ შემთხვევაში ცოლ-ქმრობის მშვიდობიან ხასიათს. ძალადობა, რომელსაც აუცილებლად სისხლის-ღვრა მოსდევს, როგორც სახიფათო განზრახვა, ცოტ-ცოტათი გამოდის ჩვეულებიდან და უპირატესობა ეძლევა მშვიდობიანი გზით კითხვის გადაწყვეტას, ორსაც მხრის თანხმობით.

ზემოთ ჩვენ ვილაპარაკეთ გაშინჯვისა და ნიშნობის შესახებ, რასაც ვერა ვხედავთ ქალის მოტაცებისა და ნამალევად წაყვანის დროს, როცა

92

კითხვა წყდება წინასწარ მოულაპარაკებლად ქალის დაპატრონების მსურველთ და ამ ქალის მშობელთა შორის.

მიუხედავად ამისა, ქალის მოტაცების სიმულაციის ფორმა დაცულია ქალის მოყვანის პროცესში და ლხინის დროს. პატარძლის მოსაყვანად მიემგზავრება თოფ-იარაღში ჩამჭდარი რაზმი სასიძოს მეთაურობით.

პატარძლის სახლში სასიძოს რაზმს დახვდება ქალის ნათესავებისა-გან შემდგარი რაზმი. ჩვეულებრივ, ეს რაზმი ქალის ძალით მოტაცების დროს მომტაცებლების წინააღმდეგ აქტიურად გამოდის, ამ შემთხვევაში კი ვითომ არიან ქალის მომხრენი, მაგრამ ძლეულ მხარეს წარმოადგენენ და იძულებულნი არიან ჩუმად იყვნენ. სასიძოს მაცრები პატარძლის მაცრებს ქედმაღლურად უყურებენ, თითქმის ზიზღით, გესლიანად დას-ცინიან. ზოგჯერ საქმე ისე განვადდება, რომ იარაღსაც დაატრიალებენ.

როცა სასიძო და მისი მაცრები პატარძლის სახლში მოვლენ, მათს პატივსაცემლად მცირე ნადიმს გაუმართავენ. ამ ქეიფს არც ქალი ესწრება, არც მისი მშობლები. დროსტარება დიდხანს არა გრძელდება, რადგან უკან უნდა დაბრუნდნენ და დიდხანს დარჩენის დრო არა აქვთ.

სანამ სასიძო და მისი მაცრები სუფრას უსხედან, მეორე ოთახში რამდენისამე მეზობლისა და აგრეთვე სასიძოს ინტერესების წარმომად-გენელის თანდასწრებით ხდება ჩაბარება პატარძლის მზითვისა. პატარძლის ერთ-ერთი ნათესავი ხელში იღებს თითოეულად მზითვის ნივთებს და ყველას გასაგონად იძახის: „ესა და ეს (სახელი და გვარი ქალის მამისა) თავის ქალს ატანს შემდეგს „ოჭყუდურს“ (მზითვეს)“; მერე ყოველ ნივთის სახელს იტყვის და გვერდზე გადასდებს; იქვე, თუ ვინმე წერა-კითხვის მცოდნე აღმოჩნდა, – ამ ნივთების სიას შეადგენენ და სიმტკიცისათვის მოწმეები ხელს მოაწერენ.

აღწერილ ნივთებს მზითვისას ურემზე დააწყობენ და სასიძოს სახლში გაუგზავნიან.

თუ ქმარი გარდაიცვალა და შვილები არ დარჩა, ქვრივს უფლება აქვს, თუ მეორეჯელ გათხოვდა ან თავის მშობლების სახლს დაუბრუნდა, თავისი მზითევი უკანვე მოითხოვოს. თუ რამე გაუგებრობა მოხდა, მზითევის რაოდენობას მზითევის ჩაბარების დროს დამსწრე მოწმეების ჩვენებით გამოარკვევენ.

სანამ მაცრები სუფრას უსხედან, ხოლო სხვები მზითვის გამონცობა-

ში არიან გართულნი, ატირებულ საპატარძლოს ტანთ აცვამენ გასამგზავ-
რებლად. რომელიმე ხანშიშესული ნათესავი ქალთავანი მ დ ა დ ე დ უნდა
გამოჰყვეს ქალს. მდადე – პირდაპირ ნიშნავს: თითქმის დაი, თითქოს
დაი. საქორწინლო მოგზაურობაში დადე საპატარძლოს თან ახლავს და
მასთან რჩება იმ წუთამდე, როცა ახლად დაქორწინებულნი მარტონი
დარჩებოდნენ. დადეს საქმეა გააცნოს პატარძალს საიდუმლოებანი

93

ცოლქმრული ცხოვრებისა, რომელსაც აქამდე ყოველგვარად უმაღლა-
დნენ. პატარძალი განუწყვეტლივ სტირის, ხმას არავისა სცემს. დადგება
უამი, როცა პატარძალი მშობლებს უნდა გამოეთხოვოს. გამოთხოვების
წინ მშობლები დალოცავენ ქმართან გასამგზავრებელ ქალს.

ეს ჩვეულება (გასათხოვებელ ქალის დალოცვისა გასამგზავრებლად)
მოგვაგონებს მეგრელების იმ ჩვეულებას, რომელსაც მიმართავენ ში-
ნაური საქონლის გაყიდვის დროს. პატრონი გასასყიდ საქონლის სათა-
სურს რომ მიიღებს, სანამ საქონელს ახალს პატრონს ჩააბარებდეს, უნდა
დალოცოს, ე. ი. უნდა დაამტკიცოს, რომ არ ნანობს გულწრფელად მის
მოშორებას და ლოცავს: შენი თავი შენს ახალ პატრონს მშვიდობაში
მოახმაროს, შენის კარგის სამსახურით მისი გული გაახაროს... ხოლო თუ
პატრონს გული სწყდება საქონლის გაყიდვაზე, გასაყიდი საქონელი,
მეგრელების რწმენით, ახალ პატრონს არ გამოადგება, მალე მოკვდება,
უკეთეს შემთხვევაში, რამე დაუშავდება და სამუშაოდ გამოუსადეგარი
გახდება. საყურადღებოა ისიცა, რომ ოთხთეხიანს ან რამე ნივთის, ან-
და სამეურნეო ნაწარმის გაყიდვის დროს, მეგრელი გამყიდველი პირ-
დაპირ ხელში თავის ღღეში არ გადასცემს საქონელს: თუ ეს პირუტყ-
ვია, მოაბამენ ღობეზე ან ხეზე და მყიდველმა თვითონ უნდა მოხსნას
თავის ხელით; ხოლო თუ ეს უსულო საგანია, გამყიდველი მაგიდაზე ან
ძირს მიწაზე დასდებს და მყიდველმა უნდა აიღოს. მეგრელსა სწამს,
რომ იმ ნივთთან ერთად, რომელსაც უშუალოდ სხვას აძლევს ხელში,
მთელი მისი ქონება გამოეცლება, გაყიდულ ნივთს გაჰყვება. გარდა
ამისა, გასაყიდ ოთხთეხს ერთი ბლუჯა ბალანი უნდა მოაცალოს (შინაურ
ფრინველს – ერთი ბუმბული). ამის შემდეგ, აქაურების რწმენით, არ
შემცირდება რაოდენობა მისი მეურნეობის არსთა სახისა, რომელსაც
ეკუთვნოდა გაყიდული საქონელი. გაყიდვის დროს ამ აქტსა ჰქვია
ხ ე ლ ი ს დ ა ბ რ უ ნ ე ბ ა . გასაყიდ საქონლის დალოცვისას პატრონი
სამჯერ დაატრიალებს მარჯხნიდან მარჯვნივ და ეტყვის: ღმერთმა მარ-
ჯვნივ გატაროს (საქონელი), შენს ახალს პატრონს მის გულისგასახარად
გამოსდგომოდე". სამჯერ მარჯვნივ შემოტრიალდება („მორძგვიშე
ღორთინათა“) სასყიდ ან გასასყიდ საქონლისა მთავარი ნაწილია მეგ-
რულ დალოცვის ცერემონიისა.

საპატარძლოც ამნაირივე საქონელია ყიდვა-გაყიდვისა: მშობლებმა
ის სასიძოს უნდა მიჰყიდონ და, როგორც გასასყიდი რამ, გამყიდველებ-

მა უნდა დალოცონ, სანამ მყიდველს გადასცემდნენ. ასეთ შემთხვევებში ყოველთვის სცენაზე გამოჩნდება ძიძა და სასიძოს უნდა მოსთხოვოს „ნაძუძური“ (საპატარძლოსათვის პატარაობაში ძუძუს წოვებისათვის თანხა), უამისოდ არამცთუ არ დალოცავს, არამედ წინააღმდეგი გახდება მისი წაყვანისა. ძიძის მოთხოვნა ყველასათვის საფუძვლიანად

94

ითვლება და უნდა დაკმაყოფილებულ იქნეს; ამიტომ სასიძო აჩუქებს საკაბე ჩითს ან ფულად, რამდენიც შეუძლია. ძიძა ნაძუძურს რომ მიიღებს, საპატარძლოს სამჯერ შემოატრიალებს მარჯვნივ და თან ლოცავს: „მთელს შენს სიცოცხლეს მარჯვნივ გვევლოს, ყველაფერში გაგამარჯვებინოს, „შენი პატრონი“ (ქმარი) შენი მადლიერი ამყოფოს, ყოველთვის და ყველაფერში მისი გულის გასახარებლად მოქცეულიყავ... ქვეყნის გამჩენმა ღმერთმა დიდხანს გამყოფოს, შვილებით აგავსოს... როცა ძიძა არ არის, ნაძუძური ქალის დედას უნდა მისცენ.

მაგრამ ძიძას გარდა სხვაგვარა, ვინც ქალის გათხოვების დროს სასიძოსაგან საჩუქარსა თხოულობს. ბატონყმობის დროს ბატონი სასიძოს ეგრეთწოდებულ „საჩუქმესა“ სთხოვს, ე. ი. ჩექმების სასყიდელ ფულს; ეს ჩვეულება დარჩენილია დღეს იქ, სადც გლეხი იჯარით იღებს ბატონის მიწას დასამუშავებლად. ასაჩუქრებენ აგრეთვე ფულითა და სხვა რამე-რუმეთი საპატარძლოს დაძმებს. ამას შემდეგ დედამამა, რომელთაც უკვე მიიღეს სასყიდელი საპატარძლოსათვის, ლოცავენ თავიანთს ქალს. ყველანი ჰკოცნიან, თავზე ხელს შემოავლებენ („ხეშ გოლუაფა“) და შესვამენ ცხენზე.

ხეშ გოლუაფა ანუ თავზე ხელის შემოვლება ითვლება განუსაზღვრელ სიყვარულის ნიშნად. იგივე ნიშანია იმისა, რომ ხელის შემომვლები მზადა მოკვდეს იმის მაგიერ, ვისაც ხელს შემოავლებენ. ეს ჩვეულება წარმოშობილია მეგრელის იმ რწმენისაგან, რომ ერთს შეუძლია მეორის მაგიერ მოკვდეს, ერთს შეუძლია თავისი სიცოცხლე მეორის კარგადყოფნას ამსხვერპლოს. მიმართავენ ამ ჩვეულებას განსაკუთრებით მამინ, როცა საყვარელი არსება ვინმე მძიმედ ავად გახდება. მაგ., შვილის ავადმყოფობის დროს დედა ან მამა ავადმყოფისა სამჯერ შემოავლებს ხელს ავადმყოფს თავზე და ამით სიკვდილს ეხვეწებიან ავადმყოფ შვილის სულის მაგიერ იმათი სული წაიყვანოს და სიკვდილს საბუთი არა აქვს ამაზე თანახმა არ გაუხდეს მშობლებს. შეიძლება ადამიანის მაგიერ მსხვერპლად სიკვდილმა ცხოველიც შეინიროს, ამ შემთხვევაში შესაწირავ საქონელს სამჯერ შემოატარებენ ავადმყოფის გარშემო. მამინაც სიკვდილი არას ერჩის ავადმყოფის სულს და სჯერდება შეწირულ საქონელს. თავზე შემოსავლებად ძველად ხარი იცოდნენ, მერე მოზვერს, ხბოს ან ცხვარსა სჯერდებოდა სიკვდილი. ბოლოს, პრაქტიკული გახდა მეგრელი და ეუბნება სიკვდილს: მამალს დამჯერდიო. რა თქმა უნდა, მამლის დაკვლა უფრო ად-

ვილია, ვიდრე ოთხფეხი საქონლისა. სულ ბოლოს, მამლის მაგივრად შინ ჩამოქნილ თაფლის სანთელს შემოავლებენ თავზე ავადმყოფს. ეს სანთელი ავადმყოფის მორჩენამდე მის თავთ არის, ხოლო მორჩენის შემდეგ ეკლესიაში მიაქვთ თავიანთ სალოცავ ხატთან. აქედანაა,

რომ შემოღებულია მეგრული თხოვნა: „შენს სანთლად დამწვარვიყო“, ე. ი. ისემც დაუინვები შენს თავზე შემოსავლებ სანთლად. რაკი მეგრელსა სწამს შესაძლებლობა ერთის სიკვდილისა მეორეს მაგიერ, ადვილი იყო მისთვის შეექმნა ფორმულა ენერგიულის ხვეწნისა: „სქანი დუს ქოგუალე“ (თავზე შემოგვევლე), „სქან მანგიორო დობლურედა“ (შენს მაგიერ მომკვდარვიყო) ან მოკლედ – „ქოგვალე“ – შემოგვევლე. ასეთსავე ძალას მიაკუთვნებს მეგრული მეორე სახის ხვეწნას: „სქანი ჭირიმა“ – შენი ჭირიმი ეს თქმა იხმარება ხვეწნისა და ალერსის დროს, და ამის მოქმელი იმას, ვისაც ეხვეწება რასმე, არწმუნებს: ყოველი შენი ჭირი და უბედურება მე მქონდეს, შენ მაგიერ მე მოვკვდივო. ამ ფორმულას, ხმამაღლა წარმოთქმულს, ადამიანის ყოველგვარ უბედურობის სული გაიგონებს, და რაკი თვითონ განთავისუფლდება ჭირისაგან, და ეს ჭირი გადავა მახვეწარის სხეულში, ამ მახვეწარს ადვილად შეუსრულებს ხვეწნას.

თავზე ხელის შემოვლების ჩვეულება მეგრელებში, სხვათა შორის, მეგრულ დალოცვის ერთ სახედ ითვლება და მას მიმართავენ უმთავრესად ქალები (ძალიან იშვიათად – მამაკაცები), როცა ვისმე შორს საღმე ისტუმრებენ. ამ შემთხვევაში დალოცვის საგანია საპატარძლო, რომელიც დედ-მამის სახლ-კარს სამუდამოდ შორდება და ოღონდაც რომ სჭირია მშობლებმა მაგრად დაულოცონ შორი, ვინ იცის, რა განსაცდელით საესე გზა...

მშობლების სახლიდან წამოყვანილ პატარძალს თავის ჩითით ისე აქვს შეხვეული სახე, რომ თვალეზილა უჩანს. როცა ცხენზე უნდა შესვან, უძალიანდება, ერთბაშად არა ჯდება, ტირის, „სხვებს“ არ უნდა გაჰყვეს, თავისიანების დატოვება ემძიმება... ბოლოს, ყველაფერი მზადაა. სასიძო და მაცრები ცხენებს მოასხდებიან და გზას შეუდგებიან. გაისმის თოფების ხმა, შეიქნება ჩოჩქოლი, ცხენებს მათრახები ძალზე შემოჰკრეს... სასიძო წინ მიუძღვის, მას მიჰყვებიან მაცრები, ხოლო სულ ბოლოს მისდევენ საპატარძლო და მისი მდადე*. ნათესავთაგანი საპატარძლოს არავინ ახლავს, მათგანი არავინ ღებულობს მონანილეობას შემდეგს საქორწილო ცერემონიებში და საერთო მხიარულებაში, რადგან ესენი წარმოადგენენ მხარეს დაღონებულს, დაძმარებულს, მჭმუნვარეს, მხარეს, რომელსაც დაეცნენ და რომელსაც საპატარძლო მოსტაცეს...

* მეგრული წესის თანახმად, ქალი თავის დღეში არ მიდის არც ქვეითად და

აღარც ცხენით მამაკაცის გვერდით, და მით უფრო მის წინ. ქალი უეჭველად მამაკაცს მისდევს. ეს გადმონაშთია იმ ჩვეულებისა, რომლის ძალით მამაკაცს მტერთან შეხვედრისას ქალი თავის ზურგს უკან უნდა ჰყოლოდა, ამ ზურგით დაეფარა, როგორც სუსტი არსება, და არამც და არამც – მტრის პირისპირ.

96

გზაში მაყრები მღერიან მაყრულს, რომელსაც მეგრულად ჰქვიათ: „კუჩხა ბედნიერი“, რაც ქართულად ნიშნავს „ბედნიერი ფეხი“. ამ სიმღერით მაყრები გამოსთქვამენ სურვილს, რომ საპატარძლო კარგის ფეხისა იყოს, მის შემოსვლას სასიძოს სახლში მოჰყოლოდეს ბედნიერება და წარმატება. ამ სიმღერის მნიშვნელობა ჩვენთვის გასაგები იქნება, თუ მოვიგონებთ, რომ მეგრელებსა სწამთ სხვათა შორის, შემდეგი: ყოველ უცხო კაცს, რომელიც ამა თუ იმ სახლში შემოდის, თან შემოაქვს „უბედურება“ ან „ბედნიერება“, რომლებიც მეგრელების მიერ წარმოდგენილნი არიან როგორც საგანგებო სულნი. არიან ისეთი ადამიანები, რომელთაც ყოველთვის უბედურება შემოჰყვებათ და ამიტომ ასეთ „უბედური ფეხის“ ადამიანის შემოსვლას ყველა ერიდება; პირიქით, არიან ისეთები, ვისაც ყველგან შემოჰყვებათ ბედნიერება და საერთო სიხარული*. ამ სიმღერას საბრძოლო კილო აქვს და ბედნიერების სულს შეჰღალადებენ: „გვისმინე და საპატარძლოს კვალზე შემოდი სასიძოს სახლშიო“. ეს სიმღერა გრძელდება სასიძოს სახლამდე. სიმღერის დროს დრო და დრო ისმის თოფის სროლა, რითაც ყველას აუწყებენ – საპატარძლო მოგვყავსო.

სანამ საპატარძლოს საქმროს სახლში შეიყვანდნენ, ყველანი ეკლესიისაკენ მიდიან საეკლესიო ჯვარისწერისათვის. ერთ-ერთი მაყართაგანი მეჯვარედ ანუ გვირგვინის შემცვლელად უდგება სასიძოს. მეჯვარე ჯვარსაწერებს ხელის თითებზე უცვლის სანიშნო ბეჭდებს.

ჯვარისწერამდე მღვდელი სასიძოსა და საპატარძლოს ეკითხება – ხომ თანახმანი ხართ ჯვარისწერისაო? სასიძოსაგან ადვილია ხოლმე თანხმობის გაგონება, მაგრამ საპატარძლოსაგან ისეთისავე პასუხის მიღება, უმეტეს შემთხვევაში, ძალიან ძნელია, რადგან მთელ საქორწილო ცერემონიის დროს მისი მხრით ხმის ამოღება უნესობად ითვლება; ბოლოსა და ბოლოს, მისი მხრით სიჩუმეს თანხმობის ნიშნად ჩასთვლიან. მღვდელი მოითხოვს, რომ საპატარძლომ ჯვარის წერის დროს სახიდან რიდე მოიხსნას; თითქმის ძალათი დაითანხმებენ, მისი აზრით, ამ მოურიდებელ მოთხოვნაზე სასიძო, ჩვეულებრივ, პირველად ხედავს გვირგვინ ქვეშ საპატარძლოს სახეს, რომელიც მისგან აქამდის გულმოდგინედ დაფარული იყო. და სწორედ, ჯვარის წერის დროს იციან სასიძოებმა ჯვარისწერაზე უარის თქმა, როცა აღმოჩნდება, რომ პატარძალი შეცვლილია. ასეთი „სიყალბე“ სულ ადვილად ხდება მეგრულ ჯვარისწერაში, რადგან სასიძოს სულ უკანასკნელ წუთამდე შემ-

* მეგრელთა ამ რწმენის შესახებ დანვრილებით იხილე ამავე კრებულში ჩვენი წერილი „ახალი წელიწადი სამეგრელოში“.

თხვევა არა აქვს ნახოს თავისი საბედლო: გამინჯვის დროს სასიძო არ ესწრება; არ ესწრება დანიშვნის დროსაც; ვერა ხედავს საპატარძლოს მაშინაც, როცა მშობლები თავიანთ სახლიდან ისტუმრებენ. ასეთი გარემოებით სარგებლობენ მშობლები. გამინჯვის დროს ვაჟის ნათესავებს უფრო ლამაზ ქალს აჩვენებენ, ხოლო გვირგვინ ქვეშ გამოჩნდება მახინჯი ვინმე, ის არა, ვინც უნდა შეერთო. რაკი „სიყალბე“ აშკარად გამოჩნდება, სასიძოს უფლება აქვს უარი სთქვას ჯვარისწერაზე, და, ცხადია, საქმე მწვავდება; განაწყენებული მხარე იძულებულია შერცხვენისათვის შური იძიოს.

როცა ასეთი დამაბრკოლებელი მიზეზი არ იქნება, მღვდელი ჯვარისწერას შეუდგება. ჯვარისწერას რომ მორჩება, მღვდელი ჯვარდანვრილებს მიანვლებს სეფისკვერის თითო ნატეხს და ფიალით ღვინოს, რომელიც თითოეულმა მათგანმა სამჯერ უნდა მოსვას. ბოლოს უნდა აკოცონ ერთმანეთს. მღვდელს დიდი შრომა დასჭირდება დაიყოლიოს ისინი, განსაკუთრებით პატარძალი; მამაკაცის მხრით ყოველგვარ წესიერების და კდემამოსილების ელემენტარული კანონის დარღვევად ითვლება საჭაროდ კოცნა არანათესავის ქალისა, თუნდაც მის მომავალ ცოლისა... ამავე დროს მეჯვარე სჭრის ძატს, რომლითაც ჯვარისწერის დროს, საპატარძლო-სასიძოს ტანისამოსი ერთიმეორეს იყო მიმაგრებული.

ეკლესიიდან გამოსვლისას მეჯვარე პირველი გაისვრის დამბაჩას, იმას სხვა მაყრები მიჰყვებიან და ისეთი სროლა ატყდება, კაცს ბრძოლა ეგონება. ამ სროლამ უნდა გამოხატოს სიხარული ყველასი მომხდარ ამბის გამო.

საეკლესიო ჯვარისწერა ძველად სამეგრელოში, როგორც ამას კასთოლიკეთა მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი მოგვითხრობს თავის „სამეგრელოს აღწერაში“, ეკლესიის გარეშეც იცოდნენ მარანში. მარანში, სადაც საღვინე ქვევრებია, ოჯახის უფროსი ამ ქვევრების თავზე დღესასწაულებში ლოცულობს ხოლმე და წმინდანებს, ვის სახელზედაც ღვინო იქნება ჩასხმული ქვევრში, შეავედრებს თავის ოჯახის წევრების თავს. ამიტომ მარანი ისეთივე წმინდა ადგილად ითვლება, როგორც რომელიც გინდა ეკლესია, და ძველად მარანში სწორედ ამიტომ ხდებოდა ჯვარისწერა.

სიძის სახლამდე სანამ მოვიდოდნენ ნეფე-დედოფალი და მაყრები, ერთ-ერთი მაყართაგანი სხვებს გამოეყოფა და ცხენის ჭენებით წამოვა და შინ დახვედრილ სტუმრებს დამბაჩის სროლით შეატყობინებს ნეფე-დედოფლის მოახლოვებას. საქორწილო ცერემონიაში ამ როლის ამსრუ-

ლებელსა ჰქვიან „მახარობელი“ ანუ სასიხარულო ამბის მომტანი. უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს სახელი ეწოდება ყველას, ვინც ვისმე სასია-

98

მოვნო ამბავს გააგებინებს, განსაკუთრებით ბრძოლის ველიდან მტერზე გამარჯვების ამბავს ვინც ახარებს შინაურებს. და რადგან ქალის მოტაცებით ცოლის შერთვას უეჭველად მოსდევდა ორთა მონინააღმდეგეთა შეტაკება, თუ გამარჯვებულები სასიძოს მომხრეები იქნებოდნენ, ერთ-ერთი ბრძოლაში მონაწილეთაგანი ისწრაფოდა თანასოფლელნი გაეხარებინა მტრების დამარცხებით. რაკი თანამედროვე ქორწილი მშვიდობიანის ხასიათისაა, მახარობლის როლს წმინდა სიმბოლური ხასიათი აქვს. სიძის სახლს რომ მიუახლოვდება, მახარობელი დამბაჩას ისვრის და საჩქაროდ შემოიჭრება ეზოში, სადაც გახარებული ხალხი დახვდება. ყველას ეტყვის რომ ნეფე-დედოფალი, საცაა მოვლენო. ამ „ტკბილ“ ამბისათვის ჯერ პირში ერთ კოვზ თაფლს ან შაქრის ნატეხს ჩაუდებენ, მერე კი დიდის ხნის მგზავრობით მოშიებულს და მონყურებულს მწვადსა და ღვინოს მიაწოდებენ. მახარობლის პირში შაქრის ნატეხის ჩადების ჩვეულებისაგან წარმოიშვა მეგრული და საზოგადოდ ქართული თქმა „შენს პირს შაქარი“, ე. ი. მუდამ შაქარი გდებოდეს პირში, შენს სიცოცხლეში ტკბილი საჭმელი გეჭამოსო. ამ თქმით მიმართავენ ვისმე, ვისაც კარგი, სასიამოვნო ამბავი რამე ამოუვა პირიდან.

4

ღიარა (საქორწილო ლხინი). – სიძის სახლში პატარძლის შემოყვანის ცერემონიები. – ცოლ-ქმრის პირველი ღამე. – „მერჩქვანაფა“ ანუ „მოშინაურება“ (შეჩვევა შინაურ საქმეთათვის). – ცოლის მიერ პერიფრაზებით ხსენება ქმრისა და ქმრის ნათესავების სახელისა. – სიძის მიერ ცოლის მშობლების სანახავად წამოსვლა და მოსაკითხის მოტანა.

დ ი ა რ ა. მახარობელი რომ გამოჩნდება. ცოტა ხანიც გაივლის და ცხენოსნები, რომელთაც სიძე მოუძღვის, შემოაჭენებენ ცხენებს ეზოში, თან მღერიან და დამბაჩებს ისვრიან დიდის ამბით. დაუხვდებიან, განსაკუთრებით ეფერებიან და ულოლიავენ ახალმოყვანილ რძალს. მდადე რძალს კაბას გაუსწორებს, სიძეს გვერდით ამოუყენებს, მღერიან „კუჩხი-ბედნიერს“ და ნეფე-დედოფალი სახლისაკენ გაემართებიან. ორი მაყარი კარის თავზე ხმლებს გადააჯვარედინებს და ამ სახელდახელო თაღს ქვეშ უნდა გაიარონ მეფე-დედოფალმა. მაგრამ სანამ ზღურბლზე გადააბიჯებდნენ ფეხებს, კარებთან შეტრიალებულად თეთვშ დაუდებენ; ზღურბლთან სიძე თეთვშს ფეხს დაადგამს და გასტეხავს. მაყურებელნი იცინიან და ხარობენ. გასატეხი თეთვში სიმბოლოა დედოფლისა, რომელიც უმანკო იყო (თეთვშის მსგავსად მთელი), მაგ-

ლად ქალწულის წოდება – „უტახუ“ (გაუტეხელი), ხოლო სიქალწულებს მოკლებულ ქალსა ჰქვიან ტახილი – გატეხილი. პატარძალი სახლის შუაგულზე გამართულ კერას სამჯერ შემოუვლის, ხელს მოჰკიდებს კერას ზემოდან დაკიდებულ რკინის საკიდელას (ლარჭა), რომელზედაც ქვაბებს ჰკიდებენ ხოლმე საჭმლის მოსახარშად; მერე კერის პირას ჩამოჯდება, როგორც უცხო ადამიანი, რომელიც უნდა გაეცნოს ახალ სახლს, ოჯახის ახალ ნივთებს; შემდეგ პატარძალი სახლის კუთხეებს მიმოივლის, მიმოაბნევს ღომის მარცვლებს – გამრავლების სიმბოლოს, და დოქით წყალს მოასხამს მიწაზე დაბნეულ მარცვალს და ამით გამოსთქვამს ნატერას კარგი ჭირნახული მოსულიყოს და ყანები გვალვას არ შეენუხებინოს. ამ ცერემონიით საძირკველი ეყრება ქმრის ჭერ ქვეშ მოყვანილ ცოლის სადიასახლისო მოვალეობათ.

შემდეგ ყველანი გაემართებიან შეფაში, სადაც გაიმართება საქორწილო ლხინი. პირველებად შემოდიან სიძე-პატარძალი და სხდებიან შეფის თავში.

ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ, რომ სიძეს ქორწილის დროს მათა (მეფე) ჰქვიან, ხოლო პატარძალს – დედოფალი, და ავხსენით კიდევამთხედვით სახელწოდებათა წარმოშობის ამბავი. აქ დავუმატებთ, რომ ლხინის დროს მეფე-დედოფალს დიდი და პატარა ქალი და კაცი ყველანი ემორჩილებიან და ცდილობენ აამონ. მეფის ყოველი სიტყვა ბრძანებას (ზოჯუას) უდრის, ესლა გესმით: „მაფაქ ზოჯუ“ (მეფემ ბრძანა), „მაფას ონებუ“ (მეფესა ჰნებავს). ვინც მას მიჰმართავს, ცდილობს ყოველს თავის სიტყვას მისცეს ხასიათი უდიდესის პატივისცემისა, განსაკუთრებულის მორჩილებისა. მეფეს ქედმაღლურად უჭირავს თავი, ცოტას ლაპარაკობს, ყველას ისე უყურებს, თითქო მისნი ქვეშევრდომნი იყვნენ, მასთან სალხენად მოსულები... რაც შეეხება ქმრის გვერდით მჯდომარე დედოფალს, კალთაში ჩაუსვამენ მამრობითი სქესის ბავშვს: – ეს სიმბოლოა მის მომავალ დედობრივის როლისა და ამავე დროს უსიტყვო აღთქმას, მიცემული დამსწრეთათვის: პირველ შვილად ბიჭს ვიყოლიებო. დედოფალი სულ ჩუმადაა და ძლივძლივობით, ოდნავ პირს დააღებს და რისამე შეკითხვაზე ასე უპასუხებს: „ჰო“, „არა“ და თავი ისე უჭირავს, თითქო გულგრილი მაყურებელი იყოს ყველაფერ იმისა, რაც მის გარშემო ხდება. სახეზე მანდილი აქვს მოხვეული, მხოლოდ შუა ლხინში, როცა დამსწრენი ერთხმად მოითხოვენ სახის ჩვენებას, მღაღე ნახევრად ჩამოხდის სახიდან მანდილს: მაგრამ საჭმელს მაინც არ ეკარება. მეგრელთ თქმაცა აქვთ: „მოჭყუდუცალო ხე“ (პატარძალივითა ზის), ე. ი. არასფერს აკეთებს, ხელგაუნძრევლადა ზისო.

ბის წესზე, ხოლო მარცხენა მხარეზე ქალები სხედან. არიგებენ კერძებს. უფროსები ანიშნებენ: დროა ჭამას შევუდგეთო. სუფრაზე, ჩვეულებრივ, ყველაფერი უხვადაა, მაგრამ განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეული აქვს ღვინოს: სუფრაზე ღვინო იმდენი უნდა იყოს, რომ ყველას სათრობადა ჰქონდეს; რაც უფრო მეტი სტუმარი ადგება სუფრიდან მთვრალი, მით უფრო მნიშვნელობა ექნება ქორწილს, მით უფრო მეტს ილაპარაკებენ იმაზე. ამა თუ იმ ქორწილში საჭმლის სიუხვე დიდხანს იქნება ლაპარაკის და ქების საგნად: მდიდრული ლხინი ერთგვარ ისტორიულ ამბის დარია: ამა და ამას ქორწილი რომ ჰქონდა, მას აქეთ ოცი წელიწადიაო, იტყვია. ხოლმე ხშირად სოფელში. სანამ ღვინის სმას დაიწყებდნენ, ამოირჩევდნენ ლხინის ხელმძღვანელს – ტოლუმბაშს. პირველად უნდა ადღეგრძელონ მეფე – მიზეზი ქორწილისა. უსურვებენ, რომ ახალმოყვანილი ცოლი მისი გამგონე (მორჩილე) იყოს, ერთგული, ყოლოდეს ექვსი ვაჟი და სამი ქალი, და დასასრულ, ერთმანეთს შეჰბერებოდნენ, ერთი-მეორის სიყვარულში, როგორც „მზე და მთვარე“*.

პატარძალს უსურვებენ: კარგი ფეხის იყავიო, ე. ი. შენთან ერთად ამ სახლში შემოსულიყოს ყოველივე სიკეთე და ბედნიერებაო. მერე ადღეგრძელებენ სიძის მშობლებს, სტუმრებს უფროს-უმცროსობის წესით და სხვ. სმასთან ერთად სუფრაზე მღერიან მაყრულს და სხვა სიმღერებს, რომელთა შინაარსი ასეთია: ღვინო ბევრი უნდა ვსვათ, ღვინო ამხიარულებს ადამიანის გულს, უნდა ქალი გვიყვარდეს, მაგრამ ჩვენი საყვარელი ახალგაზრდა უნდა იყოს, ბებერი რაში გვინდა და სხვ. და სხვ. არის, მაგალითად, ასეთი, სულ ძველის-ძველი სუფრული სიმღერა:

გეშვია, გეშვია,	(დალიე, დალიე,
ახალი ღო ჯვეშია...	ახალი და ძველია...
უჩარდია, უჩა კოჩი!..	უჩარდია, შავო კაცო!..
ვაშუნდი და მუშა მორთი?!. თუ არ სვამდი, რისთვის მოხველი?!	
გეშვი ღვინი, გეშანკუპი,	დალიე ღვინის გამოსცალე (ჭურჭელი),
აშო მომიხარკალე,	მერე აქეთ გადმომიგდე;
მა დედიბი მუშო მოკო,	დედაბერი რალათ მინდა,
ცირა მომიჩაკალე...	გოგო მომგვარეთ...).

ღვინის სმაში თავი უნდა ისახელონ განსაკუთრებით სიძის მაყრებ-
მა; ყველანი იმათ შესცქერიან, – აბა ვინ უფრო ბევრსა სვამსო!.. ამათ

* მეგრულ საასტროლოგიო მითოლოგიის თანახმად, მზე და მთვარე ცოლ-ქმარია, ხოლო ვარსკვლავები – მათი შვილები არიან. თქმა: მზესა და მთვარისებრ დაბერება უდრის სურვილს იცხოვროს კაცმა დაუსრულებლივ, მსგავსად ზეციურ ცოლქმარისა – „მზისა და მთვარისა“, რომელნიც თანახმად მეგრულ მღაბითა რწმენისა, ქვეყნის გაჩენიდან არსებობენ.

თავიანთი სიმღერებითაც უნდა ისახელონ თავი. ერთი მხრით სიძის მაცრებსა და, მეორე მხრით, პატარძლის მაცრებს შორის ნამდვილი შეჭიბრებაა გამართული. დამსწრენი ყოველთვის სიძის მაცრებს ჰკეცავენ და ის უნდათ, რომ ესენი გამარჯვებულები დარჩნენ, როგორც სიძის ინტერესების დამცველნი. ვაი პატარძლის დამარცხებულ მაცრების ბრალიცა: მათს დაცინვას და მასხარად აღებას საზღვარი არა აქვს!

შუა ლხინის დროს ორნი მოწესრიგეთაგანი აიღებენ თეფშებს და ჩამოუვლიან მოლხინეთ დ უ დ ი შ გ ი ნ ა ყ ო თ ა მ ა ლ ი ს (თავზე გადასადგები) მოსაგროვებლად. ეს ის ფულია, რომელსაც ახალჯვარდაწერილის შესანევრად აგროვებენ. დუდიშ გინაყოთამალი ნიშნავს – თავზე გადასაყრელს, ხოლო ამ შემთხვევაში – შესანევარს, რომელსაც თავზე აყრიან სიძეს. უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველად, როცა შემოიღეს ეს ჩვეულება სიძის დახმარებისა საქორწილო ლხინის ხარჯების გასასტუმრებლად, სიძის მოვვარეთ მოჰქონდათ ფულად შესანევარი და თავზე აყრიდნენ; ისიც ამ ფულებს იღებდა და საქორწილოდ ხარჯავდა. მეგრული „გინაყოთამალი“ და ფულის მოგროვება, სხვადასხვა ხალხს რომ აქვს ჩვეულებად საპატარძლოს გამოსასყიდად საერთო ძალ-ღონით, ჩვენის აზრით, ერთისა და იმავე წარმოშობისა უნდა იყოს. ამის ძალით, საპატარძლოც საერთო საკუთრებად ხდებოდა; ყოველი წევრი გვარისა, რომელიც მონაწილეობას ღებულობდა შესანევრის გაღებაში საპატარძლოს თავის საცოლქმრო უფლებას წაუყენებდა. მეგრელებს, როგორც მის მეზობელ აფხაზებს და ჩერქეზებს, შერჩათ მხოლოდ გადანაშთი ამ ჩვეულებისა: ქმარი ცდილობს საჯაროდ არ გამოაჩინოს თავისი განსაკუთრებული საცოლქმრო უფლებანი: გარეშეებთან ცოლიანად არ გამოჩნდება, სახელს არ უძახის, ლაპარაკში ცოლს იშვიათად ახსენებს და სხვ. და სხვ.; მაგ, ცოლისთვის ხელების მოხვევა ან მისი კოცნა გარეშესთან მეგრულ ქმარისათვის მეტად შესარცხვენ საქციელად ითვლება.

შესანევრად აძლევენ ათ შაურიდან 25 მანეთამდე; ყველაფერი დამოკიდებულია სტუმრების შეძლებასა და გულუხვობაზე, აგრეთვე იმაზე, თუ რა ურთიერთობა აქვს შემწირველს სიძესთან*. ამასთანავე, სიძის ნათესავები, ფულად შესანევარს გარდა, ნივთიერადაც ეწევიან: ჩვეულებრივ, მოჰყავთ ხარები, რომელთაც იქვე დაჰკლავენ ქორწილი-

სათვის. შესაწევრის ამ სახესა ქვია ოჭიშაფუ (ურთიერთი დახმარება). სიძის წინ დგას თასი, რომელშიცა ჰყრიან შესაწევარ ფულს. ერთი შესაწევრის მომკრებთაგანი ყველას გასაგონად სიძეს მოახსენებდა.

* როცა მონვეულს პირადად არ შეუძლია დაესწროს, თავის მაგივრად სხვასა ჰგზავნის და „თავზე გადასადგებსაც“ იმას გამოატანს.

102

ნებს – ვინ რამდენი ფული გაიღო, აქებს შემწირველს და ამით აქებებს სხვებს. უკანასკნელ ხანში შემოიღეს შემომწირველთა სიის შედგენა, საცა აღინიშნება, ვინ რამდენი შესწირა.

შემომწირულებათა მოგროვების გათავებისას დაპატიჟებულნი სიძე-პატარძალსა სთხოვენ იცეკვონ. პატარძალი, რა თქმა უნდა, დიდხანს ახვეწინებს, სანამ დათანხმდებოდეს. სიძე-პატარძლის შემდეგ სხვები გამოვლენ საცეკვაოდ.

სოფლის მოზარდ ქალებს და ბიჭებს ქორწილში ჩვეულებრივ არ იწვევენ; რომ ცნობისმოყვარეობა დაიკმაყოფილონ და შეიძლონ გაშინჯვა პატარძლისა და მოლხინეთა, მოაწყობენ „მითოძირათა“-ს ანუ მოლხინეთა გაშინჯვას შეფას ჭუჭრუტანებიდან. ლხინის გამგეები, ჩვეულებრივ, არ უშლიან ამ დაუპატიჟებელ სტუმრებს და ამათაც სრულიად თავისუფლად შეუძლიათ გაშინჯონ ყველანი, ვინც შეფაში სხედან.

ლხინი, ჩვეულებრივ, ერთ ღამეს გასტანს, მაგრამ შეიძლება მეორე დღესაც გაგრძელდეს, რაც სიძის შეძლებაზეა დამოკიდებული. სადღეგრძელოებს ყველას რომ დალევენ, ლხინის საფსვებით დასრულებას არ უცდიან, ისე ახალჯვარდანწერილებს ეტყვიან: „ინებეთ მოსვენებაო“. პირველ ღამესათვის ამათ აწვევენ მაგათთვის საგანგებოდ მოწყობილ ცალკე ბინაში, რომელსაც „ამხარა“ ქვია, სადაც იმათ გარდა სხვას არავის უშვებენ. პატარძლის დადეს და სხვა ქალებს დიდი ხვენწა სჭირდებათ დააჯერონ პატარძალი – როგორმე შევიდეს ამხარაში. ბოლოს, თითქმის ძალათი შეაგდებენ შიგ.

მეორე დილას დედამთილი შედის ახალჯვარდანწერილთა ოთახში თავის რძლის უბინოების შესამოწმებლად. როცა დაინახავს ამის ნიშანს, ისწრაფვის ეს სასიხარულო ამბავი ყველას ახაროს... ნათესავები და მეზობლები თავის მხრივ, სრულებით ბუნებრივად სთვლიან ასეთი არც თუ სულ ორაზროვანი კითხვები მისცენ სიძეს: „ჰა, რას იტყვი, ბევრი სისხლის დაღვრა დაგჭირდა, სანამ მტრის ციხე-სიმაგრეს აიღებდი?“ ან: „ნუ გრცხვენია, მართალი გვითხარი, ბევრი ოფლის ღვრა დაგჭირდა, სანამ შენს ურა ფაშატს გახედნიდი?“. ასეთი კითხვების აზრი მკითხველისათვის მით უფრო იქნება გასაგები, თუ მოვიგონებთ, რომ მეგრულად ფაშატის გახედნა და დეფლორაცია ანუ უბინო ქალის საქალწულო აპკის გახეთქვა ერთისა და იმავე ზმნით გამოიხატება –

ნჭყულა-თი, რაც საკუთრივ ქვია თუშატის ან მოზვერის გახედვას. უბინო ქალს კი უნჭყაფუ – გაუხედნელი ან კიდევ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ „უტახუ“, გაუხრწნელი, გაუტეხელი ქვია. როცა სიძეს პირველს უხდება „ნჭყულა“, სახეზე კმაყოფილება, გულზვიადობა

ეხატება, და, მართალია, საჩოთირო კითხვებს აძლევენ, მაგრამ თამამად, მოურიდებლად სათერ პასუხს იძლევა; ყველას უხარია, ქებას უძღვნიან როგორც პატარძალს, ისე მის დედას.

სულ სხვანაირად დატრიალდება საქმე, როცა პატარძალი ქმრის ოჯახში უკვე უბინობას მოკლებული შემოდის და ეს მის მოსვლის პირველ ღამეს მუღავენდება... ქმარი და აგრეთვე ყველა მისი მშობლები და თანამოგვარენი ძალზე თავლაფდასხმულებად თვლიან თავიანთ თავს პატარძლის მშობლების მხრივ, რომელთაც ასეთი „ტახილი“ რძალი მოაჩიჩეს. უბინობა გასათხოვარ ქალისათვის – გათხოვების უმთავრესი პირობაა, რადგან ჯვარდაუნერლად სქესობრივი კავშირი სასტიკად აკრძალული და დასაგმობია. ქალს უფლება აქვს ეკუთვნოდეს თავის სჯულიერ მეუღლეს და სხვას არავის“. უბინობას მოკლებული, და, საუბედუროდ, დაორსულებული, მომავალ დედის პერსპექტივიანი — ქალი ყოველ ღონესა ღონობს დამალოს თავისი ცოდვა და ხელოვნურად თავი გაითავისუფლოს აკრძალულ სიყვარულის ნაყოფისაგან, რაც, ხშირად, სიკვდილით თავდება*. ასეთი ცოდვა სოფელში, როგორც მოგეხსენებათ, ძნელი დასამალავი გახლავთ; სულწასული გასათხოვარი ქალი სოფლის მგოსნების მიერ საგანგებოდ მისთვის შეთხზულ პამფლეტურ ხასიათის ლექსების საგნადა ხდება. ამ ლექსებს სიმღერის ხმაზე გაიძახიან ყველგან); „დამნაშავის“ დედას კი, და საერთოდ მის ოჯახს, როგორც ყველასაგან ყბადაღებულებს, მეზობლების სახლების კარები გამოეხურებათ...

სხვათა შორის, უნდა მოვიხსენიოთ ერთი ამბავი, რომელიც მოხდა დიდი ხნის წინათ, სოფ. ხობში (ზუგდიდის მაზრა). სოფელში დედასთან ცხოვრობდა ერთი გასათხოვარი 20 წლის ქალი, რომელსაც სახელად შოუ ერქვა და გვარად შ-ა იყო. აღდგომის წინა დღეებში დედამ თავისი ქალი მახლობელ დაბაში გაგზავნა, აღდგომისათვის საკაბე ჩითი ეყიდნა. ვაჭარი, გვარად შელია, შეუჩნდა სოფლის გოგოს და შეაცდინა. მის აღერსის ნაცვლად საკაბე ჩითი უსასყიდლოდ მისცა. ქალმა მოილოგინა და ვაჟი ეყოლა. კარგა ხანმა გაიარა, სანამ დედა მოახერხებდა თავისი სახელგატეხილი ქალი ერთ მეორე მაზრის მცხოვრებ მოხუცისათვის მიეთხოვებინა. ხოლო ქალზე გამოთქმული ლექსი დღემდე ისმის აქა-იქ სამეგრელოში. ამ სიმღერაში დედა ჰყვედრის თავის ქალს, რომელმაც საქვეყნოდ თავი მოსჭრა:

* ასეთ შემთხვევაში უებარ საშუალებად ათვლება ხარისხირას ფესვებით მონყვეტა მუცლისა. ხოლო, ცნობილია, რომ ხარისხირა მეტად სანამლავ მცენარედ ითვლება.

„შოუ ნანა, შოუ სქუა, ცაშა მეგიჭოფუ ფესუა... ქალაქიშა გოგიტე... ოთანაფე კაბაშენი; დაჩხირ მუშენ მომინტე?!. შელია მამაძალლიშ სქუა თავად რენ დო ჟინოსქუა? იში ნაკეთებუ სქუა ძღაბი რენ დო ქომოლსქუა?	(შოუ, დედა შოუ, შვილო, ცისკენ გიშვერია ფრთები... ქალაქში შენ გაგაგზავნე... სააღდგომო კაბისთვისა; ცეცხლი რალად მომიკიდე?! შელია მამაძალლისშვილი თავადია თუ აზნაური... მის გაკეთებული შვილი ვაჟია თუ ქალიშვილი?..)
---	--

უბინოებას მოკლებულ ანუ ნამუსახდილ ქალს ყოველი იმედი და-კარგული აქვს, რომ ვისმე კაი კაცს მისთხოვდეს. თავის დედ-მამის ქონებრივ შეძლებულობით და თავის მზითევით თუდა შეაცდენდა ვისმე ღარობ, უსახლკარო ყელგადაგდებულ ახალგაზრდას სოფლისას. ჩვეულებრივ, ასეთი ქალები ქვრივებს ან მოხუცებს თუ მისაღებდნენ თავს. და რადგან ქორწილის სინამდვილის მთავარ პირობად პატარძლის უბინობა ითვლება, უბინობა მოკლებულ ქალების საქორწილო წესების ზემო მინიმუმამდე უნდა დაიყვანონ ხოლმე: შემცირებულია რიცხვი საპატარძლოს მაყრებისა და ზოგჯერ სულაც არ მიჰყვებიან მაყრები; ქორწილში დაპატიჟებულნი ცოტანი არიან. მოხდება ხოლმე, რომ გახრწნილ ქალს მშობლები მოტყუებით მიათხოვებენ ისეთს, ვინც არ იცის ქალის ამბავი. ასეთს შემთხვევაში ქმარს არა მარტო შეუძლია, არამედ ევალეა ასეთი ცოლ-ქმრობა შეწყვიტოს, ქალს თავი დაანებოს და დედ-მამას გამოუგზავნეს უკანვე. საზოგადოება განაწყენებულ ქმარს საქციელს მოუნონებს და დაჰკმობს მშობლებს, რომელთაც ვერ უპატრონეს თავიანთ ქალს და ვერ დაიცვეს, როგორც რიგი და წესია*.

სულ სხვა საქმე გახლავთ, როცა ქმარი თავის ცოლ-ქმრულ მოვალეობას ვერ ასრულებს, ანუ როგორც ხატოვანად ამბობს ხოლმე მეგრელი მდაბიო ხალხი: „ვერ შესძლებს ციხე-სიმაგრის აღებას“. დროებითი ანუ მუდმივი სქესობრივი სიძაბუნე ქმრისა, ხალხის აზროთ, თითქმის ყოველთვის გათვალვის ანუ ავი თვალის ზემოქმედების ბრა-

* მსგავსადვე, ქმარს შეუძლია განქორწინდეს ცოლთან, რომელიც ცოლ-ქმრულ სარეცელსა ორგულობს. ძველის ადათით ქმარს შეეძლო არამც თუ გაყროდა მოლაღატე ცოლს, არამედ თვითონვე ასამართლებდა. სამეგრელოს ისტორიაში არის ნაამბობი ასეთის ფაქტის შესახებ, რომელიც მომხდარა მე-17 საუკუნეში. სამეგრელოს მთავარმა

ლევან დადიანმა ბრძანა ცხვირი მოეჭრათ მის ორგულ ცოლისათვის, აფხაზეთის მთაე-

რის თავად შარვაშიძის ქალისათვის, და ამ სახით ქალი თავის მამას გაუგზავნა. მაგრამ

ცოლისაგან ნაღალატევე ქმარს ეს ეცოტავა და გადასწყვიტა სიმამრის შურიც ეძია. შეჰყარა ჯარი, დაეცა მგობელ აფხაზეთს და ცეცხლითა და მახვილით იავარჰყო რამ-

დენიმე სოფელი. მოკლე ხანში ლევანმა მეორეჯელ შეირთო ცოლი და, რა თქმა უხდა,

ამისათვის ლოცვა-კურთხევა ეკლესიისა არავითარი გამოუთხოვია.

ლია*. ამიტომ ყოველ ღონესა ღონობენ მამაკაცის სქესობრივის ღონის აღსადგენად, მაგ., აჭმევენ ცხოველთა მოხარშულ სათესლე ჯირკვლებს. ხოლო პატარძალი უნდა იჯდეს და უცადოს, არ შეუძლია უკმაყოფილება განაცხადოს, ვერც ქმარს გაეყრება. მეგრელების ადათი ასეთ შემთხვევებში ქალს სრულებით არ მფარველობს, ისღა შეუძლია, რომ დაჰკრას ფეხი და მშობლებთან გაიქცეს.

ახალი დიასახლისი პირველ სამ დღეს ქორწილს შემდეგ ისევ დედოფლის სახელს ატარებს და სახლში გაკეთებით არაფერს აკეთებს, განსაკუთრებით თუ საქმის გამკეთებელი სხვაც არის ვინმე ოჯახში. მგობლის ქალები მოდიან ხოლმე პატარძლის სანახავად, ცდილობენ გაართონ, ხმა ამოაღებინონ, რამდენიმე სიტყვა ათქმევინონ: ამასა ქვია პატარძლის „მერჩქვანათა“ (მოჩვევა) ანუ „მოშინაურება“, შერიგება მისი ახალ მდგომარეობასთან. ქმართან გარეშეთა თანდასწრებით არ გამოჩნდება, იმის სახელს პერიფრაზებით ახსენებს: „ჩემი პატრონი“, „ჩემი ბატონი“, „ჩემი უფროსი“, „ჩემი მამაკაცი“, „თოლიგე“ (ჩემი თვალი), „შური“ (სული), და სხვ. ცოლი არამცთუ არ წარმოსთქვამს თავის ქმრის სახელს, არამედ გაურბის მის სახელის ხსენებას მაშინაც კი, როცა ეს სახელი სხვასა ქვია. ამ შემთხვევაში თავის ქმრის სენის დასასახელებლად იმავე პერიფრაზებს მიმართავს: „ის, ვინც ჩემი პატრონის სახელს ატარებს“. პატარძალი უმთავრესად არ ახსენებს თავის მამამთილის, დედამთილის, ქმრის ბიძის, ქვისლის სახელებს. ამით პირდაპირ პატონ-ს (ბატონს) ეძახის. ამ წესის დარღვევა პატარძალს უზრდელობაში ჩამოერთმევა. თავის მხრივ, ქმარი ცოლს თავის დღეში არ დაუძახებს სახელს, განსაკუთრებით გარეშეთა თანდასწრებით. ცოლს ქმარი მესამე პირით ელაპარაკება: „ოსური“ (ქალი). სიძე თავის სიდედრის სახელს არ იტყვის, უცხოთან არ დაელაპარაკება. ერთი სიტყვით, ცოლ-ქმრისა და სიძისა და პატარძლის მშობლების ურთიერთობაში ჩვენა ვხედავთ გადანაშთებს იმ ურთიერთობათა, რომელნიც თავისთავად გამომდინარეობენ სასიძოს მიერ საპატარძლოს მოტაცებასა და საქმროსა და საპატარძლოს მშობელთა შორის აქედან ჩამოვარდნილ სიძულვილისაგან.

საქორწილო ჩვეულებათა უკანასკნელ აქტად უნდა მივიჩნიოთ სიძის მიერ ქალის ნათესავების სანახავად წამოსვლა ესა ხდება, ჩვეულებრივ,

* სქესობრივი ძალ-ღონის შენარჩუნების ზრუნვა უდევს საფუძვლად ამა თუ იმ ოჯახის დიასახლისის ყოველწლიურ ლოცვას, ფალოსის ღვთაების სადიდებლად თქმულს.

სქესის ღვთაებას დიასახლისი სთხოვს: „მამაკაცის სასქესო ორგანოს ძალა მისცეს, ხოლო ქალს შეძლება: გაუძლოს ქმრის იერიშს“. სამურზაყანოში ამ ლოცვასთან დაკავ-

შირებულია განსაკუთრებული მეტად პრიმიტიული ხასიათის ცერემონია ფალოსის სადიდებლად.

106

ერთ წელს უკან და პირველი შვილის დაბადების შემდეგ. შვილის დაბადება ყველას თვალში განამტკიცებს ცოლ-ქმრობის წესს. ამის შემდეგ როგორც ცოლმა, ისე მისმა მშობლებმა იციან, რომ ქალს ქმართან გაყრის შიში არა აქვს, რადგან მის მდგომარეობას უშვილობა არ დაერქმის. თუ სიძეს ვინმე მახლობელი ნათესავთაგანი მოუკვდება ან ავადა ჰყავს, ცოლმეურთა სანახავად მანამ ვერ წავა, სანამ მიცვალებულის გლოვის ვადა არ გაივლის ან, ავადმყოფი ნათესავი არ მორჩება, რომ სანახავად მისულ სიძეს არ დაჰბრალებს მწუხარებისა და უბედურობის გაჩენა იმ ოჯახში, საცა ის მიდის; სწამთ, რომ დაღონებულ სიძეს ოჯახში შემოყვება გლოვა და მწუხარება. ამ ვიზიტსა ჰქვია „ღორთინათა“ (დაბრუნება) ანუ სიძის მიერ ცოლის მოყვანა მის მშობლებთან. სიძეს მოაქვს ღვინო, პური, დაკლული ღორი, ნაბადი სიმამრისათვის, საკაბე – სიდედრისათვის; თავიჩითები – ცოლისდებისათვის და სხვ. ცოლს კიდევ მოაქვს თაფლის სანთელი და წვრილი ფული ხატისათვის იმ წმიდანისა, რომელიც ითვლება მფარველად იმ გვარისა, რა გვარი-საც ქალია, და რომელიც მუდამ სალოცავად უნდა ჰყავდეს.

5

ზედსიძეობა. – მეორეცოლიანობა. – ცოლის ჩაყოლება მიცვალებულ ქმრის საფლავში. – წინასწარმეტყველებანი ცოლ-ქმრობის შესახებ. – სიმპათიური საშუალებანი: მწვანე (ხის) ბაყაყი. – სამყურა. – მკითხაობა: ბულის კვერები. – აკრძალვანი. – ანდაზები ცოლ-ქმრობის შესახებ.

ამ წერილის სისრულისათვის გვრჩება მეგრული ცოლ-ქმრობის ორი ფორმაც მოვიხსენიოთ: ზედსიძეობა და მეორეცოლიანობა.

ზედსიძეობა მეგრულადაა „მინოსინჯალათა“ (ჩასიძება). ეს არის ერთ-ერთი გადანაშთთაგანი პატრიარქატისა. მეგრელთა შორის ამ ფორმას, გამონაკლისის სახით, თულა ვხედავთ, ე. ი. მაშინ, როცა შეძლებულ მშობლებს მამრობითი სქესის მემკვიდრე არა ჰყავთ, მემკვიდრედ

გააჩნიათ მხოლოდ ქალი, ან როცა ქალი-მემკვიდრე – ობოლია. როგორც ერთს, ისე მეორე შემთხვევაში ზედსიძეობაზე თანხმდება ისეთი მამაკაცი, რომელსაც საკუთარი ოჯახი არა აქვს, ან თუ აქვს, ისეთი, რომლის ქონა უფრო უქონობას უდრის, ისეთი მამაკაცი, რომელიც ეკონომიურად დამოკიდებულია. ზედსიძეობას მეგრელის სოციალური ცხოვრება ითმენს, როგორც განსაკუთრებულს მოვლენას, რომელიც ითვლება ისეთ აქტად, რომელიც არ ეგუება მამაკაცის სახელის წარმოდგენას. როგორც საცოლქმრო ჩვეულებათა მთელმა ერთობლიობამ გვიჩვენა, მეგრელს თითონ „მოჰყავს“ თავისთვის ცოლი; თვითონ არის მდგომა-

რეობის ბატონ-პატრონი; მისი როლი სულმუდამ პირველობისაა, ქალი კი მისი ხელქვეითია. ზედსიძეობის დროს როლები იცვლება: ზედსიძეობას მამაკაცი დედაკაცის მდგომარეობამდე ჩამოჰყავს: აქ მამაკაცს კი არ „მოჰყავს“ თავის სახლში ცოლი, არამედ ცოლი მომყვანის როლში გამოდის. ყველა საქორწილო წესი ამ შემთხვევაში მეტად მოკრძალებული ხასიათისაა. მეგრელებში ზედსიძეობას ძალიან იშვიათად ნახავთ, რადგან ეს ინსტიტუტი მეტად ამცირებს მნიშვნელობას მამაკაცისას, რომელიც მეგრელის ცხოვრებაში მთავარ როლს თამაშობს.

მეორეეცოლობა და მესამეეცოლობა, ზედსიძეობის მსგავსად, მეგრელთა მიერ თუმცა შესაწყნარებელია, მაგრამ მოწონებით არ მონონთ; ქორწილი ამ შემთხვევაში გადახდილ იქნება სადად, უბემოდ; ქვრივები რომ ქორწილდებიან, ყველანი გესლიანად დასცინიან; განსვენებულ მეუღლეთა მშობლები მტრებად და ავადმხსენებლებად უხდებიან, მათ თვალში მოლალატეებად, ფიცის გამტეხებადა ხდებიან. ქვრივ მამაკაცს მეორე ცოლის შერთვა კიდევ ასე თუ ისე ეპატიება, მაგრამ ქვრივ ქალს-კი – არასდროს. ქვრივი ქალი თავის განსვენებულ ქმარს სამარეში უნდა ჩასდევდეს, ან, ყოველ შემთხვევაში, სიკვდილამდე მისი ერთგული უნდა იყოს. ის სამეგრელოში დარჩენილ გადმოცემით, გარდაცვალებულ ქმართან ერთად სამარეში მიწა უნდა მიეყარნათ მის ცოცხალ ცოლისათვის, რომელიც უნდა მიჰყოლოდა „ოშურეთში“ (სულეთში) და იქ განეგრძო მისი სამსახური. შედარებით სულ ახლახან ქმრის დასაფლავების დროს, ქვრივი თმის ნაწნავებს მოიჭრიდა და თავის მაგიერ ამ ნაწნავებს უშვებდა ქმრის საფლავში.

მეგრელებს შერჩათ ბევრი გადანაშთი კერპთთაყვანისმცემლობის დროისა და ბუნების ამა თუ იმ მოვლენის საშუალებით ისინი ცდილობენ გაიკონ თავიანთ მომავალ (საიქიოს) ცხოვრების პირობები. წერილის სრულსაყოფად საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ ზოგიერთი ცოლქმრობის შესახებ ცრუმორწმუნოება, რომლის საშუალებით მეგრელი ცდილობს გამოიცილოს საიდუმლოებანი მომავლის ცოლქმრულის ცხოვრებისა. ხასიათის მიხედვით, ეს ცრუმორწმუნოებანი სამ კატეგორიად იყოფიან:

1. წინასწარმეტყველებანი. ბავშვების თავებზე, კეფისა და თხემთა ძვლების შეერთების ადგილას თმა ერთისა და რამდენისამე რგოლის სახით იზრდება. ამ რგოლთა რიცხვის საფუძველზე შეუძლიათ იწინასწარმეტყველონ: რამდენჯერ დაქორწილდება თავის სიცოცხლეში ამ რგოლების პატრონი ბავშვი.

თუ ეკლესიაში ჯვარისსაწერად მიმავალს სასიძო-საპატარძლოს გზაში მამაკაცი შემოხვდებათ, პირველი შვილი ვაჟი ეყოლებათ; თუ ქალი შემოხვდებათ, გოგო გაუჩნდებათ...

108

თუ სასიძოსა და საპატარძლოს ქვრივი კაცი შემოხვდათ, პირველად ქმარი მოკვდება, ხოლო ქალის შეხვედრა ქმრის წინ ცოლის სიკვდილს მოასწავებს.

2. სიმჰათიური საშუალებანი. ყმანვილი კაცი, როცა ცდილობს ქალმა შეიყვაროს, დაიჭერს ხის მწვანე ბაყაყს, ცოცხალს მინაში დამარხავს და მინაში ჩაფლული მანამდე ექნება, სანამ ბაყაყი ჩონჩხად არ იქცევა. ამ ჩონჩხს ნატეხარაზე დასდებს და ცეცხლზე შემოსდგამს, სანამ ძვლები არ დანახშირდება. ეს ნახშირი უნდა დანაყოს და როცა გულის სატრფო შეხვდება, უნდა შეაყაროს: ქალის გული ამ წუთიდან მის მიერ დამონებულად უნდა ჩაითვალოს!..

ყმანვილმა უნდა მონახოს სამყურას ღერო ისეთი, რომელსაც ჩვეულებრივი სამის ფოთლის მაგიერ ოთხი ფოთოლი ჰქონდეს. ასეთი სამყურა მხოლოდ იშვიათ ბედნიერს შეხვდება. საკმაოა ეს ოთხყურა ყმანვილმა ქალს კაბაზე მოუსვას, რომ ქალი სულით და ხორციით ყმანვილის საკუთრებად იქცეს.

როცა ქალ-ვაჟი ჯვარს იწერენ, დროგადასული გასათხოვარი ქალი უნდა მივიდეს და მოახერხოს შესვას ღვინო იმ ფიალიდან, რომლიდანაც მღვდელი ახალჯვარდასაწერებს მიაწოდებს ღვინოს და მოსვამენ: დაჟამებულ ქალს ამის შემდეგ იმედი უნდა ჩაესახოს, რომ მის გაუთხოვრობას ბოლო მოელება და მალე გათხოვდება.

3. მკითხაობა. დიდმარხვის პირველი კვირის შაბათს სოფლელი ქალები, ვისაც უნდა გაიგოს – ვინ იქნება მისი საბედო, კვერებს აცხობენ სიმინდის ფქვილისაგან, თან ჭარბად მარილს უშვრებიან. ამას ეძახიან „ბედის კვერებს“. საღამოს სხვამ არავინ გაუგოთ, ისე სოფლის გზაგასაყარზე შესჭამენ. ამ მლაშე კვერების შეჭმის შემდეგ, წყურვილი, რაც უნდა უბედურად ანუხებდეთ, პირში ერთ წვეთ წყალს არ ჩაუშვებენ. სამაგიეროდ, ვინც მოითმენს და წყურვილს გაუძლებს, სიზმარში გამოეცხადება მისი საბედო, შეეცდება ტანჯვა შეუმსუბუქოს და პირთან წყლით სავსე ჭურჭელი მიუტანოს. ჭურჭელზე შეეტყობა, თუ რა მდგომარეობისა იქნება საბედო: თუ წყალი ხირკაში (მწარე გოგრის ჭურჭელი) დგას – საბედო უბრალო გლეხთაგანი იქნება; თუ წყალი ჭიქითაა მიწოდებული – საბედო კეთილშობილთაგანი იქნება.

ასეთსავე მკითხაობას გამართავენ ხოლმე ახალწლის ღამეს. გასათხოვარი ქალი, სანამ დასაძინებლად დაწვებოდეს, თმას სულ ახალ-ახალი სავარცხლით დაივარცხნის; მერე, ხმას სრულებით არავის გასცემს, ისე სავარცხელს სასთუმალ ქვეშ ამოიღებს და დასაძინებლად დაწვება; საბედო სიზმრად გამოეცხადება, მოუალერესებს, სასთუმლიდან სავარცხელს გამოიღებს და ამით თმას დაუვარცხნის და ღროღადრო ქალსაც აკოცებს.

დიდმარხვის პირველ ან ბოლო კვირაში, ზიარების წინ, გასათხოვარი ქალი, ვისაც სიზმრად თავის საბედოს ნახვა უნდა, ღამით მიდის სასაფლაოზე, პირქვე დაანება ახლადგათხრილ საფლავს და ამ მდგომარეობაში უკანიდან ხელებით ერთ მუჭა მიწას აიღებს საფლავიდან; მერე უკანმოუხედავად ადგება და ამასვე გაიმეორებს ორ სხვა საფლავზე. ამ მიწას შინ წამოიღებს, თან ცდილობს უკან აღარ მოიხედოს, თორემ მკითხაობა ფუჭად ჩაუვლის. მოტანილ მიწას ბალიშს ქვეშ ამოიღებს, საბედო მაშინათვე გამოეცხადება ქალს და თავის თავს გაამინჯვინებს.

ჩამოთვლილ ცრუმორწმუნოებათა გარდა, აღვნიშნოთ ზოგიერთი მოქმედებანი, რომელთაც აქვთ კავშირი ქორწინებასთან და რომელთა ასრულება აკრძალულია იმ აზრით, რომ ამა თუ იმ დადებით რეზულტატს მიაღწიონ საქორწილო საქმეში.

1. აკრძალულია ახალგაზრდამ თითოთ ამონწინდოს ძირი ქოთნისა, რომელშიაც ლობიო იყო მოხარშული და ამოზელილი. ვინც ამ აკრძალვას დაარღვევს, დაისჯება იმითი, რომ მის ქორწილში წვიმა იქნება.

2. გასათხოვარ ქალს არ ეჭმევა თხილის წყვილი გული, – ამის დამრღვევს გათხოვებისას ტყუპი ეყოლება.

3. მამაკაცმა ხელში ცოცხი არ უნდა აიღოს და სახლი არ უნდა დაგავოს; ხელში ცოცხის აღება მხოლოდ ქალის საქმეა. თუ მამაკაცს ცოცხი დაარტყი, ვისაც დაარტყამ, ისე გახდება, როგორც ცოცხია გამხდარი, ე. ი. დაეკარგება სქესობრივი ძალ-ღონე; უბედურობის ასაცდენად, ცოცხის დამრტყმელმა ცოცხი მაშინათვე ფეხებქვეშ უნდა დაუდოს და ზედ ფეხები დააბიჯებინოს (მტერზე გამარჯვების სიმბოლო) და ცოცხის მავნე ძალა გაქრება.

4. მოზარდ ქალს რომელისამე ფრინველის კუჭი არ ეჭმევა, თორემ ჯვარის წერის დროს, გვირგვინს ქვეშ რომ იქნება, მისი სახე სასიამოვნო ვარდისფერს დაჰკარგავს და დაემგვანება მის მიერ მოხარშულ ფრინველის კუჭის ლურჯ ფერს.

5. ქალის მზითევში არ უნდა მოჰყვეს არც ნემსი და აღარც მაკრატელი, – ცოლ-ქმრულ ცხოვრებაში უბედურობის მიზეზად გახდება ერთიცა და მეორეცა. ეს საჭირო ნივთები ქალმა ქმრის სახლში უნდა შეიძინოს.

6. გასათხოვარი ქალი ქვაზე არ უნდა დაჯდეს – ქვა სინონიმია სიცივისა და უნაყოფობისა. ვინც აკრძალვას დაარღვევს, უშვილობა მოეღოს.

7. გასათხოვარი ქალი ჯორზე ვერ შეჯდება, – მთელი სიცოცხლე ბერნობა მოეღოს.

110

დასასრულ, აქ მოვიტანთ მეგრულ ანდაზებს, რომლებიც ასახავენ შეხედულებას როგორც ქორწილსა, ისე ქალზე:

– ბედნიერს ცოლი მოუკვდება და უბედურს – ცხენიო.

(ბედნიერს ჩილი უღურუ, უბედურს – ცხენი).

– კარგის ცოლის პატრონს გზაში საგზალი არ უნდაო.

(ჯვირ ჩილიმ მენდულს შარას ორბოლი ვაკონია).

თუ ცოლი ქმარს არა ჰგავს (იმის ხასიათი არა აქვს), მისი არ იქნებაო.

(ჩილი ქომონჯის ვაგუნდა, მუმ ვეყინია).

– ცოლის შერთვა ვისაც უნდა, სახლი კარგ საფუძველზე უნდა ჰქონდეს.

(ოსურიმ მუმაცონათალ კოს დიდი ოსხირი ოკონია).

1916 წ.

მაცვალეგულის კულტი სამეგრელოში*

მეგრელის რწმენით, ამ ქვეყნად ბავშვი გაჩნდება თუ არა, ცას მისი სახელის ვარსკვლავი „მიეკვრობა“. ეს ვარსკვლავი განსახიერება იქნება დედამიწის ამ ახლადდაბადებულ მცხოვრებისა. თავის გაჩენისას, ბავშვის მსგავსად, ვარსკვლავი პატარაა; ცაზე ისეთივე განსაზღვრული სივრცე უჭირავს, როგორც ბავშვს – დედამიწაზე. მაგრამ შემდეგში, ბავშვის ზრდასთან ერთად, იზრდება და დიდდება „მისი ვარსკვლავიც“ ზეცაზე. რაც უფრო თვალსაჩინოა ადამიანის მდგომარეობა თავის მსგავსთა შორის, მით უფრო მსხვილი და შუქმფენია მისი ვარსკვლავი ცაზე. პირიქით, პატარები, ძლივას მბუუტავი ვარსკვლავები განასახიერებენ ჩვენის პლანეტის ღარიბ, იერარქიულ კიბის სულ დაბალ საფეხურზე მდგარ, ყოველგვარ გავლენასა და სიკეთეს მოკლებულ მცხოვრებთ. როდესაც სამეგრელოს მკვიდრი მთვარიან ღამეს, აღურაცხელ

ვარსკვლავებით მოოჭვილ, ლაჟვარდ თაღს ცისას უჭვრეტს და ერთბაშად დაინახავს, რომ ჯერ ერთი და მერე სხვა ვარსკვლავები „ციდან სცვი-ვიან“, მასა სწამს, რომ თითოეულ მათგანის ჩამოვარდნასთან და მის უგზო-უკვლოდ გაქრობასთან მსოფლიოს უსაზღვრო სივრცეში, სადმე დედამიწაზე სულსა ჰლევს ადამიანის არსება, რომელსაც ეს ცას მოწყვეტილი ვარსკვლავი ეკუთვნოდა, და, ამ სახით, მისი სახელი იშლება („ილასუ“) დედამიწის მკვიდრთა საგულებელ სიიდან.

ასე რომ მეგრელი დედამიწის ზურგზე კაცობრიობის სიკვდილიანობის სტატისტიკას აწარმოებს. უამითი-უამად ციდან მოწყვეტილ და თავის არსებობის შემწყვეტ ციურ მნათობთა საფუძველზე სიტყვამ მოიტანა და ვიტყვით, რომ იმ საგნებსა და მოქმედებათ, რომელნიც აკრძალულნი არიან („ვაშინერს“) მეგრელების მიერ, ეკუთვნის ვარსკვლავთ აღრიცხვა. ვინც ამ ვ ა შ ი ნ ე რ ს ს (ტაბუ) დაარღვევს, ჭკუაზე შეშლა მოელის; უკეთეს შემთხვევაში, ცნობისმოყვარე მეგრელს მოელის სხვა სასჯელი, მართალია ამაზე ნაკლებ სასტიკი, მაგრამ მაინც არასასიამოვნო ხასითისა: მისი ორივე ხელი დაიფარება მეჭვტებით, რომელთა რიცხვი დაეტოლება რიცხვს იმ ვარსკვლავთა, რომელნიც ჩამოსთვალა მეგრელთა ჰმ ტაბუს დამრღვევმაო.

ცაზე ამა თუ იმ ახლად დაბადებულის ვარსკვლავის გაჩენასთან ერ-

* ეს ნაშრომი დაიწერა 40 წლის წინათ. დაიბეჭდა კრებულში „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“ ტ. III. 1940 წ. შიგ ალწერილი ამბები ეკუთვნის 1860 წლებისა და მის წინანდელ ხანას.

თად ახალდაბადებულის შუბლზე სვებედის უხილავი ხელით იწერება ჩვეულებრივი ყველა სიკვდილის შვილთათვის მიუწვდომელი მომავალი ცხოვრება ახალდაბადებულისა. მთელი სიმწარე თუ სიტკბობა ამ ცხოვრებისა, ყოველი წვლილი ცხოვრებისა; შუბლზე აღნიშნულია აგრეთვე, თუ რამდენი ხნის „სააქაო“ ანუ მიწიერი ცხოვრება უწერია მეგრელს, რა ასაკში უნდა მოკვდეს და რა სიკვდილით: ხიდან*უნდა ჩამოვარდეს და მის ქვეშ განუტეოს სული, თუ წყალში უნდა დაიხრჩოს; ცხენიდან ჩამოვარდეს და ისე სიკვდილი უწერია და სხვ.

რაიმე უბედურობისაგან უდღეოდ მკვდარ კაცზე იტყვიან ხოლმე: „ეტყობა, ასე სწერებია (შუბლზე)“. ცნების „უბედურ კაცის“ გამოსახატავად ხმარობენ ტერმინს – „უყვაშჭარე“, ე. ი. კაცი, რომელსაც შუბლზე არაფერი (კარგი) აწერია, ანუ „უანანერო“, რაც იმასვე ნიშნავს, რასაც „უყვაშჭარე“.

ასე რომ მეგრელის ყოველ თვის გადადგმას ყოველს მოქმედებას, წინდანწინვე შედგენილი პროგრამით, ხელმძღვანელობას უწევს ბედი, ფატუმი, რაც „შუბლზე აწერია“), და ამ ბედსა და ანანერს ვერსად წაუვა. მაგრამ საინტერესოა ისიცა, რომ იმავე მკაცრ ფატალისტ

მეგრელს აზრადაც არ მოუვა, რომ შეიძლება კაცი მოკვდეს ბუნებრივი სიკვდილით, გარეშე მიზეზების რისამე ჩაურევლად. ჯერ ავადმყოფობის და მერე თვით სიკვდილის მიზეზს იგი, უფროს ერთ შემთხვევაში, ეძებს ამა თუ იმ „ოხვამერში“ (სალოცავში) ან სულში, რომელსაც ევედრება ხოლმე მეგრელი, ან „ჯინჯიშხატ“-ში** (ძირეული ხატი) ან უბრალოდ „ხატით“*** ან კიდევ ამის მიზეზი შეიძლება იყოს წყევლა, რომელსაც მიმართეს ავადმყოფის ადრესით მისგან ამა თუ იმ მიზეზით უკმაყოფილო მემობლებმა, ანდა, დასასრულ, კუდიანი დედაკაცების ან ავსულების ოინები.

რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ მოხსენებელი სულების ან ხატის წყრომა-რისხვის პროცესი, მივმართოთ მეგრელის ყოველდღიურ ცხოვრებას. წარმოვიდგინოთ, რომ სადმე სოფელში დაიკარგა ცხენი,

* იმ დროს, როცა ეს წერილი იწერებოდა, სამეგრელოში ყველა მენაყოფია ხე მაღალი იზრდებოდა; თვით ვაზები მაღალ ხეებზე იყო გაშვებული. ხილისა და ყურძნის მოსაკრევად მეგრელები ხეებზე უნდა ასულიყვნენ. ასე რომ მეგრელები ნახევრად მებეურები (არბორიკოლური) იყვნენ და, თუმცა ძალიან ეჯავრებოდათ ხეზე გასვლა, ხიდან ჩამოვარდნისაგან სიკვდილიანობა მათ შორის იშვიათი იყო.

** ჯინჯიშხატი, პირდაპირ რომ ვთარგმნოთ, ნიშნავს ძირეულ ხატს ანუ ხატს, რომელსაც ევედრებოდნენ ავადმყოფის წინაპრები და საზოგადოდ მისნი მოგვარენი და რომელსაც ამა თუ იმ მხარეში დიდი სახელი და პატივი ჰქონდა მოხვეჭილი.

*** ხატებიც ერთმანეთში განსხვავდებიან, ზოგი მათგანი მეტად ძლიერად და ყოვლისშემძლებლად ითვლება და მათს სახელს ჩვეულებრივ ემატება ეპითეტი – „ძლიერი“.

რაც სამეგრელოში იშვიათი ამბავი არ გახლდათ. დაზარალებული ცდილობს ჯერ თავის ძალ-ღონით ეძებოს მოპარული პირუტყვი. როდესაც მეცადინეობა უნაყოფოდ ჩაუვლის, მეგრელი მიდის საჩივლელად ეკლესიაში, სადაც „განისვენებს“ („სვანჯუ“) „ძლიერი ხატი“.

სიძლიერის მხრით მეტად სახელგანთქმულია მეგრელთა შორის წმ. გიორგის ხატი სოფ. ხეთასა და ილორში. და აჰა, ერთ-ერთ მათგანის წინაშე წარსდგება დაზარალებული და ითხოვს ზარალის ანაზღაურებას თავის როგორც ნაცნობ, ისე უცნობ შეურაცხმყოფელისაგან. თან

მოჰყავს, იმისდა მიხედვით, თუ რა ფასისაა მისთვის მიყენებული ზარალი, მოზვერი, ან ბატკანი, მოაქვს შინ ჩამოქნილი თაფლის სანთელი, აგრეთვე ფულად აბაზიდან მანეთამდე. ამ შესანიშნავს ჩააბარებს „მეხატულს“ ან „ხატის მსახურს“, იმასვე გააცნობს საქმის ვითარებას და სთხოვს იშუამდგომლოს ხატის წინაშე, რათა სამაგიერო მოეწყოს მის დამზარალებელს... მეხატული წმინდანის ხატს გადახსნის წითელ აბრეშუმის პერანგს, თვით ხატს, ვერცხლით მოჭედილს და ოქროცურვილს, ალაგობრივი ოსტატის (გვარად მეუნარგები) მიერ მოჭედილს, დაჩოქილ მთხოვნელის თავზე ხელში დაიჭერს და წმინდანს მიმართავს შემდეგი სიტყვებით: „ყოვლად ძლიერო წმინდაო გიორგი! პატივი და დიდება შენს წმინდა სახელს! როგორც შენის ბედნიერის თვალებითა ჰხედავ, მავანმა (სახელი და გვარი მთხოვნელისა) გაბედა შენი ტახტის წინაშე წამდგარიყო და შესანიშნავად მოერთმია შენთვის ცხვარი, თაფლის სანთელი, ფული, რამდენიც მის სიღარიბეს შეეფერებოდა. განა თვითონ არა გრძნობს, რომ ყოველივე ეს მცირეა, შენი საკადრისი არ არის, მაგრამ შენ თვითონ უნყო, რომ ღარიბია გაჭირვებული. ჯერ ამას დასჯერდი და როდესაც თხოვნას აუსრულებ, კიდევ მოგართმევს შესანიშნავს. ახლა იმისთვის გეახლათ გაჭირვებული, რომ გთხოვოს, ეგრემც შენს სახელს ენაცვლება, გამოექომაგო, უშველო, გაჭირვება აარიდო. ვიღამაც სული წაიწყმინდა და ცხენი მოჰპარა, ერთად-ერთი ცხენი! გადაჰყვა მის ძებნას, მაგრამ ვერსად მიაკვლია. უნდა უშველო, შენი სახელის ჭირიმე, და ქურდი აპოვინინო. შენ აბა რა არ იცი, რა დაემალება! დედამინაზე რაც სულიერი არსებაა, ყველა შენ გმორჩილობს! შენ იცი, თუ რამდენი ვარსკვლავია „მიმსხდარი“ ცაზე, შენ იცი, რამდენი მარცვალი ქვიშაა ზღვის ფსკერზე! იცი, რამდენი ძირი ჭაფურია* ხარობს მთებზე; შენ სულმუდამ მეოხ და მფარველი იყავი შენის ერთგულებისა და მორჩილებისა, ხოლო ურჩთ სასტიკადა სჯიდი; ყოველთვის ქომაგობდი, ვინც შენთან მოვიდოდა უძლეური და დაჩაგრული, შენ, რომლის დიდება და სახელი ცხრა მთას იქითაა გავარდნილი, ახ-

* შეთაფლია ბალახია, სამეგრელოს მთებზე იცის.

ლაც გამოიჩინე შენი ძლიერება, ბოროტთა და ავაზაკთა ასალაგმავად, ჭკუის სასწავლებლად. შენი ბოძალი ღაატაკე, შენი რკინის შუბით გული გაუგმირე მისი ცხენის ქურდს*; ისე მძიმედ გახადე ავად, რომ სულ შენი წმინდა სახელი აყვირო და გთხოვოს შველა, მაგრამ სანამ ერთი-ორად არ გადაუხადოს, მანამდე ნუ მისცემ ხსნას".

ეს უხვი ქათინაურები, უსაზღვრო მორჩილებისა და ერთგულების გრძნობის გამოცხადება, და აგრეთვე (უმთავრესად) შესანიშნავი, ეტყობა, ეამება წმ. გიორგის და მოანდომებინებს მთხოვნელის სასარგებლოდ გაისარჯოს. იმას, ვინც სხვის საკუთრებას პატივს არა სცემს, წმ. გიორგი

დაუსწრებელ განჩინებას გამოუტანს, განჩინებას უაპელაციოს და სასიკვდილოს, თუ ვინიცობაა ბრალდებულმა მომჩივანს ყოველი ზარალი არ აუნაზღაურა. მხოლოდ ეს განაჩენი ერთბაშად არა სრულდება. უნდა ვიცოდეთ, რომ ასეთი საჩივარი წმ. გიორგის მეგრელთაგან ხშირად შემოსდის. უნდა ვიფიქროთ, რომ მათი დამოკიდებულება ჭე-რითაა ხოლმე. მომჩივანი მოთმინებით უცდის თვეობით, წლობით... ზოგჯერ ისეც მოხდება, რომ მამის ბრალს შვილი მოიხდის ხოლმე. მაგრამ როცა უნდათ, რომ საჩივარი დაუყოვნებლივ იქმნას დაკმაყოფილებული, წმ. გიორგის (ხეთაში) მიმართავენ მის დღეობაში, აპრილის 23, ან (ილორში) გიორგობისთვის 10. მესატელი ჯერ საყვირით უძახის ყველა მორწმუნეთ, რომ „გადაცემას“ დაესწრონ. ამის შემდეგ დიდის მოწინებით ხელში დაიჭერს წმ. გიორგის ხატს, ადის სამრეკლოზე და იქიდან იწყებს ლაპარაკს, რომლის ნიმუში უკვე მოვიტანეთ. მისი სიტყვის გათავებისას, შეკრებილი ხალხი ერთხმად იძახის „ამინ!“ ამგვარ დანყველიდან ანუ წმინდანის ხატის წინაშე წარდგენილ საჩივრისათვის მეგრელებს უქვიათ ხ ა ტ ი შ გ ი ნ ო ჩ ა მ ა , რაც ქართულად ასე ითარგმნება: ხატისათვის გადაცემა, ანუ ხატისათვის მინდობა – დასაჯოს დამნაშავე.

უმეტეს შემთხვევაში ავადმყოფი მეგრელი თავის ავადმყოფობას ამგვარ წყევლასა და ხატისათვის გადაცემას აბრალებს. მით უფრო, თუ ამა თუ იმ დანაშაულსა გრძნობს მოყვასის წინაშე და თუ პასუხი მკითხავისა, რომელსაც ის მიმართავს ავადმყოფობის მიზეზის გასაგებად, ჭკუაშია დაუჯდება. ავადმყოფის ნათესავები და მახლობელნი მიდიან დაზარალებულთან და სთხოვენ პატიებას. ასეთ შემთხვევაში მომჩივანი ხელახლა უნდა მივიდეს წმ. გიორგის კართან სდა მოახსენოს: ჩემის დამზარალებელისაგან კმაყოფილება მიღებული მაქვს, ჩემი საჩივარი უკანვე გამომაქვს და მეტს ნურას მოჰკითხავო. ამ შემთხვევაში მომჩივანის მოქმედებას ჰქვია „ალობის მიცემა“ ანუ შენდობა.

* შეიძლება ყოველგვარ შეურაცხყოფისათვის „გადასცეს“ ხატს მომჩივანმა.

ავადმყოფი წმ. გიორგის უნდა დაჰპირდეს შესანიშნავად მოზვერს, თათლის სანთელს, ფულს, ხოლო შენს დღეობაში მე თვითონ გეახლები შენ თაყვანისსაცემლადო. მაგრამ ამ დაპირების ასრულების გირაოდ სახლის კუთხეში უნდა დაიდგას სპილენძის ქვაბი ან სხვა რამ ჭურჭელი სპილენძისავე. ამ გირაოს „სანინდარი“ ჰქვია და დაპირების ასრულებამდე იგი უხმარადა დგას. თუ ასეთი ჭურჭელი არა აქვთ, სანინდრად გამოდგება უბრალო ქვაცა, რომელსაც გარეგნულად თითქო არათფერი ფასი აქვსო, მაგრამ ამ შემთხვევაში სავსებით გასწევს ხსენებულ ჭურჭლის მაგივრობას.

წმ. გიორგი სჯის მეგრელს იმ შემთხვევაშიც, როცა იმის სახელს ამაოდ იფიცავს ხოლმე. საქმე ის გახლავთ, როცა ამა თუ იმ დანაშაულს ვისმე დააბრალებენ, ეს უკანასკნელი თავის გასამართლებლად ვალდებულია საჯაროდ, დაინტერესებული მხარის თანდასწრებით წარსდგეს წმ. გიორგის „კარ წინ“ და მის ხატზე დაიფიცოს. ტყუილი ფიცისათვის წმ. გიორგი დამნაშავეს ჯერ ავად გახდის და მერე მოჰკლავს კიდევცა. თავიდან აცილება სიკვდილისა მხოლოდ უხვი შეწირულებით შეიძლება.

დამნაშავეს თავზე წმ. გიორგის რისხვის გადმოსავლინებლად, საკმარისია იგი საჯაროდ დაინწყევლოს წმინდანის სახელით. წყევლის სიტყვებს რომ მეტი ძალა მიეცეს, მანწყევარი თან ინწყევლება და თან ლურსმანს შეარჭობს წმინდა ხეს. ასეთი ხეები ჩვეულებრივ მინდვრებზედაა ხოლმე, ეკლესიის გარშემო. კვირა-უქმეში სოფლელები ამ ხეების ჩრდილ ქვეშ თამაშობას მართავენ და მხიარულობენ: მათ ქვეშ თავს იყრის სოფლის უფროსი ხალხი და სასოფლო საქმეებს არჩევს ხოლმე. ეს ხეები წმინდა ხეებად ითვლება და ვერავინ გაბედავს ცული შეახოს მათ. ვინც დასწყევლის ვისმე, მოიტანს ლურსმანს და ამ წმინდა ხეში ჩაარჭობს და დასძენს: „ყოვლად ძლიერო წმ. გიორგი, მავანსა (სახელს იტყვის) რისხავდე და სანამ თავის კბილით არ გამოაძროს ეს ლურსმანი ამ ხიდან, საშველი არ მისცე“.

წმ. გიორგის გარდა მეგრელს შეიძლება თავისი „ტიბინი“ (სითბო)

* ქართული „წყალობა“ მეგრულადაც იხმარება იმავე მნიშვნელობით, მაგრამ უფრო საერთო შემთხვევაში მეგრელებს მისი შინაარსის ეკვივალენტის სიტყვის „ტიბინი“-ს ხმარება ემარჯვებათ. ტიბინი – არსებითი სახელია და ნიშნავს სითბოს, ხოლო მისივე დასართავი სახელი იქნება – ტიბუ. ორისავე ძირი ტ ბ არის ანუ დღევან-

დელი ტ. ფ. აქედან წარმოებულია სიტყვა სიტფო, ტფილი, ე. ი. რაც სიტფოს იძლევა,

რაც გვახურობს. ცხადია, ეს სიტყვა სულ ძველის დროისაა, იმ დროისა, როცა ჩვენს პირველყოფილ წინაპრებს ბრძოლა უხდებოდათ ბუნების სიმძაფრესთან, სითბო ბუ-

ნებრივი (მზისა) თუ ხელოვნური (ცეცხლისა) მარად სანატრელი ჰქონდათ. იგი (სითბო)

ესდენ საჭირო და აუცილებელი იყო და არის ყოველ ორგანულ არსის ზრდისათვის. საკვირველი არ არის, რომ ტიბინი სიკეთის, მონყალების, ბედნიერების, მფარველობის

მინიჭების გამომხატველ ცნებად იქცა იმას მსგავსადვე, როგორც წყალი, რომელიც ჩვენს სულ შორეულ წინაპრებს სანატრელადა ჰქონდათ, იქცა სიტყვა „წყალობის“ გამომხატველად.

ანუ წყალობა მოაკლოს რომელიმე, სალოცავთაგანმა („ოხვამერი“), რომელთა დიდი რიდი და პატივისცემა აქეთ სამეგრელოში. მაგალითად,

მეტისმეტ უინიანად ითვლება „სადაბადოს“ სალოცავი, სულ უბრალო რაზმდმე ურისხდება ხოლმე თავის მმოსავს. იმის გულის მოსაგებად ავადმყოფის ლოგინს გარშემო სამჯერ შემოატარებენ მაკე ძროხას და შესთხოვენ სალოცავს – რისხვა „სითბოდ“ („ტიბინად“) შეიცვალოს და ულხინოს ავადმყოფს. ამასთან ერთად ძროხას ყურის ნაპირს მოაჭრიან და ავგაროზის სახით ხელზე შეაბამენ ავადმყოფს. ეს ძროხა ამ წუთიდან თავისუფლადაა გაშვებული: არა სწველიან, რაც რძე აქვს, „სადაბადოსათვის“ არის შენირული, თუ სახარე ხბო მოიგო, ცოტა რომ მოიზრდება დაჰკლავენ „სადაბადოს“ შესანირაავად; თუ ფური მოიგო ძროხამ, სამრავლად გაუშვებენ დედასთან ერთად და მისი დაკვლა არ შეიძლება. „სადაბადოს“ სახელზე გაშვებული ძროხის დაუკარგველობისათვის ზრუნვა თვით სალოცავს ეკისრება; თუ ვინიცობა ვინმემ მოიპარა, პატრონი მის ძებნას არ გამოუდგება, – დარწმუნებულია, რომ „სადაბადო“ დაუსჯელად არ გაუშვებს „მის სახელზე“ გაშვებულ ძროხის კადნიერ და წინდაუხედავ მიმთვისებელს.

როდესაც დედას შვილი გაუხდება ავად, ზურგზე უნაგირს დაიდგამს, დაოთხდება, გამოხატავს მორჩილებას და აგრეთვე საფერხეს (ცხენი და სხვ.) ამათუიმ კეთილ სულისას, სამჯერ შემოუვლის ავადმყოფის სარეცელს და კეთილ სულს შეეხვეწება – ჩემი ავადმყოფი შვილის მაგიერ მე წამიყვანეო.

ავადმყოფის მშობლები ამ მხრივ ყოველ ღონესა ღონობენ იგი იხსნან სიკვდილისაგან. თუ გაჭირდა საქმე, უკანასკნელ საშუალებას მიჰმართავენ: აიღებენ რაიმე მახვილ იარაღს, ქარქაშიდან ამოღებულს და ავადმყოფის სასთუმალთან დასდებენ. იარაღს იმ შემთხვევაში დაეკისრება ასეთი როლი: სიკვდილი უნდა შეაშინოს და ავადმყოფს ახლო არ გააკაროს...

ავადმყოფის მდგომარეობის გამაუმჯობესებელ საშუალებათაგანს ეკუთვნის აგრეთვე მეზობლების სიარული მის სანახავად და მოკითხვა. ყოველ მეზობელს, განსაკუთრებით დედათა სქესისას, თავის მოვალეობად მიაჩნია თუ რამდენჯერმე არა, ერთხელ მაინც ინახულოს ავადმყოფი. მაგრამ არ ეგების ავადმყოფთან ხელცარიელი მოსვლა. ზოგს მოაქვს პური*, ზოგს ხილი და სხვა რამ სასუსნი. ყოველი მნახველი („მადირაფუ“) მოსაკითხს (მოტანილ საჩუქარს) ავადმყოფის წინ დასდებს, სახეზე სიმხიარულეს დაიმჩნევს და ავადმყოფს მალე მორჩინას

* სამეგრელოში ყველგან სიმინდის მჭადსა და ღომს სჭამდნენ და ხორბლის პურის ჭამა სანუკვარად ითვლებოდა.

უსურვებს ძველად მნახველებს მოჰქონდათ ვერცხლის ფულები ან რაიმე ნივთი ვერცხლისა და ავადმყოფის ლოგინზე დაჰყრიდნენ და უკანასკნელს უსურვებდნენ მალე განკურნებას. ასეთ მნახველს სამაგიერო

საჩუქარსაც აძლევდნენ.

ხსენებულები საჩუქრები განსაკუთრებით მაშინ იყო აუცილებელი, როცა ავადმყოფი რომელიმე გადამდები სენით იყო ავად; ყოველი გადამდები სენი, მეგრელის რწმენით, გამოწვეულია თავის სპეციალი სულით, რომელიც მეტისმეტად მოყვარულია საჩუქრებისა და ძღვენისა. ასეთი ძღვენი გადამდები სენის სულის მიერ ჩაითვლება როგორც მონშობა შიშისა და კრძალვისა ძღვენის მომტანის მხრით. მნახველი ავადმყოფის ამბავს რომ იკითხავს, მერე, რაც უნდა გაჭირებული იყოს ავადმყოფი, არ შეუძლია დალონებული სახით გაჩერდეს, განსაკუთრებით აკრძალულია და დანაშაულადაც კი ითვლება ავადმყოფთან გულხელის დაკრეფა, ამიტომ რომ ასეთი პოზა გამოხატავს მეგრელის მძიმე მწუხარებასა და დარღ-ნაღვლისა და იდეათა ასოციაციით – თვით სიკვდილსაც, რომელიც ასეთ პოზას, მეგრელის ღრმა რწმენით, თავის გამოსაწევად ჩასთვლის და არ დაახანებს ავადმყოფთან „სათეხვნოდ“ მოვიდეს. ღამ-ღამობით იმ სახლში, საცა ავადმყოფი წევს, ღამეს უთევენ. ორისავე სქესის ახალგაზრდობა თავს იყრის, დროს გასატარებლად სხვადასხვა სათამაშოს იწყებენ და ზოგჯერ ისე გაერთობიან, რომ შემოათენდებათ ხოლმე. ამრიგად, ავადმყოფის დალლილ პატრონთ მოსვენების საშუალებას აძლევდნენ, ფხიზლობენ, თვითონ უგდებენ ყურს ავადმყოფს და თითქო სიკვდილს ხელს უშლიან სახლში შემოვიდეს, განსაკუთრებით ღამე. თამაშობას მიემატება რაიმე გასართობი ამბავის მოყოლა, მხოლოდ ცდილობენ ლაპარაკის თემა სიკვდილი არ იყოს. ამიტომ გაურბიან სიტყვა „სიკვდილის“ ხსენებას არამც თუ ავადმყოფის წინ, არამედ საზოგადოდ მთელ სახლში, სადაც ავადმყოფი წევს. თუ ვისმე გაუფრთხილებლად წამოსცდა ეს სიტყვა, უეჭველად მაშინვე უნდა დაუმატოს: „ცხრა მოას იქით დაიკარგოს (სიკვდილი)“. „ცხრა მოას იმით“ გამოხატავს ისეთ დიდ მანძილს, საიდანაც სიკვდილი ვერ მოაღწევს იმათთან, ვინც მისი სახელი ახსენეს. ანდა ჩაურთავენ სიტყვას: „ქარ-ბორიას!“ ესე იგი, ესეც არი, ნახსენები სიკვდილი ქარსა და ბორიას გაჰყვებს, აქ ნულარ მოვაო...

მშობლებმა ყოველი ღონე იღონეს, რომ ეხსნათ ავადმყოფი, რომ „სიკვდილისათვის კლანჭებიდან გამოეგლიჯათ“. მაგრამ მიუხედავად ამ თავგამოდებული ცდისა, ავადმყოფის მდგომარეობა დღითი-დღე უარესდება და უკვე „სააქაოსკენ აღარ იყურება“. თავს იჩენს ნიშნები მოახლოვებული სიკვდილისა: ავადმყოფი თხოულობს – ლოგინიდან ამაყენეთ და ეზოში გამატარეთო, უნდა უკანასკნელად საიდუმლოებით

აღსავსე თვალეები მოავლოს, გამოეთხოვოს ყველაფერს, რაც მისთვის ძვირფასი იყო და რასაც მეტად ველარ დაინახავს; ავადმყოფის სახლში მამალი დღისით იწყებს ყივილს და მეზობლის მამლეები ბანს აძლევენ: პირველი მამალი თავის ამხანაგებს უხმობს. ამხანაგები ეკითხებიან –

სიკვდილისა, რომელიც ასე უზომოდ ანსხვავებს ცოცხალისაგან. „სულის ამოხდომის“ წუთიდან ადამიანის მძოვრი ცოცხალთათვის საშინელებას წარმოადგენს! ამ ცხოველური შიშის გრძნობა მიცვალებულის გარშემომყოფთათვის მით უფრო ძლიერია, რაც უფრო დამახინჯებულია სახე ამ მიცვალებულისა. და აჰა, მარწკინალი ანუ გამჟატისნებელი, სანამ სხეული გაშემდებოდეს, მიცვალებულს თვალებს უხუჭავს, პირს მოუკუმავს, გაუსწორებს ფეხებს, ხელებს გულზე ჯვარედინად დაუწყობს, თმასა და წვერ-ულვაშს დაუვარცხნის.

ამასობაში მთელ სოფელში გაისმის ქალების კივილი და მამაკაცების ღრიალი, რაც ყველასათვის მანიშნებელია იმ ოჯახში, საიდანაც ეს ხმა მოისმის, დატრიალებულ უბედურობისა. ორისაც სქესის მეზობლები ესწრაფვიან მომტირალთ შეუერთდნენ, მიუსამძიმრონ და თავიანთი თანაგრძნობა გამოუცხადონ. ქალები ლოყებსა და გადაღელილ გულმკერდს ფრჩხილებით იკანრავენ და სისხლს იღენენ, თავზე თმას იგლეჯენ: საერთოდ, ქალების მიერ მწუხარების გარეგნულად გამოხატვის ერთგულება იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა ზომ ძვირფასი და აუნაზღაურებელი იყო მათთვის მიცვალებული.

ეს არის „გინონგარა“ („გადატირება“, გამოტირილი) ანუ დატირება მიცვალებულისა, პირველი ვალი, რომელსაც იხდიან, ეს-ეს არის, გაცივებულ ცხედრის წინაშე. ამას მოჰყვება ზრუნვა იმ პატივისათვის, რომელიც უნდა მიაგონ დასაფლავებისას მიცვალებულს მისმა მშობელ-ნათესავებმა. ამ ზრუნვაში მიცვალებულის მეზობლები თითქმის ყველანი თანაბარ მონაწილეობას ღებულობენ. მათ შორის გამოარჩევენ დამკრძალველებს, რომელნიც ჰკისრულობენ მიცვალებულის შესაფერის პატივით დატირება-დასაფლავების პროცედურის თავდარიგს. პირველყოვლისა, იღებენ მიცვალებულის ზომას* და იქვე ცულით გათლილ ფიცრებისაგან კუბოს შეჰკრავენ. როცა უნდათ ტირილის დღე ცოტა გვიან დანიშნონ და ამიტომ მიცვალებული მეტ ხანს გააჩერონ, სანამ მინას მიაბარებდნენ, კუბოსათვის მსხვილ ძელს ნავის მსგავსად გამოაღრუებენ, მეორე ძელს, ამნაირადვე ამოღრუებულს ზევიდან დახურავენ თითქმის გერმეტრულად, და ასეთს კუბოში, რომელიც თანამედროვე ცინკის კუბოს ემაგიერებოდა, გვამი შედარებით დიდხანსა სძლებდა და გაუხრწნელად. მაგრამ სანამ კუბოში ჩაასვენებდნენ მიცვალებულს,

* მეგრული ერიდება თავის ტანის ზომა ააღებინოს ვისმე, განსაკუთრებით სიმაღლეზე, ფეხებიდან თავამდე, რადგან იდეათა ასოციაციით, ასეთმა გაზომვამ შეიძლება

მოგვაგონოს მიცვალებულის გაზომვა და აქედან – თვით სიკვდილის მოახლოვებაო.

(ოპორტი), სადაც ადამიანის სული მიემგზავრება, სხვების წინაშე წარსდგეს დაბანილი და თეთრ „საშიშლოში“ გახვეული.

ებოში, სადაც მიცვალებულია, წნელისგან აკეთებენგრძელ სეფას, რომელსაც შეეძლება დაითიოს 200 კაცამდე. შიგ უმასპინძლებიან მიცვალებულის სატირლად მოსულთ, ანუ მომტირალთ.

მიცვალებულის დასატირებლად და დასასაფლავებლად ჩვეულებრივ ნიშნავენ მეოთხე ან მეხუთე დღეს გარდაცვალებიდან. დღის დანიშვნა იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად შორს არიან ნათესავ-მეგობრები მიცვალებულისა. ისე უნდა მოენწყოს, რომ ყველას დრო ჰქონდეს მოვიდეს და ტირილს დაესწროს. სანამ ნათესავები ყველანი არ მოიყრიან თავს, მიწას ვერ მიაბარებენ მიცვალებულს, – მისი სული აქედან ვერ წავა, თუ „ნათესავები ყველანი არ დაღვრიან ცრემლს მის ცხედარზე“.

სანამ მიცვალებულს დამარხავდნენ, იმ სახლში, სადაც მკვდარი ასვენია, ღამ-ღამობით თავს იყრიან მეზობლები და ღამეს უთევენ, მართავენ სხვადასხვა თამაშობას, სასაცილო ამბებით ერთობიან. რაც უფრო ხნიერია მიცვალებული, ღამისმთეველნი მით უფრო ნაკლებ ერიდებიან მხიარული გრძნობის გამოხატვას. მიცვალებულთან ზოგჯერ სრულებით არ ეთაკილებათ ორაზროვანი სიტყვები და შიშები იხმარონ, ვაუები ქალებს ეარშიყნენ. ასეთ ღამისთევის დროს შინაურები ისვენებენ, ხოლო მიცვალებულს, რომელიც, მეგრელის წარმოდგენით, ავ და ბოროტ არსებად იქცევა, და, თუ შემთხვევა მიეცა, ცოცხლებსა ვნებს ხოლმე, ყურს უვდებენ ღამისმთევლები. თვალყურს ადევნებენ აგრეთვე კატას, რადგან ეს ისეთ ცხოველად ითვლება, რომელსაც განსაკუთრებით უყვარს ადამიანის ხორცის ჭამა: ანდა სულაც გაავდებენ იმ სადგომიდან, სადაც მიცვალებული ასვენია.

შორეულ ნათესავებსა და მოკეთეებს ტირილსა და დასაფლავების დღეს განსაკუთრებული კაცის პირით ატყობინებენ, რომელიც დაუვლის სათითაოდ ყველას და სიტყვიერად გადასცემს უბედურობის ამბავს. ამ სამწუხარო ამბის თქმას ერქვა „შეცხადაფა“ ანუ გამოცხადება სამწუხარო ამბისა, ხოლო თვით კაცს „შემაცხადაფალი“ ანუ შემცხადებელი. ძველად შემცხადებელი რამდენიმე იყო, ამათ ჯგუფს თან მიჰქონდა რაიმე ნივთი, რომელიც ეკუთვნოდა განსვენებულს: ხმალი, სატეგარი, ბუდეში ჩანცობილი ისრები, ან კიდევ მისი ტანისამოსის მონახევი. მიცვალებულის ნათესავების ერთ-ერთ სახლს რომ დაუახ-

* სწამთ, რომ მიცვალებულის ნაბანი წყალი ხელს უწყობს მცენარეთა ზრდასო და ამიტომ ამ წყლითა რწყავენ ნორჩ ხეებს, განსაკუთრებით ყვავილებს.

ლოვდებოდნენ, შემცხადებლები ხმამაღლა ტირილს მოჰყვებოდნენ და ამით შინაურებს აცნობებდნენ, რომ მოდიან შემცხადებლად. სახლში

შემოვიდოდნენ თუ არა, წელს ზემოთ გაიშვლებდნენ სხეულს, განსვენებულის კუთვნილ ნივთს საჩინო ადგილას დასდებდნენ და გარშემოუსხდებოდნენ ძირს, მიწურ იატაკზე. მასპინძლებიც წელს ზემოთ შიშვლდებოდნენ, ფეხებიდან საცმელებს იძრობდნენ, გარშემოუსხდებოდნენ ნივთს, რომელსაც ამ შემთხვევაში ერქვა „ნიშანი“, რომელიც დამსწრეთათვის მის გარდაცვლილი პატრონის მოსაგონებელი იყო და იწყებდნენ მოთქმით ტირილს. ტირილის გათავებისას, შეცხადებულნი ეტყოდნენ, თუ რა დღეს უნდა მოსულიყვნენ მიცვალებულის სატირლად. ახლა კი „შეცხადება“ უფრო სადად სრულდება: შემცხადებელი მხოლოდ ჩამოატარებს სამგლოვიარო უჩალათო წერილებს, შავის ლუქით დაბეჭდილებს.

მიცვალებულის მშობლები ყველანი იკერავენ შავს (უჩა) ანუ სამგლოვიარო საშიშვლოს*. თუ სადმეა სახლში სარკე, შავს მიტკალს გადაათარებენ, რომ არ შეიძლებოდეს შიგ ჩახედვა და თავის გარეგნობისათვის ზრუნვა, რაც არა ჰხამს მგლოვიარეთათვის.

საჭირო სამგლოვიარო სამოსელი კაბისა და ზედანელისაგან შესდგება, თავზე შავი მიტკლის ხილაბანდს შემოიკრავენ. კაბა ლაბათიანად გამოჭრილი არ არის, რადგან მისი დაუდევარი ნაკერობა უნდა ეთანხმებოდეს მის მატარებელ ადამიანის სამგლოვიარო სულის განწყობილებას. ერთად ერთი მშვენება კაბისა ის არის, რომ ძირს ტოტებს შემოვლებული აქვს დაკბილული ბაბთა, ხერხის კბილის მსგავსად. სამამაკაცო სამოსი ღართის მსგავსია, თავზე ყაბალახის მინავარ შავს მიტკალს იხურავენ. შავი ღართის პატრონი ზოგჯერ საგანგებო შავს არ იკერავს, შავის მიტკლის ნაჭრებით დაიფარავენ გულზე მასრებს და შევერცხლილ სატევრის და ქამრის ნაწილებს.

აჰა, დადგა დღე მიცვალებულის ტირილისა**. თავდახურული კუბო დგას სახლის შუაგულზე, ჭილობებზე: მის თავით უკიდია თავლის

* ეკრძალებიან შავი მაგრად შეიკერონ ხოლმე. შავი მალე უნდა დაიხეს და, იდეათა ასოციაციით, მის დახევესთან ერთად უნდა „დაიხეს“ (დასრულდეს) გლოვა-მწუხარება სახლში, საცა კაცი მოკვდა. ამ რწმენის თანახმად, გარღვეულ შავს არ გაჰკერავენ ხოლმე, პირიქით – მიუშვებენ უაღრესად დაიხეს. ასე რომ ზოგჯერ შავი ნაფლეთ-ნაფლეთად აცვიათ ტანზე და ზედ ალაპივით ფრიალებს ხოლმე.

* ახალწელს გარდაცვალებულს თვით ახალწლის დღეს, მეგრელთა საახალწლო ჩვეულების თანახმად (ამაზე იხ. ამავე კრებულში ჩემი მიმოხილვა: „კალანდა ანუ ახალი წელიწადი სამეგრელოში“), მშობლები არა სტირიან, პირიქით, ყველას მხიარული

სახე უნდა ჰქონდეს, რომ ამით აამონ ახალწლის სულს". ტირილი შეიძლება მხოლოდ ახალწლის მესამე დღეს. აგრეთვე არ შეიძლება მიწას მიაბარონ მიცვალებული ზედ

122

სანთელს, კუბოს გარშემორიგდებიან ქალები, ნათესავები მიცვალებულისა, შავებში, თმაგაშლილები გვერდით უსხედან მეზობლის ქალები – „მათვალარეფი“ – ვინც მოთქმით ტირილი იცის. მცოდნე და ღირსეულ „მათვალარად“ ითვლება ის ქალი, ვისაც ემარჯვება მიცვალებულის დამახასიათებელი თვისებები აღნიშნოს და საერთოდ ისეთი სიტყვები იხმაროს და ხმას ისე შესაფერად აუნდაუნიოს, რომ მაყურებელთ გული აუჩვილოს და ტირილის გუნებაზე დააყენოს... ერთგვარი ჰიმნი, საგალობელი გამოუდით. ყოველი ტაეპი მღერით თავდება და ხმამაღალი ვიშვიში და გულის ამოსკვნა მოჰყვება. ვიშვიშთან ერთად მოტირლი ორსავე ხელს გაშლილ თმაზე ჩამოისვამს და წარმოადგენს მგლოვიარე ქალს, რომელიც საშინელ მწუხარებისაგან თავზე თმას იგლეჯს. ორი გუნდი, სოფლელთაგან შემდგარი, ჰგალობს სამგლოვიარო მარშს, რომელსაც „ზარი“ ჰქვია, რაც ნიშნავს: საშინელებას, უბედურებას. ზარს უსიტყვოდ ჰგალობენ, ისმის მხოლოდ ერთი გაგრძელებული „ვაი, ვაი“. მონგეული მოტირალი ჭიშკარში შემოვა თუ არა, მიდის იქვე ახლოს მდგარ ხესთან, რომელიც ტანისამოსის ჩამოსაკიდებლად არის გამოყენებული, მოიხდის ქუდს, ნაბადს, ჩამოიხსნის იარაღს და ყველაფერს ხეზე დაჰკიდებს; ამის შემდეგ ახალუხისა და პერანგის საკინძებს იმდენზე გაიხსნის, რომ გულმკერდი ნაწილობრივ გამოუჩნდეს. შედარებით ცოტა ხნის წინათ მოტირალნი წელს ზემოთ ტანს იშიშვლებდნენ და ფეხებიდანაც საცემელს იძრობდნენ. 3-4 კაცი მწყობრში დგება და გუნდი ზარს დაიწყებს თუ არა, მოტირალნი ორივე ხელით შუბლს* იტყევენ და „ვაი ვაი“-ის ძახილით გაემართებიან სახლისაკენ, სადაც კუბო ასვენია. კუბოსთან მისულები დაიჩოქებენ და ყოველი მათგანი სათითაოდ ჩამოსთვლის მიცვალებულის ყოველ ღირ-

ახალწლის დღეს, რადგან, მეგრელთა რწმენის თანახმად, ამ დღეს დამარხული მთელი

წლის განმავლობაში ითხოვდეს იქნება, ამ ოჯახიდან სხვებიც დაჰმარხოს ხოლმე, მასვე

გვერდით ამოუნვინონ მიწაში, ე. ი. მას გარდა სხვებიც მოჰკვდნენ ხოლმე. კუბო სოფლებში ჩვეულებრივ იმ სახლში შეიკვრის, საცა მიცვალებულია, მაგრამ ახალწელს

გარდაცვალებულისათვის კუბოს შეჰკრავენ სახლის გარეთ, სადმე მინდვრად, თანახმად

უკვე მოხსენებულ რწმენისა, რომ ახალწელიწადი არ იქნეს დანწყებული კუბოს შეკვრით,

ე. ი. სიკვდილით.

* მწუხარების უმეტესის სიძლიერით გამოხატვის ნიშნად, მას აქვთ დიდი ხანი არ არის, მოტირალნი თავსა და ტანზე მათრახს ირტყამდნენ. დღეს, როგორცა ვთქვით,

მხოლოდ ორივე ხელით იტყევენ შუბლს და ეს მეგრული ტირილის პროცესის აუცილე-

ბელ მოქმედებად ითვლება. რაც უფრო ღირსეული და გულსანვათა მიცვალებული,

მით უფრო კნინი არაფერი უნდა დააკლონ ტირილის ჩვეულებას. როცა უნდათ დაამცი-

რონ ღირსება ამათუიმ ადამიანისა, ასეთზე ჩვეულებრივ ასე ამბობენ „ცალი ხელით სატირელი“ („ცალხიმ ონგარალი“), ე. ი. იმის ღირსი არ არის, რომ სიკვდილის შემ-

დეგ ორის ხელით ანუ ერთგულად დაიტროს კაცმაო.

123

სებას და ვაჟკაცობას და აღიარებს, თუ რამდენად უსაზომოა მისთვის ამ შემთხვევაში ასეთი უბედურება და მწუხარება. მოტირალნი მიცვალებულს რომ იტირებენ, გულს იმჯილავენ* და ისე მიუსამძიმრებენ („მენგარა“) მშობლებს, ნათესავებს, რომელთაც იმ შემთხვევაში ჭირისუფლები ჰქვიათ, რაც ნიშნავს უბედურობის ბატონებს. მოტირალს ორივე მხარეზე მოჰყვებიან მონესრიგენი, რომელნიც ჰზრუნავენ იმისათვის, რომ მოტირალთ მეტისმეტი ტირილითა და მწუხარებით თავი არ დაიოსონ და თან უშველონ თავისუფლად შევიდ-გამოვიდნენ იმ სახლიდან, საცა კუბო ასვენია. ამ დროს მეორე გუნდს მოტირლების მეორე წყება მოჰყავს, ხოლო პირველი წყება ეზოში გამოდის და ა. შ.

მეგრელსა სწამს, რომ ტირილის დროს გარდაცვალებულის სული იქავე, კუბოსთანა დგას და თვალყურს ადევნებს სატირლად მოსულთ. იგი დიას უკმაყოფილოა, ოდეს მეზობლები და ნაცნობები თავის მოვალეობას პირნათლად არ ასრულებენ და ჯეროვნად არა სტირიან. პირიქით, უხარის, როცა უყურებს კუბოს გარშემო შეჯგუფებულ მოტირალ ხალხს, რომელსაც გულწრფელადა სწყინს მისი გარდაცვალება, ამ სოფლიდან სულეთში გამგზავრება. სრულებით ბუნებრივია, რომ სიტყვა დამტირებელი („მანგარალი“) მეგრულად ალერისისა და ნაზის გრძნობის გამომხატველ სიტყვადაცაა გადაქცეული. დედა ხშირად მიმართავს შვილს ასეთის სიტყვებით: „ჩქიმი მანგარალი“, ე. ი. ჩემო დამტირებელოვო. ამით დედა გამოხატავს თავის სურვილს, რომ შვილმა, როგორც წესია, ისე დაიტროს დედა, როცა ეს უკანასკნელი მოკვდება. ერთ ხალხურ ლექსში ნათლადაა გამოხატული, თუ რა რიგ აფასებენ მეგრელები დატირების წესის შესრულებას. ამ ლექსში ვაჟი თავის სატრფოს ასე მიმართავს:

„დობლურადა, დომინგარი,

მე თუ მოვკვდე, დამტირე,

გომონთხორი საფულე,
სქანი სქვამი ხე-კუჩხითი
დიხა ქომნმოჭაბულე.

გამითხარე საფულავი,
შენი ლამაზ ხელ-ფეხითა
ზედაც მინა დამაყარე.

ნათესავეები შორეულ სოფლებიდან შავებიანები მოდიან ტირილში, თან საკუთარი გუნდი მოჰყავთ მოზარეთ. წინ მოუძღვის დიდი კელაპტარი, შავ ნაჭრებით მორთული. თუ მომავალი ნათესავი ქალია, თმა გაშლილი აქვს და როცა ამათუიმ სოფელზე გაივლის, კვილოს იწყებს და მოზარენი ზარს ეუბნებიან. ყველასათვის აშკარაა, რომ ვისიმე სატირლად ცხენებით მიდიან. ნათესავეები, რაც უნდა შორს ცხოვრობ-

* აქედან წარმომდგარია ასეთი ჩვეულება: სინანულის ან ნალვლის გრძნობის გამოსახატავად მეგრელი გულზე მჯილს ირტყამს ხოლმე.

124

დნენ, თავის გარდაცვლილ ნათესავის ტირილში უეჭველად უნდა დაესწრნენ. ვინც ამათუიმ მიზეზით ტირილის დღეს ვერ მოვა, ტირილის შემდეგ მივა და იტირებს მიცვალებულის ნიშანზე. ამისთვის მიცვალებულის დარჩენილ ტანისამოსს ტახტზე გაშლიან და ისე სტირიან, თითქო ნამდვილი მიცვალებული ესვენოთ წინა. აი ამასა ჰქვია ნიშანი – საგანი ანუ მაჩვენებელი და მოსაგონარი მიცვალებულისა.

როდესაც ქმარს ცოლი უკვდება, ტირილის დღეს მისთვის სამგლოვიარო კარავსა სწნავენ და სადმე კუთხეში მისდგამენ, რაც უდრის ქართულ საბნელეთს. ამ კარავში შედის დაქვრივებული ქმარი, დაღვრემილი, უზომო მწუხარების და სასოწარკვეთილების გამოხატველსახიანი. ამით გამოხატავს, რომ ამ დღიდან ისიც მკვდარია, ბნელშია, ღირსი არ არის მზის სინათლის ყურებისა. როდესაც მოტირალნი მიცვალებულს იტირებენ, მიდიან კარავთან და შიგ მჯდომ ქმარს მიუსამძიმრებენ. ზოგჯერ ტანისამოსს გაშლიან კუბოს მოშორებით ტახტზე – ქალისას და კაცისას, ერთი გამოხატავს მიცვალებულ ცოლს და მეორე ქმარს. როდესაც ნამდვილ მიცვალებულ ქალს იტირებენ, მოტირალნი მიდიან ნიშნებთან და ორსავე დასტირიან. ეს ცერემონია გამოხატავს ცოლის სიკვდილთან ერთად მისი ქმრის სიკვდილსაც. თვითონ ქმარი ამ დროს დამალულია, რომ დამსწრეთ სრული ილუზია მიიღონ სიკვდილისა, გაუჩინარებისა, მოსპობისა.

მოტირალნი ტირილს რომ მორჩებიან, 20-30 კაცისაგან შემდგარ ჯგუფებად მიწვეულ იქნებიან სეფაში ქელების საჭმელად, სადაც მთერთმევით სამარხო საჭმელები: პური, მჭადი, ლობიო, თევზი, ზეთისხილი, მწვანილი (ბოლოკი) და ღვინო. ჭამის დროს ყოველი მოტირალი მიცვალებულის სულის მოსახსენებლად ღვინით სავსე ჭიქას პურზე გადაუქცევს და ამით გამოხატავს სურათს, თითქო მიცვალებული მოდიოდეს და პურსა სჭამდეს და ღვინოსა სვამდეს. მამაკაცები ცალ მხა-

რეზე სხედან და მეორე მხარეზე დედაკაცები.

ამ ქელებისათვის მოტირალთ, შეძლებისადაგვარად, ერთგვარი თულადი შესანირავი მოაქვთ, რომელსაც „გინაფორალი“ (გადასაბურავი) ქვია და რომელიც ერთ-ერთ წერის მკოდნეს მიერ ქალაღდზე აღინიშნება ხოღმე. გინაფორალი* ქართულად ნიშნავს გადასაფარებელს (იგულისხმება: მიცვალებულის გადასაფარებელი) და აზრად აქვს დაჰფაროს ის ხარჯები, რაც ქელების გამართვასა სჭირდებოდა.

* როცა მეგრელს ვინმე რახმე (ფულს, მაგალითად) გამოართმევს და აღარ დაუბრუნებს, თუ ბევრი არ არის და იმისათვის ხელის გასვრად არა ღირს ჩივილი, წყევლის ასეთ ფორმულასა ხმარობს: „სქანი გინაფორალო (ორდას)“, ე. ი. შენს გადასაბურავად (იყოს)! ანუ ამით უნატრებენ ისეთ მღგომარეობას, როცა გადაბურვა იქმნება მისთვის საჭირო, ე. ი. სიკვდილი.

125

ძველად ყოველ მოტირალს თან მოჰქონდა დამზადებული სურსათ-სანოვავე, გამომცხვარი მჭადი, მოსახარში ლობიო, ღვინო, ნიგოზი, ხახვი, ასე რომ მიცვალებულის პატრონს ხარჯვა რისამე არა სჭირდებოდა და იოლად გამოდიოდა. მაგრამ ამ ჩვეულებას დღეს* თავისი პირვანდელი ხასიათი ურთიერთ დახმარებისა თანდათან ეკარგვის და კომერციულ ფორმას ღებულობს: მიცვალებულის ჭირისუფალნი ცდილობენ, რაც შეიძლება, ნაკლები დახარჯონ და რაც შეიძლება მეტი აიღონ ფული, გადაბურვის სახით.

როგორცა ვთქვით, სამეგრელოში მიცვალებული ისე არ დაიმარხვის მიწაში, რომ წინასწარ არ დაითირონ ხოღმე. რაც უნდა ღარიბი და უქონელი იყოს ოჯახი, მიცვალებული მაინც უნდა იტიროს და ქელები გამართოს, მეზობლები მოინვიოს, პური აჭამოს და მიცვალებულისათვის შესანდობარი ღვინო დაალევინოს. რაც უფრო უხვად გაუმასპინძლდებიან მოტირალთ, მით უფრო გაიხარებს მიცვალებულის სული, რომელიც ამიტომ ადვილად შორდება სხეულს.

სადაც უნდა მოკვდეს მეგრელი, ნათესავები ვალდებულნი არიან შინ მოასვენონ მიცვალებული, იტირონ და თავიანთ წინაპრების გვერდით მიაბარონ სამშობლო მიწას: ამ ნიადაგზე ზოგჯერ დიდ გაუგებრობას აქვს ხოღმე ადგილი და განსაკუთრებით როცა კაცი კვდება საღმე ქალაქ ადგილას და იქვე იმარხება და ნათესავებს, რომელთაც მიცვალებულის წამოსვენება სოფელში უნდათ და ადმინისტრაციის განკარგულებით სხვადასხვა ფორმალობა აქვთ შესასრულებელი მიცვალებულის წასასვენებლად ნებართვის გამოსატანად. მეგრელი კანონის მოთხოვნას ნაკლებ მნიშვნელობას აძლევს, ვიდრე მთელს საუკუნეებით გადმოცემულ ჩვეულებათა მოთხოვნას, ფარულად თხრის საფლავს, იქიდან თავისი მიცვალებული ამოაქვს, ასო-ასო სჭრის, რომ

უფრო გაუადვილდეს ჩუმაღ წაღება, გვამს საბოლოოდ გახრწნის ასაცილებლად – ამარილებს, ალაგებს ხურჯინში, მოაქვს სამშობლო სოფელში, იქ საჯაროდ დაიტირებს და ისე მიაბარებს მიწას. ამგვარად პირნათლად ასრულებს თავის მოვალეობას მიცვალებულის წინაშე, რომლის სული „ვერ მოისვენებს“, თუ გვამი სამშობლო სოფელში არ დაიმარხა.

რომ მოვრჩეთ მეგრელთა მიერ მიცვალებულის დატირების წესების აღწერას, საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიხსენიოთ ერთი ჩვეულება, ანუ უკეთ, ნაშთი ჩვეულებისა, რომელიც დღემდე დარჩენილია ზოგიერთი პირველყოფილ ხალხებს შორის. წმინდა ეკონომიური მოსაზრებით, ესენი ჰხოცავენ იმ მოხუცებულ ან უკურნებელ ავადმყოფთ, რო-

* იგულისხმება მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის სამეგრელო.

126

მელნიც მხოლოდ მძიმე ტვირთად აწვანან თავისიანებს. ეს ჩვეულება, თანახმად გადმოცემისა, მეგრელთაცა ჰქონიათ. როდესაც მოხუცებულს თვითონ არ შეეძლო რისამე გაკეთება და თავის რჩენა, შვილები თურმე მოუწნავდნენ კალათას, შიგ ჩასვამდნენ და ხრამში გადაადგებდნენ ნადირისა და გარეულ ფრინველთა შესაჭმელად. ამ ნიადაგზე ანდაზაცაა დარჩენილი: ისეთი გოდოლი მოსწანიოთ, თქვენს შვილიშვილებსაც გამოადგესო. ერთხელ, ერთ მოხუცს ასეთი დღე მოელოდა. წინაპრებისგან დაკანონებულ ჩვეულების წინააღმდეგ აბა როგორ წავიდოდა და მისთვის გოდოლის მწვინელ შვილებს თურმე ასეთი დაცინვითი დარიგებით მიჰმართა: შვილებო, ვხედავ ჩემს დღეს, მხოლოდ ერთსა გთხოვთ: გოდოლს რომ სწნავთ, ისეთი მაგარი მაინც მოსწანიოთ, რომ თქვენს შვილებსაც გამოადგესო. მოხუცმა ამ ნართაული სიტყვებით შვილებს აგრძნობინა, რომ თქვენც ჩემი დღე მოგელითო. შვილები დაფიქრდნენ, გოდოლის წვნაზე ხელი აიღეს და მოხუცი ხრამში გადაჩხხას გადარჩა.

მაგრამ თუ ამ ჩვეულების შესახებ მხოლოდ მოგონებალა დარჩა ხალხის ზეპირსიტყვაობაში, მეორე ჩვეულება იმავე ხასიათისა, მხოლოდ ნაშთის სახით, დაცულია დღევანდლამდე. როცა ესა თუ ის ადამიანი ძალზე მოხუცდება და შეურიგდება იმ აზრს, რომ სიკვდილი ადრე იქნება თუ გვიან არ ასცდება, განსაკუთრებით, როცა ხედავს, რომ სიკვდილს შემდეგ არავინა რჩება სახლში ისეთი, რომ იზრუნოს მის დატირებისა და დასაფლავებისათვის ისე, როგორც ჩვეულებადა აქვთ სამეგრელოში, თვითონ, სიცოცხლეშივე, ჰმართავს თავის თავის დატირებას. ერთ დანიშნულ დღეს, ტირილის ყოველსავე წესის დაცვით, ნაცნობ-მეგობრები მოდიან და სტირიან მოხუცს, რომელიც ვითომ მიცვალებულს წარმოადგენს, მის მაგიერ მოტირალთა წინაშე „ნიშანია“ გამლილი მოხუცისა, სჭამენ ქელეხსა, სვამენ „გადაცვალებულის“

სულის შესანდობარსა, ხოლო როცა ნამდვილად მოკვდება, ყოფილ „მიცვალებულს“ არავინა სტირის, საფლავს გაუთხრიან და პირდაპირ ასაფლავებენ.

არიან მომსწრენიც იმისა, რომ ერთს მოხუცებულს სიცოცხლეშივე შეეკვრევიან თავისთვის კუბო და მალე სხვენზე ინახავდა თურმე თავის სიკვდილის დროისათვის...

* * *

ყველა მოტირალთა ცრემლები „დაეყარა“ მიცვალებულს, მეტი სატირლად მისასვლელი არავინაა; ყველა გაძლა ჭამა-სმით და შესანდობარი დალია მიცვალებულის სულის მოსახსენებლად. დგება მიცვალებულის გამოსვენების წამიც. კუბოს სდებენ ჯალამბერზე – ერთმა-

127

ნეთს მოშორებით მიკრულ ორ თანატოლ სახის ძელზე ანუ საკაცზე. ქალები საშინლად გაჰკვივიან, მოზარენი ზარს ამბობენ და ამასობაში მიცვალებულიც გარეთ გამოაქვთ. მაშინვე სახლს ცოცხს მოუსვამენ: ნაგავთან ერთად უნდა გაიტანონ გარეთ ყოველი ნიშანი სიკვდილისა და ამ სახით ხელს უშლიან: სიკვდილმა ფეხი მოიკიდოს ამ სახლში, სხვაჯ ამსხვერპლოს აქედან.

კუბოს ჯერ მამაკაცები მისდევენ, მერე – ქალები, – ნათესავები მიცვალებულისა, რომელთაც სხვა ქალები იჭერენ და ხელს უშლიან თმები არ დაიგლიჯონ, ფრჩხილებით სახე და გულმკერდი არ დაიღადრონ. სამგლოვიარო პროცესიის სავალ გზაზე გაისმის მოთქმით ტირილი, მოზარეთა გალობა. დასასრულ, პროცესია მიაღწევს ეკლესიასაც, რომლის გალავანშიაც უნდა მიწას მიაბარონ მიცვალებული.

მაგრამ სანამ ავსწერდით თვით დასაფლავების ჩვეულებებს, განუმარტოთ, მეგრელს როგორ წარმოუდგენია სიკვდილი და საერთოდ საიქიოს ცხოვრება, რომ ლოგიკურად და ამ წარმოდგენისაგან პირდაპირ გამომდინარედ გვეჩვენოს ის წესები და სარწმუნოებრივი ცერემონიები, რომელთა ასრულება სავალდებულოდ მიაჩნიათ მეგრელთ თავიანთი მიცვალებულის დაკრძალვის დროს.

ყოველთ უწინარეს, განვსაზღვროთ, სიკვდილი როგორ წარმოუდგენია მეგრელს. სიკვდილი – ერთგვარი ძილია. ამ ორ ფიზიოლოგიურ მოვლენას შორის მეგრელისათვის მხოლოდ ის განსხვავებაა, რომ ძილი, რომლის შემდეგ დაღლილი ორგანიზმი ჩვენი ისვენებს, ახალ ძალას იკრეფს სამოძრაოდ, დიდხანს არა გრძელდება, ხოლო სიკვდილის ძილი – სხეულისათვის გრძელდება სამარადისოდ, მეტად ვეღარ იღვიძებს... სააქაო, მინიერ ცხოვრების ფუნქციებს თანაბრად ასრულებენ როგორც სხეული, ისე სული: როცა დღისით სხეული იქანცება და იძინებს, მისი სული შორდება და განაგრძობს აასრულოს სხეულის

ყველა ფუნქცია. სული ძილის დროს სხეულს გაეცლება და შორს, განუსაზღვრელ მანძილზე მიდის იმისდა მიხედვით, სადა სრულდება ის მოქმედება, რომელიც სიზმარში გვეხატება. ამიტომ უცბად გაღვიძება მძინარესი, მეგრელის წარმოდგენით, საშიშოა, ამას შეიძლება ცუდი შედეგი მოჰყვეს, ზოგჯერ სიკვდილიც, მძინარესათვის: კიდევ კარგი, თუ მძინარეს სული ამ დროს სადმე ახლოსაა და ადვილად და შედარებით მალე შეუძლია დაბინავდეს თავის „სამყოფელში“. მაგრამ თუ მძინარის გაღვიძების უამს მისი სული შორსაა ძილის ადგილიდან, მძინარეს ბევრი დრო დასჭირდება, სანამ გამოფხიზლდებოდეს და თავის აზრებს წესსა და რიგზე დააწყობდეს. ამგვარად, სიკვდილი წარმოდგენილია მსგავსად ძილისა, მხოლოდ უფრო ხანგრძლივისა ანუ, უკეთ, დაუსრულებელისა, რომელსაც სიკვდილი ადამიანს მოუ-

ელენს ხოლმე. მეგრულად დამახასიათებელი თქმაა მკათიოდ წარმოსადგენად მაგარ, გაუღვიძებელ ძილის შესახებ: იმაზე, ვისაც ასეთის ძილით სძინავს, ამბობენ ხოლმე: მკვდრის ძილმა წაილოვო („ღურელიმ რულქ მიდელუ“), ე. ი. თითქმის მოკვდა.

ადამიანის სხეულში სულის სამყოფელი – თავია. როცა სული „ამოხტება“ (გეშასხაჰუნს) სხეულიდან, ეს უკანასკნელი მძოვრად (ნძორი) იქცევა, ე. ი. ისეთ საგნად, რომელიც მოკლებულია მოძრაობას და რომელიც ზიზღსა გვერის ხოლმე, ეს მძოვრი მალე გაიხრწნება და მასთან ერთად სიცოცხლე თითქო შესწყდებაო. მაგრამ ეს მოვლენა მხოლოდ მოჩვენებითია. ნამდვილად კი ადამიანის ხილულ სხეულისაგან განეწინება სული*, ანუ სხვა სხეული, ჰაეროვანი, არამატერიალური, ლანდის მსგავსი. ადამიანის სული, რამდენიმე ხნის შემდეგ, რაზედაც ქვემოთ გვექნება ლაჰარაკი, საბოლოოდ მიდის ზეცაში („ზეცაშა“), სულეთში (ოშურეთი) ან სულთა სამეფოში, რომელიც სულ ზევითაა, ვარსკვლავებს ზევით, და რომელიც გაგრძელებაა სააქაო, მიწიერ ცხოვრებისა. ეს უსხეულო, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, სხეული შეინარჩუნებს ყველა იმ გრძნობათ, რომელნიც ჰქონდა პირველ, „დაძინებულ“ სხეულს, საიდანაც ის გამოვიდა: სული განიცდის ყველა ამ გაჭირვებასა და სურვილს. აქვს იგივე სიყვარული თუ სიძულვილი, რასაც მიწიერი არსებანი ეპატრონებიან. სულეები სიზმარში თავის მშობელ-ნათესავებს გამოეცხადებიან ხოლმე, უზიარებენ თავიანთ სიხარულსა და მწუხარებას, ჰკითხულობენ მათს ამბავს, ეხმაურებიან ყოველ მათს წამოწყებაში. ჭამის მოთხოვნილება სულეთის მცხოვრებთ შერჩენილი აქვთ ხოლმე. მაგრამ ამ მხრივ მათი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ეკისრებათ მათს ნათესავებს, „ძირს“, მიწაზე, დარჩენილთ. ეს მშობლები თუ ნათესავები დროდადრო, თავიანთ მიცვალებულთათვის მართავენ საკურთხებს ანუ ტაბლებს. საკურთხი წარმოადგენს კრებას იმ საჭმელებისას, რაც მიცვალებულს აქ სიცო-

ცხლეში უყვარდა. დიდ დანაშაულად ითვლება მეგრელისათვის, თუ სათანადო ყურადღება არ გამოიჩინა სულების მიმართ, თუ თავისი მოვალეობა მათ მიმართ ზედმინწევნით არ ასრულა, თუ საკმაოდ არ იზრუნა მათი კეთილდღეობისათვის. ასეთს მეგრელს აუცილებელი

* მეგრელების მიერ აღიარებულ დუალიზმისა და ადამიანის სხეულში სულის მოძრაობის შესახებ აღვნიშნავთ შემდეგ თქმას: სული მიდგია (შური მილამიდგუ); ან კიდევ მეგრელის მიერ გაბრაზების დროს საშინელი მუქარის ფრაზას: სულს ამოგაძრობ (შურს გეშავილა).

მეგრელის აზრით, ცხოველებში მხოლოდ ადამიანსა აქვს სული. ადამიანის გარდა სხვა ცხოველები მოკვდებიან თუ არა, მათი სიცოცხლე თავდება, ადამიანი კი სააქაო ცხოვრების შემდეგაც განაგრძობს ცხოვრებას, სულეთში, სულების სამყოფელში.

129

სასჯელი მოელის სულებისაგან, სულეთში ტანჯვა-წვალებაში მყოფებისაგან. გაბოროტებულნი ღამ-ღამობით სოფელში ჩნდებიან მოძრავ სათლის სვეტების სახით და სჯიან თავიანთს უზრუნველ და უდარდელ ნათესავებს და მატერიალურ ზარალს მიაყენებენ ხოლმე: შინაურს საქონელს ჭირს გაუჩინენ, ან თავს დაატეხენ რაიმე უბედურებას, რის მსხვერპლად ოჯახის ესა თუ ის წევრი ხდება ხოლმე, უამბნიათ ისიცო.' რომ ერთხელ საღამოს სულმა თავის ნათესავს წაართვა ერთი წყვილი ხარი, რომელსაც ის ტყიდან შინ მოერეკებოდა თურმე. როცა ღამე სულები სოფელ-სოფელ დაგოგავენ, ერთმანეთს ხმას აძლევენ გაგრძელებული სტვენის საშუალებით. ამიტომ მეგრელი, განსაკუთრებით ღამე, ერიდება სტვენას, რომ ამით რომელსამე სულს არ ეგონოს – მეძახიანო, და ისიც მსტვენელის სახლში წამოვიდეს და ასე თუ ისე არ დააზარალოს.

საღათას ძილით დაძინებულთა და მერე გაღვიძებულთაგანაც ესმის ხოლმე მეგრელს საიქიოს ამბები, ზოგჯერ მეტად დანვრილებითაც. საღათას ძილი, მეგრელის წარმოდგენით, იგივეა, რაც ნამღვილი სიკვდილი, დასასრული მიწიერ ცხოვრებისა, სულის გადასვლა სულეთში. მაგრამ ასეთი სიკვდილი შედეგია გაუგებრობისა, შეცდომისა, რომელიც ზოგჯერ მოუვა სიკვდილს. ეს შეცდომა, რა თქმა უნდა, გამოსწორდება სულეთში. სანამ სულეთში შევიდოდეს, ახალგარდაცვლილმა უნდა გაიაროს „ბენვის ხიდზე“ (ბენვიმ ხინჯი), რომელიც ჩვენს პლანეტას სულეთთან აერთებს. როცა სული ამ საბრკოვს გასცდება და სულების სამეფოში თავს ამოჰყოფს, სულეთის მცხოვრებნი გარსემოხეხვიან, გაიკვირებენ მის მეტიჩრობას, წინამასწარ ამოსვლას, უბოდიშოდ გამოაგდებენ კინწის კვრით, როგორც დაუპატიუებელ სტუმარს და თანაც ეტყვიან: „შენი ჯერი ჯერ არ მოსულა, სიკვდილი აჩქარებულა, ჯერ წამოსაყვანი არა ყოფილხარო". ნათესავ-ნაცნობები

შეცდომით მისული სულისა სარგებლობენ ამ შემთხვევით და სხვადა-სხვა რასმე ავალებენ თავისიანებთან, ვინც „ქვევით“, მინაზე, სცხოვრობენ; ქებასა და მადლობას უთვლიან იმათ, ვინც საკურთხებს უკეთებენ; პირიქით საყვედურით ავსებენ იმათ, ვინც მათთვის არა ზრუნავენ, აქ შიმშილითა ხოცავენ. „გაგონილა, – იძახიან ისინი, – ყველანი სჭამენ სვამენ, განცხრომაში არიან, ჩვენ კი მშიერ-მწყურვალნი ვყრივართ, რადგან საკურთხებს არ გვიკეთებენო“... საღათას ძილისაგან გამოღვიძებული სათითაოდ ყველას ეუბნება სულეების მიერ დავა-

* ბენვის ხიდი ანუ ბენვისაგან გაკეთებული ხიდი – შემაერთებელია სააქაოსი დაა საიქიოსი. იქით-აქეთ უსაზღვრო სივრცეში სდულს კუპრი. თუ სული ცხოვნებულია და ცოდვები არ ამძიმებს, მსუბუქად და იოლად გაივლის ბენვმედ, ხოლო თუ ცოდვილია და ცოდვებით დატვირთული, ამ ადულებულ კუპრში ჩავარდება.

130

ლებულს, მოუთხრობს მათი მიცვალებულების სულეების ამბავს, ვის რა უღბინს, თუ უჭირს.

მიცვალებულს ეკლესიაში რომ მიასვენებენ, მღვდელი წესს აუგებს, შუბლზე და ხელეებზე ზეთს წაუსვამს, და ქალების საერთო წივილ-კივილში კუბოს საფლავეში ჩაუშვებენ. მინაში კუბოს ჩაშვებისას ეკლესიის ზარებსა ჰრეკენ. წინათ, როცა ეკლესიებში ზარები იშვიათი იყო, მღვდელი ხეზე დაკიდებულ ფიცარს ჯოხს არტყამდა და ზარების მაგივრად ხმას გამოაცემინებდა. მიცვალებულს საფლავეში ჩაუშვებენ, პირველად მღვდელი იღებს ამონათხარ მინას მუჭით და ზედ აყრის მიცვალებულს. მღვდელს შემდეგ დამსწრენი ყველანი იღებენ პეშვით მინას და აყრიან*, თან ცდილობენ მინას ქვა არ გაჰყვეს – მკვდარს „არ ეტკინოსო“.

მიცვალებულს, ჯერ კიდევ შედარებით ახლოხან, საფლავეში მის საჯდომ ცხენს ჩაატანდნენ ხოლმე, რომელსაც სულეთშიაც უნდა განეგრძო თავისი სამსახური პატრონისათვის. ეს ჩვეულება ძალიან გავრცელებული იყო მთელს საქართველოში, რაც მტკიცდება მის სხვადასხვა პროვინციებში საფლავეების გათხრის დროს ადამიანის ძვლების გვერდით ცხენის ძვლების აღმოჩენით. სულ ძველად მიცვალებულ ქმართან ერთად ასაფლავედნენ ცოცხალ ცოლსაც, რომელსაც ცოლობა უნდა გაენია თავის გარდაცვალებულ ქმრისათვის სულეთშიაც. მაგრამ ჩვენამდე მხოლოდ სიმბოლიურად მოაღწია ამ ორმა ჩვეულებამ. სულ დიდი ხანი არ არის, ცხენს ძუას მოსჭრიდნენ და პატრონის საფლავეში ჩააყოლებდნენ; მაგრამ მეგრელებს ახლა ესეც არ მიაჩნიათ საჭიროდ, სჯერდებიან იმას, რომ მოჰყავთ შავით შემოსილი უნაგირიანი ცხენი თავის გარდაცვალებული პატრონის საფლავეთან, ცხენი მანამდე გაჩერებული, სანამ მის პატრონს მინას მიაბარებდნენ; შემდეგ

ისევე სახლში მოჰყავთ. იგივე ითქმის მიცვალებულის დარჩენილი ქვრივის შესახებ. ქვრივი კმაყოფილდება იმით, რომ მოიჭრას ნაწნავი თმები და ჩაატანოს თავის ქმარს. მაგრამ თანდათან ეს ჩვეულებაც გადავარდნილად უნდა ჩაითვალოს და კანტი-კუნტად თუ წაანყდება კაცი.

* მიცვალებულისათვის შესასრულებელ წესებში მინაში დამარხვა და მიწის მიყრა – მთავარი ნაწილია დასაფლავების პროცედურისა. მიცვალებული უეჭველად უნდა იქნას დამარხული და მიწამყრილი, რომ მისი გვამი არ დარჩეს ზედაპირზე ნაღი-

რის შესაჭმელად. მიწის მიყრის პროცესი გამოიხატებოდა მით, რომ სამარეში ჩაშვებულს კუბოს მიცვალებულისას პეშვით მიაყრიდნენ მიწას ხოლმე. ეს აშკარადაა გაყო-

ხატული ზემოთმოყვანილ ქალ-ვაჟის სატრფიალო ლექსის ბოლოში:

შენი მშვენიერ ხელ-ფეხითა „სქანი სქვამი ხე-კუჩხითი

მიწა ზედა დამაყარე. დიხა ქომნმოჭაბულე.

დღეს ქვრივი მხოლოდ მიიწვეს თავის მიცვალებულ ქმრის საფლავში ჩასაფარდნად და სიმბოლიურად აჩვენებს დამსწრეთ, რომ ცოცხლივ უნდა დაიმარხოს ქმართად ერთად, თან გაჰყვეს სულეთში. როცა ძიძას თავისი გაზრდილი უკვდება, ხსენებულ ჩვეულებების თანახმად, ნაწნავებს იჭრის და საფლავში ჩააყოლებს გარდაცვალებულ გაზრდილს.

მიცვალებულს საფლავში ჩააყოლებენ აგრეთვე ხელადით ღვინოს, ფულს, არაყს, თუთუნით სავსე ქისას, ტალკვესსა და აბედს, – ყოველივე ეს საჭიროა მიცვალებულისათვის სულეთში. ძუძუთა ბავშვის საფლავში შუშით რძეს ჩააყოლებენ ხოლმე.

ერთი წლის ბავშვის ცხედარს აკვანში ჩაკრულად წაასვენებენ დასასაფლავებლად. იქ ბავშვის სხეულს ცალკე მინაში ჩაუშვებენ, ხოლო აკვანს, რომელიც ამ შემთხვევაში კუბოს მაგივრობასა სწევს, ეკლესიის გალავანში სტოვებენ. ასეთი აკვანი, მეგრელთა რწმენით, ბედნიერების მომნიჭებელია, და ვისაცა სჭირდება, ეკლესიიდან წამოიღებს და თავის ბავშვს შივა ზრდის ხოლმე. საფლავში ჩაშვების დროს მიცვალებული ბავშვის სხეულს ქვეშიდან ყავარს ან ცაცხვის ქერქს ამოუღებენ, რომ მიწასთან შეხებისაგან უსიამოვნო გრძნობა არ განიცადოს. ყვავილისაგან გარდაცვლილი სრულებით უკუბოდ იმარხება. საქმე ის გახლავთ, რომ „ბატონების" სული, – მეგრელის რწმენით, – კაცს კი არა ჰკლავს, არამედ თავის სამეფოში მიჰყავს, როგორც ყმა და მონა. ამიტომ, მეგრელს უფლება არ აქვს „ყვავილისაგან" გარდაცვალებული მკვდრად მიიჩნიოს, პირიქით – ცოცხლად უნდა ჩასთვალოს და, როგორც ასეთი, უფლება არა აქვს ისე დაასაფლავოს, როგორც ამას დასაფლავების დადგენილი წესები მოითხოვს; და რომ ბატონები არ გააჯავრონ კუბოს ჩვენებით, მიცვალებულს პირდაპირ საკაცებზე დაასვენებენ და შიშველ სხეულს მიაბარებენ მიწას. ამნაირი რწმენა

ბატონების ავადმყოფობის შესახებ მეგრელს აიძულებს ბატონებისაგან მოკლული ადამიანი არ დაიტვიროს და მხოლოდ 3-4 თვის შემდეგ, ე. ი. როცა იმდენი ხანი გაივლის, რამდენიც, მეგრელის აზრით, საკმაოა, რომ ბატონებს დააავიწყდეთ, თუ ოდესმე ამა თუ იმ ოჯახიდან „ტყვედ“ რომელიმე წევრი წაიყვანეს, გაიმართება დატირება მიცვალებულის ნიშანზე.

დაკრძალვის განმკარგულებლები ცდილობენ, საფლავის ამოვსების შემდეგ, მინა კარგად დატკეპნონ თუხებითა და ზევიდანაც ბეჭობი რამ გაუკეთონ საფლავის სისწვრივ. ამ ბეჭობის ორსავე მხარეზე მინაში ჩაარჭობენ თითო-თითო დიდი, კონუსისებრი ფორმის ქვას. მიცვალებულის ორიენტაციის მხრივ დაცულია წესი, რომლის ძალით მას პირი აღმოსავლეთისაკენ უნდა ჰქონდეს შექცეული. სხვა სასაფლაო ნიშანს მეგრელის საფლავზე ვერ ნახავთ.

132

აქ მოვიხსენიებთ ერთ ჩვეულებას, რომელიც გვიჩვენებს იმას, რომ მიცვალებულისათვის ხელის მიკარება შემნიკვლელად ითვლება, რის შემდეგ ხელისშემხებმა უეჭველად უნდა დაიბანოს ხელები. დასაფლავების შემდეგ უკანდაბრუნებული მოტირალნი ეზოში უეჭველად იბანენ ხელებს და ზოგჯერ პირსაც.

ეს არის ერთადერთი სახე მიცვალებულის დასაფლავებისა, რომელსაც ვხვდებით ჩვენს დროში სამეგრელოში. სხვაგვარი დამარხვის შესახებ თქმულება არაფერია დარჩენილი. ამასთან, ის თქმანი, რომელიც გამოხატავენ დასაფლავების ჩვეულებებს, ყველანი მონშობენ იმას, რომ მხოლოდ ისეთი დასაფლავება იცოდნენ მიცვალებულისა, სახელდობრ: მკვდარი მინაში ისე დაეფლოთ, რომ გარეშეს გასჭირებოდა მისი ამოთხრა მინიდან. თვით მეგრული სიტყვა საფულუა ნიშნავს დამალულ ადგილას ჩადებას, დამარხვას რისამე. ზმნა საფულუა-საგან წარმომდგარია არსებითი სახელი საფულე, ანუ ქართული საფლავი.

ზემორე ჩვენ მოვიტანეთ ხალხური ლექსი, რომელშია, ანდერძის სახით, გამოთქმულია მოტრფიალე ვაჟის თხოვნა სატრფოსადმი: რომ მოკვდე, ჩემს ცხედარს ცრემლები დააპკურეო, იგივე სთხოვს: გამითხარე მინა, შიგ ჩამდევი და მინა კარგად დამატკეპნე ხელ-თუხითაო. ლაპარაკში, როცა უნდათ გამოხატონ გულმტკივნეულობა და სიკეთე ვისიმე, მეგრელები ხშირად მიმართავენ ამ სიტყვებს თავიანთ კეთილმყოფელთ „ნეტა, ვი შენის ხელით მინა დამეყრებოდეს“. დასასრულ, შემდეგი გამოთქმანი იმას მონშობენ, რომ მიცვალებული უეჭველად მინაში უნდა იყოს დამარხული: „შე მინადასაყრელო“ („სი დიხამუნაციმალი“); „მინაში ჩასაწვენო“ (დიხას ქედიგონჯირუნი“); „გაგისკდა მინა“ („დიხაქ გოგისორცქუ“).

ყოველივე ესე პირდაპირ იმას გვეუბნება, რომ თუ კიდევ არსებობდა სამეგრელოში სხვა წესი მიცვალებულის დამარხვისა, ეს წესი

შეიძლება არსებულიყო სულ უხსოვარ დროებში. თუმცა ამასთან უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეგრელების მეზობელ და მონათესავე აფხაზებს, იტალიელ მისიონერ ლამბერტის (სამეგრელოში ცხოვრობდა მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში) მოწმობით, ჩვეულებადა ჰქონდათ მიცვალებული გამოღრუებულ ძელში ჩაედოთ და ხეზე დაეკიდნათ.

* * *

რაკი გავეცანით მეგრელების რწმენას საიქიოს ცხოვრების შესახებ, ჩვენთვის ადვილი გასაგები იქნება, თუ, რად არის ასეთ უმწვერვალე-სობამდე მისული მეგრელების პატივისცემა თავიანთ მიცვალებულების ხსოვნისადმი. მიცვალებულთა სული განიადაგებული ზრუნვისა და

133

თავყვანისცემის, კულტის საგანია ცოცხლად დარჩენილ ნათესავეებისათვის. ვინც სულეთში მყოფ თავის მიცვალებულთა ცხოვნებისა (არსებობისა) და ყოველმხრივ კმაყოფილებისათვის არა ზრუნავს, დამნაშავეა, რომლისთვის სასჯელის მოძებნაც კი გასაჭირია. თვით სასაფლაო, სადაც დამარხულია მეგრელთა წინაპრების ძვლები, მათთვის წმინდა და იმავე დროს შიშისმომგვრელ ადგილად ითვლება, რომლის გარშემო თავს იყრიან, როგორც სიხარულის, ისე მწუხარების წამებში, ამა თუ იმ სოფლის ყველა წევრები.

შავებს ჩვეულებრივ ერთ წლამდე ატარებენ. შავების ტარების დროს, მშობლები თუ ნათესავეები მიცვალებულისა, მისდამი უმეტესი სიყვარულის გამოსაცხადებლად, თავიანთს თავს აკლებენ ყოველგვარ სიხარულსა და სიამოვნებას; სოფლის თამაშობა-მხიარულობაში მონაწილეობას არ ღებულობენ, არა მღერიან, გაღიმებასაც კი ეკრძალებიან, სულ მუდამ დაღვრემილები დადიან, სახეზე უზომო სასონარკვეთილება ეტყობათ. მამაკაცები თმასა და წვერს იპარსავენ და მერე მოუშვებენ გლოვის გათავებამდე; წინათ წარბებსაც კი იპარსავენ. ამ გაპარსვის შემდეგ ამოსულ თმასა და წვერს არ ივარცხნიან, არ იკრეჭავენ იმ შემთხვევამდე, რომლის შესახებ ქვემოთ გვეყენება ლაპარაკი. მგლოვიარეს ლოგინი შესდგება ჩალისაგან, რომელიც გაშლილია კერის პირას, მიწაზე. მგლოვიარე წვება ტანგაუხდელი, განსაკუთრებით პირველ 40 დღეს ოჯახის წევრის სიკვდილის შემდეგ. ზევიდან იხურავს შავს საბანს. საჭმელი – ჩვეულებრივზე ნაკლებია და სამარხო. მგლოვიარე საერთო სუფრას არ მოუჯდება, მისს შეჭამანდს სანელებელი არ უნდა ჰქონდეს, ჭიქიდან წყალს არ დაღვევს*, სახსნილოს კბილს არ დააკარებს ყოველსავე შემთხვევაში, მარხულობის პირველ 40 დღეს, ერიდება განსაკუთრებით ხორცეულს, რომელიც მიცვალებულის ხორცს მოაგონებს.

სამაგალითოდ და მისაბაძად ითვლება ქვრივი ქალი, რომელიც არამც თუ ასრულებს ყველა სამგლოვიარო წესებს, არამედ გადასწყვი-

ტა უერთგულოს თავის განსვენებულ ქმრის ხსოვნას, მეორეჯელ არ გათხოვდეს, რომ საიქიოში ურცხვენელად და სინდისის უქექნელად წარსდგეს მის წინაშე, ვისაც სააქაოში შეუერთა თავისი ბედი და იღბალი. ყოველ შემთხვევაში, დაქვრივებულ ქალისათვის აუგად ითვლება წელიწადზე ადრე ხელმეორედ ქმარს გაყვეს. სულწასულს ქალს მეზობლები დასძრახავენ, თითოთ საჩვენებელი ხდება მათს თვალში, მათს გაკილვას თავს ვერ დააღწევს. მაგრამ იგივე მეზობლები ისე მკაცრად არ ეპყრობიან ქვრივ მამაკაცს, რომელიც ცდილობენ „კერაზე ცეცხლი

* შუშის ჭურჭლის ხმარება ამ შემთხვევაში ფუფუნებად ითვლება. ეს ადვილად ასახსნელია, რადგან იმ დროს ჭიქა არ იშოვებოდა და ხირკას ხმარობდნენ მის მაგიერ.

134

არ ჩააქრონ“ („კერიას დაჩხირი ვეგიოშქირიტ.ს“), ე. ი. მალე მოიყვანონ „ფეხი“ პირველის ცოლისა, რომელიც მეგრელებს კერაზე მთავარ შემნახველად მიაჩნიათ ცეცხლისა, რაიცა უდრის მთელი ოჯახის არსებობას.

შავების ტარება არ შეიძლება ყვავილისაგან ან ჟინის“ (ზეციერის) წყრომისაგან გარდაცვალებულთათვის იმავე საფუძვლით, რა საფუძვლითაც არ შეიძლება მათი დატირება (იხ. ზემოთ).

როცა შავების ტარების ვადა გაივლის, მიცვალებულის მშობლები ცდილობენ მის მაგივრად აიყვანონ სხვა, ვინც როგორც ასაკითა და სქესით, ისე თავის ფიზიკური და სულიერი თვისებით ყველაზე მეტად მოაგონებს გარდაცვლილ პიროვნებას, ყველაზე მეტად დაუყენებს თვალწინ მის სახეს იმას, ვინც თვალში მოუვა გარდაცვლილის მშობელს, შუაკაცს გაუგზავნიან და სთხოვენ „მოკრიჭონ“ თმა, რომელსაც ის ატარებს გარდაცვლილ შვილზე („ომორგუალე თუმამ მუკოყოთინათა“)**. იმას, ვისაც მიმართავენ შვილის დამკარგავი მამა, ასეთი თხოვნის მნიშვნელობა სავსებით ესმის: იმან მიცვალებულის შვილის მაგიერობა უნდა გაუწიოს, და, რა თქმა უნდა, აცხადებს მისადმი მიმართულ თხოვნის აღსრულებისათვის მზადყოფნას, მაგრამ მაინც თავმდაბლობას იჩენს და განუცხადებს – ვაი თუ ვერ შევძლო გაგიმართლოთ იმედებიო...

დანიშნავენ „თმის მოგდების“ ანუ ახალგაზრდა კაცის შვილად-აყვანის წესის შესასრულებლად დღეს. მომავალი შვილი დანიშნულ დღეს, თავის „მომავალ“ მშობლებისა და ნათესავებისა და აგრეთვე ამ შემთხვევისა გამო მონვეულ რამდენიმე მეზობლის თანდასწრებით, თავის მომავალ მამას დიდის ამბით სამჯერ მოკრეჭავს მაკრატლით თავზე თმას და სამჯერვე დაატანს: „მე – შვილი, შენ – მამა“. ამის შემდეგ მამის თავზე დარჩენილ თმას ვინმე შინაური გადაკრეჭავს. ამ თმის მოკრეჭის შემდეგ თავდება გლოვა მიცვალებულისა და მისთვის შავე-

ბის ტარება. ამ წუთიდან ახალგაზრდა კაცი, ვინც თმა მოკრიჭა („თუმა გამკუყოთუ“) მამას, მისთვის იქნება „სქუაჩაფილი“*** შვილად დაფი-

* „ჟინი“ პირდაპირ ნიშნავს – რაც ზევით არის, რაც გადმომდგარია მალლიდან, რაც ზევიდან გადმოგვეყრებს, ანუ ზევიერი. სალოცავადა აქვსთ ჟინი სამურზაყანოში

და მის მოსაზღვრე სამეგრელოს ადგილებში.

** შავების ტარების გათავებას მეგრულად ჰქვია: „უჩამ დორღვაფა“ (შავის დაყრა).

შავების ტარების შემდეგ ჩვეულებრივ (სამხიარულო) ტანისამოსზე გადასვლისათვის

ერთგვარი თანდათანობაა შემოღებული: შავების „დაყრის“ შემდეგ იცვამენ (ქალები)

ჩითის თეთრ წინწკლებიან ან ზოლებიან კაბას. ამის გაცვეთის შემდეგ, ასე ნახევარ წელს უკან, იცვამენ წმინდა სამხიარულო ფერის სამოსელს.

*** სქუაჩაფილი შემოკლებული „სქუაფუჩაფილი“-ა, რაც ქართულად ნიშნავს: შვილად ფიცებული ანუ შვილობის ფიცმიცემული.

135

ცებული ანუ შვილად მოკიდებული. მოკრიჭილ თმას თან გაატანენ მთელ გლოვასა და მწუხარებას, რაც განიცადეს შვილის დაკარგვის გამო...

შავების ტარების დროს გათავებისა, დანაკარგის ანაზღაურებისა და „გადაცვალებულ შვილის პოვნის“ გამო გამართავენ პურობასა, რომელზედაც მამასა და ნაშვილევს მიულოცავენ მშობლიურის კავშირით დაკავშირებას, ამასთან ერთად, რა თქმა უნდა, არ ივინყებენ მიცვალებულსაც, რომლის შესანდობრად და სულის საცხონებლად ღვინით სავეჭიქას პურზე (ან მჭადზე) თავს წაუქცევენ.

შვილადდაყვანილი პირველ ღამეს თავის ახალ მშობლებთან ატარებს. ახლადშეძენილი მშობლები მიცვალებულის ნაქონ რასმე ნივთს აჩუქებენ: სატევარს, ქამარს ან სხვ. რასმე. ნაშვილევმა ეს ნივთი უნდა ზედ ატაროს, რომ მშობლებს უფრო შესახედად აღუდგინოს მახსოვრობაში გარდაცვალებული შვილის სახე და რომ, ასე ვთქვათ, სრული ილუზია იქმნეს მიღებული მშობლიური კავშირისა. ამის შემდეგ ნაშვილევი თავის მხრივ თავის „მშობლებს“ დროდადრო საჩუქრებს მოუტანს, ხშირად რჩება მათთან ღამით, სადილ-ვახშმად, ეხმარება საოჯახო საქმეებში და საზოგადოდ თავი ისე უჭირავს, როგორც ნამდვილ სრულუფლებიან წევრს ოჯახისას.

შვილდაკარგულ დედის მიერ ვისიმე შვილადდაყვანა სწარმოებს ისეთი აქტის საშუალებით, რომელიც მოგვავკონებს სურათს დედის ცხოვრებიდან, როცა ის თავის ძუძუთა ბავშვს ძუძუს აწოვებს. დედა გულს გადიღელავს და შვილად ასაყვანმა ძუძუს ორივე თავს („ძუძუმა კიბირიშ გედგუმა“) „კბილები უნდა დაადგას“, ვითომ ძუძუმწოვარა

ბავშვია და შეჭვივცოს სამჯერ: „შენ – დედა, მე – შვილი“. ამ სიტყვებით ეფიციება: მისი ერთგული, ალალი შვილი იყოს. ახალგაზრდა კაცი გადაიქცევა „სქუა(ფუ)ჩაფილად“ ანუ შვილნაფიცად, ხოლო დედა – „დიდა(ფუ)ჩაფილად“ ანუ დედანაფიცად. ასეთი აქტი შვილნაფიცობისა შეიძლება იმის გარეშეც მოხდეს, როცა დედა გარდაცვალებულს შვილსა გლოვობს და ეძებს მის სამაგიეროს. ასე, მაგალითად, როცა ეძიებენ ვისსამე მფარველობას გინდა წყალობას (უმეტეს წილად ძლიერი მტრისას), საკმარისია წყალობა-მფარველობის მაძიებელს ნება დართონ, ძუძუზე „კბილი დაადგას“, ვისგანაც წყალობას მოელიან იმის ცოლს ან დედას, უკიდურეს შემთხვევაში, დედათა სქესის რომელსამე ნათესავს; როცა ამის ნებას მისცემენ, ის გადაიქცევა შვილნაფიცად, ამ ოჯახის სრულუფლებიან წევრად.

ამგვარად, ამ ჩვეულების წყალობით, რომელიც მთელ საქართველოშია გავრცელებული, ვისაც მამა მოუკვდება, ან დედა, ან ვინმე ნათესავთაგანი, შეუძლია დაკარგულის მაგიერ სხვა მოიკიდოს ისეთი,

136

რომელიც დააკმაყოფილებს ამ შემთხვევაში მისადმი წამოყენებულ მოთხოვნებს. ეს ჩვეულება ნათესავების მოკიდებისა მეგრელთა შორის ძალიან გავრცელებულია და მათს ცხოვრებასა და ურთიერთობაში დიდ როლსა თამაშობს.

* * *

შავების ტარებასთან ერთად მეგრელის მთავარი ყურადღება მიქცეულია იმისათვის, რომ „ემსახუროს“ გარდაცვალებულის სულს, გაუკეთოს „საკურთხები“ (ტაბლები), რომელიც ერთგვარი საჭმელია საიქიოს სულისათვის. ამასთანავე, მღვდელს შეუკვეთავენ ორმოცი დღის განმავლობაში წირვას და სანირავად აძლევენ მიცვალებულის ცხენს ან მის ნაქონ რაიმე ძვირფას ნივთს: ვერცხლის ქამარს, სატევარს, ხმალს, თოფს და სხვ.

მეორმოცე დღეს ვისიმე გარდაცვალების შემდეგ მოაწყობდნენ „გეყვილაფას“, რაც ქართულად ნიშნავს „ზედ დაკვლას“. „ზედ დააკვლავდნენ“ მიცვალებულს ხარს (ერთს ან რამდენსამე), ცხვარს (ან ცხვრებს) და სხვ. მეგრელს სწამს, რომ რაც უფრო მეტ საქონელს „დააკვლავენ ზედ“* მიცვალებულს, მით უფრო ელხინება მიცვალებულის სულს, რომელიც მოუთმენლად ელის ამ საქონლის დახოცვას საიქიოში შვება-ლხენის მოსაპოვებლად. ამ ზედ დაკვლაზე მოიწვევენ მეზობლებს ყველას. მაგრამ სანამ სუფრას მოუსხდებოდნენ, „ნიშანზე“ ხელმეორედ და უკანასკნელად იტირებენ მიცვალებულს. ნიშანზე სტირიან ის ნათესავები და ნაცნობები, რომელნიც ჰირველ ტირილს ამა თუ იმ მიზეზით ვერ დაესწრებიან.

ძველად ასეთ „ზედ დაკვლაზე“, რომელსაც აწყობდნენ დიდკაცების პატივსაცემლად, თვითონ სამეგრელოს მთავარი ესწრებოდა. ასეთ შემთხვევისათვის, რათა დიდის ამბითა და ზეიმით ჩაეტარებინათ „ზედ დაკვლა“, აკეთებდნენ რამდენსამე სეფას: ერთ სეფაში გაშლიდნენ მიცვალებულის „ნიშანს“, მეორეში დაუყენებდნენ მის უნაგირიან ცხენს, მესამეში მისი სანადირო ძაღლები ეჭირათ ხელში, უკანასკნელში – მისი სანადირო ქორები და მიმინოები. ტირილის წინ შიშვლდებოდნენ წელს ზემოთ, თეხებზე საცმელს იძრობდნენ – სწორედ ისე, როგორც პირველ ტირილის დროს, და მისი კუთვნილი საგნების საშუალებით, რომელნიც ობლად იყვნენ დარჩენილნი („ომბოლო-დოსქილა-დირი“), მიუტირებდნენ მის ლანდს, იქვე უჩინრად დამსწრეს.

ამ დღისათვის საკურთხად აკეთებენ ყოველსავე, რაც სანუკვარი გამოუგონია მეგრულს საკულინარო ხელოვნებას და განსაკუთრებით

* როცა მეგრულს საქონელი გააჭავრებს და ეურჩება. საქონლის დანყველის ერთ-გვარი ფორმულა ასეთია: „აი, შე პატრონის ზედსაკლავო“, ე. ი. სასიკვდილო!

137

რაც ეამებოდა მიცვალებულს, ცოცხალი რომ ყოფილიყო: შამფურზე შემწვარი ქათამი სანებლით, გულ-ღვიძლი და კლული საქონლისა, შამფურზე შემწვარი გოჭი, ხაჭაპური, სულგუნები, მანონი; სუფრაზედვე დევს თუთუნით სავსე ქისა, აბედი და ტალ-კვესი – თუ მიცვალებული თუთუნის მწვევლი იყო. ხოლო თუ საკურთხი ახლადგარდაცვალებულ ქუქუმწვარა ბავშვისათვის იყო – საჭმელს მიემატება ერთი ჭიქა რძე, რძის ფაფა, ტკბილეულობა, სათამაშოები, მძივი, ყვავილები... მღვდელი სუფრას აკურთხებს და ქოთნის ნატეხზე, საცა ნაკვერცხალი ყრია. საკმეველს დააგდებს; შემდეგ ხორცს მოსჭრის, პურს მოსტეხავს, ღვინით სავსე ჭიქას თავს წაუქცევს პურის ნატეხზე და მიცვალებულს შენდობას და ცხონებას შეუთვლის*. ამავე დროს სუფრაზე დასვამენ მტრედს ისე, რომ იქიდან გარეთ გაფრენა შეეძლოს. ამ შემთხვევაში მტრედი სიმბოლოა მიცვალებულის სულისა, რომელიც ამ სადილის მოლოდინში სააქაოში იყო და მხოლოდ ამ „ზედდაკვლის“ გამართვის შემდეგ გაფრინდება სახლიდან ზეცაში, სულეთში გასამგზავრებლად**. მღვდლის მსგავსად დამსწრენი ნაკვერცხალზე დააგდებენ თითო მარცვალს საკმეველს, მიცვალებულს ცხონებას შეუთვლიან და სუფრას მოუსხდებიან.

საკურთხის კურთხევის შემდეგ იწყება ცერემონია „პირის გახსნილებისა“ („პიჯიმ გარსხინება“). პირის გახსნილება პირდაპირა ნიშნავს: შეკრული პირის გახსნას, გაღებას. ამ შემთხვევაში იგულისხმება, რომ ვინც ახლა უნდა „გახსნას პირი“, აქამდე პირი შეკრული ჰქონდა ხორცეულის ჭამისათვის, ხორცეულს არ იკარებდა, მარხულობდა*** (პირს

იმარხავდა ხორცეულის ჭამისაგან, პირში არ უშვებდა ხორცეულს). ზემოთ ნათქვამი იყო, რომ მიცვალებულს მშობლები, განსაკუთრებით ქალები, როგორც ყველაზე მეტად ერთგული დამცველები ძველის ტრადიციებისა, ვისიმე გარდაცვალების შემდეგ ამათუიმ ხნის განმავლობაში, ყოველსავე შემთხვევაში, პირველ ორმოც დღეს, მიცვალებუ-

* შესანდობარსა სვამენ იმისათვის, რომ უსურვებენ საიქიომი ეპატიოს, თუ რომ დანაშაული მიუძღვის ვისთანმე, რომ ცხოვნდეს. ამ პურის ნატეხს, ღვისო დასხმულს, მერე არავენი მიეკარება, – მკვდრის კერძად ითვლება. მიცვალებულს ცხოვნებას უთვლიან ყოველთვის, როცა ღვინის სმია და სადღეგრძელოებს ამბობებ ხოლმე. როცა

ცოცხლებს ადღეგრძელებენ უეჭველად მიცვალებულს ცხოვნება უნდა შეუთვალონ. ჩვეულებრივ, სადილად, თუ მიცვალებულზე ჩამოვარდა ლაპარაკი, უეჭველად ცხოვნებას შეუთვლიან.

** თუ მტრედი სანამ სახლიდან გამოფრინდებოდეს, კერასთან დაჯდა და გარშემო დაიწყო ცქერა, თითქო ყოყმანობს, გაფრინდეს თუ არაო, იმის ნიშანია, რომ მიცვალებულის სულს გაფრენა არ უნდაო“, ენანება თავისიანების სახლის მიტოვებაო:...

*** მარხვა მეგრულად არის პიჩვანი („პიჯიმ ჩუალა“), ე. ი. პირის დამარხვა, დაცვა (სახსნილოსაგან).

138

ლის დასათვლავების შემდეგ, ე. ი. სანამ მისი სული ჯერ კიდევ ნათესავებს შორის ტრიალებს. „სახსნილოს“ ანუ ხორცეულს არ მიეკარებიან. მეორმოცე დღეს კი, სულის „წასვლის“ შემდეგ, მარხულობა უნდა გათავდეს და მომარხულებს ჩვეულება ნებას აძლევს „პირი გაიხსნას“ ანუ ხორცეულის ჭამა განაახლოს. მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ მიუხედავად ამ ნებართვისა, მშობლები თვითონ „კბილს არ დაადგამენ“ ხორცეულს და ამით სხვებს აჩვენებენ, რომ სურვილი აქვთ განაგრძონ მარხულობა, რომ ამით „უღბინონ“ მიცვალებულის სულს. რომ მომარხულეს ჯიუტობაზე ხელი ააღებინონ, საქმეში ჯერ მღვდელი ჩაერევა, შემდეგ მშობლები და მახლობლები, არწმუნებენ: კმარა ამდენი მარხულობა, თავს ნუ იკლავთო, მიცვალებულის სული მოხარულია თქვენი ერთგულებითა და ზრუნვით და თქვენს მიერ კიდევ გაგრძელება მარხულობისა მხოლოდ შეაწუხებს, იმას სულს ნუ დაუმძიმებთო. ბოლოს, როცა დარიგებით ვერას გააწყობენ და მომარხულენი თავის ხელით არ ჩაიდებენ ხორცს პირში, მეზობლები ძალათი ჩაუდებენ პირში ხორცის ნაჭერს და ამის შემდეგ პირი ხორცეულობისათვის ხსნილად ითვლება. ამის შემდეგ ყველანი სუფრას მოუსხდებიან. ამორჩევენ თამადას, რომელიც პირველად „ცხოვნებას“ შეუთვლის მიცვალებულს. აი ის სიტყვები, რომლითაც ჯერ თამადა და მერე სხვები

მიმართავენ ოჯახის უფროსს: „ღმერთმა აცხონოს ანუ ოჩხონუას“^{*} და ულხინოს შენს მიცვალებულს და შენ დიდხანს არ მოგშალოს^{**} („ვამოლარსას“), ე. ი. დიდხანს გაცოცხლოს, არ მოგკლას, რომ არ დაგავინცდეს მისი სული და ხშირად იგონებდე ხოლმე (იგულისხმე: „საკურთხი გაუკეთო ხოლმე“).

მეორმოცე დღემდე ყველას ევალება მიცვალებულის სულის მოსახსენებლად ტაბაკზე ღომს რომ დააგებენ, მიცვალებულისთვის ცალკე დააგონ ხოლმე იგივე ღომი, იგულისხმება, რომ მიცვალებულის სული იღუმლად მოდის და შეეცევა თავის კერძსაო.

მეორმოცე დღის შემდეგ ყველა ცდილობს მიცვალებულს, რაც შეი-

^{*} საინტერესოა ეტიმოლოგია სიტყვისა ცხოვნება ანუ მეგრული ჩხონაფა-სი. მისი ძირი ქართულად ცხ, ხოლო მეგრულად ჩხ. აქედან წარმოებული სიტყვები: ჩხე – ცხელი, დაჩხირი – ცეცხლი, ანუ რაც იწვის, რაც სიცოცხლისათვის საჭიროა, ჩხარუ – უცხელო – სიცივე, ჩხანა – რაც ათბობს – მზე., ჩხონაფა – თბილად ყოფნა ახუ არსებობ-

ბა, ცხოვრება, ცხოვნება. აი ამ ჩხონაფა-ს ან საიქიოში სულის მიერ ცხოვრების გახგრძობას უსურვებენ მეგრელები თავიანთს მიცვალებულებს.

^{**} ახსნა სიტყვისა არ მოგიშალოს, მეგრულად – ვამოლარსას იხილე გემოთ, სადაც ლაპარაკია მეგრელთა საასტროლოგიო მითოლოგიის შესახებ. ამ სიტყვით მიმარ-

თავენ ხოლმე მეგრელები ერთმანეთს, როცა უნდათ დიდი ხნის სიცოცხლე უსურვონ:

„სქანი დუდი ვამომილასას“ (შენი თავი ნუ მომიშალოს), ე. ი. შენი თავი ნუ წამემშლება

ზეცაში, დიდხანს გაცოცხლოს ჩემს ლხენად და ნუგეშადო.

ძლებს ხშირად უკეთოს საკურთხი მის სულის მოსახსენებლად, ხსნილში – სახსნილო საჭმელებისაგან შემდგარი, ხოლო მარხვაში – სამარხო, თაფლგარეულ საჭმელებისაგან (კორკოტი); საჭმელებში ეს განსხვავება სავსებით ეთანხმება სულების ცხოვრებას სულეთში, რადგან, მეგრელის აზრით, იმ ქვეყანაშიაც გასავალი აქვს მარხულობის წესსა. ხშირად საკურთხის კეთება, რა თქმა უნდა, მარტო ჭირისუფლის გულმოდგინებაზე არ არის დამოკიდებული, საკითხავია, თუ ქონება რამდენად აძლევს ამის ნებას. ანდაზაც კი აქვთ მეგრელებს ამის შესახებ: „ნდი-დარქ ჯვემ ღურელეფს გუკეთუ საკურთხი დო ღარიბის მუმაშათ ვაკეთი-ნუა“ (შეძლებულმა ძველ მიცვალებულებს გაუკეთა საკურთხი და ღარიბმა მამასაც ვერ გაუკეთაო).

ის სულები, ვისაც ჭირისუფლები თავთავის დროზე არ უკეთებენ საკურთხს, შიმშილით გატანჯულები, თავისიანებს სიმმარში გამოეცხადებიან ხოლმე. გამხდრები, შიმშილისაგან გვერდებჩაცვინულები, და საყვედურით ავსებენ, ემუდარებიან: მიხედეთ თქვენს ღმერთს, ნუ

გვაშიშნობს, საკურთხე ხშირ-ხშირად გაგვიკეთეთო! სულეთში საუკუნო შიმშილობა ხვდებოდა წილად იმ მიცვალებულთ, რომელთაც „სააქაოში“ არავინ დარჩენია ისეთი, რომ საკურთხეებისათვის იზრუნოს. ასეთ ობოლ, უპატრონო სულეს ზოგჯერ გულკეთილი მეზობლები და შორეული ნათესავები უკეთებენ საკურთხეს.

აღდგომის მეორე დღისათვის მეგრელებს „შურეთი“ (სულეები) ანუ სულეების უქმე უქვიათ და ეს დღე საგანგებოდ შეწირულია როგორც დიდი ხნის, ისე ახლადგარდაცვალებულ სულეების მოხსენებისათვის. ამ დღეს სასაფლაოზე ყოველ საფლავზე უნდა ვხედავდეთ საკურთხეს ამ დღისათვის მოსულთა და უჩინრად თავიანთ საფლავებზე დამდგარ და საკურთხეების მომლოდინე სულთათვის. მღვდელი აკურთხებს სათითაოდ საკურთხეს, მერე ნახევარი თვითონ მიაქვს, და მეორე ნახევარი რჩება საკურთხის მომტანს.

საკურთხეების ეს ნახევრები პატრონებს მიაქვთ და სასაფლაოზედვე ხეების ჩრდილში სახელდახელო სადილსა მართავენ. სვამენ სულეების საცხონებლად, მღერიან, ქეიფს ეწევიან, როგორც ადამიანები, რომელთაც შეგნებული აქვთ, რომ აღასრულეს თავიანთი წმინდა მოვალეობა. მოლხენის დროს ერთ-ერთი ჯგუფი მეორეს „მოსაკითხს“ უგზავნის: ხორცის საუკეთესო ნაჭრებს, ღვინოს და სხვ. მოსაკითხის გადამცემი ლოცავს და საუკუნო ნეტარებას უსურვებს იმათ მიცვალებულს, ვისთანაც საკურთხე მიაქვს. მეორე ჯგუფიც ცდილობს პირველს არ ჩამორჩეს, თუ უკეთესი არა, იმნაირი მოსაკითხი მაინც გაუგზავნოს და სააღერსო სიტყვები შეუთვალოს მიცვალებულისათვის და სხ. თავში ღვინომემჯდარი სოფლელები სადილს ათავებენ ცეკვით, ბურთის

თამაშით და ცხენის ჯირითით, სანამ ღამის სიბნელე იქით-აქეთ არ გაყრიდეს ყველას.

გარეშე ამ წესებისა, ყოველდღიურ ცხოვრებაში მიცვალებულთა ხსოვნა და თაყვანისცემა წმინდად არის დაცული მეგრელებში და საერთოდ გარდაცვლილთა სულეების კულტს განსაკუთრებული ყურადღებით ეპყრობიან. მიცვალებულთა სულეები ყოველადის მოწინებით მოიხსენება ხოლმე, მათ სახელებს უმატებენ სააღერსო ხასიათის სხვადასხვა ეპითეტებს. შიში, რომელიც ამ შემთხვევაში მეგრელს ჩაჭრილი აქვს მიცვალებულთა სულისაგან, მის წარმოდგენაში მთელ მის არსებადაა გამეფებული. იგი დარწმუნებულია, რომ მარტოოდენ ხსენება მიცვალებულის სახელისა ან სიკვდილისა საკმაოა, რომ ამით ნიშანი მიეცეს სიკვდილს მოსასვლელად და მისი მხსენებელის სულის წასაყვანად. ამიტომ ერთიცა და მეორეც (სული და სიკვდილი) ლაპარაკში პერიფრაზებით უნდა შეიცვალოს. ერთი სიტყვის მაგიერ რამდენიმე სიტყვა უნდა იქნეს ხმარებული მის გამოსახატავად. ასე, მაგ., სახელი რომელიც ერქვა მიცვალებულს, შეიცვლება სიტყვებით, რომლებიც

გამოხატავენ თვით სიკვდილის აქტს: „ჩქიმი მაჭუალი“ (ჩემი დამწველი), ე. ი. ვინც მე ცეცხლი მომიკიდა (იგულისხმება თავის სიკვდილით), ან „უხანო“ (ხანმოკლე, უდროოდ მკვდარი), „უყვაშკარე“ (უბედური, ვისაც შუბლზე არ ეწერა დიდის ხნის სიცოცხლე). უკიდურეს შემთხვევაში, როცა წამოსცდებათ სიტყვა „სიკვდილი“, უეჭველად დაუმატებენ მის ეპითეტს: „ღურუ თოლწკურილი“ (სიკვდილი თვალდახუჭული); ან „ღურუს თოლქ დუდირთუ“ (სიკვდილს თვალი დაუდგეს ისე, რომ არ შეეძლოს მოსვლა და ხალხის წაყვანა). ლაპარაკში, როცა სიკვდილზე ჩამოვარდება სიტყვა, ცდილობენ მალე გადავიდნენ სხვა თემაზე. თუ ამდროს ვისმე ცხვირი დააცემინა, მის გვერდით მჭდომარემ მაშინათვე სამჯერ უნდა დაარტყას ზურგზე მუშტი და დაატანოს: „მის მოსვლამდე თავი არ გტკენოდეს“. ამ ჩვეულების ახსნა ასეთი უნდა იყოს: უმეტესი წილი ავადმყოფობათა (განსაკუთრებით გაცივებით) იწყება ცხვირის დაცემინებით; ამ შემთხვევაში მიცვალებულის ან სიკვდილის ხსენებაზე, რომელიც მოსდევს ამათუიმ ავადმყოფობას, ჩნდება ავადმყოფობა, შედის ცხვირის დამცემინებელის სხეულში, მაგრამ მუშტის ცემითა და მუქარით ის დროითვე გამოძევებული იქნება სხეულიდან. მოხდება ხოლმე, რომ ვისმე ეკითხებით მის ავადმყოფ ნათესავის ამბავს, რომელიც თურმე დიდი ხანია გარდაცვლილა, მაშინ თქვენი მოსაუბრე გიპასუხებთ: „თქვენი ჭირი წაილო“ („თქვანი ჭირი მიდელუ“), ე. ი. თქვენს მაგიერ მოკვდა (ამის შესახებ იხ. ზემოთ, საცა ლაპარაკია ავადმყოფის სამკურნალო საშუალებებზე). როცა დედას უნდა აღნიშნოს მსგავსება თავის შვილისა მის მიცვალებულ

ბულ მამასთან, უკანასკნელის სახელს არ ახსენებს, მხოლოდ იტყვის: „სულ ჩემ უხანწროსა ჰგავს, მისი ხანი მიემატოს“...

როგორც მიცვალებული, ისე მისი საფლავი და საზოგადოდ სასაფლაო მეგრელს უზომოდ აშინებს. ხოლო ეს შიში წარმოსდგება აქიდან, რომ მეგრელსა სწამს, რომ მიცვალებული – ბოროტი არსებაა და თუკი ვინმე გაიმართოვა, უეჭველად ცუდ რამეს შეამთხვევს. განსაკუთრებით საშიშოა სასაფლაოზე მისვლა ღამით, ან თუნდ შორი-ახლო გავლა მისკენ, მეგრელი უმალ სიცოცხლეს გასწირავს, ვინემ გაბედავდეს ღამე სადარბაზოდ ეწვიოს სასაფლაოს უტყვ მცხოვრებთ.

მიცვალებულთა სულელები და მათი საფლავები მეგრელთათვის საფიცია: „დედის სული მე“ (დიდაში შურიმა) ნიშნავს: ვფიცავ დედის სულს; ვფიცავ დედის ძვლებს ან დედის კუბოს ფიცარს. ამ საფიცარ სიტყვების წარმომთქმელი თავის წმინდა მოვალეობად სთვლის მიცემული ფიცი შეასრულოს, ტყუილი არა თქვას. დიდ დანაშაულად ითვლება ტყუილად დაიფიცოს კაცმა თავის მიცვალებულთა სულელები; თავიანთი მიცვალებულების საფლავების მკრეხელობა მიცვალებულთა ნათესავების მიერ სასტიკად ისჯება, მკრეხელთ სდევნიან, როგორც

საშინელი ბოროტების ჩამდენ ავაზაკებს და თავიანთ მიცვალებულთა შეგინებული სახელის აღსადგენად სიცოცხლეც კი არ ეშურებათ.

მიცვალებულთა ნათესავეებს ძალიანა აქვთ განვითარებული ცნობისმოყვარეობა – გაიგონ საიდუმლოება განსვენებული სულების ყოფა-ცხოვრებისა, გაიგონ – რა დღეში არიან. ამ ცნობისმოყვარეობას უმთავრესად იკმაყოფილებენ სიზმრებით. შემდეგი ნიშანი პირდაპირი მაჩვენებელია იმ ნეტარებისა, რომელშიაც იმყოფება მიცვალებულის სული საიქიოში, მაგ., ახლადდამარხულ მიცვალებულის საფლავზე ჩნდება ნათლის სვეტის სახით ფოსფორული ემანაცია, რომლისათვის მეგრელებს ნათელი უქვიათ. ამ შემთხვევაში მეგრელს უხარის, რადგან დარწმუნებულია, რომ მისი მიცვალებულის სულს აქ „ნათელი დასდგომია“, მამასადამე, „იქ“ („საიქიოში“) დალხინებულია და კარგ დღეშიაო...

სახალხო ექიმობაში მკვდრების ძვალს სამკურნალო თვისებას მიაკუთვნებდნენ ხოლმე: ვისაც ხელი უოფლიანდება, საკმარისია ხელი მოკიდოს მკვდრის ძვალს, რომ სავსებით განიკურნოს სენისაგან. ძვლებსავე აქვთ მოჭადოების თვისება, ამას მიმართავენ ქურდები, რომ უფრო ადვილად მიითვისონ მოყვასის საკუთრება. ამისათვის კაცის ძვლით მიწაზე გარშემო წრეს შემოავლებენ იმ სახლს, სადაც უნდათ შეპარვა საქურდლად. ყველა ცოცხალ არსებას რაც ამ მოჭადოებული წრის შიგნით მოექცევა, გულის ძილით დაეძინება და ამ ძილის დროს ქურდებს სახლიდან გამოაქვთ, რაც კი მოეწონებათ.

1913 წ.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	83
რედაქტორისაგან	5
სამეგრელოს მითოლოგიიდან	7
ყვავილ-ბატონები სამეგრელოში	23
ახალი წელიწადი ანუ კალანდა სამეგრელოში	40
წმ. გიორგის კულტი და ღვთის სამართალი	58
საქორწილო ჩვეულებანი სამეგრელოში	70
მიცვალებულის კულტი სამეგრელოში	112
